

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут права та психології
Кафедра кримінального права і процесу

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

(на вшанування пам'яті Ганса Гросса)

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Міжнародної науково-практичної конференції

Львів, 29 січня 2016 року

Львів
Видавництво Львівської політехніки
2016

УДК 343(477+100)(063)
ББК Х628я431
А 437

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту права
та психології Національного університету «Львівська
політехніка» 28 грудня 2015 року (протокол № 7)*

Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса) : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 29 січня 2016 р.). – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 248 с.

ISBN 978-617-607-876-0

Збірник містить матеріали доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса)».

Конференцію присвячено розв'язанню актуальних проблем кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи та пошуку шляхів удосконалення їх інститутів як в Україні, так і у зарубіжних країнах.

**УДК 343(477+100)(063)
ББК Х628я431**

Матеріали подано у авторській редакції.

ISBN 978-617-607-876-0

© Національний університет
«Львівська політехніка», 2016

Ортинський Володимир Львович

*директор Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В НАУЦІ: ГАНС ГРОСС

Специфікою творчої праці не лише в науці, але й у мистецтві, літературі, музиці, є її виключно особистісний характер. Як вірно стверджував з цього приводу академік П. Капіца: «Не потрібно думати, що створивши в консерваторії відділення з написання гімнів та кантат, ми їх отримаємо, якщо у цьому відділенні не буде талановитого композитора... Те ж і у науці».

Наведена вище теза повною мірою підтверджується як світовою, так і вітчизняною історією. Чи можна уявити філософію без Григорія Сковороди, біогеохімію – без Володимира Вернадського, авіоконструювання – без Ігоря Сікорського, космічне ракетобудування – без Сергія Корольова?

Це ж стосується і сфери правознавства. Імена таких вітчизняних науковців, як Євген Барвінський, Станіслав Дністрянський, Олександр Кістяківський, Теофіл Окуневський, широко відомі не лише в Україні, а й далеко за її межами.

В той же час, деякі науковці-правники, життя яких тісно пов'язувалось з Україною, й досі не отримали тієї уваги та пошани, яку вони заслуговують своїм внеском у розвиток не лише вітчизняної, а й світової правничої науки та практики. Одним з них може вважатись і Ганс Гросс, сторіччя з дня смерті якого вшановувалось у світі в грудні 2015 р.

Безсумнівно, що найбільший внесок Г. Гросс вніс у розвиток криміналістики, «батьком» якої він вважається. Так, серед іншого, останнім було запропоновано сам термін «криміналістика», яку Г. Гросс визначав як «науку про реальності кримінального права». Його ж перу належить і перша комплексна праця під назвою «Криміналістика», яка побачила світ 1901 р. Фундаментальна ж праця Г. Гросса «Порадник для судових слідчих», не одноразово перевидана ще за життя цього дослідника та перекладена на десятки мов, і досі надає неоціненну допомогу науковцям та практикам-криміналістам.

Не зважаючи на це, Ганс Гросс у своїх інтересах не обмежився виключно питаннями криміналістики. Так, з питань кримінального права цим дослідником було опубліковано цілу низку надзвичайно значимих для свого часу праць, серед яких «Про прийняття основ, які виключають наявність злого умислу і кримінальну відповідальність, до кримінального закону», «Рішення судової і касаційної палати щодо §. 199а кримінального закону від 27 травня 1852 р. з часів кінця 1850 р. до кінця 1878 р.», «Двадцять дев'ять тез до майбутнього проекту кримінального закону», «Встановлення рецидиву» та ін.

Ще одним напрямком наукових розвідок Г. Гросса стала кримінальна психологія. Серед іншого, автор вперше вжив термін «судова психологія», яку вважав прикладною галуззю загальної психології і визначав її як «сукупність психологічних знань, які можуть знадобитись криміналісту».

Значний внесок здійснено Г. Гроссом і у питання судової медицини, що вилилось у праці «Криміналістична діяльність та роль лікаря», кримінологію, кримінальний процес і т.д.

Важливо, що дослідник не обмежився лише науковими розвідками, а й приділяв значну увагу популяризації криміналістики та суміжних наук серед спеціалістів та широкого загалу.

Важко переоцінити значення заснованого Г. Гроссом у період його праці в Чернівецькому університеті журналу «Архів кримінальної антропології і криміналістики», єдиного реферованого журналу Чернівців того часу. Про роль цього видання свідчить хоча б той факт, що його одразу ж було включено до числа обов'язкової передплати органами прокуратури Австро-Угорщини.

Не менш важливим можна вважати й відкриття, за ініціативи Г. Гросса, на базі університету Граца Інституту криміналістики, керівником якого з 17 лютого 1913 р. до самої смерті він був.

Відтак, аналізуючи наукову спадщину Ганса Гросса, сміливо можна констатувати її непересічне значення як для науковців та практиків того часу, так і для майбутніх поколінь. Багато

його ідей та пропозицій послужили підґрунтям для фундаментальних перетворень у цілій низці правових наук та безперечно сприяли практикам у покращенні діяльності останніх.

Використані джерела:

1. Капица П.Л. *Експеримент, теорія, практика* / П.Л. Капица. – М. : Наука, 1981. – 495 с.
2. Комаха В.О. Ганс Гросс – один із піонерів і «батько» світової криміналістики / В.О. Комаха. // *Юридические записки*. – 2014. – №1. – С. 111–117.
3. Нежурбіда С., Скулиш Є. Ганс Гросс й університет Франца Йозефа в Чернівцях / С. Нежурбіда, Є. Скулиш. // *Юридичний Вісник України*. – 25–31 липня 2015 року. – № 29 (1046). – С. 14–15.

Марисюк Костянтин Богданович

*професор кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, доцент*

Русанюк Матвій Михайлович

*аспірант кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка*

ГАНС ГРОСС ЯК ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ

Термін «криміналістика» ввів у науковий обіг видатний австрійський вчений-криміналіст Ганс Гросс, який вважав криміналістику допоміжною стосовно кримінального права і визначив її як «вчення про реальності кримінального права». Саме тому Ганса Гросса і називають «батьком криміналістики».

Ганс Густав Адольф Гросс (Hans Gustav Adolf Gross) народився в м. Грац 26 грудня 1847 р. Впродовж 1869–1870 рр. Ганс Гросс навчався у гімназії та Грацькому університеті. 31 липня 1870 р. у Грацькому університеті він отримав вчений ступінь доктора права.

У 1871 р. Гросс починає працювати судовим слідчим у Фельдбасі, Леобені (Верхня Штирія) та Граці. Ще будучи студентом, який вивчав право, він усвідомлював всі недоліки існуючих на той час методів ідентифікації, особливо тих, що використовувались австрійською кримінальною поліцією. Як висловлювався вчений: «В кримінальній поліції служили колишні унтер-офіцери, які виконували свої обов'язки як-небудь, покладалась тільки на доноси інформаторів і будь-якою ціною, іноді найбільш грубими методами, домагались визнання підозрюваними своєї вини».

Знайомство Гросса з діяльністю кримінальної поліції неприємно вразило останнього. Якщо і провадилась якась робота із розслідування злочинів, вона повністю покладалася на слідчого суддю. Попри те, що Гросс вивчав законодавство в університеті, він жодного уявлення про криміналістику не мав. Проте на відміну від інших слідчих суддів тих років, він задумувався і здогадувався, як саме потрібно створити новий духовний і науковий природно-технічний фундамент слідчої роботи. Будучи юристом, він не володів спеціальними знаннями у сфері теоретичного чи прикладного природознавства. Проте завдяки сумлінному вивченню доступної йому літератури, Гросс доходить такого висновку: навряд чи існує яке-небудь технічне або природничо-наукове досягнення, яке не можна було б використати при розкритті злочинів.

1873 р. Гросс видав працю «Проект розвитку права». 21 листопада 1874 р. – статтю «Грошовий штраф в проекті нового австрійського Кримінального закону» в «Юридичному Віснику», 5 жовтня 1877 р. – статтю «До вступного закону після пропозицій Комітету від 11 вересня 1877 р.» в «Загальній австрійській судовій газеті».

У 1878–1879 рр. Ганс Гросс бере участь у військових діях на території Боснії. Його було нагороджено військовою медаллю і у званні старшого лейтенанта звільнено в запас.

1880 року він публікує статтю «Про прийняття підстав, які виключають наявність злого умислу і кримінальну відповідальність, до кримінального закону». Цього ж року під авторством Гросса, на той час – судового ад'юнкта, публікується «Рішення судової і касаційної палати щодо §199а Кримінального закону від 27 травня 1852 р. з часів кінця 1850 р. до кінця 1878 р.».

Видання з працями Гросса користувалися неабиякою популярністю, проте найбільшої популярності серед слідчих набула праця Ганса Гросса під назвою «Порадник для судових слідчих, поліцейських чиновників, жандармів», випущена у світ 1893 р. – «... книга, – за словами Ю. Торвальда, – яка узагальнила його досвід, якій було призначено стати першим підручником наукової криміналістики і прославити Гросса у всьому світі». «... фундаментальна праця.., яка дала початок криміналістиці як самостійній сфері наукових знань... яка була високо оцінена сучасниками, перекладена на багато мов (до прикладу, в Російській імперії перший переклад побачив світ уже у 1895–1896 рр.), на довгі роки стала порадником при розслідуванні злочинів. Вона викликає не лише історичну цікавість: низка її положень не втратила свого наукового і практичного значення й до сьогодні».

Цікавим фактом з життя Гросса можна вважати діяльність останнього, спрямовану на створення кримінального музею у м. Грац. Також задля впровадження криміналістики як окремої науки він вимагав створення Криміналістичного інституту в Грацькому земельному суді в межах університету.

Важливе значення для української юридичної науки відіграє період праці Гросса в Чернівецькому університеті впродовж 1898–1902 рр.

Праця «батька криміналістики» на українських землях розпочалася 1 серпня 1898 р., коли Гросс, не отримавши звання доцента, був направлений на роботу до Чернівецького університету. Всього за декілька місяців, а саме 16 грудня 1898 р. останнього призначають ординарним професором кримінального права Чернівецького університету. У його житті, як писав Йозеф Ястроф 1910 р. у вступному слові до англійського перекладу «Кримінальної психології», це було першим призначенням на посаду професора. Тому той факт що видатний вчений-криміналіст професорське «хрещення» отримав саме в українському університеті, дає можливість стверджувати, що криміналістика на своїх початках зароджувалася також і на території сучасної України.

Що ж до того, прибічником якої школи був Гросс, в історичних джерелах зазначається, що «з літнього навчального семестру 1899 р. навчальна дисципліна «Пенітенціарне право» викладалась останнім у світлі класичної школи кримінального права, але у своїх працях Гросс дотримувався так-званої школи молодих німецьких криміналістів і заснованого ним реалістично-психологічного напрямку, який він представляв у своїх ранніх працях». Такий вчений як Енріко Феррі вважав Ганса Гросса прибічником «неокласичної» школи кримінального права, що визначала кримінальну політику як «систематичне викладення принципів, заснованих на науковому дослідженні походження злочину і результатів покарань, – принципів, відповідно до яких держава повинна боротися проти злочинності з допомогою покарань і відповідних установ». При цьому, як зазначав Е. Феррі, «... ця кримінальна політика має залишатися віддаленою від справжнього кримінального права, яке вивчає злочин і покарання з техніко-юридичної точки зору». Феррі писав, що «Ворга розрізняє кримінальну антропологію, кримінальне право, кримінальну політику, а Гросс додає до усього криміналістику, яка є мистецтвом збирати докази та сліди злочинів і злочинців відповідно до даних антропології і кримінальної психології».

1899 р. Ганс Гросс отримав посаду декана юридичного факультету Чернівецького університету. Під час роботи в останньому він видає цілу низку важливих публікацій, серед яких: статті «Інститут криміналістики», «До питання криміналістики», «Завдання кримінальної психології», «Криміналістика», «До питання про рефлексивне діяння», монографії «Підробка раритету», «Енциклопедія криміналістики».

1898 р. Ганс Гросс, працюючи в Чернівцях, засновує журнал «Архів кримінальної антропології і криміналістики», який того часу був єдиним редактованим виданням такого рангу у

Чернівецькому університеті. Станом на 1902 р. у світ виходять 9 випусків «Архіву». Їх публікації відбуваються під безпосередньою редакцією Ганса Гросса. Перший випуск «Архіву» отримав позитивні рецензії у фахових журналах. Сам Гросс пишався журналом, адже його передплатила прокуратура Австро-Угорщини з ініціативи міністерства юстиції у Відні. Того ж, 1902 р. Гросс опублікував монографію «Кримінальна психологія», у якій зробив спробу дослідити механізм вчинення злочину за допомогою психології.

Викладацька діяльність Ганса Гросса у Чернівцях закінчилася 1902 р. і вже 3 березня 1902 р. його було скеровано на роботу до Німецького Університету в Празі. Того ж року у Празі вийшли друком його «Вибрані статті з криміналістики», 1905 р. – друге видання «Кримінальної психології».

Пропрацювавши всього лише трохи більше трьох років у Німецькому університеті в Празі, 20 липня 1905 р. Гросса запрошують на посаду ординарного професора австрійського кримінального права і кримінального процесу до університету Граца. У червні цього ж року йому передають у тимчасове користування приміщення в північній частині головної будівлі університету Граца для облаштування Інституту криміналістики, який розпочав свою діяльність 1912 р.

1907 р. Ганс Гросс, на запрошення міністра юстиції доктора Франца Кляйна, входить до складу комісії з розробки проекту нового Кримінального кодексу Австрії, за що 1908 р. його було нагороджено Орденом Залізної Корони III ступеня. Того ж року він публікує п'яте видання «Порадника для судових слідчих як системи криміналістики» та монографію «Криміналістична діяльність і робота лікаря».

Ганс Гросс пішов з життя 9 грудня 1915 р. у м. Грац, не доживши всього 7 днів до свого 68-річчя.

Використані джерела:

1. Б.Р. Двадцатилетие криминалистики // Журнал уголовного права и процесса. – С.-Пб., 1913. – № 4. – С. 75–78.
2. Гросс Г. Руководство для следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – С.-Пб., 1908. – XXVII, 1040 с.
3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции и др. / Перевод с нем. со 2-го доп. изд. / Г. Гросс. – Смоленск, 1897. – IX, 980 с.
4. Фойницкий И.Я. Линцкий съезд Международного союза уголовного права / И.Я. Фойницкий. // Журнал Министерства юстиции. – С.-Пб., 1896. – № 1. – С. 109–136.

Гумін Олексій Михайлович

*завідувач кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор*

Волос Андрій Сергійович

*аспірант кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ГАНС ГРОСС ТА ЙОГО НАУКОВА СПАДЩИНА

Ганс Гросс, знаний австро-угорський дослідник, професор Чернівецького університету, Німецького університету в Празі та університету Граца, широко відомий, як «батько криміналістики». Проте його наукова спадщина не обмежується лише згаданими питаннями. Цьому досліднику вдалося зробити значний внесок і у інші галузі та науки, наприклад, у кримінальне право, кримінальний процес, кримінологію, судову медицину та ін. Звернемо увагу лише на найбільш важливі, з нашої точки зору, публікації, авторство яких належить Г. Гроссу.

1893 р. побачила світ напевно найбільш відома праця Ганса Гросса – «Підручник для судових слідчих». За кількістю розкритих проблем та практичною корисністю ця праця перевершила всі існуючі на той час розробки цього напрямку.

На думку Г. Гросса, криміналістична діяльність є виключно науково-дослідною. Він розглядає кримінальну справу як наукову проблему, що має бути розв'язана висококваліфікованим суддею, який має у своєму розпорядженні найкращі знаряддя, засоби та використовує методи, що не залишають місця для припущень.

У своєму підручнику Ганс Гросс намагався уникати поверхневого висвітлення питань. Саме тому, все, що стосувалось питань, щодо яких суддя чи слідчий міг проконсультуватись з експертом, автор формулював лише у виді загальних положень, які все ж давали повну інформацію про ту допомогу, яку зможе надати експерт у цій справі. Що ж стосувалось безпосередньо слідчої тактики та заходів, що відносились до предмету діяльності слідчого, Гросс дослідив і висвітлив все в найменших деталях.

Першу частину підручника Гросс присвятив питанням допомоги, на яку можна очікувати від експертів, включаючи судову медицину, хімію, фізику, мінералогію, зоологію, ботаніку, антропометрію та дактилоскопію.

Друга частина підручника описує вміння та знання, які повинен мати успішний судовий слідчий. Для Гросса безсумнівним було положення про те, що успішним слідчим може бути лише особа, яка добре ознайомена зі звичками злочинців, їх прийомами спілкування та методами роботи. Зокрема він вважав життєво-необхідним для судді вміння впізнавати методи, які використовують злочинці для маскування своєї особи, а також знати їх таємні засоби комунікації (зокрема кожен суддя і слідчий повинен був знати основи шифрування і дешифрування інформації). Також слідчий повинен був досконало знати балістику, мати базові знання щодо фотографії, малювання, вміти охарактеризувати відбитки ніг та різних знарядь, а також вміти виявляти та фіксувати сліди крові.

Широке розповсюдження «Підручника для судових слідчих» (а на момент смерті Гросса 1915 р. його було перевидано вісім разів та перекладено на десятки мов), доводить значення останнього у формуванні науки криміналістики.

Ще одним значимим дослідженням Ганса Гросса вважається його книга «Кримінальна психологія»(1897 р.).

У згаданій праці автор визначав судову психологію як сукупність психологічних знань, які можуть знадобитись криміналісту і виділяв у її структурі суб'єктивну психологію (психологічна діяльність судді), та об'єктивну психологію, куди відносив психологічну діяльність осіб, які надавали судді інформацію, необхідну йому для винесення правильного рішення (психологія обвинувача, свідків).

Багато уваги було звернено й висвітленню недоліків та обмежень показів свідків. Автор не намагався повністю виключити цей вид доказів з процесу, проте вважав, що при розслідуванні злочинів необхідно більше уваги приділяти спостереженню і опису фактів, ніж їх пояснення свідками.

В часи Гросса вважалось, що якщо два свідки дають однакові покази, це безумовна гарантія правди. Ганс Гросс намагався пояснити, що навіть чесний свідок може давати неправдиві свідчення. Завдяки йому на сьогодні навіть неюрист знає, що покази свідків мають застосовуватись з великою обережністю, слова будь-якого свідка необхідно брати під сумнів.

Г. Гросс також намагався пояснити причини, чому різні свідки, експерти та судді можуть мати різні уявлення про одну і ту ж подію. Серед іншого він вивчав вплив упереджених думок, помилок пам'яті та органів чуття. Гросс не оминув увагою також різні види умисної брехні та способи її виявлення.

Що ж стосується кримінального права та процесу, Ганс Гросс вважав, що більше уваги слід приділяти особі злочинця, його мотивам та меті вчинення злочину. Г. Гросса можна вважати одним з засновників вчення про причини злочинності; в цьому плані він однаково увагу приділяв як

особистим рисам злочинця, так і його середовищу та оточенню, в якому перебуває особа та момент вчинення нею злочину.

Ще фундаментальна праця Г. Гросса спеціально призначена медичним експертам. Книга майже на тисячу сторінок була опублікована 1908 р. і називалась «Криміналістична діяльність та роль лікаря». Основна мета цієї праці – ознайомити медичних експертів та надати пояснення стосовно тих питань, які покладаються на експерта у процесі розслідування злочину, які відомості повинен надати експерту слідчий для правильного проведення експертизи чи визначення діагнозу, і в якій мірі слідчий може покладатись на думку експерта.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що роль Г. Гросса у становленні та розвитку наук правового циклу є надзвичайно значимою, оскільки йому вдалося сформулювати цілу низку наукових позицій, абсолютно нових для його часу. Проте, ще більш важливою можна вважати вдалу спробу Гросса викласти свої ідеї таким чином, щоб їх реалізація стала можливою тогочасними практиками, без потреби адаптації останніми наукових ідей до життєвих реалій, чим часто грішили тогочасні юристи-теоретики.

Використані джерела:

1. Комаха В.О. Ганс Гросс – один із піонерів і «батько» світової криміналістики / В.О. Комаха. // *Юридичні записки*. – 2014. – №1. – С.110–117.
2. *Handbuch Fur Untersuchungsrichter (Manual for the Examining Justice)*; 1st edition, 1893.
3. *Kriminal Psychologie (Criminal Psychology)*; 1st ed. 1898, 2nd ed. 1905.
4. *Kriminalistische Tätigkeit Und Stellung Des Arztes (Criminalistic Activity and Position of the Physician)*, 1908.
5. Roland Grassberger, *Pioneers in Criminology XIII – Hans Gross (1847–1915)*, 47 *J. Crim. L. Criminology & Police Sci.* 397 (1956–1957)
6. William M. Johnston. *The Austrian mind : an intellectual and social history, 1848–1938*. – University of California Press, 1983. – 515 p.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Балабко Валерія Валентинівна

*прокурор відділу прокуратури Запорізької області,
молодший радник юстиції, кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ТА ДОНОРСТВА, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ.СТ. 143, 144 КК УКРАЇНИ

Згідно зі ст.3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Основний Закон країни у ст.49 проголошує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Однією з гарантій цього конституційного права названо те, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1]. При цьому найбільш ефективними в медицині є методи, пов'язані з використанням для лікування органів, тканин або крові людини. До таких методів відносяться трансплантація та донорство.

Так, з об'єктивної сторони, злочин, передбачений ст. 143 КК, може набувати вигляду: порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 КК); вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації (ч. 2 ст. 143 КК); незаконної торгівлі органами або тканинами людини (ч. 4 ст. 143 КК); участі у транснаціональних організаціях, які займаються вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів чи тканин з метою їх трансплантації, або незаконною торгівлею органами або тканинами людини (ч. 5 ст. 143 КК).

У кримінально-правовій літературі висловлюється чимало цікавих думок щодо вдосконалення ст. 143 КК. Наприклад, Л. Брич слушно зазначає, що вилучення у людини її органів або тканин з метою їх трансплантації, яке вчинене шляхом насильства, за наявності всіх необхідних ознак повинно кваліфікуватись як умисне тяжке тілесне ушкодження за відповідною частиною ст. 121 КК. У зв'язку з цим, вказується на некоректність вживання терміна «примушування» в диспозиції ч. 2 ст. 143 КК для визначення способу вчинення такого суспільно небезпечного діяння, як вилучення у людини її органів або тканин. У ч. 2 ст. 143 КК пропонується встановити відповідальність за застосування до людини засобів, які подавляють її волю (насильство, обман або інший примус, використання уразливого стану), з метою вилучення у людини її органів. Цей склад злочину, на переконання авторки, повинен бути формальним, а не матеріальним, що дозволить посилити захист безпеки життя та здоров'я людини від незаконної трансплантації [2, с. 77–79]. Інший вчений С. Гринчак, вказує на необхідність заміни в диспозиції ч. 2 ст. 143 КК терміну «примушування» на термін «насильство» і доповнення диспозиції цієї норми КК вказівкою на зловживання довірою як новий спосіб вчинення злочину [3, с.13–14].

Наша оцінка викладених вище пропозицій наводиться нижче – після висвітлення проблемних питань об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 144 КК («Насильницьке донорство»). У цій кримінально-правовій нормі встановлено відповідальність за протиправне вилученні крові у людини проти її волі, вчинене шляхом застосування до неї насильства, чи за її згодою внаслідок обману. Кваліфікуючими ознаками цього злочину є вчинення його щодо неповнолітнього або особи, яка перебувала у безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного, а також вчинення дії, передбаченої ч. 1,2 ст. 144 КК, за попередньою змовою групою осіб або з метою продажу. Як бачимо, назва ст. 144 КК є невдалою, оскільки не узгоджується зі способами вчинення злочину, передбаченого цією статтею.

На думку О. Сапронова, таке діяння, як насильницьке донорство, може бути вчинене не лише шляхом дії, а й шляхом бездіяльності. Отже, вилучення крові, що розпочиналося правомірно, може, за певних умов, перетворитись у протиправне при неприпиненні вилучення після забору допустимої кількості крові [4, с. 8]. Також автор справедливо зазначає, що такі способи насильницького донорства, як використання безпорадного стану та використання матеріальної залежності потерпілого, закріплені в диспозиції ч. 2 ст. 144 КК як кваліфікуючі ознаки, неправильно поєднані законодавцем із застосуванням насильства чи обману, адже вони є цілком самостійними. У зв'язку з цим та з урахуванням їх приблизно однакової суспільної небезпеки з насильством чи обманом, вченим висловлюється пропозиція про їх об'єднання в диспозиції ч. 1 ст. 144 КК.

На нашій погляд, недоцільність подальшого існування окремої норми КК, присвяченої насильницькому донорству, обумовлена: 1) подібністю способів вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 143 КК України (примушування або обман особи) та ч. 1 ст. 144 КК (насильство чи обман); 2) тотожністю основних безпосередніх об'єктів вказаних злочинів, якими є правовідносини, що забезпечують охорону здоров'я людини і, зокрема, потерпілих – в обох цих випадках ним виступає донор; 3) належністю крові людини як предмета злочину, передбаченого ч. 1 ст. 144 КК, до тканин, які поряд з органами людини є предметом злочину, караного за ч. 2 ст. 143 КК; 4) приблизно однаковою суспільною небезпекою цих злочинів.

Про наявність спільних ознак складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 143 та ст. 144 КК України, зазначає і О. Сапронов, проте він визнає обґрунтованим їх розмежування в різних статтях Особливої частини КК України [5, с. 100–103].

З метою реалізації вказаної вище ідеї пропонуємо: по-перше, диспозицію ч. 2 ст. 143 КК викласти у такій редакції: «Незаконне вилучення у людини шляхом примушування, обману, використання безпорадного стану, матеріальної або іншої залежності органів, тканин або крові людини з метою їх трансплантації, використання або продажу, – карається...»; по-друге, ч. 3 ст. 143 КК виключити, оскільки за передбачене нею на сьогодні діяння мною пропонується встановити відповідальність у ч. 2 цієї ж статті; по-третє, ч. 3 ст. 143 КК викласти у такій редакції: «Незаконна торгівля органами, тканинами або кров'ю людини, – караються...»; по-четверте, назву ст. 143 КК викласти у такій редакції: «Порушення встановленого законом порядку трансплантації, донорства чи торгівлі органами, тканинами або кров'ю людини» [6, с. 112].

Використані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Брыч Л.П. Преступления против здоровья и против безопасности жизни и здоровья по законодательству Украины / Л.П. Брыч. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 116 с.
3. Гринчак С.В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини : підстави кримінальної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.: спец. 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / С.В. Гринчак. - Х., 2007. - 20 с.
4. Сапронов О.В. Кримінальна відповідальність за насильницьке донорство : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / О.В. Сапронов. - К., 2005. - 16 с.
5. Сапронов О.В. Насильницьке донорство та суміжні злочини / О.В. Сапронов // Вісник Одеського університету внутрішніх справ. – 2004. - № 3 (ч.2). – С. 99-103.
6. Балабко В.В. Кримінальна відповідальність медичних працівників за злочини проти життя та здоров'я особи : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Балабко Валерія Валентинівна. – Київ, 2013. - 267 с.

Бурдін Володимир Миколайович
*декан юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ

Розглядаючи питання про кримінальну відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, перш за все, вважаю за необхідне звернути увагу на тому, що склад злочину, передбачений ст. 375 КК України, передбачає посягання на правосуддя як одну з найважливіших конституційних гарантій реалізації та захисту як фізичними, так і юридичними особами, своїх законних прав та інтересів. Незважаючи на те, що основний склад злочину, передбачений в ч. 1 ст. 375 КК України, віднесено лише до злочинів середньої тяжкості, суспільну небезпеку таких злочинів не варто недооцінювати. Адже постановлення незаконного судового рішення може призвести не тільки до непередбачуваних суспільно небезпечних наслідків, але й породжує у людини відчуття незахищеності, недовіри та неповаги до державних інституцій та держави в цілому.

Разом з тим, необхідно звернути увагу також на той факт, що носіями судової влади є люди, а ще древнім була відома приказка *erga humanum est* (людині властиво помилятися). Маючи навіть значний досвід практичної діяльності на посаді судді, людина не застрахована від помилок, а сам факт такого досвіду ще не може свідчити про умисний характер постановлення неправосудного рішення. Саме з урахуванням неминучих судових помилок і створена ієрархічна система судової влади, яка дозволяє судам вищестоящих інстанцій виправляти такого роду помилки. З урахуванням цього треба визнати і той факт, що далеко не кожна судова помилка повинна розглядатися через призму складу злочину, передбаченого в ст. 375 КК України. Більше того, не кожна судова помилка взагалі містить ознаки якогось правопорушення. Адже на сьогодні динаміка законодавчих змін, а також складність та неузгодженість законодавства просто вражають. Треба відзначити, що в цьому відношенні в ст. 375 КК України законодавець з формальної точки зору абсолютно чітко розмежував неправосудні рішення, які були зумовлені помилками, а також неправосудні рішення, зумовлені свідомо неправильним застосуванням законодавства. Для цього законодавець обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони відповідного складу злочину передбачає наявність вини у виді прямого умислу, про що можна зробити висновок з вказівки на «за відомість», використаної в диспозиції ст. 375 КК України. Таким чином, злочином можуть бути визнані тільки ті неправосудні рішення, незаконність яких була наперед відома судді, який їх постановляв.

Незважаючи на формальну визначеність тих неправосудних рішень, які можуть бути визнані злочином, питання про процесуальну доказовість завідомості (прямого умислу) при постановленні неправосудного рішення є «наріжним каменем» відповідного складу злочину. Адже встановлення прямого умислу на підставі прямих доказів у такого роду кримінальних справах є вкрай рідким явищем. Саме з огляду на те, що постановлення завідомо неправосудного рішення, як правило, не підтверджується задокументованим належним чином фактом перемовин судді та особи, на користь якої виноситься неправосудне рішення, або одержанням за це не рішення неправомірної вигоди, вказана категорія злочинів відноситься до високо латентних. Принагідно треба наголосити також на тому, що подальший факт скасування певного рішення судом вищестоящої інстанції або, навпаки, його підтвердження ще сам по собі не може свідчити про те, що оспорюване рішення є неправосудним, а тим більше було завідомо неправосудним (незаконним). Адже помилки допускаються і судами вищестоящих інстанцій, крім того, і при перегляді судових рішень не можна виключати можливість винесення завідомо неправосудних рішень.

Треба відзначити в цьому відношенні і неоднакову практику суду касаційної інстанції, що зумовлює звернення до Верховного Суду України. Так, зокрема, в ухвалі Вищого спеціалізованого

суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28 лютого 2013 р. щодо ОСОБА 1 було підтверджено правильність рішень судів нижчостоящих інстанцій про виправдання судді, яка виносила завідомо неправосудні рішення, відмовляючи у таких спосіб заявникам у відкритті апеляційного провадження. По даній кримінальній справі суддя обвинувачувалася у тому, що по кількох кримінальних справах виносила постанови, якими відмовляла засудженим особам у порушенні апеляційного провадження з урахуванням пропущення ними строку на апеляцію. При цьому штучні перепони для подачі апеляції створювала сама же своїми неправомірними діями. Разом з тим, незважаючи на очевидність прямого умислу при постановленні таких незаконних рішень, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ своєю ухвалою підтвердив законність постановленого щодо неї виправдувального вироку, наголосивши при цьому, що в її діяннях відсутній склад злочину, передбаченого в ст. 375 КК України, натомість є склад дисциплінарного проступку. Зауважимо, що в ст. 375 КК України з об'єктивної сторони передбачено кримінальну відповідальність за постановлення суддею будь-якого процесуального рішення незалежно від її процесуальної форми та назви. Тобто той факт, що в ухвалі від 28 лютого 2013 року йдеться про судові рішення у виді постанови, а не про рішення, яким справа вирішується по суті, не може свідчити про інше правопорушення і відсутність суспільної небезпеки. Адже в ст. 375 КК України законодавець не проводить різниці між різними за формою процесуальними рішеннями. Водночас по іншій кримінальній справі щодо ОСОБА 2 (ухвала від 10 червня 2014 р.) Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ вирішив, що постановлення незаконного рішення, яким справа вирішена по суті, може бути підставою для притягнення до кримінальної відповідальності судді за ст. 375 КК навіть незважаючи на те, що таке рішення було підтвержене судом апеляційної інстанції, а саме правове питання, щодо якого виник спір, є насправді досить дискусійним. У такому разі виникає питання, а чому тоді не притягувати кримінальної відповідальності суддів апеляційної інстанції, які підтвердили рішення місцевого суду?

На завершення потрібно наголосити, що сам факт постановлення незаконного (неправосудного) рішення ще не свідчить про наявність в діянні судді складу злочину, передбаченого ст. 375 КК, адже ніхто не застрахований від помилок. Натомість з метою уникнення випадків необгрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності необхідно особливу увагу приділяти дослідженню як прямих, так і непрямих доказів, які би свідчили про «завідоме» постановлення суддею неправосудного рішення.

Гришук Віктор Климівч

*декан юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, академік АНВО України*

ПОНЯТТЯ ПІДСТАВ НЕГАТИВНОЇ (РЕТРОСПЕКТИВНОЇ) КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В доктрині кримінального права України умовно можна виділити два підходи до розуміння підстав негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності.

Вузький підхід до обґрунтування підстав негативної (ретроспективної) кримінальної відповідальності людини зводиться до виокремлення однієї, єдиної її підстави. Серед них найпоширенішим є: а) склад злочину; б) вчинення особою діяння, яке містить склад злочину, передбачений в чинному Кримінальному кодексі. Широкий підхід вчених до визначення підстав негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини. Він характерний тим, що вчені розглядають підстави негативної (ретроспективної) кримінальної відповідальності людини у двох площинах: а) як явище соціально-правове; б) як явище суто юридичне, правове.

Видається за можливе виділити три підстави негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини: а) соціально-етична (моральна); б) нормативно-правова; в) фактична.

Соціально-етична (моральна) підстава, подібно до соціально-етичної (моральної) підстави соціальної і юридичної відповідальності, зводиться, головним чином, до наявності об'єктивно-суб'єктивних чинників, характеристик людини, які зумовлюють можливість і доцільність застосування до неї компетентними органами держави кримінальної відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння. Перше, людина має бути наділена пересічного (звичного) рівня свідомістю і розумною свободою волі до діяння (дії чи бездіяльності), про що йдеться в першому і другому розділах даної праці. Кримінально-правова відповідальність людини і її свобода – дві сторони одного процесу – забезпечення правослухняної поведінки людини в суспільстві. Друге, людина має бути здатною співвідносити свою поведінку з кримінально-правовими приписами, веліннями держави, однією з функцій якої є забезпечення правопорядку в державі, правослухняної поведінки суб'єктів суспільних відносин.

Доктрини філософії, етики, психології, загальної теорії права та кримінального права виходять з презумпції, що пересічна людина, як правило, наділена такими характеристиками, що може служити соціально-етичною (моральною) підставою притягнення її компетентними органами держави до кримінально-правової відповідальності у випадку, зрозуміло, вчинення нею суспільно небезпечного діяння і наявності правової підстави. Кримінально-правова відповідальність людини у такому випадку є засобом впливу на свідомість людини з метою модифікації її настанов і прийняття нею моделей поведінки в соціально-корисному чи соціально-прийнятному руслі, визначеному кримінальним законом. Свобода волі, таким чином, знаходить свою матеріалізацію через настанови людини – її своєрідні внутрішні принципи оцінки оточуючої дійсності і прийняття рішень щодо варіанту поведінки у відповідних умовах цієї дійсності. Тому акт поведінки людини є втіленням, виразом зв'язку внутрішнього і зовнішнього світу людини. Отже, свобода і відповідальність – дві парні філософські категорії, які мають реалізовуватися на ґрунті раціонального мислення в особистому бутті людини через призму її цивілізованих, законних інтересів і потреб.

Розумна правослухняна кримінально-правова необхідність в ідеалі має двоїстий характер: соціальна та індивідуальна. Отже, свободу волі людини в кримінальному праві слід уявляти як засновану на її потребах та інтересах, інтересах держави і суспільства розумну кримінально-правову необхідність до діяння (дії чи бездіяльності), опосередковану її совістю та забезпечувану позитивною силою її волі.

Таким чином, категорія «свобода волі», в контексті кримінально-правової реальності, характеризується змістовно-схематично як притаманна людині сукупність невід'ємних особистісних рис, що проявляється у її психофізичній здатності: а) оцінити об'єктивно ситуацію, в якій вона перебуває; б) виявити серед множини потреб домінуючу потребу певного діяння в такій ситуації, з'ясувати її суспільну значимість; в) маючи можливість вибору відповідної поведінки, прийняти рішення про реалізацію цієї домінуючої потреби; г) вчинити обраний нею варіант діяння для досягнення певної мети; д) відповідати за вчинене злочинне діяння згідно з чинним законодавством; е) корегувати свою наступну поведінку у випадку вчинення злочину.

На державі демократичного спрямування, таким чином, лежить обов'язок забезпечити, у кожному випадку порушення людиною кримінально-правових приписів, розумний (необхідний) і достатній вид і міру кримінально-правового впливу. Кримінальний закон, як інтелектуальний здобуток суспільства, в демократичній, правовій, соціальній державі, в громадянському суспільстві має бути *ultima ratio* – останнім засобом, крайнім засобом, який застосовується державою для унормування суспільно значимої поведінки людини.

Норма кримінального закону, як і будь-яка правова норма, повинна бути «розумною», «добросовісною» з боку держави, соціально зумовленою загалом і, у першу чергу, через призму природних інтересів і потреб пересічної людини, до розуму, волі і совісті якої вона адресована. «Недобросовісна», «нерозумна» на звичному побутово-моральному рівні норма кримінального закону не сприймається широким загалом людей як справедлива, гуманна, демократична та, як правило, ігнорується у формі пасивного чи активного спротиву через невиконання її приписів, велінь, підшукування шляхів для того, щоб обійти їх. Зокрема, за допомогою корупційних дій і корупційних схем. Вона приречена лише на малоєфективне примусове застосування і реалізацію приписів, велінь, що міститься в ній. Натомість

«добросовісна», «розумна» норма кримінального закону є найпридатнішою для сприйняття її розумом, совістю і волею максимально широким загалом людей, що є вагомою складовою надійної основи реалізації такої норми з найбільш високим рівнем ефективності. Окрім цього, «добросовісна», «розумна» кримінально-правова норма є тим вагомим чинником, який максимально сприяє утвердженню поваги до кримінального закону, формуванню позитивної кримінально-правової відповідальності людини.

В ідеалі, якщо кримінальний закон соціально зумовлений, тобто з'ясовано науковими засобами його необхідність, неминучість криміналізації відповідного діяння людини, він може розглядатися розумно-культурною людиною як його особисте благо, як благо суспільне.

Недооцінка кримінально-правових засобів у нормативному комплексі регулювання суспільних відносин може бути одним із факторів, які зумовлюють поступове скочення демократично налаштованого державно-суспільного механізму до аномії, хаосу, беззаконня. Аномія уявляється як хаотичний, кризово-катастрофічний стан соціально-правової системи, при якому панує падіння соціальних регуляторів, зростає злочинність, виникають масштабні соціальні конфлікти аж до збройного протистояння, і як наслідок – грубе, цинічне, масове порушення прав і свобод людини. Тобто, демократичне суспільство може прийти до стану відсутності керованості й розпаду як цілісності. Упорядкованість на рівні соціальних норм, правових норм, і в тому числі та кримінального закону, заперечує аномію соціально-правової системи, демонтаж її демократичних інститутів. Отже, держава демократичного спрямування також має (повинна мати) науково обґрунтовані межі свободи свого кримінально-правового втручання в регулювання суспільних відносин. Одним із завдань юридичної науки є (має бути) виявлення цих меж.

Таким чином, є підстави стверджувати, що розум людини, її совість, розумна і свободна воля, сила волі до діяння (дії чи бездіяльності) є антропологічними основами соціально-етичної підстави її кримінально-правової відповідальності як позитивної (перспективної), так і негативної (ретроспективної).

Нормативно-правовою підставою негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини є сукупність правових норм, котрі забезпечують правомірність, законність притягнення особи, винної у вчиненні суспільно небезпечного діяння, до кримінально-правової відповідальності, її засудження, призначення покарання, його відбування, а також стану її судимості.

Незалежно від рівня розуміння негативної кримінально-правової відповідальності людини, відповідні йому норми права є її мірою свободи і відповідальності. Право, в державі демократичного спрямування, образно висловлюючись, є позитивним полем реалізації свободи і відповідальності людини. Воно є надійним засобом утворення, зміцнення і розвитку суспільного нормативно-комунікаційного поля.

Фактична підстава – це сукупність юридичних фактів, які спричиняють виникнення і реалізацію кримінально-правової відповідальності людини. Такими є: 1) вчинення людиною діяння, яке містить склад злочину, передбачений чинним КК України тобто, вчинення нею злочину; 2) відсутність обставин, які: а) виключають злочинність діяння; б) служать підставою для її звільнення від кримінальної відповідальності; в) виключають можливість притягнення її до кримінальної відповідальності в силу того, що вона користується дипломатичним імунітетом згідно з міжнародно-правовими актами і не підлягає кримінальній юрисдикції України без згоди акредитуючої сторони, або ж вона користується недоторканністю згідно чинного законодавства України.

В державі демократичної орієнтації всі три проаналізовані підстави є органічно і невід'ємно поєднаними при вирішенні питань кримінальної відповідальності людини.

ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЗИТИВНОЇ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Правова відповідальність є складним багатоаспектним явищем, яке останнім часом все частіше досліджується з філософсько-правових методологічних позицій. Це призвело до розширеного тлумачення змісту правової відповідальності не лише як необхідності зазнати негативних наслідків внаслідок недотримання або порушення правових норм (негативна правова відповідальність), а й як усвідомленої форми правового обов'язку (позитивна правова відповідальність).

Право як соціальний регулятор найбільш ефективно реалізується за умов існування стабільного правопорядку, який досягається через свідоме неухильне виконання правових норм і ґрунтується на позитивній правовій відповідальності. Позитивна правова відповідальність оберігає право від правопорушень та виступає гарантом забезпечення інтересів людини та суспільства. Позитивна правова відповідальність є свідченням високої свідомості людини, що проявляється в солідарному розумінні суспільством позитивного й негативного. Вона є фундаментом правової системи, оскільки відповідальна людина не лише зіставляє свої дії з суспільними нормами, а й дотримується їх. Більше того, чим вищий рівень позитивної правової відповідальності, тим рідше виникає потреба у негативній відповідальності та покаранні, яке є крайнім застосуванням державного примусу [2, с. 14].

Детермінанти позитивної правової відповідальності розглядаються через призму філософського розуміння детермінізму як відношення, що виражає залежність речей (властивостей речей і відношень між ними, подій, процесів, станів) у їх існуванні і зміні від будь-яких факторів [1, с. 44]. Це поняття, що означає обумовленість тієї або іншої речі інакшими речами та вчення про таку зумовленість. З цим терміном пов'язано загальне уявлення про визначеність предмета (події) факторами, які розкривають характерні ознаки даного предмета, події. Також детермінізм розглядають як погляд на світ, що визнає причинність в повному об'ємі [3, с. 112].

Залежно від сфери вивчення, детермінізм поділяють на природній і соціальний. Особливість соціального детермінізму полягає в тому, що його об'єктом є діяльність людей, при чому причинові зв'язки в суспільстві реалізуються тільки через людську активність. Оскільки людина – це істота не лише соціальна, але й біологічна, природна і її існування залежить також від навколишнього природного середовища, то соціальний детермінізм не відгороджений від природного детермінізму нездоланною стіною. Слід погодитись, що соціальний детермінізм повинен вивчати ті взаємозв'язки, в яких знаходяться об'єкти природи, принаймні враховувати отримані висновки у відносинах соціуму з ними, в іншому випадку соціальне виявиться в протиріччі з природним і не зможе існувати та функціонувати [4, с. 278].

Таким чином, детермінація позитивної правової відповідальності може бути досліджена, з одного боку, через призму розгляду людини як складної біосоціальної системи, яка включає свідомість, волю та розум, емоції і почуття. Цей комплекс чинників можна віднести до *природних детермінант позитивної правової відповідальності*. Тобто природні (індивідуальними) детермінанти позитивної правової відповідальності слід розуміти як фактори, пов'язані з фізичною, фізіологічною організацією людини, а також властивості нервової системи, функції організму як природжені, так і зумовлені середовищем [2, с. 15].

З іншого боку, на позитивну правову відповідальність впливає взаємодія людини із суспільством. Людина є соціальною істотою, яка набуває свої властивості за посередництвом соціуму, до якого належить. У цій сфері формуються *соціальні детермінанти позитивної правової відповідальності*, до яких слід віднести культуру суспільства, соціальні цінності та норми.

В цьому аспекті позитивна правова відповідальність постає складною системною якістю людини, яка виражається як єдність соціальних та антропологічних (природних) ознак, що перебивають у взаємозв'язку і наділені цілісністю та стійкістю. Чим вища якість соціальних і природних

детермінант, тим вищий рівень здатності до самоконтролю, самозобов'язання та реалізації позитивної правової відповідальності людини.

Використані джерела:

1. Аскін Я.Ф. К вопросу о категориях детерминизма / Я.Ф. Аскін. // Современный детерминизм и наука: Сб. статей. в 2 т. – Т. 1 : Общие проблемы детерминизма. – Новосибирск : Наука, 1975. – С. 35–50.
2. Грищук О.В., Соломчак Х.Б. Філософсько-правові проблеми детермінації позитивної правової відповідальності людини / О.В.Грищук, Х.Б. Соломчак.// Митна справа. Науково-аналітичний журнал. – №5 (95), 2014. Частина 2, книга 1. – С. 14–21.
3. Перминов В.Я. Проблема причинности в философии и естествознании / В.Я. Перминов. – М. : Издательство Московского университета, 1979. – 222 с.
4. Тер-Акопов А.А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А.А. Тер-Акопов. – М. : «ЮРКНИГА». – 480 с.

Дорохіна Юлія Анатоліївна

доцент кафедри комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА, ЯК ПІДСТАВА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Проблема декриміналізації справедливо може бути віднесена до категорії актуальних, важливих і винятково складних питань соціально-правової сфери, вирішення яких повинне бути в компетенції вчених-правознавців і юристів-практиків.

Суспільна небезпека є найважливішою підставою декриміналізації діянь. Якщо діяння не є суспільно небезпечним, то воно не може бути криміналізоване, а заборонене кримінальним законом об'єктивно не суспільне небезпечне діяння підлягає декриміналізації. Суспільна небезпека означає, що діяння шкідливе для суспільства. Н.Ф. Кузнецова вважає, що суспільна небезпека діяння полягає в тому, що воно заподіює або створює загрозу спричинення певної шкоди суспільним відносинам [1, с. 60]. Ю.А. Красиков, під нею розуміє об'єктивну властивість діянь, які привносять негативні зміни в соціальній дійсності, порушують впорядкованість системи суспільних відносин [2, с. 71].

С.В. Землюков прийшов до висновку, що звільнення від кримінальної відповідальності рідко застосовується до осіб, що вчинили злочини з такими кваліфікуючими ознаками, як повторність або попередня змова, коли ці злочини характеризуються невеликим розміром шкоди. На думку автора, далеко не завжди дані кваліфікуючі обставини свідчать про підвищену, в порівнянні з основним складом, небезпеку діяння [3, с. 33-34]. Суспільна небезпека є об'єктивною реальністю, властивою деяким діянням в певних умовах місця, часу, обстановки, характеру їх вчинення. Так, на думку А.І. Марцева, суспільна небезпека «це об'єктивна реальність, що існує поза нашою свідомістю» [4, с. 52].

Суспільна небезпека є матеріальною ознакою, внутрішньою властивістю злочину. Будучи закріпленим а законі і маючи правове значення, ця властивість існує об'єктивно і не залежить від волі законодавця або волі правозастосовувача. Діяння небезпечне не тому, що його так оцінив законодавець, а тому, що воно по своєму об'єктивному змісту перешкоджає нормальним умовам життя даного суспільства.

Впродовж багатьох років в юридичній літературі багато уваги приділялося питанню про те, чи є суспільна небезпека ознакою, властивою лише злочину або іншим правопорушенням. Відзначимо, що практично всі дослідники були одностайні в головному – в розумінні матеріального ества

правопорушень як антигромадських, тобто шкідливих в тій чи іншій мірі антисоціальних явищ. Через це дискусія носила частіше термінологічний характер: як називати шкідливість злочинів і інших правопорушень – одним терміном «суспільна небезпека» або різними термінами, а саме: не «суспільно небезпечні», а «суспільно шкідливі». Дискусія була породжена тим, що деякі автори бажали підкреслити їх відмінність, звідси і різне відношення до оцінки кількісно-якісних показників правопорушень [5, с. 23].

Представляється, що розмежування понять «суспільна небезпека» і «суспільна шкідливість» навряд чи доречно, оскільки ми маємо справу з однорідними явищами. Якби ознака суспільної небезпеки була властива виключно злочинам, то не виникло б жодних питань при встановленні кримінально-правової заборони або при його відміні, а теорії криміналізації і декриміналізації діянь не існувало б зовсім. Тому ознака суспільної небезпеки властива всім правопорушенням.

Економічні, політичні, соціально-психологічні, науково-технічні, кримінологічні чинники зумовлюють соціальну оцінку суспільно небезпечного діяння. В різні епохи, в різних державах злочинами вважалися різні діяння і те, що дане діяння не вважалося суспільно небезпечним і злочинним зумовлювалося звичаями, традиціями. Сьогодні такий підхід виглядає абсолютно неприйнятним. В зв'язку з цим можна говорити про те, що в конкретному суспільстві, на конкретний період його розвитку сформована шкала соціальних цінностей, за якою і визначається категорія «суспільна небезпека» і відповідно до цього визначаються форми і методи соціального контролю.

Використані джерела:

1. Кузнецова Н.Ф. *Преступление и преступность* / Н.Ф. Кузнецова. – М. : Издательство Московского университета, 1969. – 212 с.
2. *Уголовное право России. Общая часть: учебник для вузов* / под ред. А.И. Игнатова, Ю.А. Красикова. – М. : БЕК, 2000. – 710 с.
3. Землюков С.В. *Преступный вред. Теория. Законодательство. Практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук* / С.В. Землюков. – М., 1993. – 40 с.
4. Марцев А.И. *Преступление: сущность и содержание* / А.И. Марцев. – Омск : Издательство Омской ВШ МВД СССР, 1986. – 52 с.
5. Лобзяков В.П. *Административно правовые меры предупреждения преступности* / В.П. Лобзяков, С. С. Овчинский. – М. : Юридическая литература, 1978. – 230 с.

Желік Максим Борисович

*аспірант кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ГРОШОВІ КОШТИ ТА ІНШЕ МАЙНО ЯК ВИД НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Однією з найгостріших проблем сучасного українського суспільства, на вирішення якої спрямовуються неабиякі зусилля, є проблема подолання корупції. Проблема корумпованості влади в оцінках наших громадян виступає навіть більш гостро, ніж традиційно болючі для українського суспільства високі ціни, безробіття та ріст злочинності. На міжнародному рівні Україна також користується репутацією однієї із найкорумпованіших держав світу. Це також підтверджено авторитетними міжнародними та національними дослідженнями. У зв'язку з цим Верховна Рада України прийняла низку законів на запобігання та протидію корупції, які вносять зміни, зокрема, до Кримінального кодексу України (далі – КК України). У результаті таких змін українська юридична термінологія поповнилась новими термінами, серед них – «неправомірна вигода», за одержання якої передбачена кримінальна відповідальність.

Аналіз КК України засвідчує, що поняття неправомірної вигоди є родовим, оскільки охоплює нерозривно пов'язані між собою склади злочинів, а саме: підкуп працівника державного підприємства установи чи організації (ст. 354 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України) пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), провокація підкупу (ст. 370 КК України).

Слід зазначити, що у КК України (ст. 364-1) міститься пряма вказівка на види неправомірної вигоди одним із яких є грошові кошти або інше майно. Зміст цих понять розкривається завдяки бланкетності диспозиції статті, яка відсилає до іншогогалузевого нормативного припису. Відповідно іншогогалузевий нормативний припис не має самостійного кримінально-правового значення, його дія забезпечується лише єдністю з кримінально-правовою нормою» [1, с. 29].

Почнемо з того, що у відповідності до ч. 1 ст. 192 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) грошові кошти є різновидом майна від розміру яких залежить кваліфікація злочину та виступають законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України (грошова одиниця України – гривня). Вони можуть перебувати як у готівковій, так і в безготівковій формах. Окрім того, може використовуватись також іноземна валюта (іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, металеві монети, що перебувають в обігу та виступають законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави) [2, с. 7]. Прикладом, коли грошові кошти виступають різновидом неправомірної вигоди є вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська. Так, підсудний, будучи викладачем ТОВ «Голда-2012», з корисливих мотивів, реалізуючи свій раптово виниклий злочинний намір, висловив своїм слухачам протиправну вимогу передачі йому грошових коштів у сумі 2000 гривень за успішну здачу екзаменів, повідомивши їм про те, що у разі не передачі йому вказаних грошових коштів, вони не зможуть успішно скласти іспити та отримати посвідчення водія. Таким чином, підсудний своїми діями створив умови, за яких потерпілий, який був одним із слухачів групи ТОВ «Голда-2012» по проходженню навчання в якості водіїв транспортних засобів, вимушений був погодитися на передачу викладачеві протиправної вигоди у розмірі 2000 гривень. Суд дійшов висновку, що органом досудового розслідування дії винного правильно кваліфіковані за ч. 4 ст. 354 КК України, оскільки мало місце одержання працівником підприємства, який не є службовою особою, неправомірної вигоди за вчинення будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, поєднане з вимаганням неправомірної вигоди [3].

Наступним видом неправомірної вигоди є майно, яке відповідно до «Конвенції ООН проти корупції» від 31 жовтня 2003 р (п. d ст. 2) трактується як будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи [4]. Окрім того, у ст. 190 ЦК України майно розглядається як неспоживна річ чи сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [5]. Прикладом, коли майно виступає різновидом неправомірної вигоди є вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області. Так, підсудний, займаючи посаду молодшого інспектору нагляду відділу безпеки та охорони, тобто будучи службовою особою правоохоронного органу, умисно, з корисливих мотивів, зловживаючи владою і службовим становищем всупереч інтересам служби, 08.01.2011 р., за винагороду у вигляді предмету мобільного телефону, заніс на територію, яка охороняється ШВК №66 в натільній білизні для передачі засудженому заборонений предмет мобільний телефон «Нокія 6080», але біля 14 години був затриманий працівниками оперативного відділу ШВК №66 перед передачею забороненого предмета засудженому, тому в подальшому не отримав обіцяного телефону з причин які не залежали від його волі. Дії підсудного отримали кримінально-правову оцінку за ч. 3 ст. 15 – ч.1 ст. 368 КК України, оскільки він вчинив незакінчений замах на одержання службовою особою неправомірної вигоди [6].

Використані джерела:

1. Яремко Г.З. *Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України* / Г. З. Яремко. – Львів : Б.в., 2010. – 408с.

2. *Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою [Текст] : метод. рек. / [Чернявський С. С., Вакуленко О. Ф., Толочко О. М. та ін.]. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2014. – 67 с.*

3. *Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 5 травня 2015 року. Справа № 201/5153/15-к. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : reyestr.court.gov.ua*

4. *Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (підп. від імені України 11 груд. 2003 р., ратифік. 18 жовт. 2006 р., набр. чинності для України 1 січ. 2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 10. – Ст. 506.*

5. *Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua*

6. *Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 07.04.2011 р. Справа № 1-179/11 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua*

Житний Олександр Олександрович

професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор

ВИДИ ПОРІВНЯЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Одним з поширених прийомів наукового пізнання, що застосовується при вивченні й вирішенні проблем кримінального права України, є порівняльно-правовий метод. Його популярність серед фахівців свідчить про посилення ролі порівняльного правознавства у теоретичній юриспруденції. Сформувалися й підгалузі порівняльного правознавства (порівняльне трудове право, порівняльне екологічне право, порівняльне конституційне право та ін.). Відносно самостійним напрямком розвитку юридичної доктрини, який виник в процесі спеціалізації порівняльного правознавства, є порівняльне кримінальне право. Фахівці розглядають його як галузь кримінально-правової науки, частину знань про кримінальне право, про способи вдосконалення національного кримінального законодавства.

Об'єктом дослідження у порівняльному кримінальному праві охоплюється вітчизняне кримінальне право й кримінальне право інших (зарубіжних) держав. Головні завдання досліджень цього виду стосуються порівняння національних кримінально-правових систем, тобто здійснюється оцінка кримінального права конкретних зарубіжних держав або окремих кримінально-правових сімей. Ці наукові розвідки сприяють правовій акультурації шляхом обґрунтування потреб запозичення, перенесення елементів кримінального права інших національних правових систем у кримінальне право України як способу модернізації цієї галузі. Так, наприклад, у присвяченій сучасному стану кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності науковій праці В. В. Кузнецова на основі компаративного аналізу кримінально-правових актів кількох десятків країн світу, зроблено низку цінних висновків щодо змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів, що посягають на зазначені об'єкти та внесено обґрунтовані пропозиції про покращення ефективності їх охорони в Україні [1, с. 215].

Здебільшого в наукових дослідженнях криміналістів порівнянню піддаються складові різних національних правових систем. Ці об'єкти у державно-правовій площині є по суті однорідними – це кримінально-правові норми іноземного й вітчизняного законодавства, які регламентують чи охороняють тотожні або подібні суспільні відносини, групи норм, субінститути або інститути кримінального права різних держав. За такого підходу на макрорівні можна порівнювати різну законодавчу техніку, стиль кодифікації та методи тлумачення законодавчих актів, обговорювати правову роль прецедентів, значення науки для розвитку права, методикау підготовки судових рішень, на мікрорівні – окремі

правові інститути, спеціальні проблеми, тобто правила, які використовуються для вирішення конкретних повсякденних проблем та конфліктів інтересів [2, с. 12–13]. Цей вид наукових досліджень в кримінальному праві можна визначити як компаративні (міждержавні) порівняльні наукові розвідки.

Останнім часом у кримінальному праві в об'єкт порівняльних досліджень нерідко включають і положення міжнародного права. Велике теоретичне й практичне значення такі дослідження мають для забезпечення процесу адаптації вітчизняного кримінального законодавства до європейських і світових стандартів, для реалізації принципів та норм міжнародного права в національній кримінально-правовій системі. Такі розробки забезпечують порівняльну оцінку інститутів, норм, принципів міжнародного права та відповідних положень права внутрішньодержавного [3, с. 174–175]. Цього вимагають інтеграційні процеси, до яких Україна долучається в ході активного політико-правового розвитку. Тому цілком виправданою є тенденція включення до змісту робіт з кримінального права України елементів порівняльного аналізу цієї галузі та універсальних й регіональних міжнародно-правових актів. Здебільшого це поки що відбувається під час розробки окремих інститутів або норм Особливої частини кримінального права та має наслідком пропозиції про урахування міжнародно-правового досвіду для вдосконалення вітчизняного законодавства щодо протидії окремим видам злочинів. В умовах подальшого зближення держав, розвитку міжнародних зв'язків, усвідомлення важливості скоординованої діяльності суб'єктів міжнародних відносин у боротьбі зі злочинами міжнародного характеру такі дослідження, з урахуванням потреб удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність шляхом подальшого узгодження його з міжнародними договорами держави, набувають все більшої актуальності. На відміну від «класичного» порівняльного компаративного права, такі розвідки у кримінальному праві належать до групи порівняльних інтернаціональних. Їх предмет включає проблеми співвідношення з міжнародним правом кримінального права України, а їх результати слугують важливим науково-теоретичним підґрунтям для вивчення феномену міжнародно-правового виміру цієї галузі.

Використані джерела:

1. Кузнецов В. В. *Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія / В. В. Кузнецов. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.*
2. Цвайгерт К. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2-х т. / К. Цвайгерт, Х. Кётиц ; пер. с нем. – М. : Междунар. отношения, 2000. – Том I. Основы. – 480 с.*
3. Бигич О. Л. *Порівняльне правознавство : природа та методологічне значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олена Леонідівна Бигич. – К., 2002. – 208 с.*

Кондратов Дмитро Юрійович

*доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців
для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРУШЕННЯ ТАЄМНИЦІ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ЩОДО ДЕРЖАВНИХ ЧИ ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ

Однією з особливостей вітчизняного кримінального законодавства є визнання у якості кваліфікуючої ознаки порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, вчинення цих дій щодо державних чи громадських діячів (ч. 2 ст. 163 КК). Таким чином специфічною ознакою цього кваліфікованого злочину виступає потерпілий. У даному випадку ним може виступати лише державний чи громадський діяч, обраний або призначений на посаду у встановленому Конституцією і законами України порядку. Проте, у диспозиції ч. 2 ст. 163 КК України не вказано, кого саме законодавець розуміє під державними або громадськими діячами. Тому, більшість науковців, зокрема І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та автори

науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України, під такими особами пропонують визнавати тих, виключний перелік яких передбачено в диспозиціях ст. 112 та ст. 346 КК України: Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова або суддя Конституційного Суду України або Верховного Суду України чи вищих спеціалізованих судів України, Генеральний прокурор України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Рахункової палати, Голова Національного банку України, керівник політичної партії України [1, с. 298; 2, с. 46–47; 3, с. 424; 4, с. 13, 726–727; 5, с. 489].

Однак, у диспозиції ст. 344 КК України термін «державний діяч» роз'яснюється трохи інакше. Так, у тексті зазначеної норми Голова або суддя Конституційного Суду України або Верховного Суду України чи вищих спеціалізованих судів України, а також Генеральний прокурор України не визнаються державними діячами. Натомість, у якості державного діяча ст. 344 КК України визначає члена Рахункової палати, Голову або члена Центральної виборчої комісії, члена Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

На вказану проблему звертала увагу З.А. Тростюк, яка зазначала, що «такі ситуації, коли одне поняття має кілька дефініцій, є категорично неприпустимим з огляду на правила законодавчої техніки. Тим більше, що у ч. 2 ст. 163 КК також використовується термінологічний зворот «державний діяч», але без роз'яснення його змісту. Тому незрозуміло, кого потрібно відносити до цієї категорії: тих осіб, які перелічені у статтях 112, 346 КК чи у ст. 344 КК. Цей приклад свідчить про те, що ні в якому разі не можна давати одному терміну кілька легальних визначень (тим більше у межах одного нормативно-правового акту). Адже якщо значення терміну не може бути визначене у найближчому контексті, необхідно звернутися до подальшого контексту, співставивши паралельні місця. А в наведеному випадку це неможливо, оскільки таких «паралельних місць» декілька, причому у кожному з них вміщені різні дефініції одного і того ж поняття» [6, с. 116-117].

Зазначена проблема потребує проведення окремих ґрунтовних наукових досліджень та вирішення на законодавчому рівні, оскільки вона може породжувати неоднакове та неправильне застосування кримінального законодавства. Проте необхідно звернути увагу, що особи, які обіймають ці посади з порушенням встановленого порядку, не повинні визнаватися потерпілими від такого кваліфікованого виду злочину. Крім цього, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер вчинене щодо осіб, які є членами сім'ї відповідного державного чи громадського діяча, не тягне відповідальності за ч. 2 ст. 163 КК України, а за відповідних обставин кваліфікується за першою частиною цієї статті.

Правильна кваліфікація дій винного за ч. 2 ст. 163 КК України, на нашу думку, потребує також встановлення часових меж, в яких та чи інша особа виконує повноваження державного чи громадського діяча. Так, проведений аналіз відповідних норм закону про кримінальну відповідальність, зокрема п. 4 ч. 1 ст. 67, ст. 112, п. 8 ч. 2 ст. 115, ст. 344, ст. 346 КК України, а також практики незаконних прослуховувань в нашій країні, дають нам підстави зробити висновок про те, що порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер щодо державних чи громадських діячів повинно визнаватися кваліфікуючою ознакою лише у тому випадку, коли такий злочин вчинено у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю.

Такий підхід, на наш погляд, буде більш точно відповідати правилам законодавчої техніки, оскільки саме з державною чи громадською діяльністю цих осіб необхідно пов'язувати підвищену суспільну небезпечність злочину, що розглядається, та, відповідно, більш сувору кримінальну відповідальність. В іншому ж випадку, буде порушено один із основних правових приписів рівності всіх перед законом. Так, наприклад, сусід одного з керівників політичної партії, який заради цікавості порушив таємницю його телефонної розмови із дружиною, повинен нести підвищену кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 163 КК України тільки тому, що потерпілим від цього зло-

чину був громадський діяч. Однак, більшість випадків порушень таємниці кореспонденції державних або громадських діячів вчиняються з метою подальшого використання зібраної інформації про потерпілого. Зібрана у такий спосіб конфіденційна інформація, що складає особисту таємницю потерпілого державного чи громадського діяча, може бути поширена у публічному виступі чи в засобах масової інформації або використана для шантажування такої особи з метою перешкодити виконанню нею службових обов'язків або добитися від неї прийняття незаконних рішень тощо.

Виходячи з цих положень, пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 163 КК України, яку доповнити словами: «... у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю ...».

Використані джерела:

1. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С.Я. Лихова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 573 с.

2. Зінченко І.О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Аналіз законодавства і судової практики : монографія / І.О. Зінченко. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. – 320 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [6-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.

4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – [3-тє вид. переробл. та доп.]. – К. : Алерта, 2009. – Т. 1. – 964 с.

6. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / З.А. Тростюк – К. : Атіка, 2003. – 144 с.

Кропивницький Микола Олександрович

аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права та психології Національного університету «Львівська Політехніка»

ПРО ЮРИДИЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Часті порушення законодавства, у сфері фінансування соціального забезпечення, затримки соціальних виплат, а також відсутність комплексних досліджень, які б визначали види відповідальності за порушення бюджетного фінансування соціального забезпечення населення обумовили актуальність висвітлення даного питання.

Під поняттям «юридична відповідальність за порушення бюджетного фінансування соціального забезпечення» вважатимемо передбачену нормами права міру державного примусу, що застосовується до посадової особи, що вчинила правопорушення в процесі виділення з бюджету коштів, спрямованих на соціальне забезпечення населення.

Порушення бюджетного фінансування соціального забезпечення відноситься до бюджетних правопорушень. Відповідно до ст. 116 Бюджетного кодексу України (далі – БК України) бюджетним правопорушенням визнається недотримання учасником бюджетного процесу встановленого цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету [1].

Як впливає зі законодавчого визначення, суб'єктом бюджетного правопорушення може виступати лише посадова особа або орган – учасник бюджетного процесу.

Види юридичної відповідальності за порушення бюджетного законодавства, в т.ч. за порушення бюджетного фінансування соціального забезпечення громадян України визначені ч.1 ст. 121 БК України: посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законом [1].

Питання цивільної відповідальності, в основному, врегульоване Цивільним кодексом України. (далі – ЦК України). Однак, як визначено ч. 2 ст. 1 ЦК України, до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується [2]. Отже, можна зробити висновок, що де-факто особи, винні у порушенні бюджетного фінансування соціального забезпечення населення, несуть дисциплінарну, адміністративну або ж кримінальну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність фізичних осіб за порушення бюджетного законодавства настає у випадках, коли за ці порушення не передбачена адміністративна чи кримінальна відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність за вказані порушення визначена, зокрема, Кодексом законів про працю України та Законом України «Про державну службу». Так, Кодексом законів про працю України за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано одне з таких заходів стягнення: догана або звільнення [3].

За порушення бюджетного фінансування соціального забезпечення населення настає адміністративна відповідальність, визначена ст. 164-12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі-КУпАП) (порушення бюджетного законодавства), або ж ст. 164-2 КУпАП (порушення законодавства з фінансових питань). За вказані порушення, передбачено санкції у вигляді накладення штрафу в розмірі від 8 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян [4]. Розмір штрафу за такі порушення залежить від ступеня небезпечності та шкідливих наслідків від правопорушення, об'єктно-суб'єктних ознак конкретного правопорушення.

Кримінальна відповідальність за порушення бюджетного законодавства передбачена ст. 210, 211 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Статтею 210 КК України передбачена відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням [5]. Вказана стаття містить ознаки двох самостійних складів злочину.

Об'єктно-суб'єктні ознаки злочину, визначеного ст. 210 КК України співпадають з ознаками адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 164-12 КПАП. Відмінність між зазначеними правопорушеннями полягає у розмірі бюджетних коштів, які є предметом правопорушення. Кримінальна відповідальність за вказані правопорушення настає, якщо їх предметом були бюджетні кошти у великих розмірах. Як визначено приміткою 2 до ст.210 КК України, великим розміром бюджетних коштів відповідно до [ст.ст. 210, 211](#) цього Кодексу вважається сума, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [6].

Проаналізувавши чинні нормативно-правові акти, приходимо до висновку, що порушення бюджетного фінансування соціального забезпечення громадян України тягне за собою негативні правові наслідки для учасників бюджетного процесу, які передбачені Бюджетним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України.

Використані джерела:

1. *Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.*
2. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №2456 – IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page.*
3. *Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page*

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8074-10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page>

5. 5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page

Кухар Валерій Васильович

*начальник (декан) факультету правоохоронної діяльності Національної академії
Державної прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СТАТЕВИХ ВІДНОСИН ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ШВЕЦІЇ, НОРВЕГІЇ, ПОЛЬЩІ, МОЛДОВИ ТА ПРИБАЛТІЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

У КК деяких скандинавських країн, зокрема Швеції та Норвегії, ситуація щодо кримінально-правової протидії сексуальним посяганням виглядає по-різному. Так, специфікою КК Швеції є те, що основні сексуальні злочини (глава б) передбачають простий і кваліфікований склади (наприклад, зґвалтування та тяжке зґвалтування) та різняться між собою не наявністю «сексуального проникнення», а способом свого вчинення (зґвалтування, сексуальний примус, сексуальна експлуатація) [1, с. 54–61]. Система злочинів сексуального характеру у КК Норвегії включає: а) незаконні сексуальні контакти – звичайний та анальний статевий акт, до якого також прирівнюються дії щодо введення пеніса в рот, предметів у піхву чи пряму кишку; б) інші незаконні сексуальні дії – з особою, яка не згодна на них, демонстрація сексуально агресивної чи іншої непристойної поведінки у громадському місці, поблизу іншої особи або стосовно неї тощо; в) проституцію і порнографію [2, с. 703–705].

У КК Польщі сексуальні посягання об'єднані у главі XXV «Злочини проти сексуальної свободи та моральності». Відповідно до § 1 ст. 197 КК Польщі, той, хто насильством, протизаконною погрозою або обманом доводить іншу особу до статевих зносин, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від 1 до 10 років (тут йдеться про зґвалтування, але воно включає і насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, оскільки окремої норми з цього приводу не передбачено). У § 2 цієї статті сказано про зґвалтування у формі доведення до сексуальних дій, але фактично там йдеться про схиляння до сексуального контакту шляхом обману. Найнебезпечнішим проявом зґвалтування (§ 3 ст. 197) є вчинення його з особливою жорстокістю або разом із іншою особою (такі дії караються позбавленням волі на строк від 2 до 12 років).

Окремими злочинами проти сексуальної свободи та моральності є: 1) статеві зносини з особою шляхом використання її безпорадного стану (ст. 198); 2) доведення до статевих зносин через зловживання залежним становищем або через використання критичного стану (ст. 199); 3) доведення до статевих зносин особи, якій не виповнилося 15 років (ст. 200) [3, с. 149–152]. Разом з тим, за КК деяких інших європейських країн відповідальність за сексуальні злочини може бути досить специфічною. Так, наприклад, відповідно до КК Болгарії: а) ці злочини (розділ VIII його Особливої частини) належать до категорії «розпуса»; б) зґвалтування (ст. 152) можливе лише щодо жінки, а окремими кваліфікуючими (особливо кваліфікуючими) його ознаками є зґвалтування родички за нисхідною лінією, спричинення жертві середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, зґвалтування, що становить небезпечний рецидив; в) в межах однієї норми (ст. 157) розрізняються статеві зносини чи інші дії, що задовольняють статево пристрасть, та гомосексуальні дії (останні можуть бути вчинені з грубим порушенням громадського порядку, з метою набуття майнової вигоди тощо); г) згідно зі ст. 158, за злочини, вказані у ст.ст. 149–151 і 153 (розпусні дії, насильницькі дії з метою задовольнити статево пристрасть без статевих зносин, дії з метою збудити чи задовольнити статево пристрасть без статевих зносин, статеві зносини без ознак зґвалтування, вчинені щодо осіб, які не досягли 14-річного віку, а також статеві зносини із жінкою, поєднані з

примушуванням її до цього через використання матеріальної чи службової залежності), особа не підлягає покаранню або призначене покарання не виконується, якщо до вступу вироку в дію між чоловіком і жінкою було укладено шлюб[4, с. 105–108].

В кодексах майже усіх країн Європи зазначено, що статеві зносини з особою, яка не досягла відповідного віку (12, 14 або 15 років), караються як зґвалтування; 2) вчинення сексуальних злочинів щодо дітей їхніми батьками, опікунами, особами, яким доручено виховання або навчання дітей, передбачено посилену кримінальну відповідальність[5].

КК Молдови передбачає відповідальність за зґвалтування (ст. 171) та насильницькі дії сексуального характеру (ст. 172) у гл. IV Особливої частини «Злочини, що належать до статевої сфери». Потерпілою особою від цих злочинів може бути й чоловік, а їх специфічними кваліфікуючими ознаками виступають: вчинення через умисне попереднє наркотичне сп'яніння або отруєння потерпілої (потерпілого), або з її (його) мордуванням чи умисним зараженням венеричною хворобою, а особливо кваліфікуючою ознакою зґвалтування – вчинення його щодо особи, яка перебуває під опікою, заступництвом, захистом, на вихованні чи лікуванні у винного[2, с. 690; 322, с. 220–221].

У кримінальному законодавстві держав Прибалтики (Латвії, Литви та Естонії), незважаючи на їх географічну єдність, є відчутна різниця щодо відповідальності за злочини сексуального характеру, [2, с. 690–691], а саме: 1) наявна різниця у назвах розділів, де описані ці злочини (гл. XVI «Злочинні діяння проти моральності та статевої недоторканності» Особливої частини КК Латвії; гл. XXI «Злочини та кримінальні проступки проти свободи сексуального самовизначення та сексуальної недоторканності людини» Спеціальної частини КК Литви; розд. 7, гл. 9 «Винні діяння проти сексуального самовизначення» Особливої частини КК Естонії); 2) незважаючи на те, що склад зґвалтування передбачений КК усіх держав Прибалтики – ст. 159 КК Латвії, ст. 149 КК Литви, ст. 141 КК Естонії, все ж таки потерпілою особою від цього злочину за КК Латвії може бути тільки жінка, а за КК Литви та Естонії – особа будь-якої статі; 3) до насильницького задоволення статевої пристрасті КК Латвії прямо зараховує педерастію і лесбійство (що, на наш погляд, не зовсім коректно, з огляду на те, що «мужолозтво» та «педерастія» є нетотожними термінами, адже останній означає вчинення дорослим чоловіком анального коїтусу з дитиною, хлопцем), КК Литви – анальний, оральний чи інший спосіб фізичного злягання, позначаючи таке посягання терміном «сексуальне насильство», КК Естонії – схиляння людини проти її волі до задоволення статевої пристрасті способом, що відрізняється від статевих зносин.

Отже, КК іноземних держав чи їх окремі кримінальні закони у переважній більшості випадків нормативно не вказують на існування такого окремого злочину як «насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом», наприклад, розглядають цей злочин разом із зґвалтуванням як складовий компонент (окрему форму) одного і того ж конкретного сексуального посягання, однак, як правило, нормативно називають таке посягання по-різному (наприклад, «сексуальне зловживання», «сексуальна агресія», «сексуальний примус», «насильницьке сексуальне проникнення», «незаконний сексуальний контакт» тощо). При цьому санкції за зґвалтування та інші форми сексуального насильства (у тому числі ті, що відповідають насильницьким діям сексуального характеру) є однаковими, тобто такі злочини, на відміну від положень КК України, мають однаковий ступінь суспільної небезпеки.

Використані джерела:

1. *Уголовный кодекс Швеции : пер. на рус. язык С.С. Беляева. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 320 с.*
2. *Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : [монографія] / М.І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.*
3. *Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А. И. Лукашов, Н. Ф. Кузнецова : пер. с польск. Д. А. Барилевич. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.*
4. *Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашкова : пер. с болг. Д. В. Мишуева, А. И. Лукашова, Й. И. Айдарова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 298 с.*

5. Косенко С. *Захист неповнолітніх потерпілих від статевих злочинів (на прикладі кримінального законодавства зарубіжних країн)* / С. Косенко. // *Право України*. – 2003. – № 2. – С. 35–38.
6. Малиновский А.А. *Сравнительное правоведение в сфере уголовного права* / А.А. Малиновский. – М. : *Международные отношения*, 2002. – 376 с.
7. *Кримінальне право України. Особлива частина : підруч.* / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К. : *Атіка*, 2008. – 712 с.

Лень Валентин Валентинович

*професор кафедри кримінального права та кримінології ДВНЗ
«Національний гірничий університет», кандидат юридичних наук, доцент*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ТА ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД

Проводячи вже кілька досліджень з зазначених питань, необхідно вказати, що на сьогодні, не визначеним й досі, залишається важливе і складне питання щодо права (при настанні певних умов) позбавлення українською владою (президентом України), різних категорій українських громадян державних нагород [1, с. 107]. Зазначене питання неможливо вирішити, не досліджуючи і його історичні аспекти.

Розглядаючи більш детально генезис кримінальної відповідальності за незаконний обіг державних нагород, а також питання їх позбавлення, слід зазначити, що вперше вони з'явилися за указом Президії Верховної Ради СРСР (далі – ПВР) у 1943 р., де передбачалось:

1. Встановити, що винні у незаконному нагородженні орденами і медалями СРСР та нагрудними знаками осіб, не маючих прямого відношення до армії і флоту притягуються до відповідальності, як за посадові злочини і караються тюремним ув'язненням на строк від 6 місяців до 2-х років.

2. Винні у привласненні ордена, медалі або нагрудного знаку, караються тюремним ув'язненням на строк від 2-х до 3-х років.

3. За продаж або передачу у вигляді подарунка ордена, медалі або нагрудного знаку іншій особі, винний підлягає позбавленню нагороди і карається тюремним ув'язненням на строк до 3-х років.

4. Носіння ордена, медалі або нагрудного знаку особами не маючих на те права, караються тюремним ув'язненням на строк від 6 місяців до 1 року.

5. Посадові особи, які відповідають за збереження орденів, медалей і нагрудних знаків (в шпиталях, штабах, судових органах тощо) з халатності (недбальства – В.Л.), яких допущені викрадення орденів, медалей або нагрудного знаку, караються тюремним ув'язненням на строк від 1 року до 2-х років [2].

У 1960р. цей закон відмінили в зв'язку з прийняттям нового кримінального закону [3], до якого не була включена відповідна кримінально-правова норма.

Передбачалась лише адміністративна відповідальність, яка й існує на сьогодні. У ст.186-1 Незаконні дії щодо державних нагород, передбачається (вносились певні зміни): Купівля, продаж, обмін чи інша оплатна передача ордена, медалі, нагрудного знаку до почесного звання, а так само їх привласнення або носіння особою, яка не має на те права, чи незаконне зберігання – тягнуть за собою попередження або накладення штрафу від 1 до 2-х неоподатковуваних доходів громадян [4].

У 1985 р. перед 40-річчям Перемоги у Великій Вітчизняній війні знову була введена кримінальна відповідальність, відповідним указом ПВР СРСР [5]. Кримінальний кодекс Української РСР (далі – КК) за указом ПВР УРСР доповнений ст.191-1 Купівля, продаж, обмін, а рівно підробка або навмисне знешкодження ордена, медалі, нагрудного знаку до почесного звання СРСР передбачала відповідальність:

Купівля, продаж, обмін або інша оплатна передача ордена, медалі, нагрудного знаку до почесного звання СРСР – караються виправними роботами на строк до одного року або штрафом в розмірі до двохсот рублів.

Ті самі дії, вчинені повторно, а рівно підробка або навмисне знешкодження ордена, медалі, нагрудного знаку до почесного звання СРСР або інша наруга над ними – караються позбавленням волі на строк до 3-х років, або виправними роботами на строк від 1 року до 2-х років, або штрафом в розмірі до трьохсот рублів [6].

У 1992 р. ця кримінально – правова норма виключається з КК УРСР [7]. На сьогодні в національному кримінальному законодавстві відповідальність за незаконні діяння з державними нагородами СРСР, України не передбачається.

Стосовно історичного розвитку питання позбавлення державних нагород зазначимо, що ст. 37 Позбавлення військових, спеціальних звань, рангів, чинів, кваліфікаційних класів і державних нагород з'явилась у КК УРСР (1960 р.). Відбувались редакційні зміни і доповнення до неї. Остання редакція у 1995р., ст.37 була такою:

В разі засудження за тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена його за вироком суду.

В разі засудження за тяжкий злочин особи, яка має почесне звання або відзначена державною нагородою України, суд при постановленні вироку вирішує питання про внесення подання президентові України про позбавлення засудженого почесного звання або державної нагороди України [8,с. 136]. У кримінально-правовій нормі не йдеться мова про державні нагороди СРСР, але про них на той час, вперше після визнання незалежності України вже зазначається у відповідній Постанові ПВР України [9], хоча ще не існувало національного закону «Про державні нагороди України» [10].

Разом з тим, у п. 13 статуту українського ордену князя Ярослава Мудрого V, IV, III, II, I ст. зазначається, що ніхто не має права позбавити кавалера його нагороди. З цього виходить, що у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину нагородженим, наприклад, згвалтування малолітньої особи (ч. 4 ст. 152 КК України) або умисне вбивство з особливою жорстокістю (п. 4, ч. 2, ст. 115 КК України), або будь-який інший злочин та він все одно, буде кавалером (нагородженим) високої державної нагороди. Важко коментувати, чому, наприклад, щодо кавалера ордену «За мужність» III або II, або I ст., або Героя Радянського Союзу, або Героя України, або до нагородженої особи іншою (іншими) нагородою, суд має право порушувати клопотання з питання позбавлення нагороди в зв'язку з несумісним, ганебним діянням відносно статусу нагородженої особи, як такої, а кавалера вищезазначеної нагороди ні. Хоча це лише третя нагорода за старшинством (значимістю, рангом, ієрархією) в українській нагородній системі, а саме орден князя Ярослава Мудрого розташовується (знаходиться) після орденів: 1. «Золота Зірка» (за здійснення визначного героїського вчинку) / Держави (за визначне трудове досягнення) – звання Герой України, 2. Свободи.

Ця стаття не включена до чинного КК України (2001р.) [11]. До 1960р., це питання регулювалось Загальним положенням про ордени Союзу РСР [12], а з 1979 р., ще і відповідними нормами Загального положення про ордени, медалі і почесні звання СРСР [13].

Втім, слід зазначити, що визначальним, ключовим у питанні позбавлення державних нагород, завжди була необхідність звернення з клопотанням (поданням) виключно до органу, який нагородив особу державною нагородою [14, с.62; 15,с. 86].

Використані джерела:

1. *Лень В.В. Державні ордени, медалі СРСР та України : історико – правове дослідження : монографія / В.В. Лень. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2014. – 303 с.*
2. *Указ ПВС ССРСР «Об ответственности за незаконное награждение орденами и медалями и нагрудными знаками, за присвоение орденов, медалей и нагрудных знаков и передачу их награжденными лицами другим лицам» от 02.05.1943 г.*
3. *Указ ПВС УССР «О признании утратившими силу законодательных актов УССР в связи с принятием Уголовного кодекса Украинской ССР» от 1960 г.*
4. *Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х. : Одиссей, 2014. – 288 с.*

5. Указ ПВС СССР «Об ответственности за незаконные действия по отношению к государственным наградам СССР» от 05.03.1985 г.
6. Указ ПВР УРСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР» від 10.12.1985 р.
7. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» від 17.06.1992 р.
8. 8.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. / За редакцією В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Яценка. – К.: Юрінком, 1997. – 960 с.
9. Постанова Президії Верховної Ради України від 2 березня 1992 р. «Про громадян України, відзначених державними нагородами СРСР».
10. Закон України від 16 березня 2000 р. «Про державні нагороди України».
11. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
12. Постановление ЦИК и СНК СССР «О утверждении Общего положения об орденах СССР» от 07.05.1936 г.
13. Указ ПВС СССР об утверждении «Общего положения об орденах, медалях и почетных званиях СССР» от 03.07.1979 г.
14. Лень В.В. Незаконний обіг та позбавлення державних нагород: історичні аспекти кримінального законодавства / В.В. Лень. // *Materialy XI Mezinarodni vedecko-prakticka konference «Naukowa przestrzen Europy – 2015» Volume 8. Prawo. Przemysl. Nauka i studia – S/ 60–63.*
15. Лень В.В. Історичні аспекти і тенденції кримінального законодавства щодо позбавлення державних нагород та незаконних діянь з ними / В.В. Лень. // *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Topical Researches of the World Science, Vol. I (June 20-21, 2015. Dubai, UAE.)».* – Dubai : Rost Publishing, 2015.- P. 83–87.

Маковецька Неля Євгенівна

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ ФРАНЦІЇ, ФРН, АВСТРІЇ, ІСПАНІЇ ТА ГОЛЛАНДІЇ

У КК Франції норми про зґвалтуванням та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом репрезентовані низкою специфічних посягань. Так, відділ III «Сексуальні агресії» глави II «Про посягання на фізичну або психічну недоторканість особи» розділу II «Про посягання на людську особистість» Книги Другої «Про злочини та проступки проти особи» КК Франції передбачає кримінальну відповідальність за такі три групи сексуальних агресій: а) зґвалтування (§ 1, ст.ст. 222-23–222-26), вчинене без обтяжуючих обставин або з такими; б) інші сексуальні агресії (§ 2, ст.ст. 222-27–222-32); в) сексуальне переслідування (§ 3, ст. 222-33) [2, с. 197–202]. Зґвалтування віднесено до категорії злочинів, а посягання двох інших груп – до категорії проступків. При цьому в окремій ст. 222-22 (у редакції закону № 98-468 від 17 червня 1998 р.) зазначено, що сексуальну агресію утворює будь-яке сексуальне посягання, вчинене шляхом насильства, примусу, погрози або обману.

У § 1 відділу III передбачено декілька видів зґвалтування: 1) просте, покаранням за яке є 15 років кримінального ув'язнення (ст. 222-23); 2) з обтяжуючими обставинами (їх вісім – заподіяння каліцтва чи хронічного захворювання, зґвалтування неповнолітньої особи до 15-річного віку, вчинене близьким родичем, із використанням службового становища, шляхом розповсюдження через телекомунікаційні

мережі повідомлень, адресованих невизначеному колу осіб тощо), покаранням за яке є 20 років кримінального ув'язнення (ст. 222-24); 3) зґвалтування, що спричинило смерть потерпілої особи, покаранням за яке є 30 років кримінального ув'язнення (ст. 222-25); 4) зґвалтування, пов'язане із застосуванням катувань або актів жорстокості, покаранням за яке є довічне кримінальне ув'язнення (ст. 222-26) [3, с. 425–426]. При цьому, відповідно до ст. 222-23 КК Франції зґвалтуванням є всякий акт сексуального проникнення будь-якого роду, вчинений щодо іншої особи шляхом насильства, примусу, погрози або обману. Також при вчиненні зґвалтування застосовується так званий період надійності (як захід безпеки), передбачений двома першими абзацами ст. 132-23 КК Франції [4, с. 11–12].

У кримінальному законодавстві ФРН сексуальними злочинами вважаються не тільки зґвалтування, а й різного роду суспільно небезпечні сексуальні дії, жертвами яких можуть бути особи будь-якої статі. Масив цих посягань у німецькому кримінальному законодавстві зосереджено у параграфах 174-184с розділу тринадцятого «Злочинні діяння проти статевого самовизначення» Особливої частини КК ФРН. Відповідно до § 184с «Визначення понять», центральним поняттям у цьому розділі є «сексуальні дії», що безпосередньо пов'язані з яким-небудь охоронюваним правовим благом (при цьому потерпіла особа має усвідомлювати все те, що з нею відбувається). Згідно з § 177 КК ФРН «Сексуальний примус; зґвалтування» законодавство розмежовує зґвалтування (статевий акт або подібні сексуальні дії, пов'язані з проникненням у тіло потерпілої особи) та сексуальний примус (використання насильства, застосування погрози реальної небезпеки для життя і здоров'я або використання становища, при якому жертва беззахисно кинута на свавілля винного). Поєднання двох норм в одну – це новація КК ФРН, яка передусім пов'язана з тим, що у німецькій кримінально-правовій доктрині зґвалтування являє собою різновид особливо тяжкого випадку сексуального примусу, а не якийсь інший (окремий) сексуальний злочин [3, с. 434]. Покаранням за це є позбавлення волі на строк не менш ніж один рік [5, с. 107–119]. Крім цього, КК ФРН встановлює відповідальність за сексуальні зловживання щодо осіб, які перебувають на піклуванні (§ 174), щодо засуджених чи хворих, які перебувають у відповідних установах (§ 174а), особами, з використанням свого службового становища (§ 174б), сексуальні дії у зв'язку з консультативними, лікувальними або обслуговуючими діями (§ 174с) [6, с. 325–330].

У КК Австрії, так само як і у КК ФРН, нормативно виділяють зґвалтування (§ 201) та сексуальний примус (§ 202), однак ці злочини передбачені різними нормами та є посяганнями проти моральності (розділ десятий Особливої частини). Також у цьому розділі: а) у §§ 201 і 202 вирізняють кваліфікуючі (наприклад, застосування тяжкого насильства або позбавлення волі) та особливо кваліфікуючі ознаки (наприклад, тривале мучення або особливе приниження, або спричинення смерті потерпілої особи) цих злочинів; б) передбачена окрема відповідальність за злочинні діяння (зґвалтування чи сексуального примусу) у шлюбі або при спільному проживанні (§ 203), а також за статеві зносини з використанням безпорадності жертви (§ 205) [7, с. 90–92].

Більш складною та розгалуженою, порівняно з КК Австрії, є система злочинних діянь проти статевої недоторканності у КК Швейцарії (п'ятий розділ Особливої частини). Сюди зараховані різні групи сексуальних посягань, у тому числі й ті, що належать до злочинів проти сексуальної свободи та честі. До цієї групи входять: сексуальний примус (ст. 189), зґвалтування (ст. 190), статеві зносини з використанням безпорадного стану потерпілого (ст. 191), сексуальні дії з особами, що перебувають в установах, засудженими, обвинуваченими (ст. 192), використання складного становища (ст. 193) і, навіть, ексгібіціонізм (ст. 194) [8, с. 209–211].

Злочини проти статевої свободи у КК Іспанії 1995 р. передбачені ст.ст. 178–194 глав I–V розділу VIII «Злочини проти статевої свободи» книги II «Злочини та покарання». Законодавча конструкція цих посягань є дуже схожою із її французьким варіантом. Термінів «зґвалтування» та «насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» іспанський Кодекс не використовує, замість них функціонують такі: 1) «сексуальна агресія»; 2) «сексуальні зловживання»; 3) «переслідування сексуального характеру» [9, с. 61–65].

У КК Голландії до злочинів проти суспільної моральності (розділ XIV, книга 2 «Злочини») відносяться різні посягання, у тому числі: проникнення у тіло статевим шляхом (насильницьке проникнення, тобто зґвалтування – ст. 242; ті ж дії, вчинені щодо особи, яка перебуває у психічній чи фізичній безпорадності, – ст. 243; щодо особи, яка не досягла 12-річного віку, – ст. 244; щодо особи, яка досягла 12 років, але не досягла 16 років, – ст. 245) та непристойні дії (непристойний напад, що

фактично відповідає насильницьким сексуальним діям у неприродній формі, – ст. 246; непристойні дії щодо особи, яка перебуває у психічній чи фізичній безпорадності, або яка не досягла 16 років, – ст. 247, тощо). Окрема відповідальність настає в разі заподіяння цими діями тяжких тілесних ушкоджень або смерті потерпілій особі (ст. 248) [10, с. 355–358]. Поряд із відповідальністю за вказані вище злочини цей Кодекс криміналізує дискримінацію людей за ознакою сексуальної орієнтації (зокрема, привселюдне збудження ненависті або дискредитуючі заяви з приводу гетеросексуальної чи гомосексуальної орієнтації інших людей, надання фінансової чи іншої матеріальної підтримки діяльності, спрямованої на дискримінацію таких осіб тощо).

Таким чином, система злочинів проти статевої свободи за кримінальним правом Франції, ФРН, Австрії, Іспанії та Голландії є достатньо широко розбудована. Вона відповідає традиціям доктрини кримінального права цих держав та забезпечує ефективну протидію проаналізованим злочинам, гарантуючи право громадян на статеву свободу на достатньо високому рівні.

Використані джерела:

1. *Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.*
2. *Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крылова : пер. с франц. и предисл. Н. Е. Крыловой. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2002. – 650 с.*
3. *Курс уголовного права. Т. 5 / под ред. Г. И. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – 512 с.*
4. *Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Горбачова. – Одеса, 2008. – 20 с.*
5. *Уголовный кодекс ФРГ : пер. с нем. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. – 208 с.*
6. *Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть : учеб. пособие ; под. ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. – М. : Издательский дом «Камерон», 2004. – 528 с.*
7. *Уголовный кодекс Австрии : пер. с нем. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с.*
8. *Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред., предисл. и пер. с немецкого А. В. Серебряниковой. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2002. – 350 с.*
9. *Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова. – М. : Изд-во «Зерцало», 1998. – 218 с.*
10. *Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин : пер. с англ. И. В. Мироновой. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – 510 с.*

Медицький Ігор Богданович

*доцент кафедри кримінального права Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Статус журналістів та реалізація їх професійних можливостей безпосередньо пов'язані із системою державних гарантій, у тому числі й кримінально-правових. Останні усе частіше є актуальними, з огляду на криміногенну ситуацію, яка наочно засвідчує чисельні факти перешкоджання професійній діяльності журналістів – шляхом фізичного і психічного впливу, тиску, переслідувань з боку службових осіб і т.д. За матеріалами Генеральної прокуратури України, у 2013 р. обліковано 52 кримінальних правопорушення по факту перешкоджання законній професійній діяльності

журналістів (ст.171 КК України), у 2014 р. – 80, протягом січня – липня 2015 р. їх кількість склала 53. Звертає на себе увагу доволі низька ефективність роботи органів кримінальної юстиції. За 2013 р. лише у 10-ти із зареєстрованих кримінальних правопорушень особам вручено повідомлення про підозру та провадження по 9-ти з них направлені до суду із обвинувальним актом, протягом 2014 р. – 13/7, протягом січня – липня 2015 р. – 4/3 відповідно [2]. Останні дані Інституту масової інформації свідчать про стійкі негативні тенденції у зазначеній сфері, з початку 2015 р. зафіксовано один випадок убивства журналіста, 16 випадків побиття та нападів на журналістів, 13 випадків перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та два випадки цензури [1].

14 травня 2015 року, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів», Розділ XV КК України отримав нову назву та збільшив свій обсяг за рахунок ряду кримінально-правових норм (ст.ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹). Законодавець поставив за мету привести регулювання гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів до європейських правових стандартів діяльності ЗМІ. Вказані делікти регламентують відповідальність за низку різновидів протиправної поведінки, переважно фізичного змісту, у відношенні до журналіста та пов'язаних з ним осіб (погрозу або насильство, знищення або пошкодження майна, посягання на життя, захоплення у якості заручника).

Поява у чинному КК України злочинів проти журналістів викликала дискусію серед науковців, значна частина яких поставилася до такого кроку законодавця доволі критично. Висловлені позиції щодо популістських мотивів доповнення КК вказаними деліктами (С.Я. Лихова), помилкової криміналізації у вигляді її надмірності; порушення системності кримінально-правових зв'язків, що призвело до диспропорції у обсягах покарання, встановленого за злочини із однаковим характером суспільної небезпеки (Є.О. Письменський).

У контексті аналізу новоприйнятих статей доцільно звернутися до зарубіжного досвіду регламентації кримінально-правової охорони діяльності журналістів по отриманню та розпорядженню інформації. Кримінальне законодавство абсолютної більшості держав континентальної Європи не виділяє окремих норм, спрямованих на захист такого різновиду професійної діяльності, як журналістика. За змістом максимально наближеною до аналізованих деліктів можна назвати хіба що ст. 538 КК Іспанії (глава V «Злочини, вчинені державними службовцями проти конституційних гарантій»), яка закріплює відповідальність за встановлення попередньої цензури, конфіскацію випуску книг чи періодичних видань, зупинення виходу в світ або поширення радіо- і телепередач, окрім випадків конфіскації, дозволених Конституцією [3, с.711].

Кардинально інша ситуація у державах пострадянського періоду (н-д, Україна, Білорусь, Росія, Молдова, Грузія, Казахстан, Таджикистан), кримінальні закони яких містять норми-заборони перешкоджання законній діяльності ЗМІ чи журналістів. Родовим об'єктом охорони виступають конституційні права та свободи людини і громадянина. Формулюючи статті, законодавець використовує просту (ч.1 ст.171 КК України, ч.1 ст.180¹ КК Молдови) або описову диспозицію (ч.1 ст.163 КК Азербайджану, ч.1 ст.154 КК Грузії та ін.), розкриваючи зміст перешкоджання як «примушування потерпілого до поширення чи відмови від поширення інформації». Іншими спільними характеристиками виступають спосіб виконання об'єктивної сторони (шляхом насильства або погрози його застосування), а також окремі із кваліфікуючих ознак (наприклад, вчинення делікту особою із використанням службового становища).

При цьому жоден із законодавців (окрім українського), не вбачає за необхідне виділяти ще і спеціальні норми відповідальності за посягання на права та інтереси вказаних потерпілих у зв'язку із здійсненням ними професійної діяльності. На жаль, ні у пояснювальній записці до законопроекту, ні у інших документах на вказуються моменти, які свідчать про підвищену суспільну небезпеку протиправної поведінки у відношенні до журналістів, та обґрунтовують доцільність появи у Розділі XV КК України нових норм, спеціальних по відношенню до ст.171 КК України.

У обґрунтування проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів покладено Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску», згідно

яких держави-члени Ради Європи зобов'язані надавати журналістам необхідні та достатні захист і допомогу, розслідувати інциденти з порушенням фізичної недоторканості журналістів та застосовувати всі необхідні засоби для притягнення до відповідальності винуватих у вказаних порушеннях осіб. Однак, як і у випадку багатьох інших міжнародних договорів та домовленостей, мова йде саме про рекомендації, які залишають можливість Україні діяти у рамках власного правового поля, опираючись на напрацювання вітчизняної кримінально-правової доктрини, дотримуючи вимог системності та продуманості. Процес криміналізації порушень свободи слова та діяльності ЗМІ не повинен становити винятку з цього правила. Додатково варто нагадати про так часто ігноровану вітчизняним законодавцем необхідність залучення до вирішення питань криміналізації кваліфікованих фахівців, чия участь безумовно сприятиме підвищенню якості кримінального закону.

Використані джерела:

1. Павликівський В.І. Принципи криміналізації порушень свободи слова та діяльності журналістів / В.І. Павликівський. // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 209. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_12.pdf – Заголовок з екрана.
2. Статистична інформація Генеральної прокуратури України. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gr.gov.ua/ua/stat.html – Заголовок з екрана.
3. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія / М.І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

Мельник Петро Васильович

завідувач кафедри кримінального права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ (ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ» (РЕЄСТРАЦІЙНИЙ № 2897))

19.05.2015р. у Верховній Раді України зареєстровано за № 2897 проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» [1]. Постановою Верховної Ради України № 677-VIII від 15.09.2015 р. він включений до порядку денного третьої сесії Верховної Ради України восьмого скликання.

Даним законопроектом Особливу частину Кримінального кодексу України поділено на дві Книги: Книга 1 «Злочини» і Книга 2 «Кримінальні проступки». Що стосується кримінальних правопорушень проти довкілля, то у розділ VIII (Злочини проти довкілля) Книги 1 включено 19 складів злочинів і така ж кількість кримінальних проступків у розділі VI Книги 2.

Зокрема злочини проти довкілля закріплені уст. 236 (Порушення правил екологічної безпеки), ст. 237 (Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення), ст. 238 (Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення), ст. 239 (Забруднення або псування земель), ст. 239-1 (Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель), ст. 239-2 (Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах), ст. 240 (Порушення правил використання над), ст. 241 (Забруднення атмосферного повітря), ст. 242 (Порушення правил охорони вод), ст. 243 (Забруднення моря), ст. 244 (Порушення законодавства про континентальний шельф України), ст. 245 (Знищення або пошкодження об'єктів

рослинного світу), ст. 246 (Незаконна порубка лісу), ст. 247 (Порушення законодавства про захист рослин), ст. 248 (Незаконне полювання), ст. 249 (Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом), ст. 251 (Порушення ветеринарних правил), ст. 252 (Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду), ст. 253 (Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля).

До проступків проти довкілля у розділі VI Книги 2 цього законопроекту віднесено ст. 517 (Порушення правил використання об'єктів тваринного світу), ст. 518 (Виготовлення чи збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу), ст. 519 (Незаконне вивезення з України або ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу), ст. 520 (Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу), ст. 521 (Порушення правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах), ст. 522 (Порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними), ст. 523 (Порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України), ст. 524 (Порушення правил охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду), ст. 525 (Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення), ст. 526 (Неповідомлення про забруднення моря), ст. 527 (Порушення законодавства про континентальний шельф України), ст. 528 (Незаконна порубка лісу), ст. 529 (Порушення законодавства про захист рослин), ст. 530 (Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів), ст. 531 (Знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду), ст. 532 (Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля), ст. 533 (Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель), ст. 534 (Безгосподарське використання земель), ст. 535 (Порушення правил охорони надр).

Позитивним є те, що проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» виключено з Кодексу України про адміністративні правопорушення ст. 53-4 (Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель), ст. 85-1 (Виготовлення чи збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу), ст. 88-1 (Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах), ст. 88-2 (Порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними), ст. 90 (Порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України), ст. 91 (Порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду). Дані правопорушення в основному перейшли у категорію кримінальних проступків. Ці зміни частково вирішують проблему щодо розмежування злочинів проти довкілля і суміжних адміністративних правопорушень.

Проте, прийняття даного законопроекту може привести до ситуації коли, деякі діяння проти окремих природних об'єктів будуть кваліфікуватися як злочин чи проступок або ж адміністративне правопорушення. Оскільки їх відмінність полягає лише у розмірі заподіяної шкоди, яка є досить оціночними поняттями у правопорушеннях проти довкілля. Зокрема, за незаконну порубку дерев і чагарників передбачається відповідальність у ст. 65 КУпАП, ст. 246 і ст. 528 КК України; порушення правил полювання – ст. 85 КУпАП, ст. 248 і 517 КК України; зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу – ст. 53³ КУпАП, ст. 239-1 і ст. 533 КК України і т.п.

Вбачається також проблема щодо відповідальності за порушення правил охорони і використання надр. Оскільки у ст. 57, 58 КУпАП закріплена адміністративна відповідальність за окремі діяння щодо охорони і раціонального використання надр, у ст. 535 КК України кримінальним проступком вважається порушення правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для довкілля, а у ст. 240 КК України злочином передбачається порушення правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя людей. Тобто, адміністративним правопорушенням є порушення правил охорони і використання надр, а відмінність злочину від кримінального проступку полягає в тому, що злочином буде порушення правил охорони надр, а проступком – порушення правил їх використання. Проте, поняття охорони і використання тісно взаємопов'язані та охорона надр включає

їх раціональне використання. Досить проблемним буде також відмежувати створення небезпеки для довкілля від створення небезпеки для життя людей. Це не сприятиме ефективному правозастосуванню цих норм.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відмітити необхідність зміни чинного законодавства шляхом запровадження кримінальних проступків. Тому обговорення і розгляд законопроекту № 2897 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» є актуальним сьогодні питанням. Даний проект закону в цілому є досить позитивним і витребуваним часом. Проте при запровадженні кримінальних проступків потрібно притримуватись системного підходу щодо встановлення адміністративної і кримінальної відповідальності. Зокрема, що стосується кримінальних правопорушень (злочинів і проступків) проти довкілля, то потрібно їх чітко відмежовувати від адміністративних правопорушень у сфері охорони природи і використання природних ресурсів, закріплених у главі 7 КУпАП, і при цьому враховувати положення екологічного законодавства.

Використані джерела:

1. *Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» (реєстраційний № 2897 від 19.05.2015р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214*

Митрофанов Ігор Іванович

завідувач кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НАУКА: ЧИ Є НЕОБХІДНІСТЬ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ?

Останнім часом лунають висловлення про відсутність в Україні справжньої науки, яка мала би змогу конкурувати із іншими науковими школами розвинутих країн світу. Не є винятком і юридична наука в цілому та кримінально-правова зокрема. Проте критикувати завжди легше, ніж запропонувати шляхи подолання тих прорахунків, що спричинили такий стан речей. Насправді, юридична наука в сучасній Україні давно вже тримається на справжніх ентузіастах своєї справи, а відсутність фінансування та замовлень державою наукового продукту знецінила результати наукових розробок юридичних шкіл в очах самих науковців. Але це зовсім не свідчить про виродження кримінально-правової науки, яка продовжує рухатися вперед.

Коло проблем, які розробляються вченими-криміналістами, достатньо широке та цілком свідчить про зацікавленість наукової спільноти в розвитку науки кримінального права. Проблема є своєрідною межею між знанням і незнанням. Вона виникає в тому разі, якщо попереднього знання вже недостатньо, а нове ще не набуло статусу доктринального. Наукова робота у галузі кримінального права спрямована на подолання певних труднощів при пізнанні нових кримінально-правових явищ, пояснення раніше невідомого або виявлення неповноти відомостей про відоме. Вказані труднощі відображаються в проблемних ситуаціях, коли наукового знання про певну кримінально-правову матерію вже недостатньо для її опису та пояснення. З такими ситуаціями кримінально-правова наука стикається за умови, якщо жодна з концепцій не може дати чітку характеристику тому чи іншому кримінально-правовому феномену.

Так, наприклад, механізм реалізації кримінальної відповідальності (далі – МРКВ) є проблемою, яка сформульована в термінах науки кримінального права і може бути розв'язана сукупністю певних методів. Його вивчення призводить до постановки нових проблем, пов'язаних з функціонуванням такого механізму за конкретний злочин. МРКВ як фундаментальна проблема є платформою для розробки конкретних проблем. Однак трапляються випадки, коли остаточне чітке формулюван-

ня залежить від розв'язання низки конкретних проблем. Для чіткого формулювання проблеми слід не лише знати проблемну ситуацію, але й визначити методологію її розв'язання, що характеризує ступінь інтелектуальних здібностей, досвіду і знань вченого.

Висловлене дає відповідь на те, чому фундаментальні проблеми формулюються корифеями кримінально-правової науки, які мають багато напрацювань в ній і добре засвоїли специфічність її складнощів. Відомо, що теорія кваліфікації злочинів, сформульована В.О. Навроцьким [1], отримала подальший розвиток у роботах його учнів (Т.М. Марітчак, Т.І. Созанський та інші). Те ж саме варто сказати про проблему кримінально-правової політики. Сформулювавши основні положення політики у сфері протидії кримінальній активності окремих громадян, П. Л. Фріс неодноразово відзначав, що йому удалося проаналізувати лише певний зв'язок між всіма складовими кримінально-правової політики. Правова природа кожної складової політики у сфері протидії кримінальній активності, механізм їхнього взаємного впливу досліджується в межах його наукової школи Н.А. Савіною та К.Б. Марисюком. Крім того, проблеми кримінально-правової політики знайшли відображення у низці дисертацій на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук (І.В. Козич, В.В. Кондратішина, Ю.І. Микитин, Л.М. Федорак та ін.).

Виникає дуже складне та важке завдання з добору та попередньої оцінки тих проблем, що покликані відігравати першорядну роль у розвитку кримінально-правової науки. Постановка ж самої проблеми цілком залежить від потреб юридичної практики. Разом з тим, пізнання не можна обмежити розв'язанням проблем, пов'язаних з конкретними потребами юридичної практики, оскільки усе більш значну роль відіграють запити самої теорії, що знаходить своє вираження у відносній самостійності й органічних закономірностях розвитку науки кримінального права. Отже, головним завданням вченого є те, щоб конкретно виявити прогалини і конфлікти в наявних кримінально-правових теоретичних наробках, що у подальшій роботі він максимально використовував усі накопичені та перевірені знання для встановлення істини в юридичній науці.

Використані джерела:

1. *Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації : дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Навроцький В'ячеслав Олександрович. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2000. – 495 с.*

2. *Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук : спец. : 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Фріс Павло Львович. – Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 440 с.; Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.; Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України : монографія / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 124 с.*

Мульченко Вадим Владленович

суддя апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ СУДДІ ТА ОСОБИ

КК України передбачає ряд суспільно небезпечних діянь, що роблять замах на життя, здоров'я і особисту безпеку суддів, у зв'язку з їх діяльністю по здійсненню правосуддя. Виходячи з єдності родового об'єкту, такі склади як: Втручання у діяльність судових органів (ст. 376 КК). Загроза або насильство відносно судді, народного засідателя або присяжного (ст. 377 КК), Посягання на життя судді, народного засідателя або присяжного у зв'язку з їх діяльністю пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК), Незастосування заходів безпеки відносно осіб, узятих під захист (ст. 380

КК), Розголошення відомостей про заходи безпеки відносно особи, узяті під захист (ст. 381 КК) розміщені в розділі XVIII «Злочину проти правосуддя».

Проте честь і гідність судді у зв'язку з виконання ним своїх обов'язків по здійсненню правосуддя з погляду нового УК залишилися беззахисними. Поняття «Честь і гідність судді» нерозривно пов'язане з поняттям «Діяльність по здійсненню правосуддя». На відміну від честі і гідності людини, що виникають з моменту його народження, честь і гідність судді знаходиться при досягненні ним певного віку, отриманні певних знань, навиків і дотриманні певної процедури обрання або призначення на посаду. Тобто визнанням за конкретною людиною здатності бути носієм спеціального правового статусу – здійснювати судову владу в державі, що справедливо визнається спеціальним видом правосуб'єктності [1, с. 98]. Необхідність спеціальної охорони честі і гідності судді обумовлюється на наш погляд, вищим ступенем ризику посягання на них у зв'язку з діяльністю судді по здійсненню правосуддя. Вищим рівнем відповідальності і значущості його державної діяльності. Адже до того як стати суддею особа володіла певним об'ємом честі і достоїнства, які, згідно Конституції, знаходилися, як найвища соціальна цінність під охороною держави [2, с. 5]. Цей об'єм міг і не змінитися після обрання суддею. Але разом з тим, особа, ставши суддею, придбала не тільки певну суспільну оцінку його якостей, але і вищу відповідальність за ухвалюванні рішення в своїй професійній діяльності, вищий ступінь ризику посягань на честь і гідність судді, які заподіюють шкоду не тільки особі, але і абсолютно новому, в даному випадку, родовому об'єкту – правосуддю. Виходячи із загальновизнаної методики визначення основного безпосереднього об'єкту посягань на недоторканність суддів, ми вважаємо, що честь і гідність судді, є такими, що становлять поняття недоторканності судді. У зв'язку з викладеним слід визнати, що основним безпосереднім об'єктом посягань на честь і гідність судді, необхідно визнати ні що інше, як недоторканність судді. Об'єм суспільних відносин, посягань, що є об'єктом, на честь і гідність суддів (предмет злочинного посягання), набагато ширше, ніж об'єм суспільних відносин, посягань, що є об'єктом злочинів, направлених проти особи, і охоплює відносини іншого роду, не властиві відносинам, що забезпечують недоторканність честі і гідності особи. Правильно відзначав Придворов Н.А. – «Опосередковані правом суб'єкти різних суспільних відносин наділяються державою крім загальних прав великою сукупністю спеціальних прав і обов'язків» і далі продовжував – «...Держава у відповідних нормативних актах прямо передбачає охорону їх професійної гідності»[3, с. 134]

Напрошується питання, якщо законодавець визнав необхідним забезпечити охорону життя, здоров'я, особистої безпеки суддів і майна суддів спеціальними нормами кримінального закону, то невже честь і гідність представників судової влади менш цінні, чим їх майно? І як таке положення узгоджується із ст. ст. 3, 6, 8 Конституції України?

Не говорячи вже про те, що в даний час Україна є єдиною в Європі державою, де честь і гідність особи не охороняються кримінальним законом.

Як справедливо зазначає Демидова Л.М.: «Можна вважати науковим досягненням суспільне визнання кримінально-правової політики в якості системоутворюючої складової державної політики у сфері боротьби із злочинністю яка безпосередньо визначає напрями розвитку кримінального законодавства. Соціальна значущість такого законодавства ні у кого не викликає сумніву, тому що по своєму призначенню вона є правовою моделлю соціальної справедливості в боротьбі із злочинністю, а за змістом – репресивно-превентивним інструментарієм забезпечення правопорядку. Законодавчі положення і розпорядження не тільки безпосередньо застосовуються в діяльності правоохоронних правоохоронних і судових органів, а головне – роблять вплив на формування правосвідомості людей» [4, с. 148–152].

Про поспішність прийняття рішення про декриміналізацію посягань на честь та гідність особи свідчить і те, що залишивши назву III розділу КК України «Злочини проти свободи, честі та гідності особи», законодавець вилучив з нього всі норми, які захищали честь та гідність особи [5, с. 62–64].

На глибоке переконання автора таке положення повинне бути найближчим часом виправлене.

Використані джерела:

1. *Москвич Л.М. Статус суддів: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз: монографія / Л.М. Москвич. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2004. – 223 с.*
2. *Конституція України: Офіц. видання. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.*

3. Придворов Н.А. *Достоинство личности и социалистическое право* / Н.А. Придворов. – М. : Юридическая литература, 1977. – 136 с.
4. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 148–152.
5. *Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 20 січня 2012 року)*. – Х. : Одиссей, 2012.

Наскалов Олег В'ячеславович

провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБІГУ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН В УКРАЇНІ

Вивчення питання правового регулювання обігу вибухових речовин в Україні на сьогодні є актуальним як з науково-теоретичної, так і з практичної точки зору. Суспільна небезпека від злочинів пов'язаних із незаконним обігом вибухових речовин полягає у порушенні законних інтересів як громадянина, так і держави. Науковці у своїх працях по різному розуміють та формулюють поняття обігу вибухових речовин. Це пояснюється тим, що законодавчі акти України, які регулюють обіг вибухових речовин, не містять визначення цього поняття, відсутня класифікація, яка б охоплювала усе коло предметів.

Від якості нормативно-правового регулювання обігу вибухових речовин залежить його ефективність, що полягає у відсутності колізій між нормативно-правовими актами, їх логічною узгодженістю, великою мірою залежить дієвість суб'єктів забезпечення реалізації правомірної поведінки у єдиному правовому просторі у вищезазначеній сфері.

Систему нормативно-правових актів, що утворюють юридичну конструкцію правового режиму обігу вибухових речовин, складають: Конституція України; закони України, які в свою чергу поділяються на базові та допоміжні; а також підзаконні нормативно-правові акти: Укази та розпорядження Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; відомчі накази та розпорядження.

Основним законом України є Конституція, яка є фундаментом правової системи держави та закріплює і регулює найважливіші сторони життя людини, суспільства та держави. Система законодавства, що регулює порядок обігу вибухових речовин, базується на окремих нормах другого розділу Конституції України, які закріплюють основні конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина [1].

Законодавчі акти, що вибудовують юридичну конструкцію правового режиму обігу вибухових речовин, базуючись на Конституції України, формують юридичну основу з базових та допоміжних законів, які в одному випадку встановлюють соціальну спрямованість правового впливу, а в іншому визначають коло правовідносин, які врегульовуються нормами інших галузей права.

Базовими нормативно-правовими актами, що встановлюють різні правові режими обігу, зокрема, і вибухових речовин, є Закони України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [2], «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [3], «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» [4], «Про перевезення небезпечних вантажів» [5], які встановлюють основи режимних правил і режимних гарантій.

Самостійних кримінально-правових норм, спрямованих на захист суспільства від протиправного обігу вибухових речовин, є щонайменше вісім, зокрема: ст. 250 «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів», ст. 262 «Викрадення, привласнення, вимагання

вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем», ст. 263 «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими матеріалами», ст. 263¹ «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв», ст. 267 «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 269 «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин», ст. 273 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або вибухонебезпечних цехах», а також ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» Кримінального кодексу України [6]. Наведені вище статті КК України є складовою частиною в юридичній конструкції правового режиму обігу вибухових речовин та в сукупності з великою кількістю інших норм законодавчих актів інших галузей права виконують праворегуючу функцію як інститут відповідальності за невиконання режимних правил.

Водночас зазначимо, що вітчизняне законодавство, яке регулює обіг вибухових речовин, перебуває на стадії трансформації та потребує змін.

Використані джерела:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
3. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 48. – Ст. 483.
4. Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 138.
5. Про перевезення небезпечних вантажів : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 28. – Ст. 222.
6. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст.131.

Нікіфорова Тетяна Іванівна

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У відповідності до КВК України, орган або установа виконання покарання перед звільненням засудженого займається питаннями побутового влаштування засуджених. Згідно ст. 156 КВК, адміністрація установи виконання покарань передає в територіальні органи Міністерства юстиції України і центри зайнятості населення інформацію для організації трудового і побутового влаштування засудженого за обраним ним місцем проживання. Інваліди першої та другої груп, а також чоловіки віком понад шістьдесят років і жінки – понад п'ятдесят п'ять років, у разі потреби (тобто за відсутності житла або родичів), за їхньою згодою направляються у будинки інвалідів і престарілих[1]. Перед звільненням від відбування покарання за хворобою орган або установа виконання покарання повинні здійснити запит щодо наявності в засудженого родичів. Судова практика йде тим шляхом, що у випадку якщо адміністрація виправної установи не встановить ро-

дичів засудженого, які могли б його прийняти, або не отримає дозволу на направлення засудженого до спеціальної установи, то суд не звільняє від відбування покарання за хворобою на підставі ст. 84 КК, або відкладає рішення про звільнення доки питання не буде вирішене на користь засудженого. Про необхідність встановлення таких даних щодо засуджених, які представлені до звільнення від відбування покарання за хворобою свідчить Узагальнення практики застосування судами Херсонської області ст. 84 КК України, у якому в якості суттєвого недоліку оформлення документів, які подаються адміністрацією виправної установи до суду вказується «відсутність даних про наявність у засудженого близьких рідних, які мали б можливість здійснювати за звільненими особами догляд і дали на це згоду (хоча відомості про це мають істотне значення для вирішення питання про звільнення особи від подальшого відбування покарання за хворобою)» [2].

Вирішення даного питання має важливе значення, оскільки звільнення тяжко хворих засуджених, які не мають власного заробітку, родичів, які б надали їм матеріальну підтримку або здійснювали б за ними догляд, може призвести до того, що такі особи не зможуть лікуватися, їх стан здоров'я значно погіршиться і можуть наступити навіть летальні наслідки. За даними дослідження російських науковців, серед засуджених, хворих на туберкульоз, на момент звільнення 37% мали проблеми з житловим влаштуванням, 83% – не мали сім'ї, а 27% – взагалі не мали родичів [3, с.18]. Здається в Україні ситуація не краща.

Згідно п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1973 року №8 «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу», звільнення від відбуття покарання через хворобу з місць позбавлення волі може бути застосоване судом до тих засуджених, які захворіли під час відбуття покарання і ця хвороба перешкоджає відбувати покарання, тобто у випадках, коли даліше утримання в місцях позбавлення волі загрожує їх життю або може призвести до серйозного погіршення здоров'я чи інших тяжких наслідків[4]. Проте, на нашу думку, вказані чинники повинні впливати на прийняття судом рішення і втому випадку, якщо такі наслідки можуть наступити навпаки після звільнення, якщо засуджений немає постійного місця проживання, доходу та близьких родичів. Інколи для засуджених їх перебування в місцях позбавлення волі є єдиною можливістю отримати належний догляд та медичну допомогу. Саме тому згода засудженого на звільнення є обов'язковою.

З метою уникнення негативної судової практики, про яку йшлося у вищезгаданому Узагальненні, та для забезпечення прав засуджених, пропонуємо обов'язок адміністрації установи виконання покарання встановити близьких рідних засудженого, які мали б можливість здійснювати за звільненими особами догляд і дали на це згоду закріпити законодавчо. В КВК України пропонуємо встановити норму, згідно якої орган або установа виконання покарання повинні встановити наявність близьких рідних та отримати від них згоду на прийняття після звільнення осіб, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду. Обов'язок подавати такі дані до суду за адміністрацією відповідних установ слід закріпити в Порядку підготовки та подання до суду матеріалів для вирішення питання про звільнення засуджених до позбавлення волі від подальшого відбування покарання за хворобою, затвердженому наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я від 15 серпня 2014 року № 1348/5/572.

Використані джерела:

1. *Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003р. № 1129-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15*
2. *Узагальнення судової практики застосування законодавства про звільнення від покарання або від подальшого відбування покарання за хворобою. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bz.ks.court.gov.ua/sud2102/16/5*
3. *Решетникова А. Больной освободился. Что дальше? / А. Решетникова. // Преступление и наказание. – 2002. – №10. – С. 17–18.*
4. *Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу» від 28 вересня 1973 р. № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-73*

Огерук Ігор Степанович

*доцент кафедри кримінального права і процесу Івано-Франківського університету права
ім. Данила Галицького, кандидат юридичних наук, доцент*

СПОСОБИ НАКОПИЧЕННЯ НЕОБЛІКОВАНИХ ЛИШКІВ ВИДОБУТОЇ СИРОВИНИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ НАФТОГАЗОВИДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ

Тіньовий сектор на ринку нафтопродуктів України процвітає, оскільки відчуває великий попит на свою продукцію. В Україні, на даний момент, найвища частка податків, закладених у ціну бензину. За підрахунками фахівців, у лютому 2015 р. вона складала близько 40 % вартості зазначеного продукту [2]. Згідно із статистичними даними відбір бензину на Кременчуцькому НПЗ у 2014 р. знизився майже на третину – з 26% 2013 р. до 20% 2014-го [3]. В той же час, для прикладу, у мережі БРСМ в 2014 р. 42% бензину, або 77 тисяч тонн, взялися невідомо звідки [4]. Це свідчить про те, що вказана частка бензину виробляється поза обліком. Але, для позаоблікового виробництва необхідні значні обсяги необлікованої сировини. Такі обсяги можуть надходити тільки від нафтовидобувних підприємств.

Практично усі вчені-криміналісти називають спосіб вчинення злочину центральним, домінуючим елементом криміналістичної характеристики більшості злочинів, оскільки впливаючи на зміст інших елементів криміналістичної характеристики, він утворює взаємозв'язки з кожним із них.

В.П. Бахін зазначає, що спосіб вчинення злочину – це вираження та відображення образу дії злочинця при вчиненні ним протиправних дій. При цьому він завжди був та залишається визначаючим ядром діяльності по розкриттю та розслідуванню злочинів [1, с. 197]. В.Ю. Шепітько під способом вчинення злочину розуміє спосіб дії злочинця, який виражається в певній взаємозалежній системі операцій і прийомів підготування, вчинення і приховування злочину [6, с. 208]. Слід зазначити, що вчинення викрадень сировини на підприємствах нафтогазовидобувної галузі включає в себе кілька взаємопов'язаних операцій, а саме накопичення необлікованих лишків та їх подальшу реалізацію з метою присвоєння отриманих злочинним шляхом коштів. Відповідно, етап накопичення необлікованих лишків видобутої сировини є ключовим, оскільки він розпочинає ланцюг злочинних операцій і всі подальші дії зловмисників залежать від його успішності. Розуміння способу дій злочинців на зазначеному етапі надає можливість більш ефективно протидіяти даному явищу.

Необліковані лишки видобутої сировини на підприємствах нафтогазовидобувної галузі можуть створюватися кількома основними способами, а саме: заниженням кількості фактично видобутої сировини; видобуванням сировини із свердловин, що рахуються законсервованими; видобуванням сировини із свердловин, які документально ще не введені в експлуатацію; перевищенням ліміту видобування сировини при дослідно-промисловій розробці родовищ.

В першому випадку бухгалтерією нафтовидобувного підприємства фактична кількість видобутої сировини повністю не обліковується. Це робиться шляхом заниження добової кількості отриманої сировини. Крім цього, не обліковується сировина, яка поступає із свердловин, що документально рахуються на ремонті або на них проводяться регламентні роботи. Також накопичення надлишкової сировини, яка ніде не обліковується, йде шляхом впровадження в процес видобутку раціоналізаторських ідей, що підвищують кількість отримання корисних копалин із свердловин, а також зменшують втрати при транспортуванні та зберіганні видобутої нафти.

На нафтовидобувних підприємствах йде процес постійного оновлення свердловин, із яких видобувають сировину. При введенні в дію нових свердловин частину старих ставлять на консервацію, оскільки вони вже не дають достатньої віддачі. Але це не означає, що такі свердловини не можуть бути знову введені в експлуатацію в майбутньому. Тому на деяких свердловинах навіть не демонтують обладнання для видобутку. Це використовують для вчинення злочинних дій. Хоча свердловина рахується як така, що законсервована, але її з часом знову вводять в дію, не відображаючи в даних бухгалтерського обліку. Відповідно, з неї видобувають сировину, яка ніде не обліковується. В окремих випадках, рішення про консервацію свердловин приймається, але не

виконується. Таким чином, законсервовані та зняті з обліку свердловини фактично продовжують працювати та видобувати корисні копалини. Отримана таким чином сировина не обліковується і в подальшому викрадається.

З огляду на зазначені вище причини, нафтовидобувні підприємства постійно проводять буріння нових свердловин. Але, з подальшим прицілом на викрадення видобутої сировини, вони своєчасно не вводяться в експлуатацію. На свердловинах монтується видобувне обладнання, вони починають видобувати сировину, але документально в облік не вводяться, видобута із них сировина не обліковується. Таким чином, дані свердловини на протязі деякого часу працюють, але не на користь нафтовидобувного підприємства, а на користь зловмисників.

Ще один спосіб накопичення необлікованих лишків видобутої сировини на нафтовидобувному підприємстві, це перевищення ліміту видобутку сировини на стадії дослідно-промислової розробки родовищ. Дослідно-промислова розробка родовища нафти і газу – стадія геологічного вивчення родовища, на якій здійснюється видобуток з родовища обмеженої кількості нафти і газу з метою визначення його промислової цінності, уточнення гірничо-геологічних та технологічних параметрів, необхідних для підрахунку запасів нафти, газу і супутніх компонентів та обґрунтування вибору раціонального методу (технології) промислової розробки родовища [5, ст. 1]. У відповідності до Закону України «Про нафту і газ», ця стадія не повинна спричинити істотного зменшення обсягу кінцевого видобутку із надр та обмежувати вибір найбільш ефективних методів промислової розробки родовища, та проводиться в обсягах і термінах відповідно до проекту дослідно-промислової розробки [5, ст. 35], що є необхідним для підрахунку запасів нафти, газу і супутніх компонентів. Але даного обмеження кількості видобутку не дотримуються. Надмірно видобута сировина не обліковується і в подальшому викрадається. Вказана ситуація погіршується ще й тому, що термін проведення робіт визначається нормативними документами у самому проекті дослідно-промислової розробки родовища, у межах строку дії виданої ліцензії. Таким чином, недобросовісними керівниками нафтогазовидобувних підприємств здійснюється затягування терміну введення в промислову розробку родовищ. Крім цього, такий вид видобутку нерідко призводить до певного спустошення родовищ ще на вказаній стадії.

Зазвичай, накопичення необлікованих лишків видобутої сировини нафтогазовидобувних підприємств не обмежується одним із зазначених способів, а поєднує їх в комплексі. В певний період часу, в залежності від ситуації, може використовуватися один або декілька способів накопичення.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що етап накопичення необлікованих лишків видобутої сировини є ключовим елементом у способі вчинення викрадень видобутої сировини нафтогазовидобувних підприємств, оскільки він розпочинає ланцюг злочинних операцій і всі подальші дії зловмисників залежать від його успішності. Способи такого накопичення є різноманітними. Вони базуються на видобутку сировини поза обліком та використовуються, в залежності від ситуації, окремо або в комплексі.

Використані джерела:

1. Бахин В.П. *Криміналістика. Проблеми и мнения (1962-2002)* / В.П. Бахин. – Киев : Мысль, 2002. – 268 с.
2. *В Україні найвища в Європі частка податків у ціні на бензин – 40%* / Сайт ZN,UA: *новини : економіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dt.ua/ECONOMICS/v-ukrayini-nayvischa-v-uevropi-chastka-podatki-u-cini-na-benzin-40-165556_.html*
3. *В Україні процвітає виробництво «бродяжного» бензину – ЗМІ* / Українська правда – Економічна правда: *новини: влада. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.epravda.com.ua/news/2015/03/15/533853/*
4. *На відомих мережах АЗС величезні обсяги палива беруться невідомо звідки* / Сайт ZN,UA: *новини: економіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dt.ua/ECONOMICS/na-vidomih-merezah-azs-velichezni-obsyagi-paliva-berutsya-nevidomo-zvidki-166883_.html*
5. *Про нафту і газ: Закон України від 12 липня 2001р. : станом на 10 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2665-14*
6. Шенітько В.Ю. *Криміналістика: [Курс лекцій]* / В.Ю. Шенітько. – Х. : «Одиссей», 2003. – 314 с.

Олашин Марина Миколаївна

*доцент кафедри кримінального права та процесу Львівської комерційної академії,
кандидат юридичних наук*

ЕВТАНАЗІЯ: УМИСНЕ ВБИВСТВО ЧИ АКТ МИЛОСЕРДЯ?

у сучасному суспільстві існує цілий ряд питань, пов'язаних із проблемою евтаназії, відповіді на які досі не знайдено. Науковці, лікарі, письменники, юристи до сьогодні не можуть дійти згоди та вирішити питання: чи може евтаназія мати будь-яке моральне обґрунтування?

У Британській енциклопедії евтаназія називається «милосердним вбивством» (Mercy killing) – це дія чи практика, спрямована на отримання безболісної смерті осіб, які страждають від болю при невиліковних хворобах чи фізичних розладах [4, с.26].

При цьому, в аспекті законодавчого регулювання суттєве значення має про яку саме евтаназію йде мова. В сучасній літературі виділяють різні види евтаназії. Найпоширенішим є поділ евтаназії на активну і пасивну або методом наповненого і відкладеного шприца [4, с.27].

Під активною евтаназією (метод наповненого шприца) мається на увазі здійснення лікарем дій, свідомо і безпосередньо спрямованих на спричинення смерті пацієнта (передозування снодійного, смертельна ін'єкція тощо).

Пасивна евтаназія (метод відкладеного шприца) передбачає бездіяльність оточуючих, відмову від життєпідтримуючого лікування, коли воно або припиняється, або взагалі не назначається, за виключенням того, що зменшує біль.

Серйозною причиною суперечливої дискусії про евтаназію на Заході з кінця 50-х років ХХ століття стало розголошення практики американського лікаря-патологоанатома Джека Кеваркяна, на прізвище «Доктор-смерть». За чверть століття за допомогою винайденої ним «машини-смерті» (пристрій у вигляді крапельниці, яку вмикає сам пацієнт) було зупинено життя більше 130 хворих. Дискусія, що виникла у зв'язку з цим прискорила процес прийняття деяких законодавчих актів, спрямованих на легалізацію евтаназії. Серед найосновніших це Закон «Про природну смерть», виданий у штаті Каліфорнія, США. В Канаді в 1974 р. Генеральною радою Канадської Медичної асоціації визнано етичною практику, яка полягає у відмові від безрезультатного і болісного застосування реанімаційних технологій по відношенню до безнадійних пацієнтів, навіть якщо це призводить до передчасної смерті.

В Європі першою країною, де широко практикується евтаназія, стала з 2001р. Голландія. В подальшому цей досвід перейняли Швейцарія, Бельгія, Швеція, Фінляндія, та інші країни.

На міжнародному рівні з питань евтаназії діє «Венеціанська декларація щодо невиліковних хвороб» (жовтень 1983 р.), «Декларація про евтаназію» (39-та Всесвітня медична асамблея 1987 р.), а також «Положення про самогубство з допомогою лікаря» (44-та Всесвітня медична асамблея, вересень 1992 р.), де зазначається, що евтаназія як акт навмисного позбавлення життя пацієнта, навіть на його прохання або на основі звернення з подібним проханням його близьких – неетична[5].

В Україні є декілька дискусійних думок з приводу цього питання: з одного боку, згідно зі ст. 27 Конституції України «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини». Не вважається етичною евтаназія і згідно з нормами «Етичного кодексу медичної сестри України» (ст. 10). Крім того, ч. 4 ст. 281 Цивільного кодексу України містить положення, відповідного до якого «забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя». І, зокрема, ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я вже прямо і остаточно встановлює, що «медичним працівником заборонено здійснювати евтаназію – навмисне прискорення смерті або умиртвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань».

Щодо питання кримінальної відповідальності за евтаназію, то варто зазначити, що окрема стаття, що регулювала б дане питання у Кримінальному Кодексі України відсутня. Водночас, в юридичній літературі висловлена думка про можливість кваліфікації наступним чином:

- за ч. 2 ст. 139 КК України – ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого, якщо воно спричинило смерть хворого або інші тяжкі наслідки;
- за ст. 136 КК України – ненадання допомоги особі, яка перебуває у безпорадному для життя стані;
- за ч.1 ст. 115 КК України – умисне вбивство (у даному випадку мова йде про активну форму евтаназії)[2].

У підсумку варто підкреслити, що право людини на життя визнається найважливішим у нашій державі, у той же час коли життя окремої людини знецінюється. Трагедія сучасного суспільства полягає у тому, що ми намагаємось не бачити чужого болю. Нам простіше і дешевше сприяти хворому у здійсненні самогубства, ніж допомогти йому подолати фізичні та душевні страждання, та забезпечити достойне завершення життя. Життя кожної людини унікальне і ніхто не має права розпоряджатися ним.

Використані джерела:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – ст. 141. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – ст.131. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 4. – ст.19. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12
4. Анікіна Г.В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні. // Г.В. Анікіна. // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 25–34.
5. Эвтаназия: законодательство разных стран и религиозная оценка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.portal-credo.ru/

Остапенко Леонід Олексійович

асистент кафедри цивільного права та процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАЙНЯТТЯ НЕЛЕГАЛЬНОЮ «ТІНЬОВОЮ» ТРУДОВОЮ ЗАЙНЯТІСТЮ В УКРАЇНІ

Законодавством України гарантовано право на працю. Так, стаття 43 Конституції України передбачає що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].

Основою прав та гарантій працюючої особи від протиправних свавільних дій роботодавця в Україні є укладений письмовий трудовий договір, який регулює трудові правовідносини та легалізує працю та право.

Під трудовими відносинами розуміють врегульовані законодавством, а також колективними трудовими договорами, відносини, що виникають у зв'язку з трудовим процесом у суспільному виробництві, у конкретному трудовому колективі [2, с. 175].

Легальні трудові правовідносини дозволяють працівнику реалізувати свої потреби у належній оплаті праці та підтриманні належного соціального рівня в суспільстві.

Водночас на сьогодні в Україні існує гостра проблема дефіциту вільних робочих місць на підприємствах, установах, організаціях що спонукає громадян до пошуку різного виду роботи, у тому числі неофіційної «тіньової».

Згідно зі статистичними даними Державної служби зайнятості та Державної служби статистики України кількість зареєстрованих безробітних по Львівській області станом на 2014 становить 77161 осіб [3]. Вказаний негативний показник тільки сприяє участі осіб у пошуку тіньової незаконної діяльності.

Неофіційна «тіньова» трудова зайнятість полягає у тому що, особа яка погодилась на такий вид роботи опиняється у небезпечній для себе ситуації, а саме у «рабстві» від роботодавця, це виражається у неофіційній діяльності у рамках легальної зайнятості. Крім того даний вид «діяльності» становить працівника соціально незахищеним, де-регулює його режим роботи і час відпочинку, та основне – вищезгаданій особі здійснюється виплата заробітної плати у більшості випадків «в конверті» у випадку легальної зайнятості.

Вищезгаданий перелік факторів носить з собою злочинний характер дій збоку роботодавця що є підставою для притягнення останнього як до дисциплінарної так і до кримінальної відповідальності за грубе порушення законодавства України про працю. Так, стаття 172 Кримінального кодексу України зазначає що незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним про порушення вимог Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» іншою особою, а також інше грубе порушення законодавства про працю – караються штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років [4]. При вчинення цього виду злочину роботодавець порушує право людини на працю, визначений законодавством режим роботи, та належну оплату праці. Стаття 265 КЗпП України передбачає відповідальність юридичних і фізичних осіб-підприємців, які використовують найману працю у випадках фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту).

Враховуючи наведене вище слід зазначити що такий працівник є добровільним співучасником злочинних діянь з боку роботодавця через те що допомагає останньому наражати на небезпеку економічну та соціальну безпеку держави, сприяє заваді економічного розвитку держави. Таким чином страждає соціальна сфера діяльності держави через недоодержанням останньою податків.

Для суттєвого зменшення прояву нелегальної трудової зайнятості в державі необхідно: посилити відповідальність роботодавців за порушення законодавства України про працю, лібералізувати законодавство України щодо зайняття юридичними та фізичними особами-підприємцями підприємницькою діяльністю для стимуляції роботодавця в організації офіційної праці та заробітної плати здійснювати поширення серед населення позитивної інформації щодо легальної трудової зайнятості та заробітної плати.

Тому, державі та суспільству слід мобілізувати та об'єднати зусилля для зменшення випадків «тіньової» трудової діяльності та підвищення стандартів рівня життя суспільства в Україні в цілому.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Головченко В.В., Ковальський В.С. Юридична термінологія : довідник / В.В. Головченко, В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер. 1998. – 224 с.
3. Кількість зареєстрованих безробітних та надання їм соціальних послуг у 2014 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=367730
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1445340722719085

Петечел Олексій Юрійович

доцент кафедри кримінального права Юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

ВИДИ АГРЕСІЇ ТА ЇХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА

Сьогодні Україна все частіше і частіше пов'язують з негативними, руйнівними процесами послаблення суверенітету та незалежності держави. На жаль, уже буденними і звичними звучать слова «агресія», «агресивність», «агресивна поведінка», «насильство» тощо. Більшість деструктивних проявів у поведінці пояснюють проявами агресії у різних її формах. Проблема деструктивної поведінки особи завжди привертала увагу дослідників з різних галузей науки протягом багатьох століть. З постійним розвитком людства постійно змінюються і прояви агресії, особливо у сьогоднішній час політичної та економічної кризи. Все частіше у засобах масової інформації з'являються повідомлення про терористичні акти, військові конфлікти, масові безпорядки, насильство з особливою жорстокістю. У зв'язку з цим, вивчення природи та змісту даного явища, способів протидії його негативним проявам набуває нової актуальності.

Складність вивчення агресії зумовлена різновекторною та міждисциплінарною спрямованістю даного явища. Пояснення даному феномену намагаються знайти біологи, психологи, філософи, соціологи, правники. У зв'язку з цим існує і велика кількість визначень даному поняттю та також критеріїв для їх класифікації.

Так, в своєму дослідженні Чеботарьова Наталія Василівна робить висновок, що в основі класифікації Е. Фромма лежить функціональний підхід, пов'язаний із диференціюючим критерієм: біологічно адаптивна агресія (корисна) – біологічно неадаптивна агресія (шкідлива). Добраякісна агресія виступає у соціально сприйнятних формах, є захисною і творчою силою соціуму, спрямована на розвиток суспільства, а злаякісна агресія є протиприродною формою людського стану, яка продукується нелюдськими умовами. Така точка зору Е. Фромма та інших дослідників дозволяє робити наголоси на тих зовнішніх та соціальних умовах, які можуть прискорювати або гальмувати деструктивні процеси. Оскільки процеси фокусуються в полі соціального контексту, йде домінування соціальних факторів як детермінант агресії, що створює умови для формування хворого патологічного суспільства. І тільки змінення соціальної і духовної настанови суспільства дозволить зменшити вплив негативних соціальних детермінант та розв'язати проблему людської деструктивності.

Ряд дослідників вказують на існування двох основних типів агресії 1) ворожої (основна мета агресора полягає у самому факті спричинення жертві страждань чи іншої шкоди); 2) інструментальної (агресія виступає лише в якості засобу досягнення певної мети – гроші, соціальний статус, територія). Інструментальна агресія обов'язково є зловмисною і мотивована особистісними цілями.

Більш детальна типологія агресивних дій була розроблена А.Бассом. Згідно ньому, будь-який агресивний акт можна описати за допомогою трьох шкал – фізична-вербальна, активна-пасивна, пряма-непряма. Використання цих трьох основних шкал надає можливість виділити вісім основних видів агресії: 1) фізична-активна-пряма; 2) фізична-активна-непряма; 3) фізична-пасивна-пряма; 4) фізична-пасивна-непряма; 5) вербальна-активна-пряма; 6) вербальна-активна-непряма; 7) вербальна-пасивна-пряма; 8) вербальна-пасивна-непряма.

В більшості наукових джерел пропонується наступна класифікація агресії:

- 1) фізична агресія (напад);
- 2) вербальна агресія;
- 3) непряма агресія;
- 4) схильність до роздратування;
- 5) негативізм;
- 6) образа.

Серед юридичних класифікацій агресії слід відзначити класифікацію видів кримінальної агресії, запропоновану А.Ф. Зелінським:

1. Умисні посягання на життя, здоров'я, честь та достоїнство особистості.
2. Кримінальна агресія, яка спрямована проти держави, громадської безпеки та порядку, порядку управління.

3. Насильницькі дії посадових осіб при використанні ними посадових повноважень.

4. Насильницькі статеві злочини.

5. Вандалізм.

Кудрявцев І.А., Ратінова Н.О. виділяють дещо інші типи кримінальної агресії, а саме:

1. Змістова агресія.

2. Функціонально-утилітарна агресія;

3. Інстинктивно-неконтрольована агресія.

4. Ситуативно-оборонна агресія.

5. Афектована агресія.

6. Катастрофічна агресія.

7. Агресія, зумовлена неадекватною актуалізацією професійних стереотипів.

При всій багатоманітності проявів агресії, її видів, варто відзначити, що законодавець звертає увагу як на внутрішні та і на зовнішні складові агресії особи.

Так, відповідно до статті 3 Конституції України закріплено, що життя людини, її здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнані найвищою соціальною цінністю. Реалізація даного принципу здійснюється в тому числі через криміналізацію зовнішніх проявів агресії – фізичне та психічне насильство, криміналізацію діянь, що впливають на підвищення агресивності інших осіб або спонукають до вчинення агресивних дій іншими особами, а також врахування обставин, що зумовили прояви агресії у особи. Більше того, звертається увага і на форму прояву насильства. Наприклад, законодавець посилює відповідальність за вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю, вчинене способом, що є небезпечним для життя багатьох осіб тощо.

Агресія пов'язана також і з іншим інститутом кримінального права – осудністю. При встановленні стану неосудності чи обмеженої осудності особи при вчиненні насильницьких злочинів досліджуються внутрішні детермінанти, що сприяли агресивності особи, здійснюється оцінка впливу психічного стану особи на зовнішні прояви агресії особи. Психічні аномалії, психічні розлади чи хронічні психічні захворювання можуть породжувати надмірну агресивність особи.

Знайшло свою юридичну оцінку і прояви агресивності особи, що були спричиненні перебуванням в стані афекту. Фактично законодавець поблажливо ставиться до проявів агресії в такому стані саме через психічні властивості особи, в тому числі агресивність, що породжена збігом певних обставин.

Окрему увагу слід звернути і на легалізацію застосування насильства щодо особи. Мова йде про необхідну оборону та затримання злочинця. Фактично законодавець дозволяє застосування насильства як зовнішнього прояву агресії щодо інших осіб задля захисту власного життя чи здоров'я, суспільного інтересу.

В кримінальному праві можна знайти і норми, спрямовані на запобігання проявам агресії та зниження ступеню агресивності особи. В першу чергу це норми, що передбачають відповідальність за негативний вплив на неповнолітніх, втягнення їх у деструктивні форми поведінки (ст. 304, 315 КК України).

Таким чином, в кримінальному праві вплив на прояви агресії здійснюється в першу чергу через запобіжну роль кримінального права, тобто через вплив на свідомість особи шляхом переконання або навіть залякування санкціями. Законодавець, встановлюючи кримінальну відповідальність за деструктивні прояви агресії, має на меті змусити особу до правомірної поведінки та є стримуючим засобом надмірної агресивності особи.

Використані джерела:

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль: Пер. с англ. / Берковиц Л. – С.-Пб. : Прайм-Еврознак, 2001. – 510 с.

2. Бовть О.Б. Агресивні реакції та шляхи їх корекції в молодших школярів. Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.Б. Бовть; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2001. – 18 с.

3. Зелинский А.Ф. Криминальная психология / А.Ф. Зелинский. – К. : Юринком интер, 1999. – 240 с.
4. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») / К. Лоренц. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1984. – 272 с.
5. Кудрявцев И.А. Криминальная агрессия / И.А. Кудрявцев, Н.А. Ратинова. – М. : Издательство Московского университета, 2000. – 192с.
6. Реан А.А. Агрессия и агрессивность личности / А.А. Реан. – СПб., 1996. – 39с.

Письменський Євген Олександрович

начальник кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук, доцент

Каменський Дмитро Васильович

доцент кафедри політології та правознавства
Бердянського державного педагогічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП СУВОРОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ США

Фундаментальна максима, яка пройшла випробування століттями судових процесів, говорить: «*actus non facit reum nisi mens sit rea*» (діяння не є винним, якщо не є винним розум). Спостерігаючи за бурхливим розвитком і одночасним ускладненням суспільних відносин у всьому цивілізованому світі, це вихідне правило застосування кримінального закону стає актуальним як ніколи. Особливо, якщо враховувати уможливлену в деяких державах практику притягнення особи до кримінальної відповідальності за відсутності її вини.

Цікавим у цьому контексті видається досвід США, де не вимагається встановлення винності (*mens rea*) щодо окремої категорії злочинів. Такі злочини називаються регуляторними, а їхньою обов'язковою ознакою є лише порушення будь-якого регулятивного акту законодавства [1, с. 269]. Ці злочини нерозривно пов'язані з доктриною «суворої відповідальності» (англ. – *strict liability doctrine*), за якою для настання кримінальної відповідальності особи достатньо встановити факт порушення нею певного законодавчого припису.

Як зазначає американська юристка К. Карпентер, суворі відповідальності історично була інтерпретаційною складовою відповідних регуляторних заборон. У ранніх працях англійських, а пізніше й американських юристів такі злочини розглядалися як непоширений виняток із загального правила про те, що дії злочинця є караними лише в тому разі, якщо вони супроводжуються винним розумом, або порочною волею [2, с. 323–325].

На сьогодні у США злочинів зазначеної категорії чимало і вони охоплюють такі поширені порушення як реалізація неякісних продуктів харчування, продаж алкогольних напоїв і тютюнових виробів неповнолітнім, неналежне поводження з небезпечними речовинами та відходами, порушення правил дорожнього руху, деякі екологічні правопорушення та порушення встановлених правил охорони здоров'я і безпеки населення тощо [3, с. 402–403]. У кримінальних справах про такі правопорушення елемент вини у його традиційному розумінні свого прояву не знаходить.

Американський досвід кримінально-правової регламентації регуляторних злочинів, зокрема щодо їхнього обґрунтування з позицій вчення про «винний розум» (*mens rea*), вдало ілюструється з використанням методу судової інтерпретації. Так, реалізуючи судові тлумачення у справі «*Morissette v. United States*» (1952 р.), Верховний Суд США лаконічно і водночас вдало охарактеризував історію та визначив суть злочинів суворої відповідальності. Він звернув увагу на різні сфери потенційної суспільної небезпеки в сучасних умовах розвитку людства. Зокрема, йдеться про індустріальну

революцію з її потужними механізмами й технологіями, що істотно збільшує ризики для осіб, які працюють; умови дорожнього руху, які створюють невинуваті ризики для людей, якщо їх не регулювати за допомогою єдиних правил; розвиток міст, який вимагає нових, більш суворих правил щодо охорони довкілля та суспільної безпеки; постачання неякісних товарів, яке може призвести до створення небезпечних наслідків. Усі ці небезпеки сучасності зумовили появу детальних правил, які встановлюють особливі обов'язки для тих, хто відповідає за ті індустрії, професії, предмети цивільного обігу або види діяльності, що безпосередньо пов'язані з суспільним здоров'ям, безпекою та загальним добробутом.

Суд запропонував таке обґрунтування кримінальної відповідальності за вчинення зазначених злочинів: хоча відповідні порушення безпосередньо і не загрожують безпеці держави, вони посягають на авторитет держави, порушуючи засади суспільного порядку. При цьому справжній намір порушника вже не матиме значення, адже факт заподіяння шкоди існує незалежно від наявності чи, навпаки, відсутності вини. Отже, норми закону про відповідальність за подібні правопорушення не передбачають вини як обов'язковий елемент злочину [4].

Серед американських фахівців відсутня однаковість з приводу оцінок суворості відповідальності. Її прибічники звертають увагу на такі переваги, як звільнення сторони обвинувачення від нелегкого та часом неможливого тягаря доказування, прискорення кримінального провадження, забезпечення більш ефективної протидії злочинам, які традиційно не становлять великої суспільної небезпеки, однак є поширеними в різноманітних сферах державного регулювання суспільного добробуту. Особливо підкреслюється загальнопревентивне значення законів, які встановлюють кримінальну відповідальність за злочини суворості відповідальності. Вони здатні утримувати людей від зайняття певною діяльністю або принаймні бути при її здійсненні більш уважними.

Основний довід критиків суворості відповідальності, яких, до речі, стає все більше, полягає в тому, що така відповідальність прямо суперечить вихідним принципам кримінального права і Конституції США, зокрема закріпленій у Поправках V та XIV до Основного Закону вимозі про «належну правову процедуру» (англ. – «*due process*» *clause*), яка забороняє несправедливо визнавати особу винною і засуджувати її, тобто робити це без дотримання загальновстановлених підстав кримінальної відповідальності та в порушення порядку судового розгляду кримінальних справ [5, с. 164–165].

Український законодавець зайняв чітку позицію з приводу розгляданого питання, визначивши у ч. 1 ст. 11 КК України винність як обов'язкову ознаку будь-якого злочину. Законодавча позиція цілком відповідає усталеному у вітчизняній кримінально-правій доктрині принципу вини: особа підлягає кримінальній відповідальності тільки за ті суспільно небезпечні дії (бездіяльність) і суспільно небезпечні наслідки, що настали, стосовно яких встановлена її вина [6, с. 71].

Щоправда, сказане аж ніяк не виключає наявності у вітчизняній практиці правозастосування фактів об'єктивного інкримінування. Сказане, наприклад, стосується транспортних злочинів, за вчинення яких в окремих випадках засуджуються особи при невинуватому заподіянні ними суспільно небезпечних наслідків.

Використані джерела:

1. Israel J., Podgor E., Borman P., Henning P., *White Collar Crime. Law and Practice. 4th Ed.* / J. Israel, E. Podgor, P. Borman, P. Henning. – West Academic Publishing : St. Paul, Mn, 2015 – 876 p.
2. Carpenter K. Article: *On Statutory Rape, Strict Liability, And the Public Welfare Offense Model* / K. Carpenter // *American University Law Review*. – 2003. – № 53. – P. 313–391.
3. Levenson L. Article: *Good Faith Defenses: Reshaping Strict Liability Crimes* / L. Levenson // *Cornell Law Review*. – 1993. – № 78. – P. 401–469.
4. *Morissette v. United States*, 342 U.S. 246 (1952).
5. Додонов В.Н. *Сравнительное уголовное право: Общая часть : монография / под общ. и науч. ред. С.П. Щербы*. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 448 с.
6. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. *Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М.І. Хавронюка*. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.

ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСІБ ТА УСТАНОВ, ЩО МАЮТЬ МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ (ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ САНКЦІЙ СТ. 444 КК УКРАЇНИ)

Згідно із положеннями, викладеними в ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК), головним засобом вирішення його завдань є визначення покарань, які застосовуються до осіб, що вчинили посягання на вказаний об'єкт. Кримінальні покарання визначені в КК на двох рівнях – абстрактному (норми розділу X Загальної частини про покарання) і конкретному (санкції норм Особливої частини КК, в яких встановлено види та розміри покарань за конкретні злочини). Через застосування санкцій (призначення судами й виконання органами пенітенціарної системи держави покарання) відбувається реалізація кримінальної відповідальності за ті чи інші злочини. Тому з досконалістю санкцій кримінально-правових норм тісно пов'язана ефективність цієї відповідальності та реалізація функцій кримінального права в цілому.

У 2001 році в Україні було криміналізовано низку злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК). За вчинення нападу на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, викрадення або позбавлення волі цих осіб з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, що вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень в КК передбачене позбавлення волі на строк від 3-х до 8-ми років, за погрози вчинення зазначених дій – виправні роботи на строк до 2-х років або арешт на строк до 3-х місяців, або обмеження волі на строк до 3-х років, або позбавлення волі на строк до 2-х років. Ці види й розміри основних покарань утворюють, таким чином, ту сукупність потенційних обмежень прав та свобод правопорушника, котрий посягає на діяльність осіб чи установ, що мають міжнародний захист, яка, на думку вітчизняного законодавця, необхідна й достатня для забезпечення кримінально-правової охорони діяльності вказаних вище представників суб'єктів міжнародного права (іноземних держав, їх союзів, міжнародних організацій та ін.).

Конструювання оптимальних кримінально-правових санкцій є одним із найбільш складних завдань, які доводиться вирішувати законодавцеві. На жаль, юридична наука поки що не запропонувала дієвих і цілком надійних засобів його вирішення. Одним зі способів оцінки якості санкцій, які містить ст. 444 КК, та визначення шляхів їх модернізації, є використання внутрішньосистемного порівняння. Для цього слід зіставити перш за все санкції загальних норм, які передбачають відповідальність за тотожні описаним в ст. 444 КК діяння – викрадення або позбавлення волі особи (ст. 146 КК), порушення недоторканості житла (ст. 162 КК), захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК). Результати порівняння свідчать, що санкції ст. 444 КК є більш суворими порівняно із тими, що загрожують за вчинення другого й третього з названих вище злочинів. Це цілком виправдано, зважаючи на двооб'єктність (отже – й вищу небезпеку) злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Водночас, її санкції менш суворі ніж ті, що встановлені у ч. 3 ст. 146 КК за викрадення або позбавлення волі особи, вчинені організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки (що карається позбавленням волі на строк від 5-ти до 10-ти років). На нашу думку, максимальна межа санкції ч. 1 ст. 444 КК має бути збільшена таким чином, щоб передбачене нею покарання перевищувало 10 років позбавлення волі. У іншому випадку є підстави для її оцінки як такої що не відповідає повною мірою характеру й ступеню суспільної небезпеки злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Наслідки цих посягань можуть бути вкрай шкідливими не лише для конкретного потерпілого, але й для миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку в цілому (наприклад, такі дії здатні спровокувати воєнний конфлікт, розрив економічних відносин чи припинення політичного співробітництва між країнами тощо).

За своєю внутрішньою сутністю передбачені ст. 444 КК злочини є незаконним втручанням в діяльність представників суб'єктів міжнародного права (дипломатичних агентів, голів іноземних держав, службових осіб міжнародних організацій тощо). Тому в ході оцінки досконалості санкцій ст. 444 КК доцільно здійснити їх порівняння із положеннями про відповідальність за насильницьке втручання в діяльність службових осіб, перешкоджання їй способами, подібними до тих, що передбачені в диспозиції цієї норми. Такі положення містить ст. 349 КК «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника». Її санкція передбачає позбавлення волі на строк від 8-ми до 15-ти років. Як бачимо, верхня межа санкції ч. 1 ст. 444 КК є значно нижчою ніж максимум покарання, встановленого за однорідний злочин, спрямований проти представників сфери публічних правовідносин. У результаті цього, зокрема, викрадення в Україні особи, яка є представником влади іноземної держави (наприклад, її голови чи прем'єр-міністра) має каратись менш суворо, ніж викрадення, наприклад, депутата місцевої ради.

Таким чином, проведений порівняльний аналіз санкцій ст. 444 КК та кримінально-правових норм, які передбачають однорідні посягання, дозволяє вказати на недоліки в законодавчій регламентації покарання за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Його результати свідчать на користь висновку про доцільність перегляду цих санкцій шляхом підвищення їх верхньої межі.

Рощина Інна Олександрівна

*доцент кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Юридичного інституту,
Національного авіаційного університету, кандидат юридичних наук*

Масло Наталія Миколаївна

*студентка Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЕВТАНАЗІЮ

Кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Конституція України відносить право на життя, здоров'я, честь і достоїнство, волю й особисту недоторканність до природних і невідчужуваних прав людини і громадянина, що припускає їхню ефективну охорону і захист [ст. 3, 1].

Останнім часом в Україні вельми гостро постало питання про якість медичних послуг, що надаються співробітниками відповідних установ Міністерства охорони здоров'я України. Проблема пов'язана з загальним падінням рівня професійної майстерності працівників медичної галузі, а у ряді випадків з невиконанням чи неналежним виконання професійних обов'язків медичними працівниками.

Оскільки життя та здоров'я громадян охороняється законом - заподіяння істотної шкоди життю або здоров'ю громадян є злочином. Особи, що їх вчинили, притягуються до кримінальної відповідальності.

Евтаназією є умисні дії чи бездіяльність медичних працівників, які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо встановлених умов, з метою припинення його фізичних, психологічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть.

Суб'єкт евтаназії є спеціальним, в даному випадку ним має бути лікар, який детально дослідив стан здоров'я пацієнта невиліковно хворого, у зв'язку з чим може поставити однозначний діагноз. Потерпілим від евтаназії є безнадійно хвора людина, що переносить сильні фізичні і психічні страждання.

Медичні працівники зобов'язані надавати допомогу хворому, який знаходиться у критичному для життя стані. Задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя забороняється.

У випадку вчинення безпосередніх активних дій третьою особою для припинення життя на вимогу пацієнта, за відсутністю спеціальної статті потрібно застосовувати статтю, що визначає умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, яка передбачає кримінальну відповідальність за скоєння умисного вбивства [ч.1 ст. 115, 2]. Якщо ж буде доведено, що евтаназія була зроблена не із співчуття до нестерпних мук пацієнта, а саме з отриманням матеріальної винагороди, тоді дії винної особи можна кваліфікувати, як вбивство вчинене з корисливих мотивів [ч.6 ст. 115, 2].

Сьогодні в Україні найчастіше трапляються випадки пасивної евтаназії, коли смерть настає внаслідок бездіяльності, а також соціальної евтаназії – нового виду евтаназії, зміст якої полягає в тому, що рішення позбавити когось життя виходить з тих міркувань, що кошти, необхідні для лікування безнадійно хворих дорогими препаратами, зберігаються для лікування тих хворих, які після одужання зможуть повернутися до життя. Дії винної особи у випадках вчинення пасивної і соціальної евтаназії логічно кваліфікувати як: неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей [ч.2 ст. 137, 2] чи ненадання допомоги хворому медичним працівником [ч.2 ст. 139, 2], абоненалежне виконання професійних обов'язків медичним працівником [ч.2 ст. 140, 2]. При чому в усіх трьох випадках настання смерті є кваліфікуючою ознакою.

Згода іншої людини на завдання їй шкоди чи позбавлення такої людини життя на її прохання загалом не усуває протиправності такого діяння та його суспільної небезпечності, тим більше не звільняє суб'єкта, який це вчинить, від кримінальної відповідальності [3, с. 110].

Вчинення істотної шкоди життю або здоров'ю громадян є злочином. Особи, що вчинили злочини, притягуються до кримінальної відповідальності. Правопорушення, вчинені медичними працівниками завдають великої шкоди. КК України варто доповнити спеціальною нормою про позбавлення життя невиліковно хворої людини з мотивів жалю, визначивши спеціального суб'єкта даного злочину – медичного працівника. Результатом повинно стати вдосконалення кримінального законодавства шляхом введення спеціальної кримінально-правової норми, яка буде передбачати кримінальну відповідальність за проведення евтаназії. Оскільки життя та здоров'я громадян охороняється законом за заподіяння злочини у зв'язку зі своєю професійною діяльністю медичні працівники повинні бути притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини проти життя і здоров'я людини.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 3.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26.
3. Цимбалюк В.І. Проблеми встановлення кримінальної відповідальності за евтаназію / В.І. Цимбалюк. // Питання боротьби зі злочинністю. – 2014. – Вип. 28. – С. 107–114.

Рудковська Марта Романівна

аспірантка Львівського державного університету внутрішніх справ

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ЯК ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Проблема підстав кримінальної відповідальності потребує з'ясування відповідей на питання, чому і за що має наставати цей вид юридичної відповідальності [5, с. 145]. Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом.

Таким чином, з'ясування потребує питання чи є суспільна небезпека самостійною підставою кримінальної відповідальності, однією з двох – поряд із складом злочину чи не є підставою кримінальної відповідальності взагалі, оскільки такою виступає склад злочину.

На думку Н.Ф. Кузнецової «склад злочину – це мінімальна сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак діяння, що утворюють суспільну небезпеку» [2, с. 488]. В склад злочину входять не всі, а лише такі істотні для утворення і характеристики суспільної небезпеки злочину елементи, які необхідні і достатні, по-перше, для криміналізації діянь, тобто визнання їх законом злочинами, і, по-друге, для кваліфікації правозастосовними органами вчинених діянь як злочинів [3, с. 62].

Тобто, автори такої позиції виходять з того, що суспільну небезпеку діяння «розлито» серед усіх ознак складу злочину, а суспільна небезпека міститься в кожній ознаці складу. Проте, це не зовсім так. Поряд з ознаками складу, кожна з котрих містить у собі частину суспільної небезпечності діяння, є й такі, які самі по собі ніякої суспільної небезпечності не становлять. Ніякої суспільної небезпечності не може бути, наприклад, в об'єкті злочину, немає її і в низці інших ознак складу злочину. Крім цього, суспільна небезпечність може визначатися також ознаками, що знаходяться за межами складу злочину [1, с. 183–184]. Наприклад, суспільно небезпечні наслідки в злочинах з усіченим складом.

При цьому, мова йде про фактичний склад суспільно небезпечного діяння, відображений в нормах кримінального законодавства, про конкретне суспільно небезпечне діяння особи, що відповідає кримінальній протиправності як юридичній формі. Це положення виражене в чіткій формулі: суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки законного складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою. Тільки у зв'язку з діяльністю людей, задовольняючи їх потреби предмети матеріального світу підлягають злочинному впливу, стають предметом посягання і здійснюють вплив на його суспільну небезпеку. Тобто, фактичний склад діяння як реально існуюча антисоціальна система, що складається із взаємодіючих елементів наділена властивістю суспільної небезпеки [3, с. 62–75].

З цього приводу заслуговує на увагу позиція Ю.И. Ляпунова, про те, що в значенні юридичного поняття, теоретичної конструкції чи моделі склад злочину не може містити в собі ознаки суспільної небезпеки, оскільки саме поняття нічого порушити не може і ніякої реальної загрози порушення чого-небудь в собі не несе. Склад злочину не може і «характеризувати» суспільну небезпеку діяння в цілому, так як в нормативній інтерпретації склад злочину – це всього лише диспозиція кримінально-правової норми, в якій називаються або описуються його ознаки. Оцінка ж суспільної небезпеки того або іншого злочину виражається в санкції норми. Тому правильніше було б говорити, що суспільну небезпеку злочину відображає кримінально-правова норма в цілому. Таким чином, поняття складу злочину як законодавчої або наукової абстракції не може містити в собі реальної суспільної небезпеки. У зв'язку з цим не можна погодитися з думкою, що суспільна небезпека полягає «в сукупності ознак складу» [3, с. 61].

Окрім цього, співставлення ч.1 та ч.2 ст. 13 КК приводить до висновку, що готування та замах, як незакінчені злочини, не містять всіх ознак складу злочину – їх містить виключно закінчений злочин, що визнає і сам законодавець. Таким чином, склад злочину не може розглядатись як підстава кримінальної відповідальності для випадків вчинення готування та замаху на злочин. В свою чергу аналіз діянь, які здійснюються підбурювачем та пособником свідчить, що вони жодним чином не співпадають з характеристиками об'єктивної сторони складу, який вчиняється виконавцем злочину. Це дає підстави стверджувати, що в діяннях підбурювача та пособника відсутня, передбачена Кримінальним кодексом підстава кримінальної відповідальності – склад злочину. Вищенаведені роздуми приводять до висновку, що концепція кримінальної відповідальності, яка зафіксована у чинному кримінальному законодавстві, не «працює» в усіх випадках притягнення до кримінальної відповідальності [6, с. 73–74]. Тобто, що склад злочину не є єдиною, необхідною, достатньою та законною підставою кримінальної відповідальності.

Однак, на наш погляд, склад злочину має місце як при закінченому, так і при незакінченому злочині (готуванні до злочину та замаху на злочин), у діях як виконавця злочину, так і інших

співучасників злочину. При незакінченому злочині є склад готування до злочину чи склад замаху на злочин, а при співучасті у злочині – склад співучасті у злочині, що відбивається в їх кваліфікації.

Так, склад незакінченого злочину містить ознаки відповідного закінченого посягання (крім відповідних ознак об'єктивної сторони), ознаки об'єктивної сторони, котрих бракує, «заміщуються» ознаками готування до злочину чи замаху на злочин (які передбачені ч. 1 ст. 14 або ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК України) [4, с. 112]. В свою чергу, склад злочину в діянні підбурювача, організатора, пособника злочину передбачений як відповідною частиною ст. 27 КК, так і статтею Особливої частини про злочин, вчинений виконавцем [4, с. 159].

В свою чергу, що стосується суспільної небезпеки як матеріальної підстави кримінальної відповідальності, то на практиці це положення реалізується таким чином, що не визнається злочином вчинене діяння, яке хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Виходячи з висловлених міркувань, можна зробити висновок, що є дві підстави кримінальної відповідальності, які виступають в єдності: перша матеріальна підстава – суспільно небезпечне діяння як факт об'єктивної реальності і друга юридична підстава – діяння, що містить ознаки складу злочину, вказані в кримінально-правовій нормі.

Використані джерела:

1. Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пащенко. // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 180–190.
2. Кузнецова Н.Ф. Избранные труды / Предисловие академика В.Н. Кудрявцева / Н.Ф. Кузнецова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 834 с.
3. Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права. Учебное пособие / Ю.И. Ляпунов. – М. : ВЮЗШ МВД СССР, 1989. – 119 с.
4. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В.О. Навроцький. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.
5. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
6. Фріс П.Л. До питання про підстави кримінальної відповідальності / П.Л. Фріс. // Наше право. – 2003. – № 4. – С. 71–75.

Скрекля Леся Іванівна

*старший викладач кафедри теорії держави і права Львівської комерційної академії,
кандидат юридичних наук*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ

Заборона жорстокого поводження розглядається як обов'язкова норма міжнародного права, для ефективності якої спрямовуються зусилля на розробку боротьби з такого виду злочинами. Так, відповідно до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання [1] (ст. 2): «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню». Зазначене положення відповідає ще кільком міжнародним документам, а саме Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2] (ст. 3), Міжнародному пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [3] (ст. 7), Зводу принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню,

затвердженого резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 1988 р. [4, с.1-34], Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 (ст. 3) [5] тощо.

Практика Страсбурзького суду встановила, що для того аби визнати жорстоке поводження порушенням ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, воно повинно досягати мінімального рівня жорстокості, оцінка якого залежить від усіх обставин справи (тривалість такого поводження, його наслідки, стать, вік, стан здоров'я потерпілого тощо) [6, с.5]. Окрім того, Суд провів розмежування понять «нелюдське поводження» та «поводження, яке принижує людську гідність» вказавши, що перший вид характеризується систематичністю, є умисним, а також спричиняє тілесні ушкодження або гострі фізичні чи душевні страждання. Проте, таке розмежування навряд чи є правильним, оскільки «поводження, яке принижує людську гідність» також є умисним, нелюдським та може бути систематичним. Натомість, у теорії кримінального права відзначають, що на відміну від катування, негуманне поводження не завжди характеризується такою ознакою як намір завдати страждання. Також вказується, що під час такого виду поводження рівень страждань має бути меншим, ніж у випадку катування [7, с.27]. Мабуть, акцентувати увагу на так званій «рівень страждань» є недоречним, оскільки це неможливо з'ясувати. До того ж, виникає питання: як при катуванні може бути гуманне поводження або ж при негуманному поводженні відсутнє катування, оскільки останнє характеризується заподіянням потерпілому фізичних і (або) моральних страждань?

Внаслідок теракту, який мав місце у США 11 вересня 2001 р., у західних державах розпочалось активне обговорення питання щодо доцільності застосування жорстокого поводження щодо людей, які підозрюються у вчиненні терористичних актів. Така ж проблема розглядалася у Німеччині, коли правоохоронні органи розслідували випадок викрадення і можливого вбивства малолітньої дитини. Внаслідок цього виникає наступне питання: «Чи могла поліція застосовувати тортури задля того, щоб врятувати життя дитини»? З цього приводу у Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст.15) вказується, що забороняються будь-які відступи, навіть під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка становить загрозу для життя людей. Як приклад, наведемо справу *Tomasiv. France*, що стосувалась скарги заявника на застосування щодо нього жорстокого поводження. Суд визнав порушення статті 3 Конвенції, оскільки заявникові, під час тримання його під вартою, були завдані травми. В свою чергу, уряд Франції доводив, що необхідно взяти до уваги той факт, що заявник є терористом і вчиняв насильницькі злочини, оскільки був членом незаконної організації «Корсиканський національний фронт визволення», а також підозрювався у вбивстві поліцейського. Однак Суд зазначив, що боротьба з тероризмом не може виправдати дії державних органів поза межами, встановленими ст. 3 Конвенції щодо фізичної недоторканості особи[8].

В свою чергу, у жодному із проаналізованих міжнародних документів не розкривається зміст поняття жорстокості. Згідно з приміткою до шостого принципу Зводу принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, юридична конструкція «жорстокі, нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поводження або покарання», повинна тлумачитися таким чином, щоб забезпечити, по можливості, найбільш широкий захист проти зловживань фізичного чи психічного характеру [4, с.1–34]. У кримінально-правовій літературі Ю.Зайцев зазначає, що вже з першого погляду зрозуміло, що вищезазначені поняття характеризуються високим рівнем суб'єктивізації, оскільки прояви «поганого поводження» є різноманітними, а отже визначення того, що ж підпадає під дію статті 3 Європейської конвенції з прав людини, має стати вихідним при її застосуванні [9, с.11–12]. У теорії кримінального права справедливо зазначають, що відповідь на це питання базується на основі здорового глузду, внаслідок якого пересічний громадянин побачить у певних діях акт катування або ж припустить, що певне поводження є нелюдським, а відтак – недопустимим[10, с.8].

Використані джерела:

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1974 р. Ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР № 3484-XI від 26 січня 1987 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.igfm.org.ua/dokumenty/konvents-ya-proti-katuvan-ta-nshikh-zhorstokikh-nelyudskikh-abo-takikh-shcho-prinizhuyut-g

2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Ухвалена у Римі 4 листопада 1950 р. Ратифікована Законом України № 33/97 ВР від 24 січня 1997 р. // *Голос України*. – 2001 – 10 січня. – № 3 (2503). – С. 6–8.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI); Ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р.
4. *Пытки и другие жестокие, бесчеловечные или унижающие достоинство виды обращения: ООН. Комиссия по правам человека. Сессия (60).* – Женева, 2004. – С. 1–34.
5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Дубаи Т.І. Заборона катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання у практиці Страсбурзького суду / Т.І. Дубаи. // *Судова практика*. – 2011. – № 5–6. – С. 4–12.
7. Права людини у діяльності міліції: посібник з активних методів навчання / кол. авт.; за заг. ред. чл-кор. АПрН України, д-ра юрид. наук, проф. О. Н. Ярмиша.–Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – 136 с.
8. Пушкар П.В. Заборона катувань та інші форми жорстокого поводження чи покарання: застосування практики Європейського суду з прав людини / П.В. Пушкар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : aai.edu.ua/static/pdf/hr_ppushkar_art3.pdf
9. Зайцев Ю. Стаття 3 Європейської конвенції з прав людини: специфіка тлумачення та застосування / Ю. Зайцев. // *Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини*. – К. : Український центр правових студій. – 2001. – С. 11–12.
10. Сванідзе Е. Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю: Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів / Ерік Сванідзе. – К. : К.І.С., 2009. – 40 с.

Сосніна Ольга Володимирівна

*старший викладач кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету
Львівської комерційної академії*

НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ТА ЗМІНА КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ ЯК ФОРМИ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

Приватне життя особи підлягає захисту від небезпеки, що потенційно йому загрожує в результаті знищення та зміни конфіденційної інформації про особу. І хоча ч. 2 ст. 32 Конституції України не передбачає такої заборони, не викликає сумніву, що ці дії – знищення та зміна – також є суспільно-небезпечними, мають свій власний зміст, не тотожні іншим формам прояву об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 182 КК України «Порушення недоторканності приватного життя», і підлягають самостійній кримінально-правовій оцінці. Видається, що саме тому законодавець у новій редакції ч.1 ст. 182 КК розширив коло протиправних дій, визнавши незаконне знищення та зміну конфіденційної інформації про особу окремими формами прояву об'єктивної сторони складу цього злочину.

В науці кримінального права питання з приводу поняття та характеру знищення та зміни конфіденційної інформації про особу як дій, передбачених ст. 182 КК майже не обговорювалось.

Академічний тлумачний словник української мови визначає поняття «знищення» як дію за значенням знищити і знищувати, під якими розуміється припинення існування когось, чого-небудь; скасування, ліквідація чого-небудь; припинення, усунення (дії, вияву і т. ін. чого-небудь) [1; с. 664].

Ст. 15 Закону України «Про захист персональних даних» [2] подає перелік підстав, за яких ці данні підлягають видаленню або знищенню (ч. 2) та зазначає, що персональні дані, зібрані під час виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом, видаляються або знищуються відповідно до вимог закону (ч. 4) [2] .

Ю.І. Дем'яненко визначає знищення конфіденційної інформації про особу як дії, в результаті вчинення яких неможливо відтворити зміст інформації чи в результаті яких знищуються матеріальні носії інформації (знищення інформації з носія чи фізичне знищення носія інформації) [3, с. 130]. О.М. Готін вказує, що знищення конфіденційної інформації про особу полягає у вчиненні незаконних дій, внаслідок яких відповідна інформація повністю або частково перестає існувати на матеріальних носіях. Це може виявитися як у знищенні чи істотному пошкодженні матеріальних носіїв інформації, так і у видаленні електронних файлів програмними засобами, якщо мова йде про інформацію, яка зберігається в електронному вигляді. При цьому для кваліфікації принципово важливим є суб'єктивне ставлення винної особи до своїх діянь: вона має усвідомлювати, що своїми діями незаконно і безповоротно знищує певну приватну інформацію іншої особи. Тому, якщо потім з'ясується, що потерпілий має копію цієї інформації, у зв'язку з чим вона не була фактично знищена, то це впливатиме на кваліфікацію дій винного [4, с. 188]. Способи знищення можуть бути будь-які (спалювання, травлення кислотою, стирання з носіїв інформації тощо). Отже, доходимо висновку, що знищення конфіденційної інформації про особу полягає в діях, вчинених будь-яким способом, внаслідок чого така інформація перестає фізично існувати. Поряд з цим носій, на якому містилася така інформація, може прийти у стан, який повністю і назавжди виключає можливість використання цієї інформації за призначенням.

Щодо поняття зміни, то словник української мови визначає категорію «зміна» як дію за значенням: перехід, перетворення чого-небудь у щось якісно інше; змінювання [1, с. 621]. Ю.І. Дем'яненко вважає, що зміна конфіденційної інформації про особу полягає у будь-якій модифікації змісту інформації, що призводить до її перекручування, хоча при цьому інформація в цілому зберігається, в тому числі доповнення її іншими фальсифікованими даними [3, с. 130]. О.М. Готін слушно зазначає, що зміна конфіденційної інформації про особу як форма злочину, передбаченого ст. 182 КК, полягає у вчиненні будь-яких дій, внаслідок яких така інформація спотворюється, стає неправдивою, викривленою, що може проявлятися, наприклад, у внесенні змін до особистих паперів чи комп'ютерних файлів людини, до певних офіційних документів тощо [4, с. 189]. Ми не маємо принципових зауважень до такого тлумачення незаконної зміни конфіденційної інформації про особу, визначаємо її як трансформування, перетворення змісту інформації будь-яким способом, в результаті чого вона починає суттєво відрізнятися від попереднього варіанту.

Обов'язковою ознакою дій, що складають об'єктивну сторону злочину, склад якого передбачений у диспозиції ст. 182 КК України є їх незаконний характер. Незаконними знищення та зміна конфіденційної інформації про особу вважаються, якщо вони здійсненні з порушенням встановленого законом порядку – за відсутності правових підстав, передбачених законодавством України або здійснені з порушенням встановленого порядку їх вчинення. Склад злочину, передбаченого диспозицією ч. 1 ст. 182 КК України за своєю конструкцією є формальним і визнається закінченим з моменту вчинення описаних у ст. 182 КК України дій. Конститутивною ознакою дій, що утворюють об'єктивну сторону порушення недоторканності приватного життя є їх негативна ознака — відповідальність за вчинення таких дій не передбачена іншими статтями КК України.

Використані джерела:

1. *Словник української мови: в 11 томах. – Том 3, 1972.*
2. *Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – №34. – Ст. 481.*
3. *Дем'яненко Ю.І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя: аналіз нової редакції ст. 182 КК України / Ю.І. Дем'яненко. // Юридичний вісник. – 4(25). – 2012. – С. 130.*
4. *Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид.] – К. : «ВД Дакор», 2013. – 786 с. (Готін О.М. автор 6 глави).*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОЛЯГАЮТЬ В УХИЛЕННІ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ІЗОЛЯЦІЄЮ ОСОБИ

Проблему дослідження суб'єктивної сторони складу злочинів, що полягають в ухиленні від відбування покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи, слід вважати однією з найбільш недо-сліджених в доктрині кримінального права. Аналізуючи положення, які містяться у ч. 2 ст. 388, ст. 389, ч. 1, 2 ст. 390 КК України, більшість науковців вказують на те, що ухилення від відбування таких видів покарань як конфіскація майна, штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі, характеризується виключно такою обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони як вина, при цьому в такій її формі як прямий умисел [1, с. 633; 2, с. 615]. Але чи відповідає такий загальний висновок суті змісту положень, які закріплені відповідними статтями КК України?

Ці злочини відносяться до злочинів з формальним складом. Враховуючи положення ст. 24, 25 КК України, в доктрині кримінального права висвітлені дві протилежні позиції щодо форми та виду їх вини. Згідно першої з них – вина при їх вчиненні може бути як умисною, так і необережною, в тому числі, як вважають І.Л. Бородін та В.А. Круглов, без розподілу її на види (прямий чи непрямий умисел, злочинна самовпевненість чи злочинна недбалість) [3, с. 150]. Інші ж притримуються думки про те, що оскільки у злочинах з формальним складом суспільну небезпеку представляє лише саме діяння, що завжди є усвідомленим та вольовим, його можуть вчиняти виключно з прямим умислом [4, с. 167; 5, с. 83; 6, с. 152; 7, с. 173; 8, с. 81; 9, с. 26].

Оскільки законодавцем не дано вказівки щодо форм вини чи інших ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, що полягають в ухиленні від відбування покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи, вважаємо за необхідне, враховуючи теоретичні напрацювання, перейти до детального аналізу їхнього змісту, на підставі чого й зробити кінцевий висновок по даній проблематиці.

Аналізуючи діяння в складах злочинів, передбачених ч. 2 ст. 388 КК України – «розтрата, відчуження, приховування, підміна, пошкодження, знищення, порушення обмеження (обтяження) права користування майном, здійснення банківських операцій з коштами, на які накладено арешт, інші незаконні дії з майном, яке конфісковане», ст. 389 – «ухилення», ч. 1, 2 ст. 390 КК України – «залишення місця обмеження волі», «ухилення», «порушення правил громадського порядку чи встановлених правил проживання», «неповернення до місця відбування покарання», шляхом використання етимологічного підходу до аналізу вищевказаних понять, а також шляхом їх зведення до спільного поняття – «ухилення» (умисна поведінка засудженого, пов'язана із прагненням уникнути покарання при наявності можливості його виконання [10, с. 60]), робимо висновок про те, що вони можуть вчинятися з використанням виключно прямого умислу.

При цьому, для вчинення ухилення від виконання будь-яких діянь (відбування покарання) особа, перш за все, повинна усвідомлювати характер свого діяння.

Однак, усвідомлення – це лише одна з інтелектуальних ознак прямого умислу. Такий вид умислу як «прямий» (згідно ч. 2 ст. 24 КК України) характеризується ще однією інтелектуальною ознакою – «передбаченням суспільно небезпечних наслідків». Крім того, йому притаманна й вольова ознака, що виражається у бажанні настання відповідних наслідків [11, с. 151].

Таке розуміння змісту прямого умислу, як бачимо, не відповідає змісту формальних складів злочинів. При вчиненні конкретного злочину із формальним складом, встановлюючи вину особи, здійснюється аналіз лише вчиненого нею суспільно небезпечного діяння, безвідносно до наслідків, які настануть, так як вони характеризуються лише «можливим» характером.

Тому, як інтелектуальний, так і вольовий момент тут вважається завершеним у результаті вчинення самого суспільно небезпечного діяння. Таким чином, при ухиленні від відбування таких видів покарань як штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, інтелектуальна ознака проявляється в усвідомленні особою цінності суспільних відносин, на шкоду яким спрямовані її дії, заборони цього діяння кримінальним законом (не конкретної норми, а взагалі); якщо ж злочин вчиняється шляхом бездіяльності, то особа повинна усвідомлювати свій обов'язок діяти, який вона таким чином порушує. При цьому, хоч наслідки і не є елементом складу даного злочину, особа повинна передбачати те, що порушуючи суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням виконання – відбування покарань, вона тим самим спричинить їм шкоду.

Що ж до вольового елементу умислу, то він, у даному випадку полягає у бажанні винного конкретним способом (дією чи бездіяльністю) ухилитися від виконання обов'язків, покладених на нього у зв'язку із відбуванням даних видів покарань. Таким чином, тут одразу ж спростовується можливість вчинення ухилення від таких покарань, шляхом непрямого умислу, вольова ознака якого характеризувалася б по відношенню до «ухилення» тим, що особа, вчиняючи злочин, не бажала б конкретним способом вчинити таке діяння, але б свідомо припускала можливість його вчинення. Як бачимо, таке формулювання досить суперечливе, оскільки, у будь-якому випадку, ухиляючись від виконання своїх обов'язків особа бажає вчинити це певним способом, вона не може не бажати його вчинення.

Аналогічний висновок робимо й щодо таких видів покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи, як конфіскація майна та обмеження волі.

Враховуючи вищенаведене слід констатувати, що суб'єктивна сторона складу злочину, що полягає в ухиленні від відбування покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи, характеризується такою обов'язковою ознакою як вина у формі прямого умислу. При цьому, слід пам'ятати, що незважаючи на відсутність впливу на суб'єктивну сторону мотиву, мети чи емоційного стану особи, вони мають істотне значення, зокрема при призначенні покарання.

Використані джерела:

1. *Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учебник.* / Отв. ред. заслуженный деятель науки и техники Украины, д. ю. н., профессор Е. Л. Стрельцов. – Х. : ООО «Одиссей», 2007. – 720 с.
2. *Кримінальне право України. Особлива частина: підручник.* (Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.) / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.
3. *Бородін І.Л., Круглов В.А. Про форми вини в злочинах: за законодавством України, Білорусі, Росії / І.Л. Бородін, В.А. Круглов. // Наше право. – № 3. – 2013. – С. 147–150.*
4. *Кримінальне право України : Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.*
5. *Чернишова Н.В. Кримінальне право України. (Загальна частина). навчальний посібник / Н.В. Чернишова. – К. : Атіка, 2003. – 288 с.*
6. *Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, О.О. Дудоров та ін.; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.*
7. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.О. Беньківський, П.В. Кобзаренко, С.Я. Лихова, П.С. Матишевський, А.А. Стрижевська, Є.В. Фесенко, С.Д. Шапченко, С.С. Яценко; Київ. нац. ун-том.Т.Шевченка. Юрид. ф-т. – 2-е вид. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 506 с.*
8. *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна – 5 – те вид., доповн. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.*

9. *Гилязев Ф.Г. Вина и криминогенное поведение личности : (уголовно-правовые, криминологические и социально-психологические черты) / Ф.Г. Гилязев. – М. : Издательство ВЗПИ, 1991. – 144 с.*
10. *Кримінально–виконавче право : підручник / В.В. Голіна, А.Х. Степанюк, О.В. Лисодєд та ін. ; за ред. В.В. Голіни і А.Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 328 с.*
11. *Чорнозуб Л.В. Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л.В. Чорнозуб; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 20 с.*

Терлюк Іван Ярославович

*доцент кафедри історії держави і права Інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка», кандидат історичних наук, доцент*

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ В «ОБОХ» УНР (1917–1921 рр.)

З-поміж національних державних формацій першої чверті ХХ ст. чільне місце належить Українським Народним республікам (далі – УНР) доби Української Центральної ради (далі – УЦР) та Директорії або, відповідно «Першої» та «Другої» УНР. У процесі їх становлення, попри непоодинокі помилки та прорахунки, було створено усі ланки державного механізму, судову систему, правоохоронні органи й закладено основи розвитку українського національного законодавства, зокрема кримінального [див. детал.: 2].

Кримінальне законодавство в «обох» УНР з одного боку, ґрунтувалося на кримінальному законодавстві Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом (у випадку Директорії УНР – гетьманату П.Скоропадського – *І.Т.*), а іншого, – власних нормативних актах. Останні встановлювали нові кримінальні норми, доповнювали, змінювали чи скасовували вже існуючі. Подекуди видавалися законодавчі акти місцевих органів влади, що визначали, які діяння в певному повіті чи волості є злочинними і міри покарання за них. Мала також місце законодавча ініціатива судових органів, які внаслідок застарілості законодавчої бази самі змушені були вирішувати, які діяння вважати злочином і яку міру покарання за них слід встановлювати.

У галузі кримінального права в Україні доби УЦР майже у повному обсязі діяло *Кримінальне уложення* (1903). Повністю діяла й постанова Тимчасового уряду (6 липня 1917 р.), яка передбачала позбавлення волі у виправній установі терміном до трьох років за публічні заклики до вбивства, розбою, грабежу, погромів та інших тяжких злочинів, а також до насильства над будь-якою частиною населення. Винні у публічних закликах до невиконання законних рішень влади каралися на такий же строк ще й утриманням у в'язниці. Особи, які під час війни закликали офіцерів, солдатів та інших військових до невиконання нових законів і розпоряджень військової влади, підлягали покаранню як за державну зраду. Не зазнали змін ні самодержавний тюремний статут, ні тюремна інструкція. Також діяла в УНР і ухвала Тимчасового уряду «*Про відповідальність за ображення дипломатичних представників іноземних дружніх держав*», якими в УНР вважались Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина, Румунія та інші. Винні в ображанні верховного правителя такої держави, її уряду, посла, посланника дією, словом чи в оприлюднених творах підлягали позбавленню волі на строк до трьох років [3, с. 39].

З власних нормативних актів кримінально-правового характеру найважливішими в УНР доби УЦР були: *III Універсал*, що декларував відміну смертної кари (підтверджено Конституцією УНР); *Закон про амністію* (19 листопада 1917 р.), що став правовою основою звільнення усіх засуджених за політичні злочини; *Закон про покарання учасників воєн і повстань проти Української держави* (5 березня 1918 р.), що позбавляв громадянства УНР і висилав за межі України усіх причетних до

зазначених у назві закону протиправних діянь. А у випадку несанкціонованого повернення покараних осіб, передбачалося їх ув'язнення на термін до п'яти років. Обіжник (циркуляр) *Про затримання і притягнення до відповідальності чужинців-спекулянтів, які не мають документів на право в'їзду на територію УНР* (13 квітня 1918 р.), що передбачав вжиття усіх заходів щодо недопущення скуповування продуктів і краму у населення УНР і вивезення його за межі держави [3, с. 40].

У УНР часів УЦР існувало декілька груп суспільно небезпечних діянь [1, с. 102], що кваліфікувалися як злочини: проти держави (зрада, шпигунство, дії, спрямовані на насильну зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, пропаганда війни); злочини проти власності (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство, умисне знищення або пошкодження майна); проти особи (вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, згвалтування); господарські (спекуляція, шахрайство, виготовлення спиртних напоїв і торгівля ними); службові (зловживання владою або службовим становищем) та інші, зокрема хуліганство, незаконне здійснення арешту або обшуку, зберігання зброї.

У «Другій УНР» роботи щодо перегляду попереднього кримінального законодавства з метою пристосування дореволюційних кримінальних кодексів до умов тогочасного життя в Україні розпочалися тільки з осені 1920 року [3, с. 50–52]. Передовсім ставилося завдання перекласти їх українською мовою для того, щоб міністерство юстиції мало змогу внести на розгляд законодавчого органу відповідний законопроект про надання в Україні чинності одному *Статуту Карному* замість трьох діючих кримінальних кодексів: *Кримінального уложення*, *Уложення про покарання* і *Статуту про покарання*, що накладалися мировими судьями. На середину 1921 р. цю роботу було практично завершено, однак Статут Карний так і залишився законопроектом, оскільки не був затверджений Директорією.

Серед охоплених кримінально-правовим регулюванням найважливіших злочинів у період Директорії УНР були: злочини проти держави й проти власності, господарські, службові та військові злочини. Така спрямованість кримінального законодавства Директорії в його особливій частині обумовлювалася необхідністю захисту державного і суспільного ладу, власності громадян від злочинних посягань та націленістю на виховання громадян у дусі правопорядку і самодисципліни. І у цьому сенсі кримінальне законодавство Директорії розвивалося в руслі найважливіших принципів та основ кримінального права взагалі.

Отже, характерною рисою розвитку кримінально-правових відносин у період «обох» УНР 1917-1921 рр. було широке застосування норм кримінального законодавства Російської імперії в частині, яка не була змінена або скасована українською владою і не суперечила демократичним правовим принципам. Поступова ліквідація російського імперського кримінального законодавства здійснювалася внаслідок творення власних кримінальних законів, і проходила у двох основних формах: шляхом прямого скасування або шляхом поступового обмеження сфери застосування певних кримінальних законів. В «обох» УНР розвиток кримінального права визначався насамперед завданнями збереження незалежності держави, забезпечення стабільної економічної ситуації, а також гострою необхідністю ведення боротьби проти порушень громадського порядку злочинними елементами. І у цьому сенсі кримінальне законодавство УНР розвивалося в руслі найважливіших принципів та основ кримінального права взагалі.

Використані джерела:

1. Кісілюк Е. Кримінальне законодавство доби Центральної Ради / Е.Кісілюк. // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 5. – С. 101–103.
2. Терлюк І.Я. Національне українське державотворення 1917–1921 рр. : історико-правовий нарис. Навчальний посібник / І.Я.Терлюк. – Львів : Видавництво Тараса Сороки, 2007. – 260 с.
3. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник / І.Я.Терлюк. – Львів : Ліга-Прес, 2007. – 92 с.

Хряпінський Петро Васильович

*професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету ДВНЗ
«Національний гірничий університет», доктор юридичних наук, професор*

ЗАОХОЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Заохочення у кримінальному праві України має велике теоретичне і практичне значення, що полягає у виокремленні, апробації і закріпленні на теоретичному, законодавчому та правозастосовному рівнях вискоєфективних правових засобів, знарядь та способів, активно впливаючих на правосвідомість особистості у таких напрямках як: а) дотримання кримінально-правових заборон; б) використання суб'єктивних прав у протидії суспільно небезпечним і злочинним проявам; в) здійснення позитивної посткримінальної поведінки; г) досягнення цілей кримінального покарання. Прийнято вважати, що правове стимулювання полягає у багаторівневому впливі на свідомість особистості, що формує правомірну, соціально-корисну поведінку, у якій діалектично поєднуються суспільні і особисті потреби та інтереси.

Під заохоченням у кримінальному праві розуміють виключно позитивний збуджувальний процес, формування спонукання, прагнення до правомірної, соціально-корисної поведінки. На відміну від «норм-стимулів», «норми-заборони» відіграють роль анти-стимулу, гальмуючого фактору, що обмежує особу у визначених законом рамках поведінки, забороняють вчиняти суспільно-небезпечні діяння під страхом кримінального покарання. Дихотомія «дозвіл – заборона», «позитивне – негативне», «заохочення – покарання» у свідомості існує у якості структури психічної активності людини. Особливість кримінально-правового стимулювання полягає у активному цілеспрямованому психологічному впливі на свідомість і волю особистості з метою виконання завдань кримінального законодавства. Діючи правомірно у сфері кримінально-правового регулювання, особистість узгоджує (співвідносить) свою поведінку з правовими нормами і виявляє вільний вибір між різними варіантами можливої поведінки. Вибір правомірного варіанту поведінки забезпечує різноманітну державну підтримку: інші суб'єкти права зобов'язані сприяти таким діям, не втручатися у них, у раз невиконання ними своїх обов'язків держава застосовує примус, відновлює порушене право правомірно діючої особи тощо. Відтак, правомірна кримінально-правова поведінка як юридичний факт тягне не просто виникнення правовідносин, а певний комплекс засобів правового впливу, спрямований на виникнення, розвиток, стимулювання правомірної поведінки, як форми гармонійного співіснування інтересів особи і суспільства.

Виключення кримінальної відповідальності є юридичним віддзеркаленням особливої соціальної цінності і державної оцінки свідомих і вольових вчинків, спрямованих на протидію злочинам і суспільно небезпечним посяганням. Слід виокремити найвищу соціальну цінність та корисність правомірної поведінки, що має на меті протидію організованій злочинності чи окремим злочинним проявам (суспільно-небезпечним посяганням): необхідну оборону (ст. 36 КК), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК), виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК). Правова оцінка цієї правомірної поведінки полягають у повному виключенні кримінального обтяження. Заохочення забезпечується певною системою гарантій, а саме: право особи вимагати виключення кримінальної відповідальності, скасування всіх постановлених рішень, які защемляють зазначене право, правову відповідальність службових осіб, які не застосували заохочення за наявності підстав.

Звільнення від кримінальної відповідальності – це передбачена законом відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України. Звільнення від кримінальної відповідальності більшість дослідників пов'язує, як правило, з остаточним прощенням державою особи, яка вчинила або вчиняє злочин у разі добровільного і остаточного припинення вчинення злочину, якщо фактично вчинене нею діяння не містить складу іншого злочину (ст.ст. 17, 31 КК). Звільненням від кримінальної відповідальності законодавець стимулює суспільно-корисну поведінку осіб, що вперше вчинили злочини відповідного ступеня тяжкості: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК); 2) у зв'язку з примиренням винного з

потерпілим (ст. 46 КК); 3) у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК); 4) у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК) та ін.

Під звільненням від покарання та його відбування розуміють передбачені в КК випадки незастосування судом до особи, винної у вчиненні злочину, покарання або припинення подальшого його відбування у разі бездоганної поведінки, сумлінного ставлення до праці, що у цілому свідчить про втрату нею суспільної небезпеки на момент постановлення вироку і не потребує застосування покарання. Звільнення від відбування призначеного покарання чи його пом'якшення на відміну від звільнення від кримінальної відповідальності застосовується тільки до вже засуджених осіб: 1) у зв'язку з втратою особою суспільної небезпеки (ч. 4 ст. 74 КК); 2) із випробуванням, в тому числі неповнолітніх (ст. 75 та 104 КК) 3) неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 та 105 КК), 4) обставини, які пом'якшують призначене покарання: з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; надання медичної допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину; вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи та ін.

Якимова Світлана Валентинівна

*доцент кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент*

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ В УКРАЇНІ

Кримінально-правовий інститут обставин, що виключають злочинність діяння, є важливою гарантією дотримання законності, прав і свобод людини та громадянина, а також захисту особи від необгрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності. Як зазначає, професор Ю.В. Баулін, обставини, що виключають злочинність діяння, мають свої особливості та, зокрема, «зовні» подібні до об'єктивних ознак злочину; за соціальним змістом можуть бути суспільно корисними, соціально прийнятними або суспільно нейтральними; за юридичною формою в положеннях КК України визначаються, передусім, через заперечення злочинності діяння т.ін.[1, с. 135–137].

В умовах демократизації суспільства та розширення механізмів захисту прав людини, активізувалися дослідження кримінально-правової проблематики щодо вчення про обставини, що виключають злочинність діяння. За результатами таких досліджень запропоновано чимало змін з метою удосконалення кримінально-правового інституту обставин, що виключають злочинність діяння. Разом з тим, жодна з них за останніх чотирнадцяти років з часу введення відповідних положень КК України не була прийнята законодавцем. Аналізуючи стан дослідження кримінально-правового інституту обставин, що виключає злочинність діяння, можна спостерігати тенденцію в напрямку можливості розширення переліку обставин, які виключають злочинність діяння, наприклад, у сфері медичної діяльності [2, с.169–172], спорті [3, с. 4] тощо. У зв'язку з цим, професор О.О. Кваша у своєму виступі під час роботи круглого столу на тему «Обставини, що виключають злочинність діяння: проблеми теорії та практики», який відбувся 28 травня 2015 року у м. Львові на базі Міжнародного центру правових та історико-правових досліджень[4], відзначила, що таке можливо у Загальній частині КК лише за умови, якщо те чи інше право ретельно регламентоване у суміжних з кримінальним галузях права. Професор В.М. Бурдін додав, що не всі випадки підпадають під чинні положення Розділу VIII КК України. З розвитком суспільних відносин в Україні будуть виникати й нові види правомірної поведінки, які потрібно буде регулювати відповідним чином, а тому синхронне розширення переліку обставин, є виправданим. Натомість

доцент О.К. Марін звернув увагу на те, що краща якість кримінального закону проявляється саме в абстрактному, а не казуїстичному. Не викликає жодних застережень те, що в основі ефективної практики перебуває належно розроблена теорія. У наукових джерелах акцентувалося на низькому рівні реалізації норм, якими охоплюється кримінально-правовий інститут обставин, що виключає злочинність діяння, та, зокрема, у зв'язку з «...неоднаковим підходом органів правосуддя до кримінально-правової оцінки, вчиненого за цих обставин, а також недостатньо визначеними їх соціальною обумовленістю та цільовою спрямованістю» [5].

Підводячи підсумок, варто підкреслити, що зважаючи на специфіку даного виду кримінально-правових норм, одним з пріоритетних напрямків удосконалення реалізації положень Розділу VIII «Обставини, що виключають злочинність діяння» КК України є просвітницька робота з особами заради захисту яких даний інститут розвивається й удосконалюється в Україні. Правове виховання з особам, які реалізують своє суб'єктивне право захисту від злочинного посягання або виконують юридичний обов'язок чи здійснюють владне повноваження, має включати не лише теоретичне засвоєння положень кримінально-правих норм щодо обставин, які виключають злочинність діяння, але й на психологічному рівні розвиток готовності до їх застосування в умовах реальної дійсності.

Використані джерела:

1. Баулін Ю.В. *Обставини, що виключають злочинність діяння* / Ю.В. Баулін. // *Вісник асоціації кримінального права України*. 2014. – № 1 (2). – С. 133–149.
2. Чеботарьова Г.В. *Проблеми визначення обставин, що виключають злочинність діяння у сфері медичної діяльності* / Г.В. Чеботарьова. // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. – 2013. – № 6-1. – Том 2. – С. 169–172.
3. Сибаль О.Б. *Кримінально-правова характеристика заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний ун-т внутрішніх справ*. – Львів., 2015. – 19 с.
4. *Програма круглого столу на тему: «Обставини, що виключають злочинність діяння: проблеми теорії та практики», 28 травня 2015 р.* – К.–Львів : Київський університет права НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, Національна академія наук України, ЛьвДУВС, Львівський державний ун-т ім. Івана Франка, Львівська комерційна академія. – 4 с.
5. Лісова Н. *Інститут кримінальних проступків та обставин, що виключають злочинність діяння: огляд сучасних досліджень* / Неля Лісова. // *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. – 2014. – Вип. 1. – С. 92–99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.chasopysnapi.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2014/92-lisova.pdf.

Ященко Андрій Миколайович

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ»

Як відомо, успішне виконання завдань кримінально-правової охорони найбільш важливих соціальних цінностей і благ забезпечується не лише шляхом застосування покарання, але, й, у ряді випадків, за допомогою застосування інших заходів кримінально-правового характеру. Одним з таких заходів є звільнення від кримінальної відповідальності, а точніше звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності. На наше переконання, саме така назва цього правового явища дійсно адекватно відображає його правову природу. Пунктом 14 частини 1 статті 3 КПК України декларовано, що притягнення до кримінальної відповідальності – це стадія кримінального

провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Звідси очевидно, що в передбачених ст. ст. 45–49 КК України випадках, суб'єкта кримінального правопорушення, суд звільняє не від кримінальної відповідальності, а саме від подальшого притягнення його до кримінальної відповідальності. Те ж, що названо у чинному КК України звільненням від кримінальної відповідальності, насправді є звільненням від покарання та його відбування, адже виключно у такому разі має місце звільнення від кримінальної відповідальності, яка вже визначена і покладена судом на суб'єкта злочину [5, с. 117–122]. Зазначимо, що лише у разі розуміння під звільненням від кримінальної відповідальності саме звільнення від покарання та його відбування, таке звільнення від відповідальності можна розглядати як окрему форму реалізації кримінальної відповідальності. Не можна однозначно погодитися з думкою про те, що звільнення від кримінальної відповідальності, в її традиційному розумінні, є окремою формою реалізації кримінальної відповідальності [3, с. 29-30]. У такому разі звільнення від кримінальної відповідальності й її реалізація поняття взаємовиключні, адже не можна здійснити (реалізувати) те, що фактично ще не почалося [2, с. 28].

Звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності, а в традиційному розумінні звільнення від кримінальної відповідальності, не носить примусового характеру, не деформує правового статусу особи. Воно є м'яким засобом впливу, гуманним за своєю суттю і, за умови правильного застосування, досить ефективним способом впорядкування суспільних відносин [1, с. 61]. Разом з тим, навіть таке звільнення в окремих випадках тягне за собою певні негативні правові наслідки. Зокрема, частиною 2 статті 61 Закону України «Про Національну поліцію» декларовано, що не може бути поліцейським: «... 2) особа, засуджена за умисне вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину, у тому числі судимість якої погашена чи знята у визначеному законом порядку; 3) особа, яка має непогашену або незняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої; 4) особа, щодо якої було припинено кримінальне провадження з nereабілітуючих підстав...» [5]. Аналіз наведених законодавчих приписів дає підстави стверджувати, що лише засудження особи за вчинення одночасно умисного тяжкого та особливо тяжкого злочину, незалежно від стану судимості (її наявності або відсутності), є перешкодою у позитивному вирішенні питання про прийняття її на службу у поліцію. Натомість засудження особи за умисне вчинення тільки тяжкого або тільки особливо тяжкого злочину, за наявності погашеної або знятої судимості, обмеженням, пов'язаним зі службою у поліції, не є. Не є таким обмеженням і засудження особи за вчинення необережного тяжкого злочину або засудження за вчинення умисного чи необережного злочину невеликої або середньої тяжкості у разі відсутності судимості через її погашення або зняття. Однак, припинення кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності є таким обмеженням. Очевидно, що наведена позиція законодавця вносить дисонанс між наведеними приписами. Особа звільнена від кримінальної відповідальності вважається такою, що не має судимості. У зв'язку з цим, не зрозуміло чому припинення кримінального провадження з nereабілітуючих підстав є обмеженням, пов'язаним зі службою у поліції, а відсутність судимості за вчинення злочину певного ступеня тяжкості та форми вини внаслідок її погашення або зняття, таким обмеженням не є. Більше того, із змісту ч. 2 ст. 61 зазначеного Закону України можна зробити висновок, що звільнення від покарання (ч. 4 або ч. 5 ст. 74 КК України), на відміну від звільнення від кримінальної відповідальності, у традиційному розумінні цих правових явищ, не є перешкодою у вирішенні питання про прийняття на службу у поліцію. Такий висновок є очевидним, оскільки звільнення від покарання також не тягне за собою стану судимості (ч. 3 ст. 88 КК України).

Зазначимо, що попереднє звільнення особи від кримінальної відповідальності, як обмеження, пов'язане зі службою у правоохоронних органах, у свій час було закріплено у Законі України «Про міліцію», однак в силу того, що таке обмеження порушувало конституційні положення щодо рівності прав і свобод, недопущення будь-яких привілеїв або обмежень, і права на вільно обрану працю, встановленні статтями 24 та 43 Конституції України, воно було скасовано [7]. На наше глибоке переконання від нього варто відмовлятися і сьогодні. Підсумовуючи викладене, таким чином, зазначимо, що припинення кримінального провадження з nereабілітуючих підстав (п. 4 ч. 2 ст. 61 Закону України «Про Національну поліцію») як обмеження, пов'язане зі службою у поліції,

порушує положення ст. ст. 24 та 43 Конституції України, вносить дисонанс між іншими приписами ч. 2 ст. 61 цього Закону, а тому має бути скасовано.

Використані джерела:

1. Андрющенко І. М. Звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом / І. М. Андрющенко // *Наше право*. – 2004. – № 2 (2 ч.). – С. 60–66.

2. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям : моногр. / О.О. Житний. – Х. : Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2004. – 152 с.

3. Журавлев М. Понятие уголовной ответственности и форм ее реализации / М. Журавлев, Е. Журавлева. // *Уголовное право*. – 2005. – № 3. – С. 28–31.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. [Електронний ресурс]. // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1389885939112128

5. Куц В.М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект) : моногр. / В.М. Куц, А.М. Яценко. – Х. : Юрайт, 2013. – 328 с.

6. Про національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. [Електронний ресурс]. // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. – Режим доступу : zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19

7. Яценко А. М. Звільнення від кримінальної відповідальності як окремий засіб кримінально-правового впливу / А. М. Яценко // *Вісник Кримінологічної асоціації України : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю заснування кафедри кримінального права та кримінології ХНУВС 12 травня 2012 року «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції»* / МВС України ; ХНУВС; Кримінологічна асоціація України. – Т. 1. – Х. : Золота миля, 2012. – С. 213–220.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЇ

Бульба Олександр Миколайович

*доцент кафедри кримінального права Інституту права
імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету*

МИРОВІ СУДИ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ САМОПРАВСТВУ

Одним із детермінант вчинення самоправства як злочину проти авторитету органів державної влади є складна і тривала процедура розгляду цивільних справ судами, необхідність позивачу понести витрати у зв'язку із отриманням юридичної допомоги при складанні позовної заяви та розглядом справи по суті. Все це відштовхує людей від звернення до суду, сприяючи – у поєднанні із невисоким рівнем правової культури – вчиненню ними самоправства. Крім того, українські суди «завантажені» величезною кількістю справ різного ступеня складності, що унеможлиблює їх швидкий розгляд, що неминуче призводить до тривалих і виснажливих для позивача судових процедур. У цьому зв'язку слід зупинитись на перспективах запровадження в Україні інституту мирових судів.

Мирові судді (суди) існують у багатьох державах як романо-германської (Іспанія, Італія, РФ, Греція), так і англосаксонської правової сім'ї (Велика Британія, США, Індія). Незважаючи на певні національні відмінності, у функціонуванні цих судів є спільні риси: територіальний характер діяльності – мирові судді призначаються у чітко визначеному окрузі/місті, а їхня юрисдикція поширюється лише на цю територію; участь місцевого населення або органів місцевого самоврядування у призначенні/обранні мирових суддів; як правило, мировим суддям підсудні як цивільні, так і кримінальні; компетенція мирових суддів є обмеженою – зазвичай вони розглядають цивільні справи з незначною сумою позову або ті, які спеціально віднесені законодавством до підсудності мирових суддів, а також кримінальні справи про злочини невеликого ступеня тяжкості; у більшості випадків для призначення мировим суддею не вимагається наявності фахової юридичної освіти, проте встановлюються певні вимоги, зокрема, загальна освіченість й повага населення до особи, відсутність судимості тощо[1, с. 150–155].

Практика держав, які створили або відродили мирові суди показує, що із введенням цього інституту доступ громадян до правосуддя значно полегшився і наблизився до сучасних світових та європейських стандартів. Справи у мирових судах розглядаються не просто в розумні терміни, а, як правило, у строки, передбачені законом. Мирові судді ближче і доступніше для населення, тому оперативність розгляду цивільних справ, підсудних мировим суддям, значно вище, ніж в судах загальної юрисдикції, які дуже перевантажені в більшості держав[2, с. 20–24].

Все частіше лунають голоси про те, що в Україні під час проведення судової реформи можливим було б розглядати запровадження інституту мирових суддів під час здійснення цивільного та кримінального судочинства у першій інстанції. Ще у 2007 р. була розроблена Концепція законопроекту «Про мирових суддів»[3]. Українські вчені переважно підтримують ідею запровадження такого інституту[4; 5; 6; 7], хоча це є непростим завданням в нинішніх умовах. Тому, незважаючи на всі перешкоди, на наш погляд, впровадження мирових судів дасть змогу розвантажити органи судової влади, наразі переповнені цивільними й кримінальними справами. Саме мирові судді як суди найнижчої ланки могли б взяти на себе розгляд 30–40 % цивільних і кримінальних справ. Тому іноземний досвід можна використати в процесі судової реформ в Україні. Доцільно, аби до компетенції мирових суддів належав, зокрема, розгляд майнових спорів між фізичними особами із ціною позову або вартістю майна до 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а також вирішення житлових та земельних спорів.

Використані джерела:

1. Колоколов Н.А. *Мировая юстиция: учеб. пособие для студентов вузов / под ред. Н.А. Колоколова.* – М. : ЮНИТИ: Закон и право, 2008. – 375 с.

2. Кампо В.М. *Мирові судді та громадські мирові судді в Україні: проблеми та перспективи впровадження* / В.М.Кампо. – К. : ТОВ «ІКЦ Леста», 2007. – 40 с.
3. Концепція законопроекту «Про мирових суддів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.justinian.com.ua/article.php?id=2974
4. Блажкевич А. *Перспективи впровадження інституту мирових суддів в Україні в контексті зарубіжного досвіду* / А. Блажкевич. // *Громадська думка про правотворення. Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації.* – 2012. – № 12 (30). – С. 39–46.
5. Гетманцев О.В. *Історичні та процесуальні аспекти створення і діяльності мирових судів в Україні* / О.В.Гетманцев. // *Науковий вісник Чернівецького університету.* – 2004. – Вип. 236. *Правознавство.* – С. 58–62.
6. Крижанівський В. *Становлення мирових судів* / В. Крижанівський. // *Вісник Вищої Ради юстиції.* – 2011. – № 4. – С. 26–33.
7. Яновська О., Дика Н. *Модель мирового суду в Україні* / О. Яновська, Н. Дика // *Юридичний вісник.* – 2014. – № 2. – С. 175–179.

Гарасимів Тарас Зеновійович

*професор кафедри теорії та філософії права Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», заступник директора –
декан повної вищої освіти, доктор юридичних наук, професор*

КОНЦЕПТ «ПРАВА»: ФІЛОСОФСЬКО-НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Засадничі (фундаментальні) проблеми правового пізнання інтегруються в головному предметі правознавства – виявленні, описі, поясненні та розумінні комплексу об'єктивних ознак (властивостей, характеристик) того соціального явища, що позначається категорією «право». Причому йдеться не про проблеми феноменології права, а про проблеми, що стосуються питань природи та сутності права, аналізу різних наукових конструкцій, які ці проблеми описують, понятійного та категоріального апарату, що дозволяє перетворювати всі теоретичні дослідження на реальну юридичну практику [1].

Причин, які зумовили нинішній стан дискурсу навколо, здавалося б, вирішених колись «у принципі» проблем, доволі багато:

1) об'єктивні обставини наявності очевидної кризи «практичного права», що реально відчувається у сучасній вітчизняній юридичній практиці правотворчості та законотворчості [2];

2) входження до загальносвітового інтелектуального правознавчого контексту понад п'ятнадцять років тому було пов'язано не лише з переглядом принципів наявного «радянського права» в усіх його теоретичних і праксеологічних модальностях, а й з виявленням серйозного відставання молодшої української правової думки в царині обговорення та концептуального вирішення традиційно дискурсивних для світової, здебільшого західної, юридичної науки проблем [3];

3) з'явилася усвідомлення й розуміння того, що ці проблеми не просто теоретичні, а тим більше схоластичні. Навпаки, прийшло розуміння того, що від їхнього концептуального вирішення залежить спрямованість і логіка розвитку вітчизняного правознавства, вітчизняної юридичної практики, а також правової свідомості суспільства в цілому і його громадян кожного окремо [4];

4) наявність великої, значною мірою оригінальної й, головне, евристично плідної інтелектуальної дореволюційної спадщини (П. Новгородцев, Б. Кістяківський, Л. Петражицький [5–8] та ін.) нині вимагає свого осмислення та відродження як оригінального внеску в загальносвітовий фонд теоретико-правової думки;

5) по-п'яте, наявність витрат, які вже очевидно виявляються під час підготовки останніми роками значної кількості юристів-функціонерів, теоретично та світоглядно недостатньо освічених.

Усі ці обставини у сукупності, напевно, й зумовили ситуацію настільки потужної інтелектуальної рефлексії, яка виявилася у безлічі публікацій з фундаментальних проблем правознавства.

Серед багатоманіття тлумачень права, які у величезній кількості представлені в словниках, популярній і спеціальній юридичній літературі, ми натрапляємо здебільшого на визначення, які доповнюють, а іноді й заперечують одне одного. Головна причина цього, на наш погляд, не тільки в різних методологічних підходах і гносеологічних установах авторів дефініцій, – хоча, скажімо, дотримання принципів так званого «позитивного права», або «природного права», безумовно, дасть відмінні одне від одного визначення, – а й у самій сутності й природі права як об'єктивного соціального явища буття. Тому будь-яке вузькопрофесійне визначення права, з точки зору (кута зору) предикативності (кримінальне, цивільне, адміністративне, господарське), завжди дасть якийсь зріз, аспект вираження сутності і, отже, завжди буде феноменальним.

У цьому зв'язку перше зауваження щодо процедури аналізу, про яке слід говорити, стосується методології дослідження права. Так, якщо ми оберемо позицію наукового світогляду з його критеріями об'єктивності знання, практичною дослідною верифікацією положень, що висувуються, домінуванням у побудові концепції «суджень факту», а не «суджень цінності» (оцінки), іншими словами, використаємо увесь той методологічний інструментарій, яким послуговується так зване «позитивне право», то нам чимало не вдасться зрозуміти в сутності права. Можливо, саме ця обставина призвела до того, що самостійна і, головне, предметна проблема – визначення сутності права у так званому «позитивному праві» – виявилася просто «знятою» і підміненою сциентистськими (позитивістськими) доказами її ефемерності. Сама ж проблема сутності права розпоршилася в емпірично поданих фактах правової практики правотворчості, реалізації влади, правозастосування тощо. З позицій методології пізнання весь аналіз полягав в описі та поясненні, тобто в тих гносеологічних процедурах, які не призводять до розуміння змісту права, за яким, найперше, простежується проблема розуміння та інтерпретації самої ідеї права. А те, що зміст та ідея містять структуроутворювальні ознаки (властивості) права, поза якими дати визначення поняття права неможливо, простежується з огляду на специфіку природи права як результат людської телеономної (телеос – мета, номос – закон) свідомої діяльності. Адже право, як і моральність, і мораль належить до тих наріжних основ організації людської соціабельності (комунікації, взаємодії людей через цілепокладання), які інакше як елементами соціальної технології й не назвеш.

Образно це можна викласти так: якщо держава, спільноти (етнічні, релігійні тощо) людей, соціальні інститути є елементами структури суспільного життя, а різні відносини – господарсько-економічні, політичні, соціальні, світоглядно-ідеологічні – можна уподібнити до «кровоносних судин», що пов'язують в єдине ціле структуру і відносини, утворюючи систему суспільного буття, то моральність, мораль, право – це компоненти програми, що задає логіку розвитку всієї системи, так само, як генетична програма, що передається каналами спадкової пам'яті, формує логіку розвитку людського організму. Поза цією програмою немає розвитку людини, нема її еволюції (онтогенезу) від біологічної особини до вищого шабля соціальності людини – особистісного виявлення у бутті.

Вважаємо, що зміст та ідея права непідвладні науковому аналізу з його методологічними установами та критеріями, а вимагають інших наукових підходів і способів пізнання. Іншими словами, новітньої методології. На жаль, нині в царині інтерпретації та розуміння як гносеологічних процедур гуманітарного (філософського, художнього, релігійного) знання, безпосередньо пов'язаних із проблемою значення, панує той епістемологічний стан, який відомий методолог науки П. Фейєрабанд назвав «методологічним анархізмом». Відлунням цього стану у вітчизняному правознавстві може бути судження: «інтерпретація поняття права ніколи не була й сьогодні не лишається однозначною»[9, с. 3–13].

Найперше рефлексивне осмислення взаємозв'язку людини з реальністю очевидно переконує нас у наявності діяльнісних, таких, що пізнають і оцінюють, здатностей, властивих людині. Ці здатності є безумовно трансісторичними основами інтеграції людини в буття, і на практиці маємо справу з їхньою єдністю. Однак, все ж першим фундаментальним аспектом людського праксису є акт оцінки (П.К. Анохін, Е.А. Костандов, П.В. Симонов [10–12]). Ця еволюційно історично сформована

здатність людини освоювати реальність, що їй протистоїть, через акт оцінювання, визначає спосіб розуміння природного та соціального світу, а також спосіб її дії в ньому. У практиці, де оцінка і пізнання злиті, освоєння дійсності розпочинається способом вичленювання значущих об'єктів реальності з метою задоволення потреб. Саме з оцінки, а не з «чистого пізнання», починається практична діяльність людини.

Адаптаційна діяльність усього живого розпочинається з акту «розсічення» реальності, наслідком якого стають особливі форми відображення самої реальності та її результату як вагомих, невагомих і нейтральних для людини об'єктів дійсності. Ця розчленованість реальності на вагоме і невагоме формує психологічні ієрархічні структури відображення людиною світу й вносить у цей світ елемент його освоєння і творення як ієрархічного і структурованого. Отже, усі сфери та види людського досвіду і практики опосередковані споконвічно оцінкою, тобто саме тим психологічним феноменом, що завжди визначає преференційний підхід людини до навколишньої реальності, якою б вона не була. І, отже, саме він опосередковує телеологічне ставлення кожного до буття й телеологічне його відображення у психіці на всіх її рівнях, у тому числі свідомості.

Телеологічно оцінювати об'єкт – означає не виявляти його природні властивості, а вважати його таким або не таким, з огляду на критерій «належного бути», тобто аналізувати його з позиції відповідності належному.

Останнє відношення дано разом із суб'єктом-носієм діяльності. Це відношення переживається, осмислюється як особлива властивість об'єкта, значуща для індивіда, інакше – як цінність. А це означає, що ставлення людини до світу як до середовища свого буття опосередковане певними цінностями, й це ставлення об'єктивно детерміноване самою організацією людського психічного відображення реальності.

З уваги на наведені судження, вважаємо, що всі продукти та результати людського праксису – цінності, а середовище суспільного буття є ціннісно-смісловою реальністю, де панують сенси як психологічні форми акумуляції об'єктивних значень та індивідуального ставлення до об'єкта.

Використані джерела:

1. Гарасимів Т. *Філософема девіантної поведінки* / Т. Гарасимів. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 356 с.
2. Петрова Л.В. *Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс* / Любов Василівна Петрова. – Х. : Право, 1998. – 416 с.
3. Максимов С.И. *Правовая реальность: опыт философского осмысления* / Сергей Иванович Максимов; Министерство образования и науки Украины. Национальная юридическая академия Украины им. Я. Мудрого; [науч. изд.]. – Х. : Право, 2002. – 328 с. – Библиогр.: 320 с.
4. Козловський А.А. *Право як пізнання: Вступ до гносеології права* / Антон Антонович Козловський. – Чернівці : Рута, 1999. – 295 с.
5. Новгородцев П. И. *Введение в философию права: Кризис современного правосознания* / Павел Иванович Новгородцев; РАН. Ин-т государства и права. – М. : Наука, 1997. – 269 с.
6. Петражицкий Л.И. *Введение в изучение права и нравственности. Эмоциональная психология* / Лев Иосифович Петражицкий. – СПб., 1995.
7. Кістяківський Б.О. *Вибране* / Богдан Олександрович Кістяківський. – К., 1996.
8. Кистяковский Б.А. *Философия и социология права* / Богдан Александрович Кистяковский. – СПб. : РХГИ, 1999. – 800 с.
9. Рабинович П. *Філософія права: деякі науковознавчі сюжети* / П. Рабинович // *Вісник Академії правових наук України*. – Харків. – 2003. – № 4 (35). – С. 3–13.
10. Анохин П. К. *Идеи и факты в разработке теории функциональных систем* / П.К. Анохин // *Психологический журнал*. – 1984. – Т. 5. – № 2. – С. 107–118.
11. Костандов Э.А. *Восприятие и эмоции* / Эдуард Арутюнович Костандов. – М. : Медицина, 1977. – 248 с.
12. Симонов П.В. *Эмоциональный мозг* / Павел Васильевич Симонов. – М. : Наука, 1981. – 215 с.

Жаровська Галина Петрівна

*доцент кафедри кримінального права і кримінології юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На початку XXI ст. глобалізація стає однією з найважливіших проблем сучасності. Її називають основною проблемою, що виражає головний напрям розвитку світу, головним протиріччям і навіть головним конфліктом сучасності. Вітчизняні дослідники визначають глобалізацію як процес всесвітньої економічної, політичної, культурної, релігійної, інформаційної та правової інтеграції та уніфікації [1, с. 2].

З кримінологічної точки зору глобалізація – неоднозначний процес, в якому присутні як позитивні (антикриміногенні), так і негативні (криміногенні) сторони і наслідки. Вони проявляють себе в економічній, політичній, культурній, релігійній, інформаційній та правовій сферах.

Необхідно визнати, що глобалізація, особливо в економічному плані, має певні позитивні (антикриміногенні) наслідки. Водночас аналіз глобалізації в аспекті криміналізації передбачає визначення теоретичних концепцій, які здатні адекватно відображати глобалізаційні процеси і тим самим розкривати сутність глобалізації з точки зору кримінології.

Як зазначає О.П. Кушнарєнко, глобалізація зумовила появу проблем, викликаних внутрішніми протиріччями світового господарства, до яких відносять: розбіжність інтересів глобалізації світового ринку з національними інтересами; нездатність ринку до саморегулювання, що призвело до виникнення глобальної економічної кризи; наявність протиріч у міжнародній системі наднаціонального регулювання – між діяльністю міжнародних організацій і системою міжнародного права; нестабільність світової економіки внаслідок появи нових глобальних загроз [2, с. 114].

У теоретичному плані не підлягає сумніву, що глобалізація має криміногенний характер, оскільки саме мета ринкової економіки, отримання прибутку, є потенційно криміногенною. Ця теза не є новою, ринкова економіка породжує кримінальну економіку, оскільки остання дає надприбутки, а ринки аморальні, тому вони ефективні [3, с. 21].

Вивчення теоретичних джерел дозволяє дійти висновку, що найбільш адекватною кримінологічному аналізу глобалізації є концепція керованого хаосу (контрольованої нестабільності або нестационарної системи світових зв'язків). Концепція розроблена у рамках Тресторонньої комісії, Більдерберзького клубу, «Ренд корпорейшн», Інституту Санта Фе та інших мондіалістських управлінських та інтелектуальних центрів.

Національна держава, потрапивши у турбулентні потоки керованого хаосу, різко послаблюється за рахунок, в тому числі і криміногенних факторів: витіснення моральних цінностей та ідеології, формування кримінальної субкультури; приватизації і скупки всіх видів національних ресурсів; організації потоків нелегальної міграції як джерела рабської праці; нездатності політичної еліти перейти на інноваційний курс розвитку, усунення відмінностей між нормальною і злочинною економікою; включення кримінального компоненту у будь-який вид бізнесу; різкого збагачення багатих і зuboжіння бідних; створення соціального дна з жебраків; перетворення соціальних інститутів у закриті корпорації; надання корупції інституційного характеру [4].

Звертає на себе увагу кримінальний і криміногенний характер концепції керованого хаосу, коли найбільш вдало пристосовуються до штучно створеного хаосу представники злочинного світу і згуртована криміналізована бюрократія. У числі суб'єктів реалізації концепції керованого хаосу слід назвати міжнародні монополії, незаконні збройні формування, корумпованих чиновників, міжнародні злочинні організації, представників великого капіталу. Всі ці актори перебувають у складній взаємодії, багато з них ведуть самостійну гру, тим або іншим чином підключаючись до участі у кримінальній діяльності. На цьому підґрунті розвивається активна злочинна діяльність, спостерігається процес глобалізації кримінальної економіки.

У культурній сфері глобалізація виражається у розбудові масової, інтернаціональної культури, що по суті, означає культурний регрес, деградацію, втрату власного культурного ядра, що веде до криміналізації суспільства. Криміналізація культурної глобалізації позитивно корелює з такими факторами, як руйнування освіти і науки, масова деградація і маргіналізація населення, культ насильства і жорстокості у ЗМІ, створення туристичних кластерів та зон дозвілля, орієнтованих на задоволення моральних девіацій та психопатологій.

Глобалізація в інформаційній сфері помітно змінила сучасний світ і також внесла свою частку у процеси криміналізації. При цьому характерною рисою сучасного глобалізму є організація інформаційних воєн. Будучи засобом рефлексивного управління, інформаційні війни мають два аспекти: гуманітарний (вплив на свідомість осіб протиборчої сторони) і технічний (кібератаки). Ці аспекти інтегруються в процесі проведення операцій інформаційно-психологічної війни. Вони представляють істотний інтерес для порівняльної кримінології, оскільки тут використовується науковий апарат, який наповнюється новим змістом і набуває діаметрально протилежну спрямованість (ідеї миру та попередження конфліктів перетворюються в ідеї агресії і заохочення зла).

У цілому, ми можемо зробити висновок, що криміногенність глобалізації набагато перевищує її антикриміногенні можливості. Якщо антикриміногенні можливості глобалізації найчастіше декларуються, то криміногенні зазвичай реалізуються; сам по собі антикриміногенний потенціал глобалізації – це її фасад, а криміногенний – її внутрішній зміст, – і це положення є вихідним при її комплексній кримінологічній оцінці.

Використані джерела:

1. Крисенко О.В. *Феномен глобалізації: концептуальні виміри, інституціональні структури та геоісторична динаміка: дис. канд. філософ. наук / О.В.Крисенко. – К., 2005. – 183 с.*
2. Кушнарченко О. П. *Різностямованість наслідків глобалізації у світовій економіці / О. П. Кушнарченко // Вісник Приазовського державного технічного університету: зб. наукових праць / ПДТУ. – Маріуполь, 2015. – Вип. 29. – С. 112–118.*
3. Манн С. *Реакция на хаос. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.intelros.ru/2007/02/26/stiv_mann_reakcija_na_khaos.html*
4. Сорос Дж. *О глобализации / Дж. Сорос. – М. : Эксмо, 2004 – 244 с.*

Канцір Володимир Степанович

*професор кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”, доктор юридичних наук, професор*

ТЕРОРИСТИЧНА ЗАГРОЗА ЯК НАСЛІДОК КРИЗИ У МІЖДЕРЖАВНИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Події останніх років, особливо 11 вересня 2001 р. у США та проведення антитерористичної операції на сході України у 2014–2015 рр., привернули до цього злочинного феномена увагу усієї світової спільноти. Тероризм перетворився на реальну планетарну загрозу існуванню людства. Ці тези посилюються фактом жахливої трагедії – збиття літака Boeing 777 біля міста Торез Донецької області 17 липня 2014 року. Авіаційна катастрофа рейсового пасажирського авіалайнера компанії Malaysia Airlines, внаслідок якої загинули всі пасажирів та екіпаж (на борту перебувало 298 людей (283 пасажирів і 15 членів екіпажа), ніхто не врятувався)). За кількістю загиблих, ця катастрофа стала найбільшою в історії авіації з 11 вересня 2001 р., увійшла в десятку наймасштабніших за всю історію. Найрезонансніша авіакатастрофа ХХІ століття на пострадянському просторі, найсмертоносніше збиття пасажирського літака. Лайнер збито російським зенітним ракетним комплексом «Бук». Українська сторона заявляє, що має докази причетності до катастрофи літака Boeing 777 терористів.

31 серпня 2015 р., після голосування за зміни до Конституції щодо децентралізації, мирний протест під Верховною Радою потерпів безглузлого за своєю суттю терористичного нападу. У натовпі вибухнула бойова граната: 141 особу поранено, 4 особи загинуло. На жаль, перелік подібних жаклих фактів, спрямованих на дестабілізацію, паніку, неспокій громадян – можна продовжувати.

Беручи до уваги вже згадані події на території Донецької та Луганської областей України, одним із основних джерел загроз національній безпеці України у сфері забезпечення територіальної цілісності та державної безпеки – визнається терористична діяльність організацій та окремих осіб. Надзвичайно високий ступінь суспільної небезпечності даної загрози, обумовлений масштабністю наслідків терористичних злочинів і значною кількістю постраждалих у результаті їх вчинення. Спостерігається тенденція створення великих воєнізованих терористичних формувань, з максимальним рівнем організованості (ієрархічності), розвиненою інфраструктурою всередині держави і за кордоном, посилення взаємозв'язку з організованою злочинністю, в тому числі транснаціональною, а також неприхованим «донорством» на рівні керівництва іноземних держав.

Міжнародний тероризм перетворився в інструмент втручання у внутрішні справи нашої держави. Він знецінив дружні, добросусідські міждержавні відносини, спотворив мирний звичний уклад життя сотень тисяч законослухняних громадян, які вимушені стати внутрішніми (і не тільки) переселенцями, мігрантами (лат. *migratio* – переселення).

Загальновідомо, що тероризм виступає джерелом та наслідком конфліктів і кризових ситуацій у суспільстві. Одним із домінуючих способів розв'язання конфлікту у сучасному світі є тероризм. Він виступає своєрідним індикатором кризових процесів. Це – аварійний канал зворотного зв'язку між суспільством і владою, між окремою частиною суспільства і суспільством загалом. Він свідчить про гостре неблагополуччя в певній зоні соціального простору [1, с. 30].

Виступаючи явищем історичним, тероризм видозмінюється в залежності від конкретно-історичної епохи і набуває рис та особливостей, властивих кожному етапу розвитку людства. Основна особливість нашої епохи – наявність ядерної зброї, що не могло не відобразитися на такому явищі як тероризм. Виник ряд нових видів тероризму – ядерний, технологічний, економічний тощо.

Однак, видається, що розгляд подібних різновидів тероризму в якості самостійних видів не зовсім обгрунтований, оскільки всі вони можуть перебувати на озброєнні різноманітних сил і служити різним цілям.

Так, ядерний тероризм, з одного боку, перетворився на глобальну проблему, оскільки виступає потенційною загрозою для життя кожної людини і з огляду на це може бути віднесеним до підвидів міжнародного державного тероризму, так само як і економічний та деякі інші подібні різновиди тероризму.

З іншого боку, ядерний тероризм може передбачати спробу застосування ядерної зброї для своїх цілей будь-якою локальною групою або окремою особою, і в цьому зв'язку він відноситься до категорії групового або індивідуального тероризму [2, с. 46].

Будь-яке насильство породжує адекватну відповідь. У повній відповідності з цією аксіомою державний тероризм пов'язаний з іншими формами тероризму. Так званий «стихийний» тероризм тисячами ниток пов'язаний з тероризмом державним, а досить часто інспірується ним або навіть виступає його таємною формою. Однак разом із тим, видається, що державний і «стихийний» тероризм – суттєво різні явища. Традиційно «стихийний» тероризм (іншими словами – індивідуально-груповий) прийнято розділяти на лівий і правий. Протягом останнього десятиліття відзначається бурхливе зростання цих видів тероризму як у кількісному вимірі, так і з точки зору його географічного розповсюдження.

Без сумніву, між лівим і правим тероризмом існує значна близькість і не лише практичного характеру. Спільним для лівих і правих терористів виступає їх деструктивізм та випадки кадрового переплетення правих і лівих угруповань. Все це дає підстави окремим авторам вести мову про ідентичність лівого і правового тероризму. Однак, видається, що подібна постановка питання не зовсім правомірною. Якщо правий тероризм намагається закріпити державну владу в найконсервативнішому її варіанті, то лівий тероризм – дестабілізувати державну владу, зруйнувати існуючу систему. Окрім того, ідейно-політичні установки правового тероризму зрозумілі і недвозначні.

Випадково потрапити у лави правих терористів просто неможливо. Лівому ж тероризму апіорі притаманна подвійність та езуїтизм. Декларовані лівим тероризмом цілі і завдання перебувають у явному протиріччі з реальними результатами діяльності його прихильників. Шкода, що наноситься лівим тероризмом світовому робітничому, демократичному руху поглиблюється ще й тим, що досить часто його прихильники претендують на причетність до національно-визвольного руху країн «третього світу».

Сучасний тероризм – це певним чином усталена ситуація (політична, соціальна, психологічна, технологічна тощо), накладена на конкретні ідеї та ідеологеми. Сучасний тероризм – це одна з іпостасей духу нашої доби у формі особливого різновиду насильства. Він – точка перетину ситуації та ідеї.

Тероризм може мати кілька різновидів залежно від того, яка саме меншість є суб'єктом терористичного акту. Виділимо такі категорії.

Ідеологічний тероризм. Він здійснюється представниками міноритарних політичних ідеологій, які перебувають з тих чи інших причин поза рамками офіційної чи легітимної політики. Природно, ці міноритарні ідеології передаються від суспільства до суспільства, і те, що в одній країні є підпільним і маргінальним, в іншій може вільно існувати в парламентському вираженні чи навіть бути при владі. Однак не всі ідеологи, поставлені поза законом, теоретично можуть призвести до терору в тому випадку, якщо в них не залишиться іншого способу впливу на соціально-політичну реальність. Тільки ті ідеології зумовлюють терор, в основі яких покладена фундаментальна і догматизована концепція відносно сутнісної і абсолютної нелегітимності того ладу, усередині якого перебувають представники альтернативної політичної сили. Отже, до кількісного аспекту (міноритарність) додається якісний, що полягає в радикальній відмові від визнання легітимності існуючого ладу і в логічному виправданні недотримання його норм. Приклади такого тероризму: діяльність росіян-народників, французьких анархістів, німецьких консерваторів, більшовиків, фашистів, теракти неофашистів в Італії наприкінці 70-х років ХХ сторіччя, Червоних бригад і Фракції Червоної армії у ФРН тощо [3, с.29–33].

Етнічний тероризм. Це різновид тероризму, суб'єктом якого є не ідеологічна, а національна, етнічна громада. У даному випадку йдеться про міноритарну етнічну групу, включену до складу мажоритарної групи, яка відмовляє меншості у певних правах, найчастіше у праві на етнополітичне самовизначення. У даному випадку розмежування відбувається за етнічною ознакою. Етнічні меншості розглядають тероризм як єдиний шлях заявити про свої вимоги в умовах, коли повноправна політична участь у визначенні своєї долі іншим чином неможлива. Ми знову зіштовхуємося з певним манихейством і «расизмом», оскільки теракт здійснюється щодо представників демонізованої мажоритарної нації, винесених за межі етнічного самоутвердження. У деяких випадках етнотероризм може мати расовий характер, тобто бути тотожним прямому біологічному расизму. Найяскравіші приклади етнотероризму – баски (ЕТА), сицилійські сепаратисти, ірландці, курди, карабахські вірмени та чеченці [4, с.75–79].

Релігійний тероризм. Тут суб'єктом терору і революції виступає релігійна меншість чи активний авангард мажоритарної релігії, що підпала під відчуження та ворожий вплив маріонеткової влади. У даному випадку революційний «расизм» має теологічне забарвлення, антропологічне приниження «невірних» представників іншої релігії. Особливим видом релігійного тероризму є тероризм ортодоксальних релігій, сект тощо. Тут антропологічний дуалізм може доходити до найбільш крайніх формулювань: члени секти ототожнюються, наприклад, з «обраними», «урятованими», а всі інші з «проклятими». Насильство, в такому випадку, в очах сектантів виправдане. Класичними зразками такого підходу є сіоністський тероризм у Палестині і сучасний ісламський тероризм. А крім того деякі вибухи гоміцидального і суїцидального сектантства типу «Храму Народів» пастора Джима Джонса [5, с. 18–24].

«Кримінальний» тероризм. Доволі рідкісне явище, що, як правило, слугує інструментом більш загального ідеологічного ланцюга. На відміну від простого бандитизму, кримінальний тероризм теоретично повинен висувати глобальніші вимоги, ніж банальна нелегітимна нажива. Найчастіше такий тероризм супроводжується вимогами частково політичного характеру: надання засобів пересування для того, щоб залишити певну зону, звільнення ув'язнених тощо. Як і в інших

випадках тероризму, кримінальний терор прагне кинути виклик усій соціально-політичній і правовій системі, а не лише «урвати» незаконними засобами індивідуальний куш. Уважний розгляд сутності тероризму свідчить, що кримінальний терор може бути справжнім лише в тому випадку, коли злочинна організація має характер досить ідеологізованої і структурованої спільноти, що припускає наявність у ній елементів, що належать трьом зазначеним терористичним групам. Тобто, кримінальний тероризм ймовірний у тому випадку, якщо злочинне угруповання має виражений ідеологічний, етнічний чи релігійний характер. У такому випадку навіть чисто матеріальні вимоги терористів, висунуті владі, мають прагматичний характер і покликані бути лише однією з ланок у цілому ланцюзі підричних революційних дій. До розряду такого напівкримінального тероризму належать діяльність анархістських грабіжників, етнічних мафій США (єврейської, сицилійської і китайської), захоплення банків деякими лівими екстремістами тощо [6, с. 37–41].

Індивідуальний терор. Це особливе явище, відмінною рисою якого слугує та обставина, що його суб'єкт – не спільнота, а окрема особа. Варто окреслити відмінність між терактом, здійсненим одноособово, але з мотивів, перерахованих у попередніх пунктах («одинак – революціонер», «одинак – націоналіст», «одинак – релігійний фанатик», «одинак – злочинець»), та індивідуальним терором, що зумовлений винятково особистим, суб'єктивним станом людини, незалежно від її ідеологічної орієнтації. Індивідуальним тероризмом слід вважати насильство, здійснюване особою щодо інших членів суспільства, як вираз екзистенціального, суб'єктивного протесту, необгрунтованого раціонально та ідеологічно особистого повстання проти суспільства. Індивідуальний терор найчастіше пов'язаний із психічною травмою, яка або передує йому, або відбувається в момент теракту. Показово, що спонтанний терор, як правило, є властивістю ліберального суспільства, де протистояння системі часто майже неможливе через дезінтеграцію органічних колективів, що визначає якість цього суспільства. Тому акти індивідуального і невмотивованого тероризму розповсюджені в США [7].

Використані джерела:

1. *Terrorism: Theory and practice* / ed. Alexander Y. Boulder: Westview press, 1979. – 280 p. – P. 30.
2. *Terrorism and National Liberation: Proceedings of the International conference on the questions on terrorism* / Köchler, H. – N. Y.: IPO, 1988. – 318 p.
3. Буртний К.П. Многоликость терроризма: новые книги о глобальном вызове мира / К.П. Буртний. // *Безопасность Эвразии*. – 2002. – № 3. – С. 29–33.
4. Виноградов В.М. *Терроризм: психологический портрет* / В.М. Виноградов. // *Терроризм. Правовые аспекты борьбы. Нормативные и международные правовые акты с комментариями. Научные статьи*. – М. : Эксмо, 2005. – С. 75–79.
5. Борисов А.М. *Государство и религия: аспект вопроса государственной безопасности* / А.М. Борисов. // *Право и безопасность*. – 2003. – № 3–4 (8–9). – С. 18–24.
6. Дремин В.Н. *Террористическая деятельность организованных преступных групп* / В.Н. Дремин. // *Весы Фемиды*. – 1998. – № 2. – С. 37–41.
7. Кожушко Е.П. *Современный терроризм: анализ основных направлений* / Е.П. Кожушко; под общ. ред. А.Е. Тараса. – Мн. : Харвест, 2000. – 486 с.

Леоненко Тетяна Євгенівна
*доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права
імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗНАЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В останні роки України переживає духовну кризу, що охопила всі сфери громадського життя. На шляху виходу з цієї кризи в масовому розумінні вкорінюється ідея, що можливим засобом подолання її наслідків є розвиток духовного світу людини. На цьому фоні стає актуальною діяльність соціальних інститутів релігії та церкви, що мають історичний досвід духовно-моральної освіти, який можна використовувати при профілактиці девіантної та деліквентної поведінки осіб, що схильні до вчинення злочину на релігійному ґрунті.

Релігія є складним соціально-духовним творенням, феноменом культурно-історичного прогресу людства. Від найдавніших часів до сьогодення вона існує як форма суспільної свідомості, певний вид духовно-практичного освоєння світу, раціонального та ірраціонального мислення і пізнання людського буття. Тому, коли мотивом вчинення злочину є втілення в діях суб'єкта релігійної ненависті або бажання розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу або принизити національну честь і гідність представників окремих національних груп або, навіть, коли такі дії вчиняються з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи, такі злочини мають значну суспільну небезпеку саме тому, що причиною вчинення злочину виступає віра, як ознака релігії.

Суспільна небезпека таких злочинів та необхідність протидії ним полягає ще й в тому, що коли «спотворена» релігійна віра та свідомість стають засобом уявлення особи про життєві цінності та ідеали, про поняття добра і зла, про норми поведінки в суспільстві, кожний громадянин в державі стає під загрозу бути потенційним об'єктом втілення релігійної ненависті. Тому, духовність та моральність є основними важелями впливу на свідомість особистості, яка потенційно схильна до вчинення злочинів на релігійному ґрунті.

Під духовно-моральним потенціалом ми розуміємо систему норм і ціннісних уявлень релігійного вчення, що визначає поведінку особи в межах допустимої загальнолюдськими нормами.

Компонентами духовно-морального потенціалу релігії є: релігійна мораль та культура; релігійне право за законодавство; норми та заборони; моральне відношення до людини, суспільства та країни.

Реалізація духовно-морального потенціалу реалізується в різних формах: бесіди, диспути, лекції, екскурсії тощо.

Безпосереднім середовищем формування особистості є сім'я, яка виступає як один з найголовніших факторів первинної соціалізації особистості. Родина несе відповідальність за духовний зріст дитини, за духовне становлення дітей, за те, щоб в дитині гармонійно поєднувалися норми моралі, які, безпосередньо впливають на формування та правильне відношення й оцінку правових норм.

Одним з напрямків формування як правової так і релігійної правосвідомості є проведення занять в навчальних закладах на теми, що пов'язані з духовністю людини. Пріоритетним питанням в даному випадку є не нав'язування дитині, підлітку або вже студентові релігійних норм, а акцентування уваги на релігійному вихованні та релігійній освіті.

Головним завданням світської педагогіки є формування всебічно розвинутої особистості. Для реалізації цього завдання світська педагогіка творчо поєднує навчання і виховання.

Християнська педагогіка завдання виховання висуває на перший план. При цьому під процесом виховання вона розуміє формування духовно зрілої особистості. Християнство – це, перш за все, цілісний спосіб життя. Цей спосіб життя задуманий Богом, але формується в результаті набуття особистістю певних навичок, що дозволяють сформувати ті якості характеру, які є чеснотами. При цьому процес набуття навичок передбачає взаємодію особистих аскетичних зусиль та благодаті

Божої, особливо в сучасних умовах, коли є всі умови для якісно нового етапу розвитку православної богословської освіти в Україні. Це пов'язано із реформуванням вищих навчальних духовних закладів, із розширенням присутності православного богослов'я в університетах, зі зростанням суспільної значимості традиційних цінностей для духовності XXI століття.

Відповідно ст. 5. Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Принцип «відділення Церкви від держави» можна розуміти, як невтручання у сферу діяльності один одного та нейтралітет держави до діяльності усіх релігійних конфесій, причому, таке відділення не виключає співпраці держави та релігійних організацій у різних сферах, зокрема, питаннях захисту моралі, релігійної та правової освіти, протидії злочинності тощо.

Успішність співпраці у питаннях протидії злочинності в сфері віросповідання полягає в тому, що політика держави тісно пов'язана з мораллю, духовністю, релігією та є важливим елементом визначення спільного інтересу та волі більшості громадян, тією чи іншою мірою сформованих релігією. Релігія є формою суспільної свідомості, що формує соціальні норми, відповідно до яких будується система суспільних відносин. В свою чергу, релігійні організації підпадають під вплив державної політики, що виражає й реалізує інтереси суспільства в цілому й окремої людини зокрема. Таким чином держава та релігійні організації впливають одне на одного. Від якості їхньої взаємодії залежить формування гармонійних і плідних відносин у системі: людина – релігійна організація – держава – суспільство.

Лесько Наталія Володимирівна

старший викладач кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ СТАТУС УПОВНОВАЖЕНОГО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ З ПРАВ ДИТИНИ

В умовах соціально-економічної кризи в Україні знизився рівень життя більшості громадян. Діти, як соціальна група, що завжди вирізнялася особливою вразливістю до негативних впливів суспільства, нині виявилася найбільш незахищеною і неготовою протистояти негативним виявам матеріального, психологічного та асоціального змісту. Незважаючи на значні зрушення, що відбулися у сфері охорони дитинства протягом останніх років, стає очевидним, що існуюча в Україні система захисту прав дітей не в змозі забезпечити захист їхніх прав. Важливе місце у формуванні механізмів захисту прав дітей належить Уповноваженому Президента України з прав дитини.

Термін «омбудсмен» – посадова особа (представник парламенту), яка контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері дотримання прав людини. Уперше інститут омбудсмена виник у Швеції у 1809 р., коли шведський Риксдаг (парламент) прийняв закон, за яким парламентові надавалося право обирати спеціального парламентського комісара (омбудсмена) для здійснення нагляду за дотриманням законодавства [1, с. 426]. Про те, деякі науковці вважають, що процес формування інституту омбудсмена був започаткований значно раніше [2, с. 8].

Зазначимо, що омбудсмени з прав дитини з'явилися порівняно недавно. Уперше посада омбудсмена в інтересах дітей була запроваджена у 1981 р. у Норвегії документом «Акт про Омбудсмена у справах дітей Норвегії» [3, с. 8].

Отже, омбудсмен (взаємозамінним є термін «уповноважений») у справах дітей – орган, утворений для захисту прав та інтересів дитини. На початку 90-х рр. XX ст. Дитячий Фонд ООН (ЮНІСЕФ) розробив концепцію запровадження омбудсмена у справах дітей у всіх країнах та запропонував термін «незалежні інституції із захисту прав дітей», підкресливши цим розмаїття організацій, які можуть бути обрані для виконання такої ролі. Відповідно до згаданої концепції

захист прав дітей у країні найкращим чином може здійснювати незалежна установа, діяльність якої зосереджена на задоволенні потреб та інтересів дітей.

Згідно «Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини» від 11 серпня 2011 року № 811/2011 Уповноважений Президента України з прав дитини забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері[4].

Уповноважений керується у своїй діяльності Конституцією України, законами України, актами та дорученнями Президента України, а також цим Положенням. Основними завданнями Уповноваженого є: 1) постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентові України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини; 2) внесення Президентові України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини; 3) здійснення заходів, спрямованих на інформування населення про права та законні інтереси дитини.

Безумовно, поява такого інституту справила позитивний вплив на загальний стан захисту прав дитини в Україні, про те про їхню ефективність ще досить рано говорити, оскільки відсутні дані щодо кількості звернень, що були задоволені, скільки питань було вирішено по суті та чи змінилася ситуація на краще у тих закладах, які відвідав Уповноважений.

Заслужує на увагу і той факт, що перший рік діяльності Інституту Уповноваженого Президента України з прав дитини був позитивно оцінений Радою Європи. Так, Україні було запропоновано здійснити кроки зі зміцнення інституту Уповноваженого з прав дитини через ухвалення окремого закону, який передбачав би збільшення незалежності Уповноваженого з прав дитини, розширення його повноважень, надання ряду імунітетів для здійснення роботи з поновлення прав дитини, а також окремого бюджету.

Для повноцінного функціонування інституту омбудсмена з прав дитини в Україні слід внести зміни до законодавства: запровадити посади регіональних омбудсменів з прав дитини; посилити роль взаємодії дитячого омбудсмена з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, громадськими правозахисними організаціями; наділити його правом законодавчої ініціативи. Окрім розширення повноважень омбудсмена необхідно законодавчо визначити основні критерії оцінки ефективності його діяльності.

Використані джерела:

1. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
2. Широ С.В. Права ребенка: необходимость внедрения новых механизмов защиты : монография / С.В. Широ. – М. : Мурманск, 2009. – 168 с.
3. Досвід інституту уповноваженого з прав дитини : перспективи для України : зб. матеріалів до міжнар. конф., 11 – 12 жовт. 2006 р., Київ. – 72 с.
4. Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11 серпня 2011 року № 811. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1072-96-n. 9

Мовчан Максим Анатолійович

начальник відділу озброєння Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ПРИЧИНИ ПОШИРЕННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Запорукою успішного виконання завдання із мінімізації проявів корупції є забезпечення належного рівня знань антикорупційного законодавства як представниками державних органів та органів місцевого самоврядування, так і суспільством в цілому.

У Законі України «Про запобігання корупції» корупція визначається як використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей[1].

Наявні форми корупції та ймовірні ризики виникнення нових її форм зумовлені широким колом об'єктивних і суб'єктивних причин, що є характерними для умов кардинальних політичних і соціально-економічних перетворень у суспільстві та державі. Серед таких причин поширеності корупції в Україні можна визначити наступні.

Психологічні втрати перехідного періоду у житті суспільства. Розпад старої системи моральних та інших духовних цінностей спричинив ситуацію втрати значною частиною населення моральних орієнтирів, духовних опор і, одночасно, до широкого поширення цинізму, аморальності та криміналізації суспільної свідомості.

Становлення нової державності й руйнування старої. Стара вертикаль державного управління поступово замінюється новою. Досить частим реорганізаціям піддається система центральних органів влади – міністерств, відомств. Вони скорочуються, об'єднуються, реорганізуються, потім знову поновлюються, відроджуються. Зрозуміло, що в таких умовах вірогідність корупційних діянь значно зростає.

Перерозподіл державної власності. Після проголошення незалежності України розпочався процес зміни державності у нові її форми: створення акціонерних товариств, передача в оренду, розпродаж і перехід у приватну власність земель, підприємств тощо. Цей процес супроводжується чисельними корупційними діяннями, пов'язаними як з оцінкою вартості об'єктів, так і з передачею (продажем) їх новим господарям.

Кризові економічні явища. Спад виробництва, скорочення об'ємів продукції, відсутність оновлення основних фондів у всіх галузях народного господарства сприяють тому, що все більше підприємств, юридичних і фізичних осіб вимушені шукати кредити, позички і дотації. За таких обставин збільшується кількість і розширюється коло звернень до чиновників відповідних міністерств і відомств і, як наслідок, більш поширеною і всеохопною стає корупція, захоплюючи все нові й нові сфери суспільства.

Тінізація економіки. Тіньовою економікою називають економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, або спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства. Тіньова економіка підриває основи існування держави, розкладає державний апарат, оскільки однією з умов її наявності є широкий підкуп працівників державних органів.

Зменшення надходжень до державного бюджету. Скорочення асигнувань на утримання працівників бюджетної сфери, скасування інституту пільг, обмеження фінансування соціальних програм підтримки найбільш уразливих верств населення.

Незавершеність формування правового поля в Україні. Суперечливість вимог одного закону вимогам інших законів стає причиною масового тиску на державні органи, створює сприятливі умови до корупційних дій з боку посадових осіб державних установ, організацій і підприємств різних видів власності.

Стан протидії злочинності. В умовах криміналізації суспільства, поширення особливо тяжких злочинів, боротьба з корупцією за рангом важливості поступається місцем перед терористичними актами, замовними убивствами, розбійними нападами тощо. Разом з тим, відсутні науково обгрунтовані і дієві методики та методичні прийоми щодо виявлення і фіксації корупційних діянь, їх ефективного попередження.

Кадрове забезпечення інституту управлінської ланки в органах державного управління. Практична робота з персоналом, який виконує завдання в умовах корупційних ризиків потребує врахування не тільки наявності провокуючих чи сприятливих чинників професійної діяльності на конкретній посаді, але передусім психологічних особливостей особистості.

На нашу думку, зменшення передумов корупції, підвищення соціальної ціни державної служби (престиж, соціальна забезпеченість) та збільшення ризику вчинення корупційного діяння, – це ті складові, які є підґрунтям антикорупційної політики. Саме такі напрями протидії корупції були визначальними в ряді зарубіжних країн (Сінгапур, Польща), які, за визнанням міжнародної спільноти, досягли значних успіхів у цій сфері[2].

Використані джерела:

1. *Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.*
2. *Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії : моногр. / М.І. Мельник. – К. : Юридична думка, 2004. – 400 с.*

Нагачевська Юлія Сергіївна

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Дослідження причин та умов злочинів проти власності є однією з головних кримінологічних проблем. До числа найважливіших передумов злочинної поведінки належать особистісні, суб'єктивні детермінанти. Для того, щоб вивчити їх, необхідно дослідити особу того, хто вчиняє злочин, і лише на цій основі є можливим аналіз об'єктивних факторів злочинності. Посідаючи основне місце у ланцюгу причинності, особа злочинця є центральним елементом механізму індивідуальної злочинної поведінки та головним об'єктом профілактичного впливу. Вона відіграє особливу роль серед факторів злочинної поведінки: у криміногенних якостях людей акумулюється весь негативний вплив різноманітних умов, обставин та ситуацій, в яких вони жили та виховувалися. Тому вивчення особи, що вчинила злочин, має суттєве значення для ретроспективного аналізу об'єктивних факторів злочинної поведінки (а при широкому вивченні цієї проблеми, тобто при виділенні типових криміногенних якостей, можна проаналізувати причини злочинності по всій країні). Кожна конкретна дія зумовлюється не однією ізольованою причиною, а сукупністю детермінант (факторів), які діяли у різний час та в різних умовах. Але за всієї складності взаємодії цих факторів їх можна певним чином класифікувати, виділити основні, вирішальні. Серед осіб, що були засуджені за вчинення злочинів проти власності, 44% вважали, що вчинені ними злочини несправедливо віднесені до числа злочинів, 48 % – що за вчинені діяння встановлені суворі заходи покарання; 4% – були готові вчинити злочин навіть у випадку невідворотного притягнення до кримінальної відповідальності. Аналіз цього дає можливість визначити, що для вчинення найбільш розповсюджених видів злочинів проти власності характерним є дуже низький рівень солідарності з відповідними морально-правовими заборонами. Одна з перших класифікацій корисливих злочинців належить Арістотелю. Він виділяв два види кримінальної користі: користь багатих (прагнення до надлишку);

користь бідних (цей вид користі породжується недостатністю предметів першої необхідності). Давньогрецький вчений майже дві тисячі років тому визначив важливий кримінальний феномен, який підтвердили сучасні вчені: великі злочини вчиняються багатими, тоді як найбільша увага приділяється бідним. Класифікація Арістотеля до цього часу не втратила наукової цінності, оскільки підходи до впливу на корисливу злочинність багатих і бідних і сьогодні суттєво різняться: перші потребують посилення соціального контролю, другі – розвитку системи соціальної підтримки бідних. Специфіка детермінації злочинів проти власності міститься у їх взаємній обумовленості. На характер цього зв'язку справляють опосередкований або безпосередній вплив численні та різноманітні сфери державного та суспільного життя, їх стан, спрямованість, зміст, ступінь впливу на суспільство. Серед них особливу роль відіграють сфери: 1) формування державної політики, поглядів, концепцій з приводу власності – належності, перетворення; вирішення питання про рівність безпеки та захист принципу вибірковості, пріоритетності стосовно певних форм власності та окремих власників; 2) культури, науки, освіти, що дають можливість активно впливати на суспільство та людей, формувати погляди щодо власності: утвердження загальнолюдських установок у ставленні до власності незалежно від її форм і до власника незалежно від того, є цим власником держава, організація [1]. Користь формує та визначає поведінку багатьох верств населення. Саме користь – найбільш характерна ознака вчинених злочинів не тільки проти власності, але й багатьох інших об'єктів. Необхідно також врахувати, що соціальна структура суспільства в Україні зазнала погіршення через високу роль раніше засуджених осіб (близько – 73544 злочинів було вчинено особами, які були раніше засудженими, у 2014 році – 72833 (динаміка 1,0%). Кримінальний досвід населення настільки великий, що саме він слугує джерелом самодетермінації злочинності. Багато громадян упевнені, що правоохоронні органи працюють неефективно, не виконують функцію гаранта безпеки та захисту прав громадян, а деколи і самі є порушниками. Значно посилюється тотальний контроль над злочинністю з боку самого кримінального середовища. Збільшення коефіцієнту соціальної різниці, різке розшарування суспільства на заможних та бідних, як свідчить світовий досвід у всі часи, породжує значний зріст аморальних явищ та злочинності. Разом із соціальними, економічними факторами велику роль відіграють культурні фактори. Рівень масової культури залишається вкрай низьким. Безкультур'я та бездуховність безпосередньо спричиняють злочинність. Злочини проти власності у нашому суспільстві породжуються поляризацією доходів, інфляцією, економічною нестабільністю, невлаштованістю та злиденністю деяких категорій населення. Ці фактори породжують в основному такі види злочинів, як дрібні та середні розкрадання чужого майна, грошей та інших цінностей. Україна на сьогодні – бідна держава за рівнем та якістю життя свого населення: приблизно 35 % громадян України живуть за межею бідності. Третина погано харчується, не має нормального житла, можливостей достойно проводити вільний час та мати відпочинок, живуть з відчуттям повної безнадії, неможливості щось змінити у своєму житті. Вчиненню злочинів сприяє відчуття тривожності: люди не впевнені у завтрашньому дні, а тому готові до вчинення корисливих дій, аби відвести від себе проблеми матеріального характеру. Звичайно, тривожність можуть відчувати і забезпечені особи, але їхні відчуття – дещо інакші: головним чином пов'язані з нестабільністю фінансових процесів, діями конкурентів, кон'юнктурою ринку, ставленням правоохоронних органів.

Отже, основними детермінантами злочинів проти власності є: низькі темпи розвитку економіки; погіршення фінансового стану як окремих груп підприємств, так і цілих галузей вітчизняного господарства; зростання обсягу імпорту, погіршення його структури; позбавлення вітчизняного виробника можливостей реалізувати себе на внутрішньому ринку; зниження інвестиційної активності; підвищення соціального та дотаційного навантаження на бюджети всіх рівнів; низький матеріальний і духовний рівень життя переважної частини населення України; віктимна поведінка жертв корисливих злочинів.

Використані джерела:

1. *Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.*

Однолько Інна Валентинівна
*начальник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент*

ЛАТЕНТНІСТЬ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ (ЗАХОДИ МІНІМІЗАЦІЇ)

На сучасному етапі соціально-економічної, правової та політичної кризи в Україні, спостерігається погіршення криміногенної ситуації.

Згідно офіційних даних Державної судової адміністрації України, в 2014 р. по всій країні було визнано винними у вчиненні злочинів 113 434 людини. При цьому виправдано – тільки 803. Таким чином, з усіх обвинувачених, щодо яких було ухвалено вирок, 98,6% були визнані злочинцями.

Однак варто зауважити, що вказані кількісні показники, не є об'єктивно вірними (кількість нерозкритих злочинів, злочинів, за вчинення яких встановлені підозрювані, щодо яких ще не ухвалено вирок та злочини, приховані від правоохоронних органів) [1].

Прикладом загрозованої ситуації в масштабах держави варто визначити кіберзлочинність. За даними МВС України тільки у 2014 р. зафіксовано понад 270 спроб несанкціонованого списання коштів з рахунків клієнтів банків на загальну суму більш як 108 млн. грн. Проте, офіційні дані, безумовно, не охоплюють усіх випадків злочинів, бо найчастіше банки намагаються «врегулювати» проблеми на своєму рівні, не надаючи їм розголосу, щоб уникнути репутаційних ризиків [2].

Злочинність в економічній сфері теж характеризується високим рівнем латентності та може складати до 90 % латентності, що пояснюється наявністю соціально-економічної кризи в державі, анексії АР Крим та проведенням антитерористичної операції на Сході країни.

Активізація терористичної діяльності в Україні за останні 2 роки також вплинула на криміногенну ситуацію в державі. Так, тільки протягом 6 місяців 2015 р. за даними Службою безпеки України за-суджено 21 особа за вчинення терактів з початку поточного року, 53 громадянина Російської Федерації притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів різної категорії, 6 з яких підозрюються у шпionажі. До єдиної інформаційної бази осіб, які підозрюються у причетності до діяльності незаконних збройних формувань та сепаратизму, Державна прикордонна служба внесла дані щодо 13500 осіб [3].

Така ситуація свідчить про потребу в невідкладних суттєвих змінах у економічному розвитку держави, у законотворчій та правозастосовній діяльності, у подальшому вдосконаленні нормативно-правової бази, що має відповідати реаліям практики, а також у перебудові й удосконаленні структури органів держави, уповноважених на реалізацію заходів запобігання злочинності.

В своїй роботі вважаю доцільним звернути увагу на латентність злочинів, так як однією з головних причин неналежної попереджувальної та профілактичної роботи співробітників правоохоронних органів є недостатнє виявлення, розкриття та розслідування злочинів.

Латентна злочинність як обов'язкова складова загально-кримінальної злочинності, містить у собі всі її ознаки, обумовлені тими ж соціальними чинниками та спричиняє матеріальну і моральну шкоду суспільству. Існують об'єктивні і суб'єктивні фактори латентної злочинності.

Про важливість ефективного запобігання злочинності, ще у кінці XIX століття вчений-криміналіст, юрист-кримінолог Ганс Гросс, працюючи судовим слідчим, розробив систему рекомендацій для розслідування злочинів. Практичний посібник «Руководство для судебных следователей, чинов жандармерии и полиции» 1893 р., розкривав надто важливі для слідчої діяльності питання зібрання доказів, особливості професійної злочинності, застосування наукових методів для розслідування та запобігання злочинності на основі матеріалів кримінальних справ [4].

Й на сучасному етапі для створення евристично значущої кримінологічної характеристики злочинності, необхідно виділити та дослідити кількісні та якісні показники – елементи характеристики досліджуваних злочинів – та на цьому ґрунті створити цілісне уявлення про кримінологічну ситуацію стосовно злочинів, що вивчаються на території України.

В юридичному словнику «латентна злочинність» визначена як злочинність, яка не взята на облік і прихована від відповідних державних органів, спеціально покликаних з нею боротися [5, с. 364].

Найбільш вдалим визначенням латентної злочинності, на наш погляд, є дефініція українського кримінолога А.Ф. Зелінського: «Латентна злочинність розглядається як сукупність передбачених кримінальним законом діянь, які у зв'язку з певними причинами не враховані правоохоронними органами – ОВС, прокуратурою, службою безпеки» [6, с. 32] та вченої А.І. Долгової: «Латентна злочинність – це сукупність прихованої злочинності. Під прихованою розуміють злочини та їх сукупність, що вчинені, але про них не стало відомо правоохоронним органам і суду. Та частина злочинів, яку скривають, включає злочини, їх сукупність, що стали відомі правоохоронним органам, але з різних причин не знайшли відображення в офіційній статистиці злочинності» [7, с. 135].

Виходячи з вищевикладеного, можна визначити найбільш притаманною для теоретико-правового та практичного забезпечення підхід до визначення латентної злочинності вченого і досвідченого практика О.М. Литвака, який визначає, що латентна злочинність має свої різновиди: природна (коли про вчинені злочини достовірно знають лише самі правопорушники та причетні до цього особи) і штучна латентність (виникає у випадку небажання потерпілих, свідків та посадових осіб, які повинні протидіяти злочинності, сповіщати про вчинені злочини правоохоронні органи, давати правдиві свідчення) [8, с. 63].

На сучасному етапі розвитку української кримінологічної науки «латентна злочинність» може бути визначена як реальна, але прихована чи незареєстрована частина фактично вчинених злочинів.

Враховуючи означене, визначено, що найбільш латентними у 2015 році на території України можуть бути:

- 1) корупційні злочини відповідно до ст. 45 КК України;
- 2) кіберзлочинність у банківській сфері;
- 3) злочинність, пов'язана з незаконним обігом наркотичних засобів;
- 4) злочинність у військовій сфері;
- 5) злочини проти статевої свободи і недоторканності.

Деталізуючи абрис латентної злочинності в Україні, можливо визначити такі заходи мінімізації:

1) з метою виявлення прихованих та незареєстрованих злочинів, порушень законності щомісяця проводити перевірки додержання законності при прийманні, реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події;

2) провести моніторинг латентної злочинності з урахуванням криміногенної ситуації, що характерна для України за останні 5 років на основі математичних методів, які суттєво підвищують точність кримінологічних досліджень та їх висновків;

3) до Закону України «Про бюджет» в частині наповнення бюджету та видатків, передбачити пункт про виділення коштів на виконання вищезазначеного положення.

Використані джерела:

1. *Юридична консультація в Інтернеті «Pozov.com.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pozov.com.ua/ua/index_ua.html*

2. *Стан кіберзлочинності в Україні / МВС України. – статистичні дані за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gazeta.dt.ua/macrolevel/kiberzlochinnist-prihovana-i-yavna-zagroza-.html*

3. *Електронний ресурс : Українські новини – Режим доступу : ukranews.com/news/171568.S-nachala-goda-za-terakt-osudili-21-cheloveka--SBU.ru*

4. *Ганс Гросс / Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81,%D0%93%D0%B0%D0%BD%D1%81*

5. *Юридичний словник / Під ред. Б.М. Бабія, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. – К. : Головна редакція УРЕ Н УРСР, 1974 – 847 с.*

6. *Зелінский А.Ф. Криминология: Курс лекцій. – Х. : Прапор, 1996. – 260 с.*

7. *Криминология: Учебник для юрид. вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 780 с.*

8. *Литвак О.М. Держава і злочинність: Монографія. – К. : Атіка, 2004. – 304 с.*

ПРО РОЛЬ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ДЕЛІКТОЛОГІЇ

Розглядаючи роль потерпілого в механізмі скоєння адміністративного правопорушення існує потреба в частині пошуку нових, закріплених законодавством шляхів захисту цієї особи від деліктних посягань. В певній мірі це викликано значною кількістю адміністративно-деліктних посягань, які вчиняються у сфері громадського порядку, власності, прав і свобод громадян (ст. 9 КУпАП) [1].

Так, за даними Державного комітету статистики України у 2012 році було скоєно 4 813 640 адміністративних правопорушень [2], які заподіяли моральну, фізичну або майнову шкоду конкретним особам (громадянам України, іноземцям і особам без громадянства).

Потерпілий від адміністративного правопорушення має власний процесуальний статус. Стаття 269 КУпАП визнає потерпілим особу, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. На сьогодні адміністративне законодавство України не передбачає закріплення юридичної особи в якості потерпілого. Визнання особи в якості потерпілого від адміністративного правопорушення передбачено змістом протоколу про адміністративне правопорушення (ст. 256 КУпАП). При цьому протокол про адміністративні правопорушення, у разі його оформлення складається у двох екземплярах, один з яких під розписку вручається особі, що притягається до адміністративної відповідальності (ст. 254 КУпАП). Вручення копії протоколу про адміністративне правопорушення потерпілому нормами КУпАП не передбачено. Разом з тим, копія постанови, оголошеної по справі про адміністративні правопорушення, вручається або висилається потерпілому на його прохання (ст. 285 КУпАП). Залежно від обставин скоєння адміністративного правопорушення, у постанові вирішується питання про відшкодування винним майнової шкоди (ст. 283 КУпАП). Розглядаючи зміст поняття «потерпілий від адміністративного правопорушення» звертаємо увагу на те, що законодавець нормативно закріпив ознаки, які характеризують дане поняття. Перша ознака – це моральна шкода, друга – фізична шкода, третя – майнова шкода.

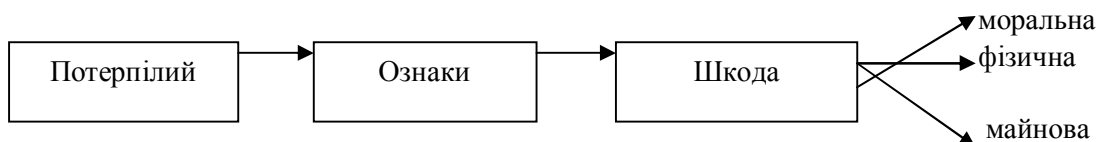

Рис. 1.

Слід зазначити, що шкода в якості ознаки, яка характеризує потерпілого, є реальною за протиправним результатом, визначається за розміром, об'ємом, спричиненими тілесними ушкодженнями.

Моральний аспект шкоди, завданої потерпілому притаманний для адміністративних правопорушень, що порушують особисті немайнові права громадян.

Компенсація моральної шкоди за умови відшкодування її потерпілому є додатковим грошовим стягненням для правопорушника. Розмір моральної компенсації, як правило, визначає сам потерпілий в більшості випадках з метою отримати додаткові відшкодування (чи відновлення права) за рахунок правопорушника. Існує потреба у встановленні чітких і зрозумілих правил компенсації («ціни адміністративної деліктності») за моральну шкоду від вчиненого адміністративного правопорушення. Подібна практика існує у міжнародному праві. Так, в Європейській конвенції «Про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів (23.11.1984 р.), що прийнята із залученням експертів Європейського Союзу з питань права, мова йде про необхідність встановлення мінімальних стандартів компенсації шкоди особам, як потерпіли від правопорушень.

На відсутність мінімальних стандартів компенсації потерпілому від адміністративного правопорушення впливає нерозробленість критеріїв ступеня його моральних страждань.

Введення терміну «ступінь» моральних страждань потерпілого від адміністративного правопорушення сприятиме більш конкретному визначенню їх розмірів. Зміст вказаного терміну можна пояснити, як сукупність моральних страждань, що впливають на фізичний і психічний стан потерпілого. До складових елементів ступеня моральних страждань потерпілого від адміністративного правопорушення можна віднести: легкі страждання; страждання середньої тяжкості; важкі страждання; особливо важкі страждання.

Дискусійним у нашому випадку залишається питання щодо оцінки міжступеневої різниці моральних страждань. Ознаками такої оцінки моральних страждань потерпілого можуть бути: 1) сила моральних страждань; 2) тривалість моральних страждань; 3) рівень моральних страждань; 4) зміст моральних страждань; 5) життєва активність особи.

Для порівняння можна навести критерії оцінки ступеня психічної шкоди, що діють у Великобританії відповідно до Тарифної системи компенсацій за шкоду, заподіяну злочинами.

Тарифи за психічну шкоду [3, с. 25]

Ступінь тяжкості психічної шкоди	Група	Розмір компенсації психічного розгляду
поміркований – продовжується від 6 до 16 неділь	1	1 тис. фунтів ст.
серйозний – продовжується від 16 до 26 неділь	9	4 тис. фунтів ст.
важкий – продовжується більше 26 неділь, але не постійний	12	7 тис. 500 фунтів ст.
дуже важкий – постійна втрата життєвої активності	17	20 тис. фунтів ст.

Оцінка моральних страждань потерпілого від адміністративного правопорушення буде неповною, якщо не приймати до уваги його індивідуальні особливості та обставини, за яких заподіяна шкода.

В адміністративному праві, на відміну від кримінального права, питання щодо заподіяння шкоди потерпілому розглядаються фрагментарно. Так, при кваліфікації адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку за вчинення насильства стосовно потерпілого передбачена адміністративна відповідальність (ст. 173-2 КУпАП). Пояснення насильницьких дій тлумачиться як завдання шкоди фізичному здоров'ю потерпілого без тілесних ушкоджень. Спірним у даному випадку є питання щодо «фізичних страждань» потерпілого, основною ознакою яких є біль. Біль викликає негативні фізичні страждання, які є складовою частиною психічної травми, завданої потерпілому.

Ступінь негативних фізичних страждань залежить від характеру завданої шкоди організму потерпілої особи.

В цій частині має місце прогалина між «відсутністю тілесних ушкоджень» від фізичного насильства і, умовно кажучи, «ступенем фізичних страждань» потерпілої особи. В адміністративному законодавстві України ці питання не мають правового регулювання, що створює на практиці багато непорозумінь, які пов'язані з визначенням обсягу завданої моральної, психічної і фізичної шкоди та критеріями щодо її компенсації.

Внутрішній «зміст» завданої шкоди потерпілому є підставою для визначення процесуального статусу особи у якості учасника провадження в справі про адміністративне правопорушення. Процесуальний статус потерпілого в якості учасника адміністративного провадження крім загальної ознаки, яку ми розглянули, може мати в окремих випадках певні особливості (спеціальний статус), який характеризує потерпілого зі сторони його суспільної значимості або суспільної користі. Міжнародні правові стандарти в частині визнання особи потерпілою закріплені у «Рекомендації R (85) 11 відносно стану потерпілого в межах кримінального права і кримінального процесу» (прийняті Комітетом міністрів Ради Європи на 387 засіданні заступників міністрів від 27 лютого 1984 р.) [4] мають значно ширший перелік видів завданої шкоди. Це – фізична, матеріальна, психічна і соціальна шкода від вчиненого правопорушення.

Адміністративно-правове закріплення психічної і соціальної шкоди від вчинених щодо особи деліктних дій вимагає вивчення і розробки критеріїв, за допомогою яких можна здійснити оцінку моральних, психологічних і фізичних страждань (втрат) потерпілого.

До психологічних втрат потерпілого від адміністративного правопорушення можна віднести: – різноманітні за проявами відчуття страху; – відчуття пригніченості у потерпілої особи; – втрати інтелектуальні; – втрати суб'єктивні (ті, що безпосередньо стосуються особи – політичні, трудові, освітні та інші права потерпілого).

Соціальні втрати потерпілого від адміністративно-деліктних посягань відносяться до його особистих немайнових прав, але без заподіяння потерпілому моральних та фізичних страждань.

Достатньо чіткою є позиція законодавця щодо визначення кола осіб, які набувають права потерпілого від адміністративного правопорушення згідно ст. 270 КУпАП. Це – законні представники потерпілого (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники, адвокати та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи).

Узагальнюючи, зазначимо, що потерпілому від адміністративного правопорушення може бути завдана моральна, фізична, психологічна і майнова шкода. Законодавець вважає «чисто» теоретичними міркування щодо заподіяння потерпілому психічної та соціальної шкоди. Крім того, на законодавчому рівні відсутнє закріплення поняття родини в якості законного представника.

Використані джерела:

1. *КУпАП : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 4 березня 2013 року [офіційний текст]. – К. : Паливода А.В., 2013. – 284 с.*
2. *Адміністративні правопорушення та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в Україні у 2012 році / Статистичний бюлетень (форма № 1-АП). – К., 2013. – 38 с.*
3. *Эрделевский А.М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом [Текст] / А.М. Эрделевский. – М. : Инфра – М, 1997. – 321 с.*
4. *Рекомендация R (85) 11 Комитета министров государствам-членам относительно положения потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса // «Российская юстиция». – 1997. – № 7.*

JUDr. Stanislav Pisár, LL.M

Fakulta práva Janka Jesenského. Vysoká škola v Sládkovičove. Slovenská republika

ZNEUŽÍVANIA DROG: HISTÓRIA A SÚČASNÁ SITUÁCIA

Človek sa od počiatku svojej existencie orientoval v prírode pokusom a omylom, a tak muselo nevyhnutne dochádzať k rôznym náhodným intoxikáciám požitím rastlinnej a živočíšnej potravy. Tak sa postupne naučil rozlišovať vplyv rôznych konkrétnych prírodných produktov na organizmus a podľa toho aj konal, niektorým sa vyhýbal a naopak, iné vyhľadával. Postupne dokázal kategorizovať jednotlivé druhy, naučil sa ich kombinovať a niektoré úplne vylúčil zo svojho jedálneho lístka. Spoznal však i také druhy, ktoré viedli k zmene správania a zmysľania. V rámci zachovania druhu si veľmi rýchlo uvedomil ich nebezpečnosť a tak ich užívanie sa stalo okrajovou záležitosťou komunity. Pretavilo sa to do rôznych foriem rituálov a šamanstva, kde nositeľom tejto výsady bol jeden člen komunity (čo dodnes pretrváva v rôznych kmeňoch prežívajúcich v Latinskej Amerike a v Afrike). Už v staroveku príslušníci rôznych náboženstiev verili, že látky, ktoré spôsobujú povznesenú náladu a zabudnutie alebo navodzujú všelijaké extatické stavy, sú darom bohov. S týmto názorom sa stretávame v bájach mnohých národov. Ľudia verili, že sa dajú pripraviť rôzne látky, ktoré prinášajú zabudnutie alebo naopak, spôsobujú nesmrteľnosť, umožňujú stýkať sa s nadprirodzenými bytosťami, vracajú mladosť, navodzujú lásku, prípadne zase zbavujú človeka vlastnej vôle a podrobujú ho vôli druhého. Drogy mali veľký význam i v mágii a s jej prejavmi sa stretávame už v najstarších bájach a povestiach. S vplyvmi drog sa stretávame aj v kultúre

a umení, napr. mnohé obrazy, sochy i hudobné diela stredovekých majstrov boli inšpirované drogami. Jednou z najstarších známych drog sú produkty indického konope, ktoré je známe viac než päť tisícročí. Dôkazy o tom nachádzame v mnohých historických dokumentoch. Konope bolo nazývané „prameňom šťastia“, „budičom smiechu“. Je to droga známa po celej južnej Ázii. Odtiaľ sa rozšírila i do celého sveta, kde získala zápornú povest'. Dnes je užívanie drog z konope, najmä marihuana a hašiš, veľmi rozšírené. Je preto pochopiteľné, že ľudstvo sa všetkými silami bráni zneužívaniu drogy a jeho následkom. Novodobá chémia nás obohatila nielen o účinné lieky, ale spôsobila i rozšírenie látok, na ktoré vzniká nebezpečný návyk. Pevné miesto v drogových závislostiach zaujala zázračná rastlina koka, ktorá pomáhala znášať veľké telesné vypätie a zaháňala hlad. V 19. storočí bol objavený účinný alkaloid kokaín a zanedlho potom sa objavujú prvé správy o kokainizme. Najprv sa kokaín používal pri odvykacej kúre u morfinistov, avšak jedna závislosť sa nahradila druhou a od začiatku nášho storočia sa slávi v jeho zneužívaní úspech dodnes. Našej kultúre sú blízke látky ako kofeín a nikotín, najrozšírenejšie návykové látky obsiahnuté v káve, čaji a tabaku. Snáď výsadné postavenie a to v celosvetovom meradle má alkohol, známy, uctievaný a zatracovaný počas celých dejín ľudstva. Dodnes sú zneužívané rôzne antidepresíva, antiparkinsoniká a anestetiká, napr. oxid dusný (rajský plyn), éter a chloroform. Problematika zneužívania drog sa v rôznych podobách dotýka krajín celého sveta, a tak naša krajina nie je žiadnou výnimkou. Je veľmi pravdepodobné, že na našom území sa psychotropné látky zneužívali už v období neolitu. V tom období to boli predovšetkým psychedelické účinky rôznych bežne dostupných húb ako napr. muchotrávka červená, využíval sa durman a ľuľkovec zlomocný, ale inhaloval sa už aj dym hašiša. Určité známky drogového problému na Slovensku sa objavujú už od šesťdesiatych rokov, sú však takmer skryté a v každom prípade nevýrazné pred rokom 1989. Zaznamenal sa vzostup užívania prchavých látok u mládeže pod 20 rokov, zriedkavé prípady fajčenia marihuany a výnimočne užívanie tvrdých drog, zväčša v rámci experimentácie. Treba dodať, že malý počet drogovito závislých osôb sa vyskytol aj medzi zdravotníckym personálom, kde bol dostupný morfin alebo dolsin². Po roku 1989 sa situácia začala meniť a drogový problém sa stával výraznejším, čo súviselo s otvorením hraníc svetú. Od roku 1991 sa začali objavovať nové, početnejšie prípady závislých od opiátov, predovšetkým od heroínu. Bol to prelom, pretože do tej doby sa na psychiatriách zaoberali iba alkoholikmi, a tak sa i so závislými od heroínu pracovalo podobne ako s alkoholikmi. Už začiatkom roka 1993 sa počet závislých od tvrdých drog rapídne zvyšoval a v roku 1994 bola situácia na Slovensku charakterizovaná ako drogová epidémia, ktorá postihla najmä Bratislavu. Výrazný bol nízky vekový priemer konzumentov v rozpätí 14 až 19 rokov, čo sa dovtedy nevyskytovalo. Ešte aj v roku 1995 bolo užívanie drog sústredené najmä do Bratislavy a zvyšok Slovenska bol akoby mimo tohto problému. Ešte v prvom polroku 1996 bola Slovenská republika predovšetkým tranzitnou krajinou na Balkánskej ceste, ale súčasne ožíva domáca drogová scéna a je charakterizovaná rozvíjajúcim sa trhom a vlastnou produkciou predovšetkým kanabisu, ale i nezákonnou produkciou amfetamínov. V roku 2000 sa zaznamenali na drogovej scéne dva výrazné trendy, a to zvýšenie priemerného veku mladistvého, pohybuje sa medzi 20 a 24 rokom, čo by sme mohli charakterizovať ako pozitívny jav a naopak, negatívnym trendom je znižovanie rozdielu medzi počtom závislých mužov a žien. Rok 2002 bol charakteristický nárastom ponuky syntetických drog, čo bolo spojené aj s nárastom ilegálnych metamfetamínových laboratórií. Slovensko je možné charakterizovať ako krajinu s plne rozvinutým domácim drogovým trhom, na ktorom sú zastúpené všetky druhy drog dostupné v rámci Európskej únie. Je možné konštatovať, že v roku 2004 sa drogové zločinecké štruktúry plne etablovali v rámci našej krajiny. Išlo hlavne o organizované drogové skupiny založené na etnickom, ale aj rodinnom princípe, čo znamená ich uzavretosť voči okoliu. Drogová trestná činnosť sa oproti ostatným druhom trestnej činnosti vyznačuje niekoľkými špecifickými znakmi. V prvom rade je pre ňu charakteristické to, že na vykonávanie tejto vysokoorganizovanej a vysokolukratívnej trestnej činnosti sa využívajú spravidla najmodernejšie prostriedky, ktoré často nie sú k dispozícii represívnym zložkám štátu. Sú využívané na jednej strane na konšpiráciu a utajenie organizácie páchatel'ov a ich aktivít, na strane druhej na zakrytie „tovaru“ a jeho „ochranu“ tak, aby bola možná jeho preprava a distribúcia ku konzumentovi.

Bežným bolo napr. držanie a prechovávanie minimálneho množstva drog, čo je reakcia dílerov na zmeny v oblasti postupov polície. Vyskytlo sa aj využívanie a zapájanie maloletých osôb do štruktúr organizovaného bytového predaja drog, čo je typické pre organizované rómske skupiny. Opatrenia boli

zamerané na efektívne eliminovanie tejto trestnej činnosti v Bratislavskom kraji a na jednotlivých úsekoch štátnej hranice.

V rámci Slovenskej republiky sa jednoznačne prejavovala tendencia koncentrácie drogovej trestnej činnosti do hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy a jej širšieho okolia. Región sa vyznačuje najväčšou hustotou obyvateľstva, ale aj koncentráciou hospodárskych aktivít, čo vytvára podmienky na drogovú trestnú činnosť. Hlavný podiel na organizovaní obchodu s drogami na území hlavného mesta Bratislava mali skupiny etnických Albáncov z Kosova. Mali prepojenie na turecké zdroje a dobre vybudované transportné cesty po Balkánskej trase a jej južnej vetve a čiastočne aj po severnej vetve. Dominantnou drogou v bratislavskom regióne bol heroín. Na trhu bol zistený zvýšený nárast syntetických drog, pervitínu a extázy. Zvyšovanie ich množstva na trhu bolo zapríčinené dostupnosťou a možnosťou zabezpečenia výroby pervitínu z domácich zdrojov. Záujem konzumentov bol evidovaný aj o kokaín. V bratislavskom regióne boli zastúpené všetky druhy drog a je možné konštatovať, že Bratislava má vedúce postavenie aj z pohľadu drogovej kriminality.

Literatúra:

1. LISONĚ, M. *Drogová kriminalita – možnosti jej kontroly PZ*. Bratislava: Akadémia PZ, 2003, s. 29.
2. OČENÁŠOVÁ, E. *Drogy a kriminalita*. Bratislava: Akadémia PZ, 2004, s. 33.

JUDr. Ivan Roháč, LL.M., MBA

Fakulta práva Janka Jesenského. Vysoká škola v Sládkovičove. Slovenská republika

DEFINÍCIA PRÍJMU Z TRESTNEJ ČINNOSTI

Kedysi časté výroky mnohých ekonómov či politikov, že „špinavé peniaze“ neexistujú sú už dávno minulosťou a o ich existencii niet pochyb. Sám za seba hovorí už fakt, že ročne sa ich na svete „preperie“ 1,5 až 2 bilióny dolárov, pričom presnú sumu sa tipovať neodváža asi nikto. Jednoznačná definícia špinavých peňazí síce nejestvuje, ale považujú sa za ne predovšetkým peniaze, ktoré pochádzajú z trestnej činnosti, teda príjem (výnos) z trestnej činnosti, hlavne z obchodu s drogami, prostitúcie, obchodu so zbraňami, obchodovania s ľuďmi, krádeží, podvodov, lúpeží, vydierania, úžerníctva, neoprávneného podnikania, falšovania peňazí, a dalo by sa pokračovať celou „pestrou paletou“ trestných činov, spojených najmä s organizovanou kriminalitou. Stále však zostáva faktom, že práve obchod s drogami vytvára až tri štvrtiny z celkového objemu špinavých peňazí. V tomto kontexte by som rada spomenula, trestnú činnosť, ktorú pri hodnotení pomerov v Slovenskej republike vo svojej hodnotiacej správe označili experti z výboru Rady Európy MONEYVAL za hlavné zdroje nelegálnych príjmov v Slovenskej republike. Sú nimi: nezákonné obchodovanie s minerálnymi olejmi, podvody spáchané nadmerným odpočtom DPH, nezákonné prevádzanie prístahovalcov do západnej Európy, nezákonné pašovanie cigariet, krádeže áut a nezákonné obchodovanie s narkotikami.

Príjem z trestnej činnosti nemusí mať iba podobu peňazí, ale aj podobu akejkoľvek inej hnutelnej alebo nehnuteľnej veci, prípadne podobu majetkových práv. Špinavé peniaze „v užšom zmysle slova vyjadrujú peniaze pochádzajúce z trestnej činnosti a v širšom zmysle slova všetky výnosy a výhody získané z trestnej činnosti“. Kritérium na odlišenie špinavých peňazí od ostatných peňazí je jasné, a to zdroj a spôsob ich nadobudnutia... Pritom nie je správna všeobecná predstava, že špinavé peniaze sú nezdanené, pretože „prepierači“ sa radi a často schovávajú za tzv. daňovú clonu, čo znamená, že výnosy z trestnej činnosti vykazujú ako tržby a rovnako tak ich aj odvádzajú do bánk. Charakteristickým prvkom legalizácie príjmov z trestnej činnosti je ochota práčov obetovať v procese legalizácie až 30–40 % finančných prostriedkov.

Snahou majiteľov takto získaných peňazí je zbaviť tieto peniaze ich „špinavého pôvodu“. Časť týchto peňazí ide formou bežnej spotreby do legálnej ekonomiky, časť sa točí v nelegálnej ekonomike a teda slúži na ďalšie páchanie trestnej činnosti a časť týchto peňazí je potrebné preprať, teda pretransformovať do legálnej

ekonomiky, aby tieto peniaze mohli prinášať ďalšie, už legálne výnosy. Samozrejme mám na mysli aj ostatné formy príjmu z trestnej činnosti, teda akýkoľvek hnutelný a nehnuteľný majetok, prípadne majetkové práva, pre ktoré vyššie uvedené platí obdobne. Na legalizáciu peňazí získaných nezákonným spôsobom sa vžil termín pranie. Prvý krát sa v tlači objavil v roku 1973 v súvislosti s aférou Watergate a americkým prezidentom R. Nixonom. Názov pranie špinavých peňazí vznikol preto, že presne popisuje prebiehajúci dej, teda nezákonné alebo špinavé peniaze prechádzajú cyklom transakcií, teda praním, tak, aby sa na druhom konci vynorili už ako legálne, teda čisté. Inými slovami, zdroj ilegálne nadobudnutých prostriedkov je zahmlený reťazcom prevodov a obchodov, vedúcich k tomu, že rovnaké fondy sa nakoniec znovu objavia ako legitímny príjem. Traduje sa, že tento termín pochádza z USA, z 20. rokov minulého storočia... V uvedenom období platila v Spojených štátoch prohibícia alkoholu, čo viedlo k rozkvetu kriminality. Vznikali zločinecké gangy, ktoré sa zameriavali hlavne na pašovanie alkoholu, predaj drog, hazard, prostitúciu, či vydieranie. Tieto zločinecké skupiny vlastnili verejné pracovne alebo umývacie linky áut, ktoré mali zastrieť nelegálnosť ich príjmov. Ich výnosy umelo zvyšovali svojimi príjmami z predaja drog, alkoholu, vydierania a iných výnosných činností... Názov pranie peňazí mal vytvoriť povestný Al Capone, ktorý bol tiež jedným z vlastníkov takýchto pracovní. Táto historka však nie je pravdivá. Pranie špinavých peňazí nie je nič iné ako kúzelnícky kúsok. Je to magický trik, ako vytvoriť bohatstvo. Zo všetkého ľudského snaženia má snáď najbližšie k alchýmii. Je životnou nutnosťou priekupníkov narkotík, podvodníkov, pašerákov, únoscov, obchodníkov so zbraňami, teroristov, vydieračov a neplatičov daní. "Pranie špinavých peňazí je dôsledkom páchania inej, spravidla organizovanej a veľmi rôznorodej trestnej činnosti na ktorú bezprostredne nadväzuje, počnúc obchodom s drogami, cez prostitúciu, podvody, krádeže, lúpeže, falšovanie peňazí, obchodovanie so zbraňami či ľuďmi, pašovanie umeleckých diel a pod. Aby sa takto získané peniaze mohli užívať je potrebné ich v prvom rade zlegalizovať, aby sa zakryl ich zdroj a pôvod v trestnej činnosti. Treba zdôrazniť, že legalizácia príjmov z trestnej činnosti je jednak dôsledkom páchania trestnej činnosti, a zároveň je sama trestným činom. Termín Pranie špinavých peňazí vo všeobecnosti možno definovať ako pranie peňazí pochádzajúcich z trestnej činnosti. Výstižnejšia je však definícia, ktorá ho charakterizuje ako „proces premeny výnosov získaných trestnou činnosťou na legálne majetkové hodnoty prostredníctvom využitia legálneho finančného systému“. Teda cieľom je zatajenie majetku pochádzajúceho zo zločinu, resp. zatajenie nelegálnosti jeho pôvodu a jeho „očistenie“ prostredníctvom legálneho finančného systému a následné použitie takéhoto majetku spôsobom, ako keby bol jeho pôvod legitímny. Ide o premenu nelegálne získaných príjmov z trestnej činnosti na legálne majetkové hodnoty, ktoré pôsobiadojmom, že boli získané zákonným spôsobom. V každom prípade ide o prejav úsilia zlegalizovať majetok, ktorý súvisí so zločinom.“Charakteristickými črtami procesu prania špinavých peňazí sú: a) utajenie pravého vlastníctva a skutočného zdroja prostriedkov, b) zmena podoby a formy zdrojov, c) zastretie stôp, d) kontrola procesu prania špinavých peňazí. Pokiaľ legalizácia špinavých peňazí neprináša možnosť ich ďalšieho využitia k dosiahnutiu zisku, zväčša neexistuje ani záujem na legalizácii príjmov z trestnej činnosti, hoci z tohto pravidla existujú i výnimky, kedy záujem na legalizácii peňazí, má prednosť pred požiadavkou na dosiahnutie budúceho zisku. Rozhodnutie či špinavé peniaze preprať, ovplyvňuje viacero faktorov. Jednak zváženie rizík, ktoré prepranie prinesie, a ktoré sú podmienené miestom, časom i spôsobom prania, a taktiež skutočnosť či a akým spôsobom je tieto peniaze možné použiť po ich vypraní.

Literatúra:

1. DEBNÁROVÁ ZIMANOVÁ, N.: *Pripravenosť Slovenskej republiky plniť medzinárodné štandardy na ochranu finančného systému pred praním špinavých peňazí a financovaním terorizmu.: Právne a inštitucionálne aspekty boja proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti. Zborník príspevkov k vedeckovýskumnej úlohe zo seminára konaného dňa 29. októbra 2007 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave. str. 79*
2. STIERANKA, J.: *Pranie špinavých peňazí a boj proti nemu. str. 6*
3. STIERANKA, Jozef: *Pranie špinavých peňazí. str. 31*
4. ROBINSON, J.: *Pánové z prádelny špinavých peňazí. str. 13*
5. NETT, Alexandr: *Praní špinavých peňazí. str. 4*

Соловій Ярослав Іванович

професор кафедри кримінального права та процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ СИЛОВОМУ ЗАХОПЛЕННЮ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ПРОЯВАМ РЕЙДЕРСТВА

Одним із ключових аспектів боротьби з корупцією та економічною злочинністю є протидія незаконному силовому захопленню підприємств (рейдерству) – як сукупності злочинних діянь. Загальновідомо, що в українському кримінально-правовому законодавстві відсутня єдина норма, що передбачає покарання за незаконне захоплення підприємств з метою їх привласнення чи встановлення контролю над їх активами, у зв'язку з чим на практиці нерідко виникають проблеми кваліфікації даного діяння, яке включає як реальну, так і ідеальну сукупність декількох складів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України.

Є дві юридичні позиції відносно кваліфікації діянь, пов'язаних із захопленням підприємств (рейдерства). Відповідно до першої – рейдерство складається з різних складів злочинів, а тому його кримінально-правова кваліфікація попросту є комплексом декількох складів. Відповідно, для вирішення проблеми неефективного притягнення рейдерів до відповідальності за сукупністю складів злочинів необхідно створити спеціальну методику розслідування подібних справ, навчити їй фахівців (С.С. Чернявський, О.Є. Користін, Я.В. Монастирський та ін.) [6, с.23].

Досліджуючи проблему протидії рейдерству Н. Гуторова дійшла висновку, що чинне кримінальне законодавство містить норми, які дають підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за дії, що входять до системи заходів з протиправного захоплення підприємств, а тому подальше вдосконалення кримінального законодавства у цій частині має відбуватися шляхом встановлення комплексу норм, які передбачатимуть кримінально-правову охорону корпоративних відносин. Криміналізація рейдерства як окремого суспільно-небезпечного діяння шляхом встановлення відповідальності за його вчинення у спеціальній кримінально-правовій нормі не вбачається доцільною, оскільки, з одного боку, призведе до надмірності криміналізації, з іншого – створить зайві складнощі при притягненні винних до кримінальної відповідальності, оскільки потребуватиме доведення суб'єктивних ознак системи рейдерських дій у цілому, тобто умислу на протиправне захоплення підприємств [1, с.7].

Інший, менш розповсюджений, погляд, зводиться до необхідності виділення рейдерства в окремий склад злочину [3, с.28]. На нашу думку, під такою точкою зору є як теоретичні, так і, головним чином, практичні міркування. Одним із дієвих способів боротьби з незаконними поглинаннями (рейдерством) може стати вдосконалення правозастосовчих механізмів.

На здійснення заходів щодо протидії рейдерству у квітні 2009 р. було оприлюднено Указ Президента України № 191/2009 від 26 березня 2009 р. «Про додаткові заходи щодо посилення захисту права власності». Цими Указами Президента Кабінету Міністрів України за участю Верховного Суду України та Генеральної прокуратури України для забезпечення захисту прав та законних інтересів акціонерів при вирішенні корпоративних конфліктів доручено проаналізувати факти рейдерства та за результатами аналізу, з урахуванням міжнародного досвіду вирішення подібних питань внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України проекти законодавчих актів, зокрема й щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство [5].

Отже, насамперед і головним чином, мова йшла про правову конструкцію, що включає, крім іншого, формулювання нової статті КК України, опираючись на яку можна буде більш ефективно виявляти, кваліфікувати та розслідувати рейдерські захоплення. Тобто, існує нагальна потреба формування й внесення в КК України самостійного нового складу злочину під назвою «Рейдерство». Переваги включення даного складу в КК України полягають у тому, що істотно полегшиться: можливість виявлення й кваліфікації такого злочину й порушення кримінальної справи; розслідування

таких злочинів (доказова база стане набагато менш об'ємною), оскільки акцент буде зроблений на об'єктивній стороні; полегшиться контроль і нагромадження статистики по розслідуванню такого типу справ. На жаль, як говорять: «а віз і нині там» у кінці 2009, хоча не за горами 2016 рік.

Звичайно, сьогоднішня слідчо-судова практика дає певну можливість притягувати до кримінальної відповідальності окрему частину як безпосередніх учасників рейду, так і державних службовців, що сприяють рейдерам. З цією метою наведемо перелік злочинів КК України, за якими можливе притягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку з рейдерством:

- ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності»;
- ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу»;
- ст. 357 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження»;
- ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання піддроблених документів»;
- ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем»;
- ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень»;
- ст. 366 КК України «Службове підроблення»;
- ст. 367 КК України «Службова недбалість» та інші [6].

Судячи із широти вищенаведеного списку статей КК, може здатися, що на якомусь етапі рейдерські дії, по-перше, будуть припинені, а, по-друге, винні особи (замовники, рейдери і їхні пособники) понесуть кримінальну відповідальність хоча б за один з перерахованих злочинів. Однак це досить абстрактне уявлення. У реальному житті, і про це свідчить практика, ні рейдерські захоплення здебільшого не припиняються, ні винні не несуть реального покарання.

Це зв'язано, як мінімум, з наступними обставинами.

По-перше, цілком закономірно, що при кваліфікації в рамках чинного законодавства, ланцюжок рейдерських дій не з'являється як ланцюжок суспільно-небезпечних діянь. Скоріше, як звичайне комерційне поглинання. Якщо ж «жертва рейдерської атаки» звертається до правоохоронних органів або в суд за захистом, то найчастіше їй важко або неможливо обґрунтувати свою позицію як потерпілої сторони. Принаймні зовні все виглядає законно.

По-друге. Існують величезні труднощі для розслідування рейдерських захоплень. Справа в тому, що наслідок силового захоплення підприємства (втрата контролю над активами підприємства) стикається з великим числом протиправних діянь, кваліфікованих за різними статтями КК України. І об'єднати їх «наскрізною ідеєю» рейдерства досить складно. До того ж часто доводиться доводити умисел саме на протиправне та силове захоплення підприємства, а його часом неможливо довести.

В-третьє. Не можна забувати, що рейдерство, принаймні, у наших умовах, безпосередньо пов'язане з підкупом різноманітних посадових осіб: судів, правоохоронних, податкових, владних органів, що реєструють підприємства і видають дозволи, забезпечують охорону захоплених підприємств, забезпечують виконання рішень судів, здійснюють нагляд та контроль та інші. Інакше кажучи, ми маємо справу з корупційним, причому багатоепізодним і надскладним злочином з досить великим набором співучасників. Тому, з одного боку, тут позначається названа вище друга обставина (труднощі розслідування), а з іншого, – ймовірна корупційність інстанцій, у які може звернутися потерпіла сторона. Отже, проблем на цьому шляху чимало.

Злочинна діяльність, пов'язана з рейдерством, охоплює низку злочинів, що передбачені різними розділами КК України, але пов'язані єдиною метою та суспільно-небезпечним наслідком їх вчинення. Цим наслідком є встановлення контролю над юридичною особою чи її активами.

А. Орлеан та Р. Дурдієв відмічають, що проблема криміналізації рейдерства обумовлюється складністю цього явища. Очевидно, що окремі випадки рейдерства можуть надзвичайно відрізнятися один від одного і тому важко поєднати всі різновиди рейдерства в одному складі злочину [4, с. 83].

Очевидно, за змістом рейдерство є корисливим заволодінням нерухомим чи рухомим чужим майном, вчиненому у різний спосіб (із застосуванням насильства, обману, зловживання службовим

становищем або використання корупційних схем) з метою легалізації або встановлення контролю над юридичною особою чи її активами.

Інакше кажучи, рейдерство – це легалізація та (або) встановлення контролю над розкраданням власності захопленого підприємства. Саме в цьому й складається головна суспільна небезпека даного злочину.

У той же час ми припускаємо, що на практиці будуть в основному проблемні випадки кваліфікації дій службових осіб, які або самі є замовниками або напряду зацікавлені в придбанні того або іншого активу, або ж якщо вони є безпосередньо рейдерами.

Як видно з опису існуючих на нинішній день позицій по протидії рейдерству, всі вони мають істотні недоліки й у випадку проходження якої-небудь із них протидія рейдерству, спрямована на поліпшення умов ведення бізнесу в країні, може привести до зворотнього ефекту. У зв'язку із цим, щоб уникнути руйнівних наслідків для економіки країни будь-які зміни в законодавстві можуть прийматися тільки після всебічного аналізу й оцінки нововведень і їхніх можливих наслідків із залученням як державних органів, так і професійних учасників ринку корпоративних відносин, експертних, суспільних і правозахисних організацій.

Ми підтримуємо думку, що доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями на всіх етапах організації і здійснення рейдерського нападу, є наслідком діяльності організатора. Тому кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені рейдерськими групами чи організаціями, підлягає відповідно до закону (ч. 1. ст. 30 КК України) організатор [3, с. 88].

Отже, оскільки рейдерство являє собою комплексне кримінологічне явище, протидія йому теж повинна носити комплексний характер і виявлятися на різних рівнях: як на рівні кримінального, корпоративного, адміністративного, цивільного права, так і на рівні економічної та кримінальної-правової політики держави в цілому.

Використані джерела:

1. Гуторова Н. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство / Н. Гуторова // *Юридичний радник*. – 2007. – №2(16). – С. 6–9.
2. Диба І. Обличчя зла або як боротися з рейдерством / І. Диба. // *Юридичний вісник України*. – 2006. – №47. – С. 8.
3. Камлик М.І. Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії / М.І. Камлик, М.А. Погорецький, В.П. Шеломенцев. // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2007. – №17. – С.69–88.
4. Орлеан А. Щодо криміналізації рейдерства / А. Орлеан, Р. Дурдисев // *Вісник Прокуратури*. – 2007. – №8. – С.83–88.
5. Указ Президента України № 191/2009 від 26 березня 2009 р. «Про додаткові заходи щодо посилення захисту права власності». [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/9106.html
6. Чернявський С.С. Протидія злочинним захопленням суб'єктів господарювання як виявам рейдерства : посібник / За заг. ред О.М. Джужі. – К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 60 с.

Ступник Ярослав Валерійович

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права
юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
кандидат юридичних наук*

СУЧАСНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У юридичній літературі висловлюються різні точки зору, що визначають поняття, зміст і призначення політики протидії злочинності в сучасний період. В даний час цьому питанню присвячено багато наукових робіт, включаючи монографії, посібники, статті, в яких можна знайти відповіді на найскладніші і дискусійні питання [1].

На думку Г.М. Міньковського, з якою варто повністю погодитись, вказану політику слід розглядати в двох аспектах – широкому і вузькому. Перший «охоплює систему боротьби зі злочинністю в цілому, комплексно характеризує науково обґрунтовану лінію цієї боротьби, стратегію ... держави в цій сфері, місце і значення боротьби зі злочинністю в забезпеченні потреб соціального розвитку, характеризує систему цієї боротьби, тенденції її розвитку (щодо задач, суб'єктів, засобів), проблемні ситуації і шляхи їх вирішення». Другий аспект охоплює «... концепцію використання в боротьбі зі злочинністю саме кримінально-правових засобів (кримінального покарання, замінюючих і підкріплюючих заходів); їх взаємодію з системами інших засобів боротьби зі злочинністю» [2, с. 67]. Аналогічної думки дотримуються І.М. Даньшин [3] та О.М. Литвинов [4].

Очевидно, що в широкому значенні кримінально-правова політика виступає в якості реальної направляючої та мобілізуючої зусилля людей соціальної сили, що рухає механізми впливу на причини злочинності, саму злочинність як соціальне явище і на боротьбу з конкретними злочинами.

Як відомо, політика виражає функції держави з управління тією або іншою сферою суспільного життя. Політика боротьби зі злочинністю – один з головних державних інструментів протидії злочинності, механізм гармонізації соціальних відносин. Вона існує в державі разом з іншими різновидами політики в області економіки, екології, демографії, міграції населення та ін.

Політика протидії злочинності як один із напрямів соціальної політики – це державна політика в області боротьби зі злочинністю, яка є стратегією і тактикою цієї боротьби. Стратегія і тактика припускають відповіді на два одвічні запитання: що робити і як робити. На перше запитання дає відповідь стратегія, на друге – тактика.

Політика протидії злочинності визначає основні напрями впливу на злочинність, формуючи кримінальне, кримінально-процесуальне і кримінально-виконавче законодавство.

Кримінальна політика є тією частиною політики протидії злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм і практики їх застосування [5, с. 21].

Власне кажучи, стан сучасної боротьби зі злочинністю в нашій країні може логічно привести до висновку, що в Україні відсутня реалістична, науково обґрунтована кримінальна політика у вигляді обговореної і прийнятої концепції, стратегії, програми. Ті документи, які час від часу приймаються, не можуть ясно позначити цілісну політику держави з протидії злочинності. Ці зауваження можна по праву віднести до багатьох соціально значущих рішень останніх років, що приймаються на державному рівні, без урахування думки вчених, всупереч запереченням професіоналів, керуючись тільки баченням або амбіціями чиновника, наділеного владою. Безумовно, такий стан речей необхідно кардинально міняти.

Простежуються два напрями сучасної кримінальної політики. Перший пануючий – традиційне «посилення боротьби» зі злочинністю. Безперспективність і згубність такого підходу для багатьох фахівців очевидна. Нажаль, популістичні заклики до «посилення» знаходять широку підтримку населення, працівників правоохоронних органів. Другий напрям політики – масове приховування злочинів від реєстрації.

У сучасних умовах державі необхідна реалістична політика протидії злочинності, яка повинна бути науково обґрунтованою, фаховою, містити основні концептуальні і програмні документи. В рамках її відбувається реалізація реформування системи правоохоронних органів, проведення судової реформи, формування ювенальної юстиції, робота по криміналізації і декриміналізації суспільно небезпечних діянь. В даний час, наприклад, доречно розглядати необхідність визначення державної кримінальної політики з попередження та боротьби з наркозлочинністю і злочинністю неповнолітніх, організованою, необережною, вуличною, корисливою, корупційною та інших форм і категорій злочинів [6, с. 134].

Кримінальна політика проявляється в певних формах (законодавчій, правоохоронній і судовій), по основних напрямках, в яких реалізуються кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, кримінологічний, криміналістичний підходи. Погоджуючись з даним виділенням основних форм і напрямів політики, що діє в області боротьби зі злочинністю, слід звернути увагу на відсутність єдності між ними в процесі реалізації. Так, законодавча політика у ряді випадків коректується і, на жаль, не завжди в кращу сторону, практикою застосування цих законів (судовою політикою). Правоохоронна і судова системи нерідко демонструють свою винятковість і самостійність, діють шляхом свого бачення і тлумачення законів. Таким чином, складається правозастосовна практика у відриві від політики, визначеної законодавцем. Наприклад, до неї можуть вноситися деякі корективи за бажанням або під тиском влади.

Вважаємо, що коли мова йде про політику протидії злочинності як один з головних державних інструментів впливу, то вона не повинна розумітися дуже вузько і зводиться тільки до заходів, передбаченим кримінальним законодавством. Це складний соціально-правовий феномен, в якому поєднуються теоретико-інформаційні й державно-управлінські елементи [7, с. 312].

Визначаючи державну політику протидії злочинності без урахування кримінологічної складової, виключається можливість впливу на злочинність й іншими заходами, наприклад, соціально-економічного, ідеологічного, морально-психологічного та іншого характеру. Уявляється, що дана політика охоплює не тільки всю систему органів державної влади, де особливе місце відводиться правоохоронним органам, діяльність яких заснована на законі, здійснюється правовими методами, направлена на забезпечення безпеки кожної особи в суспільстві і подолання злочинності як негативного соціального явища, але і залежить від злагодженої роботи інших установ, підприємств, організацій.

Однак, злочинність не може бути подолана тільки силами кримінально-правових заходів. Ефективність кримінально-правових заходів може бути досягнута тільки, якщо вони реалізуються при добре збудованій системі кримінологічних заходів, що забезпечують профілактику (попередження), запобігання, припинення злочинів і т.д. Одне тільки кримінальне право з властивим йому каральним, репресивним методами ніколи не зможе вирішити проблему злочинності.

Отже, кримінологічна складова є нерозривною частиною сучасної політики протидії злочинності, що реалізовується через систему законів, направлених на боротьбу і профілактику злочинності в цілому та окремих її різновидів.

Використані джерела:

1. Джужа О.М. *Науково-практичний інтерес до становлення кримінально-виконавчої та кримінологічної політики України* / О.М. Джужа. // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2005. – № 11. – С. 164–175.
2. Миньковский Г.М. *О предмете и задачах курса уголовной политики* / Г.М. Миньковский. // *Труды Академии МВД СССР*. – М. : Академия МВД СССР, 1982. – С. 67–73.
3. Даньшин И.Н. *Введение в криминологическую науку* / И.Н. Даньшин. – Харьков : Право, 1998. – 144 с.
4. Литвинов О.М. *Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія* / О.М. Литвинов. – Харків : Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ, 2008. – 446 с.
5. Побегайло Э.Ф. *Современная криминологическая ситуация и кризис уголовной политики* / Э.Ф. Побегайло. // *Российский криминологический взгляд*. – 2005. – № 1. – С. 25–36.

6. Ступник Я.В. Про кримінологічну складову політики протидії наркозлочинності / Я.В. Ступник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – Випуск 18. – 2012. – С. 132–136.

7. Иниаков С.М. Парадигма криминалогии и уголовная политика / С.М. Иниаков. // Российский криминологический взгляд. – 2009. – № 3. – С. 312–313.

Тарабас Крістіна Валеріївна

*здобувач кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ОКРЕМІ ДУМКИ ПРО ЛАТЕНТНІСТЬ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Існування значної кількості злочинів, невідомих правоохоронним органам і не відображених у статистичному обліку є давньою і гострою проблемою не тільки для України, а й для багатьох зарубіжних країн. При визначенні такого явища, як латентність правопорушень користуються термінами «темний бік злочинності» («dark side of crime»); «злочини про які не було повідомлено поліції» («not-reported crimes»); «темне число»; «темна цифра». Однак, найчастіше в науковій літературі вживається категорія «латентна злочинність».

Термін «латентний» походить від латинського «latents» або «latentis», що тлумачиться як «прихований», «невидимий». Слово «прихований» значить темний, тобто такий, що не проявляється і не виявляється явно. Тобто, в даному випадку вказаний термін є протилежним явному, загальновідомому. Щодо терміну «невидимий», то він означає незримий, недоступний для зору або непомітний[4]. Зазначені ознаки досить правильно характеризують сутність латентної злочинності, однак наукові інтереси вимагають більш формалізованого та точного її визначення.

На сьогодні, узагальненим можна вважати визначення латентної злочинності, суттєвою ознакою якої є так звана «невідомість» про вчинені злочини та проступки. Науковці пропонують розуміти це, як сукупність злочинних діянь, що залишились невідомими правоохоронним органам та не дослідженими. Однак, вже з усталеними тлумаченнями терміну «невідомий» – це такий, що не став відомим, про який не знають, тобто не мають відомостей. З урахуванням абстрактності зазначеного очевидно, що використовуючи таку ознаку, як «невідомість» для формулювання точного визначення поняття латентності не можна [4].

Під причинами латентності правопорушень необхідно розуміти сукупність обставин об'єктивного та суб'єктивного змісту, які формують умови і причини соціального, правового, особистого й іншого характеру, що створюють перешкоди в частині виявлення соціального, правового, особистого й іншого характеру, що створюють перешкоди в частині виявлення, реєстрації та облікові правопорушень, а також гальмують розкриття правопорушень та притягнення правопорушника до відповідальності.

Існують об'єктивні та суб'єктивні фактори, що зумовлюють існування латентних правопорушень:

- до об'єктивних факторів належать: середовище й обставини, в яких здійснюється правопорушення. Приміром, специфічні недоліки у звітності та контролі, що перешкоджають розкриттю правопорушень, здійснених посадовими особами; відсутність письмових і речових доказів;
- до суб'єктивних факторів належать: суспільна небезпечність особи, що скоїла правопорушення; бажання приховати свою деліктну діяльність; небажання потерпілого повідомляти про вчинені проти нього протиправні дії чи бездіяльність; недоліки в роботі державних органів тощо.

Сучасний стан розбудови державності в Україні вимагає звільнення і захист суспільства від криміногенних і деліктогенних явищ, які суттєво впливають на стан і рівень правопорядку в

державі та свідчать про низький рівень захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Вивчення і усунення факторів, які породжують та зумовлюють їхнє виникнення, буде сприяти пошуку, створенню і збагаченню форм і засобів своєчасного виявлення прихованих адміністративних деліктів [5].

Негативні наслідки латентності правопорушень гальмують формування у населення законослухняної поведінки, чинять перешкоди вдосконаленню суспільних відносин у сфері життєдіяльності людей, негативно впливають на зміцнення законності, правопорядку і суспільної безпеки. В певній мірі на це впливають різні за змістом та метою використання визначення латентності правопорушень.

Так, О.І. Остапенко дав поняття латентності як сукупності деліктів і осіб, що їх вчинили, але внаслідок інших причин залишились невиявленими і незареєстрованими правоохоронними органами, а до порушників не вживалися заходи адміністративного чи громадського впливу [6].

Г.І. Забрянський, Г.І. Городська вважають, що встановлення об'єктивних та суб'єктивних факторів приховування окремого адміністративного делікту сприяє вживанню найбільш ефективних пошукових чи запобіжних заходів щодо виявлення, реєстрації деліктів і притягнення порушників до відповідальності [6].

Наявність латентних правопорушень обумовлена насамперед низкою обставин. Це, зокрема:

- специфіка окремих видів адміністративних деліктів, які за способом вчинення передбачають підвищену прихованість, що у свою чергу породжує труднощі їх виявлення;
- наявність у суспільстві професійної і особливо організованої злочинності, суб'єкти (учасники) яких ретельно маскують свою протиправну поведінку, максимально додають своїм суспільно небезпечним діянням видимість правомірних;
- низький стан правосвідомості окремих верств населення, ухилення їх від своєчасного повідомлення правоохоронних органів про вчинені правопорушення;
- порушення принципів і порядку ведення статистичного обліку виявлених правопорушень;
- слабка матеріальна база реєстраційних служб правоохоронної системи;
- недотримання принципу законності в діяльності правоохоронних органів та ін.

Взагалі наявність латентності правопорушень є одним із закономірних проявів феномену злочинності. Повністю ліквідувати латентні правопорушення можна тільки разом із самою злочинністю, якщо припустити, що це б трапилося.

Латентна злочинність, за деякими міжнародними підрахунками, становить приблизно 60 % від практично вчинених злочинів. А за окремими видами злочинів цей показник коливається ще в більших межах[1].

У структурі латентної злочинності за механізмом її утворення виділяють чотири різновиди. Перший з них охоплює сукупність злочинів, про факт вчинення яких ні правоохоронним органам, ні представникам адміністрації підприємств, установ, ні окремим громадянам нічого невідомо. Про злочинну подію знають тільки винний та його спільники, які, зрозуміло, не зацікавлені у розголошенні відомостей про це. Другий різновид латентної злочинності становить великий масив злочинів, які хоча і відомі посадовим особам, але вони не інформують про них відповідні органи. Серед мотивів, які спонукають їх до цього, можна назвати: прагнення приховати злочин, бо його виявлення може завдати шкоди престижу організації або її керівникам. Третій різновид латентної злочинності іноді позначають терміном «граничні ситуації». Він являє собою групу тих злочинів, інформація про які стала відома правоохоронним органам, але їх конкретний представник помилково, сумлінно помиляючись або не маючи достатньої професійної підготовки, дав неправильну юридичну оцінку діянню, не вбачив у ньому ознак складу злочину, в зв'язку з чим воно опинилося поза статистичним обліком. І нарешті останній різновид латентної злочинності становлять ті злочини, які стали відомі правоохоронним органам, але їх представник з різних міркувань не реєструє їх. Іноді це здійснюється з тим наміром, щоб шляхом маніпуляцій із статистикою створити видимість кримінального благополуччя в районі, області; часом це незаконне приховування вчинених злочинів з корисливою метою або внаслідок іншої особистої зацікавленості. Даний різновид латентної злочинності найбільш шкідливий, оскільки окремі працівники правоохоронних

органів, покликаних за законом здійснювати надійний і повний статистичний облік злочинності, порушують зазначені вимоги. Тому достовірність статистичних даних про рівень злочинності уже на регіональному рівні часто породжує сумніви.

Наявність латентної злочинності здатна викликати серйозні, такі, що заходять далеко, негативні наслідки. Вона створює в певному середовищі:

- психологічну обстановку безкарності за суспільно небезпечні діяння;
- штовхає злочинців на вчинення нових злочинів;
- сприяє формуванню стійких злочинних груп;
- сприяє залученню неповнолітніх у злочинну діяльність;
- підриває принцип невідворотності покарання;
- порушує законність у регіонах країни, погіршує в них моральний клімат;
- породжує в людей недовіру до працівників правоохоронної системи, тягне за собою низьку оцінку ефективності їх діяльності.

З усього переліченого випливає висновок про те, що зниження латентної злочинності в межах допустимого є актуальною проблемою в країні. Держава, що неспроможна реагувати на «невидиму» злочинність, стає беззахисною перед нею. А тому, слід вживати всіляких заходів щодо зниження цього явища.

Виявлення латентної злочинності – завдання складне, але все ж його можна вирішувати. Як би вміло не був підготовлений і замаскований злочин, він залишає ті чи інші сліди. Інформація щодо нього повністю не зникає, оскільки будь-який злочин являє собою складну систему дій і вчинків винного до вчинення злочинного акту, в момент і після його вчинення. Усі ці дії і вчинки пов'язані з навколишнім середовищем, залишають свої певні матеріальні та інші інформаційні відбитки, за якими і можливо встановити саму злочинну подію [3, с. 63–64].

Теорія і практика знає декілька методів і приписів виявлення латентної злочинності. Серед них слід назвати:

- масові опитування населення, анкетування, експертні оцінки, матеріали преси;
- вивчення правоохоронними органами річних звітів про господарську діяльність окремих підприємств та організацій;
- систематичний контроль за станом статистичного обліку.

Використані джерела:

1. Аванесов В.С. Проблема измерения латентных качеств / В.С. Аванесов / Педагогические измерения. – № 3. – 2010.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Литвак О. Латентна злочинність: деякі аспекти / О. Литвак. // Право України. – 2003. – № 12. – С. 63-64.
4. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В.Ф. Оболенцев. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – 128с.
5. Остапенко О.І. Адміністративна деліктологія. – Львів : Львів. ін-т внутр. справ при УАВС, 1995. – 312 с.
6. Подлінев С.Д. Адміністративна деліктологія / С.Д. Подлінев. – О. Вид. Юридична література, 1999.

РЕЦИДИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ПІДВИЩЕНА СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ОСОБИ, ЩО ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН

Реалії сьогодення такі, що рівень кримінального рецидиву унікально стабільний. Він коливається в межах 25 % до всієї злочинності в Україні. Слово «рецидив» походить від латинського *recidivus* – повернення, повторення явища після того, як воно нібито зникло. У цілому рецидивістами вчиняється кожен четвертий-п'ятий злочин із загального числа зареєстрованих злочинів. Кримінальний кодекс України визначає рецидив злочинів як вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин (ст. 34 КК України)[1]. Кількість засуджених осіб, що були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість у 2014 р. від загальної кількості засуджених становила 27,7 тис. осіб, або 27,1 % [2, с. 34].

Рецидив злочинів відображає ознаку спадковості антисуспільної поведінки, а не просто факт вторинного порушення норм закону. Рецидивна злочинність викликає особливу стурбованість населення, бо у сучасному суспільстві має місце певна тенденція до падіння морально-духовної культури, що обумовлено низкою факторів, таких як аномія, проникнення елементів кримінальної субкультури до масової культури тощо. Наразі є підстави вести мову про феномен звикання до злочинності, маргіналізацію значної частини населення України. Думається, рецидив можуть скласти любі злочини, в тому числі і необережні, вчинені з злочинною самовпевненістю. Крім цього, автор вважає, що, виходячи зі змісту ст. 34 КК України, необхідно вести мову не про рецидив злочинів, а про рецидив умисних злочинів. Отже, назва ст. 34 КК України має бути не рецидив злочинів, а «рецидив умисних злочинів».

Існує хитка межа між необережним і умисним злочином, так як інтелектуальний момент самовпевненості включає можливість настання суспільно небезпечних наслідків. Виходить, що він співпадає з таким же моментом непрямого умислу повністю, а прямого – частково. Рецидивіст так може вчинити злочин, так підготуватися, що злочин буде виглядати як вчинений з необережності. Важливо встановити спадкоємність вчинків, а не їх юридичну кваліфікацію. Автор погоджується з думкою О.І. Бойка, який дослідив, що «загальна шкода від необережної злочинності давно перевищила умисну шкоду» [3, с. 172].

Та обставина, що особа вчиняє новий злочин вже за наявності судимості, лише підкреслює звичний для неї суспільно небезпечний характер поведінки. Співвідношення одноразового і багаторазового рецидивів характеризується стійкою залежністю: частка повторно засуджених приблизно в 2,5 – 3 рази більша за частку засуджених утретє, частка останніх у стільки ж разів більша, ніж засуджених учетверте і т.д. Саме рецидивісти привнесли у злочинну діяльність свої норми поведінки, впровадили у злочинний арсенал найвитонченіші і найжорстокіші методи залякування, погроз і розправи. Зрозуміло, особа рецидивіста небезпечніша, ніж первісний правопорушник, бо вчинивши після засудження нове кримінальне правопорушення, рецидивіст тим самим доводить, що покарання і здійснені щодо нього виправні засоби не дали позитивних результатів, не відбулось його виправлення і ресоціалізація. Тому вибудовується певна лінія його поведінки, яка має антисоціальний характер і як наслідок, збільшення небезпеки для суспільства. До того ж на даний час спостерігається ускладнення криміногенної ситуації викликане перш за все тим, що проходять воєнні дії на сході України, відбувається міграція «злочинного елемента» зі сходу України, нелегальне перевезення вогнепальної зброї, вибухових речовин, збільшується потік вимушених переселенців з Донбасу.

У психологічній структурі особи рецидивіста відбуваються суттєві негативні зміни, зумовлені тим, що в основу його ціннісних позицій покладено антисуспільну поведінку, яка протилежна поглядам правослухняних громадян. Підвищену суспільну небезпечність особи рецидивіста

характеризують такі основні особливості, як низький освітній рівень, становлення, як правило, на злочинний шлях у молодому віці, схильність до злочинного гастролювання, втрата сімейних зв'язків, прагнення до аморальних миттєвих насолод (пияцтво, наркотики, проституція), додержання злочинної субкультури, що проявляється в жаргоні, татуюваннях, злочинних зустрічах (сходках), агресивності та жорстокості і ін.

Отже, саме в морально-психологічних особливостях проявляється суспільна небезпечність особи рецидивіста. Стійкість зазначених чинників посилюється зі збільшенням тривалості злочинної діяльності особи рецидивіста. Автор відстоює точку зору, згідно якої, гуманістична спрямованість державної кримінально-правової політики щодо рецидивістів буде негативно впливати на осіб, до яких вона застосовується, так і до інших осіб, які схильні до вчинення кримінальних правопорушень.

Використані джерела:

1. *Кримінальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 04 вересня 2014 року : (Відповідає офіц. текстові) – К. : Алерта, 2014. – 208 с.*
2. *Вісник Верховного Суду України, № 6 (178), 2015.*
3. *Бойко А.И. Преступное бездействие / А.И. Бойко. – СПб. : Издательство юридический центр Пресс, 2003. – 320 с.*

Турлова Юлія Анатоліївна

*докторантка відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України,
кандидат юридичних наук*

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ, ЩО ВСТАНОВЛЮЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

У сучасних умовах посилення антропогенного навантаження на навколишнє середовище все більше зростає значення ефективного застосування норм, що встановлюють відповідальність за вчинення екологічних злочинів. Як відомо, формулюванню висновків і пропозицій щодо покращення такої діяльності має передувати аналіз правозастосовної практики у цій сфері.

Виходячи з сутності та правової регламентації відповідальності за вчинення екологічних злочинів, дослідження ознак осіб, які вчиняють злочини даної категорії, проводилось за матеріалами кримінальних справ, що знаходились у провадженні органів досудового слідства або були розглянуті судами за статтями розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу «Злочини проти довкілля», офіційними статистичними відомостями за 2009-2014 роки та іншими джерелами кримінологічної інформації.

Дослідження базується на аналізі ознак, відомості щодо яких містяться у державному статистичному звіті «Про осіб, які вчинили злочини» форми № 2 МВС України, а з 20 листопада 2012 року (у зв'язку з тим, що розпорядником статистики є Генеральна прокуратура України) – форма № 2 Генеральної прокуратури України «Звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення». Перелік цих ознак вже тривалий час використовується для характеристики особи злочинця як у кримінологічній літературі, так і на практиці.

Кількість осіб, які вчинили екологічні злочини, протягом зазначеного періоду, становила 9326 серед виявлених осіб. Середня щорічна кількість осіб даної категорії становила 1554.

Співвідношення кількості осіб, які вчинили екологічні злочини, з кількістю зареєстрованих екологічних злочинів і засуджених осіб ілюструє наведена нижче діаграма.

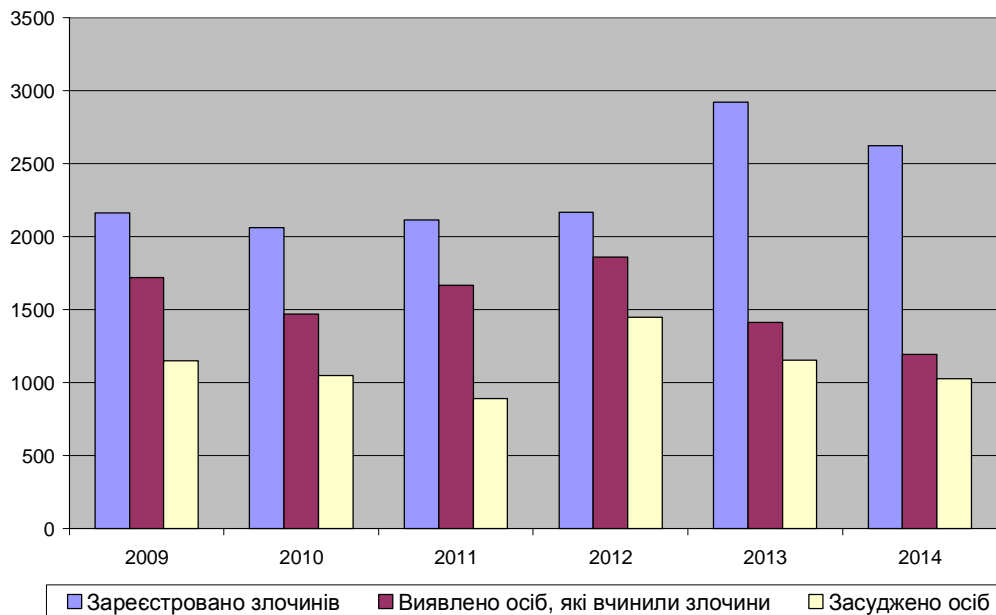

Рис. 1. Співвідношення кількості зареєстрованих екологічних злочинів, осіб, які їх вчинили та засуджених осіб протягом 2009-2014 років

Як видно з наведеної діаграми, зміни у кількості зареєстрованих екологічних злочинів не призводять до відповідних змін у кількості осіб, які їх вчинили та засуджених осіб. Проведені розрахунки дозволили зробити висновок щодо наявності негативної кореляції. Відповідний коефіцієнт кореляції має від'ємне значення та становить $-0,64$. На відміну від попередньої ситуації залежність кількості осіб, які вчинили екологічні злочини, та засуджених осіб характеризується додатною кореляцією, тобто залежністю, при якій збільшення однієї змінної пов'язане зі збільшенням іншої. Коефіцієнт кореляції у цьому випадку становить $0,5$.

З усієї кількості осіб, які вчинили екологічні злочини, (9326 – за весь період дослідження) лише до 41 застосовано запобіжний захід тримання під вартою, що становить лише $0,44\%$. На нашу думку, пояснити це можна тим, що переважна більшість злочинів, що вчиняється зазначеними особами, відноситься до категорій невеликої або середньої тяжкості. Проілюструвати це твердження статистичними відомостями немає можливості, адже форма № 2 Генеральної прокуратури України «Звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» містить у зведеному вигляді відомості щодо кількості осіб, які вчинили екологічні злочини, в цілому за розділом VIII Особливої частини Кримінального кодексу «Злочини проти довкілля», тобто без розподілу за конкретними видами злочинів.

Водночас, певне уявлення про розподіл осіб даної категорії за статтями Кримінального кодексу дає судова статистика, відповідно до показників якої структура судимості за екологічні злочини, на $98,7\%$ представлена засудженими за злочини, пов'язані з протиправним заволодінням природними ресурсами. Так, майже половину ($46,1\%$) засуджених становлять особи, які вчинили незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Частка засуджених за незаконну порубку лісу у загальній кількості засуджених за екологічні злочини становить $30,8\%$, за порушення правил охорони або використання надр – $19,5\%$, за незаконне полювання – $2,3\%$.

Зазначені злочини відносяться до невеликої або середньої тяжкості (за виключенням ч. 4 ст. 240, який є тяжким), та є, на думку правозастосовців, такими, що не становлять великої суспільної небезпеки. Злочини, пов'язані з забрудненням або знищенням окремих елементів довкілля, які за видами та розмірами покарань є більш тяжкими, становлять у структурі судимості за екологічні злочини лише $1,3\%$.

Проведений статистичний аналіз дає підстави для висновку, що однією з особливостей правозастосовної практики у даній сфері є зменшення коливань показників, що відображають етапи реалізації кримінальної відповідальності за вчинення екологічних злочинів, від максимальних значень щодо кількості зареєстрованих злочинів до мінімальних щодо кількості засуджених осіб.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Гнот Христина Ярославівна

*спеціаліст групи по контролю за виконанням судових рішень Миколаївської виправної колонії
управління Державної пенітенціарної служби України у Львівській області (№ 50)*

ПОКАРАННЯ ЯК ЗАХІД ПРИМУСУ: ДІЯЛЬНІСТЬ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

У науковій літературі існують різні погляди щодо визначення примусу: як метод впливу на поведінку людей; специфічний метод правового регулювання, діяльності органів держави; засіб забезпечення законності і правопорядку. Діяльність установ виконання покарань щодо забезпечення виконання судових рішень є виразом державного примусу та має певну специфіку.

З'ясуванню категорії примусу приділяли увагу О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, О.М. Джужа, М.В. Ковалів, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, І.С. Михалко, В.Л. Ортинський, О.І. Остапенко, О.М. Шевчук та інші.

Примус – натиск із чийогось боку; примушування; зумовлена кимось або чимось необхідність діяти певним способом, незалежно від бажання; натиск, обумовлений законом [1, с. 940]; спонукання об'єкта до належної поведінки всупереч його бажанню [2, с. 199].

Відповідно до статті 50 Кримінального кодексу України, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [3].

Державний примус опосередковується через право, виступає у формі правового примусу і проявляється у конкретних примусових заходах, що застосовуються компетентними державними органами. Для державного примусу характерне те, що він є повністю правовим і застосовується на підставі суворой правової регламентації, нормативного встановлення підстав, порядку і процедури реалізації конкретних заходів примусового впливу [2, с. 213].

Т.О. Коломоєць серед багатоманітних підходів до розуміння державно-правового примусу виділяє такі його ознаки [4, с. 83]:

- суб'єкт застосування – держава (уповноважені органи та особи), наприклад, Державна пенітенціарна служба України, яка реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань;
- легітимний характер. Лише при наявності вироку, що вступив в законну силу, до особи можуть бути застосовані органами, котрі видають виконанням покарань, відповідні примусові заходи та заходи виправного впливу, пов'язані з виконанням обвинувальних вироків [5, с. 16];
- специфіка підстав застосування. Більшість вчених-юристів як підставу застосування державного примусу визнають протиправну поведінку особи;
- суб'єкти, щодо яких здійснюється застосування, у даному випадку – засуджені обвинувальним вироком суду особи;
- мета застосування – попередження, припинення протиправних діянь, покарання винних, забезпечення правопорядку. Установи виконання покарань поряд із основним завданням – забезпеченням виконання судових рішень, які закріплюють кару за вчинений злочин, також здійснюють функції щодо виправлення та ресоціалізації засуджених;

- прояв у вигляді певних обмежень прав, свобод та інтересів. Це може здійснюватися у тому, що засуджені: певним чином ізолюються від суспільства; можуть обмежуватися у громадянських, трудових, житлових та інших особистих правах; піддаються особливим заходам примусу, які у повсякденному житті до них не застосовуються (обов'язкове носіння одягу єдиного зразка).

Варто також погодитися із думкою І. С. Михалко, яка зазначає, що: 1) процедура виконання-відбування покарань, що визначається нормами кримінально-виконавчого права, становить один із завершальних етапів кримінальної відповідальності, логічним юридичним наслідком злочину та сама по собі вже має властивість (ознаку) примусовості; 2) у будь-якому акті примусу у сфері кримінально-виконавчого права наявні три аспекти: педагогічний, психологічний та адміністративно-правовий. Педагогічний аспект розуміють як механізм переконання, доведення відсутності іншої розумної альтернативи. Психологічний аспект передбачає цілеспрямований вплив на інтелектуальну, емоційну і вольову сферу засудженого. В основі адміністративно-правового аспекту лежить режим виконання покарання; 3) примус у кримінально-виконавчому праві є концентрованим, тобто вміщує сукупність різноманітних примусових засобів, які розрізняються певною диференціацією; 4) як один із засобів впливу на поведінку засуджених примус у сфері кримінально-виконавчої діяльності є обов'язковим її елементом, оскільки він сам по собі гарантує дотримання принципу соціальної справедливості, яка повинна застосовуватися кожного разу, коли викриваються посягання на недоторканність охоронюваних державою відносин [6, с. 157–159].

У кримінально-виконавчому праві примус взаємодіє із переконанням. Переконання має на меті: виховання у громадян внутрішньої потреби і стійкої звички правомірної поведінки; запобігання протиправним вчинкам; вплив щодо правопорушників. Необхідність досягнення вказаних цілей передбачає використання різних форм переконання, системи заходів впливу на свідомість і поведінку громадян [2, с. 210].

Таким чином, можна зробити висновок, що процес виконання-відбування покарання має владно-примусовий характер, оскільки здійснюється установою виконання покарання за вироком суду щодо особи, визнаної винною у вчиненні правопорушення, і полягає у застосуванні до засуджених правообмежень. Проте варто зазначити, що установи виконання покарань у своїй діяльності використовують також різноманітні форми переконання, адже метою покарання є не тільки кара, але й виправлення та повернення засудженої особи до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві.

Використані джерела:

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.*
2. *Адміністративне право: Навч. пос. / О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 536 с.*
3. *Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua*
4. *Коломоєць Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: Монографія. / За заг. ред. В.К. Шкарупи. – Запоріжжя : «Поліграф», 2004. – 404 с.*
5. *Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / Степанюк А.Х., Яковець І.С. За заг. ред. Степанюка А.Х. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – 560 с.*
6. *Михалко І.С. Поняття примусу в кримінально-виконавчому праві / І.С. Михалко. // Право і Безпека. – 2010. – № 3. – С. 156–161. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nbiv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_3_35*

ПРАВО ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА НАЛЕЖНІ УМОВИ ТРИМАННЯ

Відповідно до статті 3 Європейської конвенції про права людини, забороняється нелюдське і таке, що принижує гідність поводження. Забезпечення дотримання вимог міжнародних нормативно-правових актів має важливе значення, з урахуванням взятих Україною правових зобов'язань безумовного дотримання ратифікованих Верховною Радою України найважливіших європейських норм. Тому дане положення повинно бути в основі формування та реалізації політики у сфері виконання покарань, а також визначенні пріоритетних завдань та напрямків діяльності органів і установ виконання покарань.

Основні права засуджених до позбавлення волі та їх реалізація у своїх наукових працях розглядали такі вчені А.М. Бандурка, І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, А.В. Кирилок, В.А. Львовичкін, Г.О. Радов, В.П. Севастьянов, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, Ю.А. Чеботарьова, І.С. Яковець та інші. Поряд з викладеним, підлягає додатковому більш глибокому дослідженню питання порушення прав засуджених до позбавлення волі.

Практика виконання покарань у виді позбавлення волі засвідчує, що в Україні повною мірою не забезпечується дотримання належних умов тримання засуджених до позбавлення волі, про що свідчать численні рішення Європейського суду з прав людини. Так, за результатами діяльності Європейського суду з прав людини за 2014 рік, на розгляді перебувало загалом 71600 справ проти держав-сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з них 13600 справ – проти України, що складає 13,3 % від загальної кількості. При цьому, однією з основних проблем, що призводять до констатації Європейським судом порушень Україною положень Конвенції є жорстоке поводження з особами, які перебувають під контролем держави (у тому числі в місцях виконання покарань).

Розглянувши рішення Європейського суду з прав людини, найчастіше констатуються порушення, що стосуються умов тримання засуджених до позбавлення волі, їх медичного забезпечення, порядку направлення та отримання кореспонденції, можливості переведення засуджених з однієї виправної колонії до іншої за місцем проживання родичів та відсутність механізму оскарження таких рішень та інше.

Аналізуючи щорічні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо моніторингу місць несвободи в Україні, найбільш поширеним порушенням прав людини в пенітенціарних закладах є відсутність належних умов тримання засуджених, що призводить до порушення статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Звертається увага на необхідність забезпечення, встановленої чинним законодавством, жилої норми площі, мінімальної приватності засуджених в житлових гуртожитках, забезпечення індивідуального простору засуджених, доступу до свіжого повітря, необхідності реконструкції санітарних вузлів тощо [1, с. 70].

Неможливість забезпечення належних умов тримання засуджених до позбавлення волі, зокрема матеріального, комунально-побутового забезпечення створюють умови додаткового навантаження на фізичний та психоемоційний стан засудженого. Саме по собі засудження до певного виду покарання, особливо, якщо воно передбачає обмеження особистої свободи особи, це вже кара за вчинення протиправного діяння, тому умови його відбування не повинні нести додаткового карального впливу. Положення про неможливість кари засуджених умовами тримання відображено в міжнародних стандартах поводження із засудженими та знайшло відображення у національному законодавстві. Так, згідно з положеннями частини 2 статті 102 Кримінально-виконавчого кодексу України, режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на

свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомлення людської гідності.

Такий стан справ не дає можливості забезпечити не тільки нормальний процес виконання та відбування покарання, а й досягти основної мети покарання. Адже відповідно до частини 3 статті 50 Кримінального кодексу України, покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Крім того, неналежні умови тримання є одним із чинників, що впливають на процес виправлення та ресоціалізації засудженого до позбавлення волі. Тому, в кримінально-виконавчих установах закритого типу повинні створюватися умови, що забезпечать процес позитивних змін в особистості засудженого та його готовності до правослухняної поведінки, мінімізують негативні наслідки позбавлення волі, сприятимуть всебічному розвитку особистості.

Отже, міжнародна спільнота неодноразово наголошувала на невідповідності умов тримання міжнародним стандартам, що спричиняє порушення прав засуджених до позбавлення волі. А тому першочерговим завданням кримінально-виконавчої політики є створення належних умов тримання засуджених до позбавлення волі, зокрема шляхом зменшення кількості утримуваних в кримінально-виконавчих установах закритого типу, переходу від тримання засуджених у гуртожитках казарменого типу до блочного розміщення засуджених із дотриманням, встановленої площі норми, поліпшення організації харчування, системи придбання ними продуктів харчування та предметів першої необхідності, розроблення та затвердження нових зразків речового майна.

Використані джерела:

1. *Моніторинг місць несвободи в Україні : стан реалізації національного превентивного механізму: доповідь за 2013 рік / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – К., 2013. – 200 с.*

Ісаков Павло Миколайович

*доцент кафедри кримінально-виконавчого права Інституту кримінально-виконавчої служби,
кандидат історичних наук, підполковник внутрішньої служби*

ЗАУВАЖЕННЯ ДО ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ І СТЯГНЕННЯ)» № 2251а ВІД 03.07.2015 р.

До Верховної Ради України 03.07.2015 р. народними депутатами України Мірошніченком Ю.Р., Кожем'якіним А.А., Бухаревим В.В. та іншими був поданий за №2251а проект Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо удосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення»[1], який нещодавно пройшов перше слухання.

Законопроект передбачає внесення змін до статей 130, 131, 132, 133, 134, 135 КВК України, які спрямовані на розширення переліку заходів заохочення, що можуть застосовуватись до засуджених; запровадження прозорості у застосуванні до засуджених заохочень та впорядкування цієї процедури; чітке визначення підстав для накладення стягнень і процедури перевірки випадків порушення засудженими встановленого порядку відбування покарання, а також створення додаткових гарантій захисту прав і законних інтересів засуджених, зокрема, шляхом отримання необхідної правової допомоги, та доповнення Кодексу новими статтями 131¹, 131², якими запроваджується нормативне визначення дисциплінарного проступку та передбачаються підстави звільнення засуджених від дисциплінарної відповідальності.

Прийняття запропонованих змін у такому вигляді в своїй переважній більшості, на моє глибоке переконання (особисто 13 років служив у виправній колонії середнього рівня безпеки), є неприйнятним в силу ряду наступних причин:

1. Ст. 130 КВК України: не можна ні в якому разі надавати засудженому до позбавлення волі дозвіл на виїзд з будь-якою метою і на будь-який термін за межі не тільки колонії максимального рівня безпеки, але і середнього рівня (крім дільниці соціальної реабілітації). Хто, як забезпечить і гарантуватиме повернення засудженого до установи? Хто нестиме відповідальність, якщо засуджений під час виїзду скоїть злочин? Відсутні відповідні механізми, а тому ставити воза попереду коня не можна. І не треба забувати, що в установах середнього рівня безпеки відбувають покарання особи, засуджені за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Суспільству не потрібний значний сплеск злочинності. Почитайте краще вирокі судів та подбайте про захист прав потерпілих.

2. Ст. 131 КВК України: норма про щомісячне проведення оцінки поведінки засудженої особи, її ставлення до праці, навчання, участі у роботі самодіяльних організацій та мотивоване прийняття рішення про доцільність або недоцільність застосування до особи, що відбуває покарання у виді позбавлення волі, заходів заохочення, не виправдано тільки збільшить обсяги «паперової» роботи, відволікаючи від реальної роботи із засудженими з метою їхнього виправлення і ресоціалізації. Даний захід в разі його запровадження буде проводитись формально, а заохочення як стимулювання правослухняної поведінки взагалі втратить сенс (хто цінує цукерки, якщо вони є в необмеженій кількості щодня?). Достатньо проводити відповідну оцінку раз на 6 міс. (якщо термін позбавлення волі не перевищує 5 р.) або раз на рік (якщо термін перевищує 5 р.), що вже зараз і робиться. Вал заохочень не буде відображати реального процесу виправлення засуджених.

3. Вилучення зі ст. 133 КВК України норми про те, що злісним порушником устанавленого порядку відбування покарання не буде вважатись особа, яка вчинила протягом року більше трьох інших порушень режиму відбування покарання, за умови, якщо за кожне з цих порушень за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, були накладені стягнення, що достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку, не є виправданим з практичної точки зору здорового глузду. Можна, наприклад, без поважних причин щодня не виходити на ранкову фізичну зарядку і тим самим негативно впливати на поведінку інших засуджених, загальний стан дисципліни (відомо, що безкарність породжує ще більші порушення та злочини) і при цьому не бути злісним порушником з усіма витікаючими звідси наслідками (в тому числі, можливість застосування амністії до цієї особи). Складається враження, що організований криміналітет через своє лобі цілеспрямовано знищує одну з підвалин будь-якої державності – установи виконання покарань (без яких ще не обійшлося будь-яке сучасне суспільство).

4. Запроваджувати дисциплінарну комісію нема сенсу, оскільки вона і так вже діє в установах виконання покарань. Це як заново винаходити велосипед. Процедура накладення стягнення в тому вигляді, як пропонується в проекті, взагалі дезорганізує роботу установ виконання покарань. А запровадження ст. 131-2 «Обставини, що виключають дисциплінарну відповідальність» з формулюванням «Особа, яка діяла в стані крайньої необхідності, під дією психологічного або фізичного примусу, не підлягає дисциплінарній відповідальності» без чіткого правового визначення і тлумачення понять, які в ній наводяться, та розумного обґрунтування взагалі породить хаос в місцях позбавлення волі.

Використані джерела:

1. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55852&pf35401=350077>

Кіслов Олександр Іванович
старший викладач кафедри кримінально-виконавчого права
Інституту кримінально-виконавчої служби

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Відповідно до Закону України «Про попереднє ув'язнення» на слідчий ізолятор покладено функції виконання запобіжного заходу, тримання під вартою, та кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк щодо засуджених, залишених для виконання робіт з господарського обслуговування слідчого ізолятора.

Попереднє ув'язнення на сьогодні є предметом не тільки наукового пошуку багатьох вчених, але й знаходиться у полі зору законодавчих змін, направлених на утвердження основних прав і свобод людини і громадянина.

Чинний порядок попереднього ув'язнення, побудований ще за радянських часів, не відповідає сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства та принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини у процесі виконання запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

Основними законодавчими актами, що регулюють порядок виконання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, є Кримінальний процесуальний кодекс України та Закон України «Про попереднє ув'язнення» 1993 року. Зазначені нормативно-правові акти постійно піддаються критиці як з боку вітчизняних правозахисників, так і з боку європейських інституцій. Тому не дивно, що останнім часом почали реєструватися проекти законів, що регулюють досліджуване нами питання.

Пропонуємо зупинитися на проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про попереднє ув'язнення» (щодо імплементації окремих стандартів Ради Європи)», реєстр. № 2291a[1].

У проекті пропонується доповнити статтю 12 Закону новою частиною п'ятою, однак автори не врахували при цьому, що чинна стаття уже містить таку частину, а також без вказівки на те, що «частини п'яту – сьому статті 12 слід вважати відповідно частинами шостою – восьмою». У результаті цього постає питання про збереження норм про порядок реалізації права особи, взятої під варту, на побачення з захисником. Адже у чинній частині 5 статті 12 Закону врегульовуються саме ці питання. Чинне законодавство, зокрема Кримінальний процесуальний Кодекс України, надає право підозрюваному та обвинуваченому право на побачення із захисником тобто оперує поняттям «дозвіл на побачення» тому, пропозиція проекту щодо визначення змісту «рішення про заборону» на побачення є недоцільним. Намагання авторів проекту закріпити на законодавчому рівні уточнення стосовно умов, ризиків безпеки, встановлення заборон на побачення для осіб, взятих під варту (частина 4 та 5 в редакції проекту), вважається недоцільним, оскільки виходить за межі правового регулювання даного Закону.

Стаття 12 Закону закріплює загальне положення про право осіб, взятих під варту, на побачення. А порядок надання побачень, їх умови, особливості, підстави заборони тощо повинні бути врегульовані підзаконними нормативно-правовими актами. Зокрема, дане питання повною мірою врегульоване Розділом VII Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 18 березня 2013 р. № 460/5[2].

Недоцільна пропозиція проекту Закону щодо надання особам, взятим під варту, права на доступ до мережі Інтернет (стаття 13-1 Закону в редакції проекту). Одними з основних вимог режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, взятих під варту, та постійний нагляд за ними (частина 2 статті 7 Закону). Водночас найбільш важливим елементом ізоляції є істотні обмеження в спілкуванні особи, взятої під варту, з особами, що знаходяться на волі, за межами відповідної установи. Без ізоляції зазначених осіб і похідних від неї обмежень не може бути, власне, й

взяття під варту як запобіжного заходу. Окрім того, законопроектом не передбачено здійснення контролю за листуванням через електронну пошту та користуванням мережею Інтернет, можливості блокування певних листів, відвідувань сайтів, що може зашкодити інтересам правосуддя та боротьби зі злочинністю.

Враховуючи викладене, надання права користування комп'ютерною технікою із можливістю користування Інтернетом (навіть з певними обмеженнями) може, на наш погляд, зашкодити розшуку, затриманню та розслідуванню діяльності злочинців і сприяти вчиненню нових злочинів.

Отже, підняті нами питання вказують на необхідність внесення змін до чинного законодавства з метою приведення у відповідність його до міжнародних стандартів поведінки з ув'язненими та усунення нормативних прогалин та суперечностей при виконанні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Проте, вносячи зміни до діючого законодавства в першу чергу слід виходити з мети застосування даного запобіжного заходу.

Використані джерела:

1. *Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про попереднє ув'язнення» (щодо імплементації окремих стандартів Ради Європи).* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55900

2. *Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 18 березня 2013 р. № 460/5.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13

Культенко Олександр Володимирович

*старший викладач кафедри правознавства факультету історії та права
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,
кандидат юридичних наук*

АНАЛІЗ САНКЦІЙ КРИМІНАЛЬНИХ КОДЕКСІВ ФРАНЦІЇ, НІМЕЧЧИНИ І ЛЮКСЕМБУРГУ НА ПРОТИДІЮ ЗЛОЧИНАМ У КІБЕРПРОСТОРИ

З розвитком телекомунікації корелюється економічне зростання. Величезна незбалансованість (диспропорції) у доступі до послуг телекомунікаційних систем між промислово розвиненими країнами і тими, які розвиваються, спонукає усе більшу кількість держав вживати заходів спрямованих на урегулювання суспільних відносин у кіберпросторі. Оскільки кіберзлочинність і тероризм становлять серйозну загрозу для суверенітету, інфраструктури, комерційних інтересів, і державної політики, високо розвинені держави з поширенням технологій передавання даних (інформації) перш за все поліпшують свої кримінальні кодекси.

Дослідження які провели у 1999 р. Дрю С. Арена (Drew C. Arena), Сюзен В. Бреннер (Susan W. Brenner), Джордж СС. Чен (George C. C. Chen), Катерина А. Дроздова (Ekaterina A. Drozdova), Марк Д. Гудман (Marc D. Goodman), і Дітріх Нейман (Dietrich Neumann), спрямовані на вивчення кодексів п'ятдесяти країн, пов'язаних з встановленням санкцій на протидію злочинам з застосуванням комп'ютера. Дослідники з'ясували, що 30 % обстежених держав не мало як статей у кодексах, так і спеціальних законів у цій сфері [1, с. 3]

У теперішній час однією зі сфер, в якій національне законодавство держав Європи потребує урегулювання, є комп'ютерний саботаж, який включає в себе цілеспрямоване пошкодження цілісності комп'ютерів, комп'ютерних мереж і комп'ютерних даних. Санкції за зміну ступеня захисту, що надаються комп'ютерам, які зберігають дані, у кримінальних законах європейських держав мають

різні вимоги до намірів і ступеня пошкодження, покликані урегулювати в основному наслідки вандалізму або хуліганських дій в цілому [2].

Слід вказати на держави, які використовують єдину технологію передачі даних (CSD): Австрія Данія, Німеччина, Фінляндія, Франція, Люксембург, Нідерланди, Іспанія, Швеція та Великобританія [3, с.29].

Зосередимо увагу на чинних санкціях у формі позбавлення волі (далі п.в.) або грошового штрафу в наступних державах (див. табл.1)

Таблиця 1

Санкції кримінальних кодексів Франції, Німеччини і Люксембургу на протидію злочинам у кіберпросторі

Санкції за:	Держава		
	Франція	Німеччина	Люксембург
Неправомірний доступ до інформації	П.в. до 1 року або п.в. до 5 років (якщо суб'єкт є посадовою особою) або грошовий штраф	П.в. до 3 років або грошовий штраф	П.в. від одного місяця до року або грошовий штраф
Неправомірне перехоплення інформації	П.в. до 1 року або п.в. до 5 років (якщо суб'єкт є посадовою особою) або грошовий штраф	П.в. до 3 років або грошовий штраф	П.в. від одного місяця до року або грошовий штраф
Неправомірна модифікація інформації	П.в. до 3 років або грошовий штраф	П.в. до 5 років або грошовий штраф	П.в. до 2 років або грошовий штраф
Неправомірний доступ до систем зв'язку	П.в. до 2 років або грошовий штраф	П.в. до 3 років або грошовий штраф	П.в. від 3 місяців до 3 років або грошовий штраф
Незаконний збір комп'ютерної інформації	П.в. до 1 року або п.в. до 5 років (якщо суб'єкт є посадовою особою) або грошовий штраф	П.в. до 3 років або грошовий штраф	П.в. від одного місяця до року або грошовий штраф
Створення шкідливих програм	П.в. до 3 років або грошовий штраф	П.в. до 5 років або грошовий штраф	П.в. від 3 місяців до 3 років або грошовий штраф
DoS-атака	П.в. до 3 років або грошовий штраф	П.в. до 5 років або грошовий штраф	П.в. від 3 місяців до 3 років або грошовий штраф
Спроба вторгнення	П.в. до 2 років або грошовий штраф	П.в. до 3 років або грошовий штраф	П.в. від 2 місяців до року або грошовий штраф

А отже, в Україні теж можна застосувати подібні межі покарання для врегулювання такого специфічного виду суспільних відносин.

Додамо, навіть в Європі у своєму законодавстві більш детально розтлумачила терміни у диспозиціях до санкцій на протидію комп'ютерному саботажу і знищенню даних лише невелика кількість держав – Італія, Швеція, Нідерланди. Останні ввели у свої кримінальні кодекси поняття про поширення деструктивних програм таких як віруси, за формою «черв'як» чи «троянський кінь» [4, с. 46]. Для подальшого наукового обґрунтування законопроекту «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» вкажемо на необхідність таких подальших розвідок і в Україні.

Використані джерела:

1. *Tonya L. Putnam, David D. Elliott / International Responses to Cyber Crime. Chapter 2 – Hoover Institution Press Stanford University Stanford California, 2000. – 35 p.*
2. *Laviero Bueno / Gearing up the Fight against Cybercrime in the European Union: A New Set of Rules and the Establishment of the European Cybercrime Centre (EC3) – New Journal of European Criminal law, Belgium, 2012. – P. 332–344.*

3. *Dr. Ulrich Siebe / Legal Aspects of Computer-Related Crime in the Information Society: COMCRIME Study – University of Wurzburg, Germany, 1998 – 240 p.*

4. *Seymour E. Goodman, Abraham D. Sofaer / The Transnational Dimension of Cyber Crime and Terrorism – Hoover Institution Press Stanford University Stanford California, 2001. – 292 p.*

Марисюк Костянтин Богданович

*професор кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, доцент*

ПИТАННЯ ЗАХОДІВ ДИСЦИПЛІНАРНОГО СТЯГНЕННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ У МІНІМАЛЬНИХ СТАНДАРТНИХ ПРАВИЛАХ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З УВ'ЯЗНЕНИМИ (ПРАВИЛАХ МАНДЕЛІ) 2015 р.

Як відомо, у Мінімальних стандартних правилах щодо поводження з ув'язненими 1955 р. у чинній редакції передбачено спеціальні правила, які стосуються особливостей застосування до засуджених заходів дисциплінарного стягнення. Серед іншого вони передбачають, що покарання можна накладати виключно у відповідності до ... закону або ... розпорядження, при тому, що жоден ув'язнений не може піддаватися повторному покаранню за той же проступок (правило 30 п. 1). Жоден ув'язнений не може піддаватись покаранню, якщо його попередньо не було проінформовано про вчинок, у якому його звинувачують, і не отримавши належної можливості висловитись на своє виправдання. Компетентні органи повинні піддавати кожну такого роду справу ретельному розгляду (правило 30 п. 2). Там, де це необхідно, ув'язненому належить надати можливість виступати на свій захист через перекладача (правило 30 п. 3).

Окрім того закріплювалось правило, згідно якого тілесні покарання, ув'язнення у темній камері і жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, види покарання належить заборонити у якості покарання (стягнення) за дисциплінарні проступки (правило 31).

Покарання, які передбачають суворе ув'язнення або зменшення харчування, можна накладати лише після огляду ув'язненого лікарем, який має письмово підтвердити, що останній здатен перенести таке покарання. Це ж стосується й інших видів покарання, які здатні спричинити покараному фізичну або психічну шкоду (правило 32 п. 1–2).

Фактично з моменту введення в дію згаданих Мінімальних правил 1955 р., низкою науковців та практиків висловлювалась думка щодо необхідності розширення описаних положень, конкретизації останніх та встановлення більш чітких приписів у цій сфері. Апогесом прагнення до перетворень у цій сфері можна вважати Дванадцятий міжнародний конгрес ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, який проходив у м. Сальвадор (Бразилія) 12–19 квітня 2010 р.

Після тривалих нарад та консультацій, Група експертів завершила узгодження проекту оновлених Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими на своїй нараді, яка відбулася у м. Кейптауні (Південно-Африканська Республіка) 2–5 березня 2015 р.

Після засідання, яке проходило у м. Відні (Австрія) 18–22 травня 2015 р., Комісією з попередження злочинності та кримінального правосуддя було рекомендовано Економічній та Соціальній Раді ООН схвалити до прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Проект Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з ув'язненими (Правил Манделі). Серед новацій, передбачених у цьому документі, не останнє місце займали й ті, що стосувались особливостей застосування до засуджених заходів дисциплінарного стягнення.

Уже у Вступній частині зазначалось, що «пам'ятаючи про те, що в своїй резолюції 68/190 Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя прийняла до уваги рекомендації Групи експертів щодо питань і положень Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язне-

ними, які відібрані для перегляду і стосуються наступних тем: ...с) дисциплінарні заходи і заходи покарання, включаючи роль медичного персоналу, одиночне ув'язнення і зменшення раціону харчування (правила 27, 29, 31 та 32)».

У самому ж тексті Проекту Мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими (Правилах Мандели) 2015 р. згаданим питанням було присвячено значно більшу увагу, ніж це зроблено у Мінімальних правилах 1955 р. Зупинимо на них нашу увагу.

Правило 39 передбачає, що заходи стягнення відносно ув'язнених можуть вводитися тільки згідно з умовами, вказаними в законодавстві або нормативно-правових актах, ... і принципами справедливості і належної правової процедури. Ув'язнений ніколи не повинен піддаватися повторному покаранню за те ж порушення. Тюремна адміністрація повинна забезпечувати співмірність дисциплінарного стягнення і порушення, за які таке стягнення призначається, і вести належний облік усіх накладених дисциплінарних заходів. Перед накладенням дисциплінарного стягнення тюремна адміністрація повинна розглянути питання про те, чи могло в принципі і яким чином психічне захворювання ув'язненого або відхилення в його розвитку вплинути на його поведінку і вчинення порушення або діяння, що стало приводом для вжиття дисциплінарних заходів. Тюремна адміністрація не повинна накладати заходи стягнення за яке-небудь діяння ув'язненого, яке вважається прямим наслідком психічного захворювання або розумової відсталості ув'язненого.

Ув'язнених не слід призначати в дисциплінарному порядку на роботу з обслуговування самої тюремної установи. Проте це правило не повинне перешкоджати належному функціонуванню системи самоврядування, при якій відповідальність за певні види соціальної, освітньої або спортивної діяльності покладається на самих ув'язнених, які працюють під наглядом у складі груп, що створюються з метою їх перевиховання (правило 40).

Згідно правила 41, будь-які заяви про вчинення дисциплінарного порушення тим або іншим ув'язненим повинні негайно доводитися до відома компетентного органу, який повинен розслідувати їх без зайвих затримок. Ув'язнених слід негайно інформувати на мові, яку вони розуміють, про характер звинувачень, що пред'являються їм, і вони повинні мати в розпорядженні достатній час і умови для підготовки свого захисту. Ув'язненим дозволяється захищати себе особисто або з використанням юридичної допомоги, коли цього вимагають інтереси правосуддя, зокрема у випадках, пов'язаних із звинуваченнями в серйозному порушенні дисципліни. Якщо ув'язнені не розуміють мови, на якій ведеться слухання у рамках дисциплінарного розгляду, або не розмовляють нею, їм безкоштовно надається допомога кваліфікованого перекладача. У ув'язнених має бути можливість домагатися судового перегляду накладеного на них дисциплінарного стягнення. У тих випадках, коли порушення дисципліни переслідується як злочин, ув'язнені повинні мати право на усі належні процесуальні гарантії, застосовані до кримінального судочинства, включаючи безперешкодний доступ до адвоката.

Загальні умови утримання, у тому числі умови, пов'язані з освітленням, вентиляцією, температурою, санітарією, харчуванням, забезпеченням питною водою, доступом до прогулянок у дворі і зайняття фізичними вправами, особистою гігієною, охороною здоров'я і виділенням необхідного особистого простору, повинні поширюватися на усіх ув'язнених без жодних винятків. За жодних обставин не можуть накладатися обмеження або дисциплінарні стягнення, рівнозначні тортурам або іншим жорстоким, нелюдям або таким, що принижують гідність, видам поведінки або покарання. Зокрема, слід заборонити застосовувати наступні види практики: а) одиночне ув'язнення на невизначений термін; б) тривале одиночне ув'язнення; с) поміщення ув'язненого в камеру без освітлення або в постійно освітлювану камеру; d) тілесне покарання або зменшення раціону харчування ув'язненого або питної води; e) колективне покарання. Ніколи не можна застосовувати в якості міри стягнення за дисциплінарні порушення засоби утихомирення. Дисциплінарні стягнення або обмежувальні заходи не повинні включати заборону на контакти з сім'єю. Обмеження на контакти з сім'єю можуть встановлюватися лише на нетривалий термін і тільки якщо це потрібно для підтримки безпеки і порядку (правила 42–43).

Правила 44 і 45 зазначають, що згідно Правил одиночне ув'язнення означає обмеження свободи ув'язнених впродовж 22 годин або більше протягом доби без змістовних контактів з людьми.

Тривале одиночне ув'язнення означає одиночне ув'язнення впродовж терміну, що перевищує 15 днів підряд. До одиночного ув'язнення слід звертатися як до крайнього заходу лише у виняткових випадках протягом якомога коротшого часу, за умови здійснення незалежного контролю і тільки з санкції компетентного органу. Це покарання не повинне накладатися відповідно до вироку ув'язненого. Стягнення у виді одиночного ув'язнення має бути заборонене відносно ув'язнених, що страждають психічними розладами або мають фізичні недоліки, якщо вжиття таких заходів призведе до погіршення їх стану. Як і раніше діє заборона на використання одиночного ув'язнення і аналогічних заходів у випадках, пов'язаних з жінками і дітьми, про що говориться в інших стандартах і нормах Організації Об'єднаних Націй в сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя.

Правило 46 закріплює положення, згідно якого медичні працівники не повинні брати участь у накладенні дисциплінарних стягнень або вжитті інших обмежувальних заходів. Проте вони повинні звертати особливу увагу на здоров'я ув'язнених, підданих будь-якій формі примусової ізоляції, у тому числі щодня відвідуючи таких ув'язнених і надаючи належну медичну допомогу і лікування на прохання таких ув'язнених або тюремного персоналу. Медичні працівники повинні негайно повідомляти директора про будь-яку негативну дію дисциплінарних стягнень або інших обмежувальних заходів на фізичне або психічне здоров'я ув'язненого, підданого таким стягненням або заходам, і доводити свою думку до відома директора, якщо вони вважають необхідним перервати або змінити стягнення з причин фізичного або психічного стану ув'язненого. Медичні працівники повинні мати право розглядати і рекомендувати зміни в режимі примусової ізоляції ув'язненого з метою забезпечення того, щоб така ізоляція не вела до погіршення стану здоров'я або загострення психічного розладу або фізичних недоліків останнього.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що запропоновані зміни до Мінімальних правил 1955 р. можуть стати суттєвим кроком до покращення правового врегулювання питань застосування заходів дисциплінарних стягнень до засуджених, а також виступити у ролі бази для подальших реформ у цій сфері.

Микитась Ірина Миколаївна

старший викладач кафедри кримінально-виконавчого права

Інституту кримінально-виконавчої служби, кандидат юридичних наук, майор внутрішньої служби

ЩОДО ПИТАННЯ СКАСУВАННЯ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЖІНКАМ

Засуджені до довічного позбавлення волі жінки є особливою категорією осіб, яка потребує тривалої ізоляції від суспільства. Але, принциповим під час такої ізоляції має бути можливість помилування таких засуджених після відбуття ними нормативно встановленого періоду часу призначеного покарання та за умови якщо дані, які характеризують поведінку засудженого, свідчать про його виправлення, і відповідно про безпеку для суспільства. Шанс подати клопотання про помилування виникає у довічно ув'язненого тільки після відбуття 20 років покарання

В Україні неодноразово поставало питання щодо скасувати кримінальне покарання у вигляді довічного ув'язнення для всіх жінок. На сьогодні відповідна норма ч. 2 ст. 64 Кримінального кодексу України містить наступне обмеження застосування довічного ув'язнення «довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку» [1].

Обґрунтуванням для відмови було посилається на статтю 6 Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», яка відмічає, що «не вважаються дискримінацією за ознакою статі: спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування

дитини; обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом; різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом; особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я; позитивні дії» [2].

Групою народних депутатів з різних фракцій розроблено законопроект № 2254а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінальної відповідальності жінок)», який виключає можливість призначення вчинили кримінальні злочини жінкам такого суворого виду покарання, як довічне позбавлення волі. Незважаючи на благі цілі цього документа, експерти стверджують, що при його прийнятті буде порушено конституційний принцип рівності всіх громадян перед законом.

Станом на 1 грудня 2015 року в Україні довічне позбавлення волі відбуває 23 жінки, і їх число не збільшується вже протягом тривалого часу. При цьому держава витрачає значні кошти на їх утримання: для них побудований окремий сектор, створюються спеціальні умови праці, витрачаються значні людські та фінансові ресурси, що обумовлено необхідністю ізоляції цієї категорії засуджених.

Питання щодо скасування довічного позбавлення волі для всіх жінок поставало ще у 2013 році, коли Державною пенітенціарною службою України було підготовлено пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України щодо гуманізації кримінальних покарань», що передбачав відміну застосування довічного позбавлення волі по відношенню до жінок. Дані пропозиції були надані до Міністерства юстиції України на розгляд.

Міністерство юстиції України зазначило, що Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частини перша, друга статті 8 Конституції України).

Статтею 24 Конституції України встановлено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [3].

Також Головне науково-експертне управління, розглянувши законопроект щодо скасування довічного позбавлення волі жінкам, вважає, що не можна вносити зміни до частини другої статті 64 КК, якими передбачається не застосовувати покарання у виді довічного позбавлення волі до усіх без виключення жінок (а не тільки до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, як це передбачено чинною редакцією вказаної статті).

На наш погляд, суворі умови, в яких відбувається довічне позбавлення волі жінками, зокрема, відсутність корисної діяльності – все це навряд чи сприяє досягненню головної мети – виправленню засудженої особи. До того ж, жінки психологічно вразливіші за чоловіків, і їм набагато важче переносити перебування в установах виконання покарань. Також, світовий досвід свідчить, що тривале позбавлення волі дуже часто призводить до деградації особистості.

Використані джерела:

1. *Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14*
2. *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.*
3. *Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.*

Khrystyna Penot

assistante d'avocats au cabinet de Maître AUBRY Mireille, Saint Tropez, France

DROIT D'EXÉCUTION DES PEINES EN FRANCE

Le droit d'exécution des peines est la partie du droit qui intervient suite au prononcé de la peine par le tribunal. Une décision pénale, rendu par une des juridictions répressives, entraîne pour la personne condamné toujours une perte de sa liberté ou de son patrimoine. D'ou on peut dégager deux grand type des peines, des peines en milieux libre et peines en milieu fermé. En ce qui concerne les peines exécutées en milieux libre, le droit pénal des mineurs a montré l'exemple en instaurant dès 1912 la liberté surveillée, a assurée sous l'autorité du juge des enfants, par des délégués permanents et des délégués bénévoles à la liberté surveillé. En 1958 le Code de Procédure Pénale de l'application des peines qui est chargée de l'exécution des peines tant en milieu institutionnel qu'en milieu libre. Ce dernier n'a cessé de se développer. A coté de la libération conditionnelle, connue dès 1885, ont été mis en place les sursis avec mise à l'épreuve (l'ord. du 23 décembre 1958), puis le travail d'intérêt général (loi du 10 juin 1983) et le sursis assorti de l'obligation d'accomplir un travail d'intérêt général (art. 132-54, C. Pénal et 747-1 et s., Code de la Procédure Pénale) et même, depuis une loi du 6 juillet 1989, l'ajournement du prononcé de la peine assorti d'une mise à l'épreuve (art. 132-63, Code Pénal). L'ensemble de ces mesures relève du juge de l'application des peines.

Le juge de l'application des peines a été institué par le code de procédure pénale de 1958 (anc. art. 721 et art. 722 du Code de Procédure Pénale), il est chargé de suivre la vie des condamnés à l'intérieur et à l'extérieur des prisons (art. 712-7 à 712-10 du Code de procédure pénale). Il intervient après condamnation à une peine restrictive ou privative de liberté, il fixe les modalités du déroulement de la peine.

Lorsque le juge de l'application des peines intervient dans le cadre d'une peine au milieux fermé, en prison, il est compétent pour prononcer des mesures d'aménagement des peines. Il peut décider d'un placement à l'extérieur, d'une semi -liberté, d'une réduction, fractionnement ou suspension de la peine, d'une libération conditionnelle et d'un placement sous surveillance électronique.

Lorsque le juge de l'application des peines intervient dans le cadre d'une peine qui doit être exécutée en milieux ouvert, il est chargé de suivre et contrôler le condamné dans l'exécution de sa peine.

Le juge de l'application des peines statue sur demande du condamné ou sur réquisition du procureur de la République, il peut agir aussi d'office. Une fois décision avec la déclaration de culpabilité rendu, la juridiction qui a prononcé la peine édite une "fiche d'exécution". Les fiches d'exécution ce sont des extraits des minutes du greffe qui sont certifiés par le greffier. Au vue de ces fiches, le Ministère Public peut exécuter la sentence. Il existe quatre type des fiches: fiche casier: casier judiciaire national; fiche finance: autorisation de recouvrement pour le Trésor Public; fiche" référence 7" : mise à l'exécution d'une peine restrictive du permis de conduire. L'exécution de décision peut intervenir quand la décision est devenue définitive (art. 708 CPP), elle ne doit pas être frappé d'appel et doit être exécutoire.

La mise à exécution peut être suspendue ou fractionnée uniquement en cas de peine non privative de liberté pour des motifs médical, familial, professionnel ou social. Cette décision est prise soit par le ministère public, par le Tribunal de police ou la juridiction de proximité statuant en chambre du conseil, selon que l'exécution de la peine doit être moins ou plus de trois mois.

Pour garantir l'exécution des peines prononcés le Procureur de la République et le Procureur général ont le droit de requérir directement l'assistance de la force publique (art 709 CPP)

Le incidents et le contentieux de l'exécution sont portés devant la juridiction qui a prononcé la peine (art. 710 CPP) sauf pour la Cour d'assises, la chambre de l'instruction est compétente. La chambre de l'instruction se prononce en matière de rectification d'erreur matérielle, confusion de peine ou bien de toute autre demande telle que demande d'interprétation de jugement ou le refus de restitution par le Ministère Public).

Chaque année le Procureur de la république établit un rapport sur l'état et les délais de l'exécution des peines en France qui comprend un rapport établis par le directeur départementale des finances publiques relatif au recouvrement des amendes dans le ressort du tribunal, ce rapport est rendu publique.

Le rapport publiée par le Ministère de la Justice en juin 2014 démontre une augmentation des délits. Les délits réprimés sont majoritairement les délits routiers (36%), les atteintes aux biens (20%), puis les infractions à la législation sur les stupéfiants (15%) et les atteintes aux personnes (14%). Les infraction routiers représentent plus d'un tiers des délits. En ce qui concerne les peines prononcées; l'emprisonnement (ferme et avec sursis) représente plus de la moitié des peines pour délits (53%), l'amende représente plus d'un tiers (34%), les peines de substitution ne représentent que 11%. Un délit sur cinq est puni d'emprisonnement ferme en France aujourd'hui, ce qui provoque l'augmentation des effectifs des services d'insertion et de probation ainsi que l'augmentation de nombre de postes de juges d'application de peines. La loi pénitentiaire de 2009 prévoit que toute peine inférieure à 2 ans (ou 1 an en cas de récidive légale) doit être examiner par le juge de l'application des peines pour envisager un aménagement (bracelet électronique, semi -liberté, placement extérieur). D'autre part, si la personne condamnée n'était pas présente le jour de l'audience, elle doit être informée ou recherchée. En 2014 en France 251 991 personnes ont été placées sous main de la justice dont 174 108 personnes suivies en milieu ouvert et 77 883 personnes sous écrou, ces chiffres sont en constante augmentation, ce qui implique l'augmentation de nombre de juge de l'application de peines (sont créés en 2013- 40 et en 204 – 10 emplois), des greffiers (40 emplois créés en 2014); il est prévue de créer 1000 emplois supplémentaires dans le SPIP d'ici 2017 pour permettre un meilleur suivi des personnes condamnés.

Використані джерела:

1. *Code Pénal;*
2. *Code de la Procédure Pénale;*
4. *Martine Herzog -Evans Droit de l'exécution des peines 2012-2013, Dalloz;*
5. *Rapport du Ministère de la justice publié en juin 2014.*

Тернавська Анастасія Андріївна

*аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА ЗАСУДЖЕНИХ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

На сучасному етапі розвитку суспільства досить часто держава не може забезпечити засудженим реалізацію передбаченого законодавством права на особисту безпеку в місцях позбавлення волі, в результаті – такі особи стають жертвами злочинних посягань. Відповідно до офіційної статистики Державної пенітенціарної служби станом на 11 вересня 2015 року в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, було зареєстровано 32 випадки суїциду із них 22 – у виправних колоніях.

Актуальність вивчення віктимологічних факторів, що породжують та обумовлюють віктимну поведінку жертв доведення до самогубства у виправних колоніях та удосконалення шляхів запобігання даному явищу в наш час не підлягає сумніву, оскільки зазначені обставини негативно впливають на стабільне функціонування виправних колоній та унеможливають гарантування безпеки спецконтингенту, що є одним із основних обов'язків персоналу установ виконання покарань.

У своїй праці «Психологічна профілактика суїциду та агресивної поведінки у засуджених до довічного позбавлення волі», вітчизняний психолог Н. Ю. Максимова, зазначає, що самогубство в усіх випадках є проявом складної взаємодії суїцидальних рис особи та соціального середовища. Засуджені, до яких застосовують насильство і терор, зазвичай потрапляють у безвихідний стан, з якого їм дуже важко вийти без допомоги персоналу, але з тих чи інших міркувань вони не

звертаються по допомогу [1, с. 50]. В більшості випадків, такі обставини деморалізують особистість, що призводить до повної або часткової втрати сенсу життя і, на жаль, не дає можливості адекватно сприймати кризову ситуацію і особистісний конфлікт. Оскільки, такі негативні життєві обставини в умовах ізоляції неможливо змінити, то захищаючи власну особистість, засуджений вдається до крайньої міри – самознищення.

У цьому контексті доречно навести думку Л.М. Шестопалової, яка зазначає, що доведення особи до самогубства – це протиправне (необережне або з побічним умислом) приведення винним потерпілого до свідомих дій, спрямованих на позбавлення себе життя, що є наслідком жорстокого поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності [2].

Розглядаючи доведення до самогубства засуджених у виправних колоніях слід зауважити, що головна роль у такому злочині належить потерпілому, оскільки він своїми суїцидальними діями реалізовує злочинний намір злочинця. Якби потенційна жертва могла певним правомірним чином протистояти жорстокому поводженню, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичному приниженню її людської гідності, у неї не виникла б думка про самогубство як єдиний можливий вихід із ситуації, що склалась [3].

Вбачається, що при доведенні до самогубства суїцид сприймається самогубцем як спосіб припинення насильницьких дій проти себе, тому заходи віктимологічної профілактики у такому разі мають поширюватись на чинники, які впливають на формування в особи схильності до суїцидальної поведінки і стають причинами таких самогубств.

До основних віктимологічних факторів, що породжують та обумовлюють віктимну поведінку жертв доведення до самогубства у виправних колоніях доцільно віднести:

- конфлікти з іншими засудженими або працівниками виправної колонії як результат зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії;
- криміногенно активний склад засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, котрі є потенційно загрозливими щодо віктимно уразливих об'єктів;
- негативні явища субкультури засуджених (ставлення до засудженого, виходячи з різновиду його правопорушення, авторитетність – неавторитетність особистості, виходячи з місця розташування її якостей на «шкалі цінностей», прийнятих у середовищі засуджених);
- борг (як наслідок захоплення азартною грою і т.п.).

Розглядаючи доведення до самогубства засуджених у виправних колоніях з позицій віктимології, необхідно зазначити, що головною метою дій спрямованих на запобігання цього негативного явища є створення передумов для стримування поширення криміногенних процесів й запобігання віктимізації спецконтингенту.

На нашу думку, робота персоналу виправних колоній повинна бути спрямована на виявлення потенційно віктимних засуджених та стимулювання їх до життя, шляхом формування антисуїцидальних переконань та позитивної життєвої перспективи. Для встановлення осіб, які є об'єктом знущань у виправних колоніях, а отже потенційно можуть бути віднесені до групи підвищеного суїцидального ризику, слід детально вивчати негативні процеси, які відбуваються або могли відбуватись в середовищі засуджених.

Вбачається, що до основних напрямів віктимологічної профілактики та запобігання доведенню до самогубства засуджених у виправних колоніях слід віднести:

- вивчення особистих якостей суїцидентів;
- дослідження і аналіз поведінки суїцидентів у різних найбільш типових ситуаціях, які відносяться до різних видів злочинів;
- аналіз безпосередньо самих ситуацій, в яких реалізуються особисті якості засуджених суїцидентів;
- дослідження взаємин між засудженими схильними до суїциду та безпосереднім оточенням.

Підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що успішність реалізації заходів запобігання доведенню до самогубства засуджених прямо залежить від ступеня злагодженості, вмілості, колегіальності дій відомчих працівників усіх служб і підрозділів виправних колоній. Поєднуючи в єдиному комплексі віктимологічний, кримінологічний та психологічний напрямки запобігання доведенню до самогубства засуджених, можна сподіватись на позитивні практичні та наукові результати щодо нейтралізації цього негативного явища серед спецконтингенту.

Використані джерела:

1. Максимова Н.Ю. Психологічна профілактика суїциду та агресивної поведінки у засуджених до довічного позбавлення волі: метод. рек. / Н.Ю. Максимова. – К. : ПАЛИВОДА А.В. 2011. – 128 с. – С. 50.

2. Шестопалова Л.М. Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – 34 с.

3. Колінько О.О. Віктимологічна профілактика доведення до самогубства / О.О. Колінько // Держава і право. — 2012. — Вип. 57. — С. 468–474. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/58754

Чечин Микита Юрійович

аспірант сектора дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В.В.Сташиса НАПрН України

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПРИ ВИКОНАННІ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Освіта дорослих засуджених є одним з важливих чинників профілактики рецидивної злочинності. Освіта дорослих засуджених повинна включати в себе весь комплекс поступальних процесів формального чи іншого навчання, за допомогою яких такі особи мали б можливість розвивати свої здібності, збагачувати свої знання та вдосконалювати технічні та професійні кваліфікації або ж застосовувати їх в новому напрямку для задоволення своїх потреб і потреб свого суспільства. Навчання дорослих засуджених має охоплювати як формальну, так і безперервну освіту, неформальне навчання і весь спектр неофіційного і побаченого навчання, існуючих в суспільстві. Основною метою безперервного неформального навчання дорослих засуджених під час відбування покарання повинно бути створення за допомогою засобів зовнішнього впливу необхідних умов для формування у засуджених основних компетенцій соціально адаптованої людини у сферах пізнавальної, цивільно-громадської, соціально-трудової, культурно-дозвільної діяльності та побутової сфері.

Однак, незважаючи на це, держава не створила достатню кількість механізмів реалізації потреб засуджених у постійному та безперервному навчанні, підвищенні свого освітнього рівня. Пояснення вказаній ситуації полягає не тільки і не стільки в складній економічній ситуації в країні, а й у недоліках чинного законодавства, основні норми якого зосереджені саме на формальній освітній діяльності в місцях позбавлення волі, а також прорахунках адміністративно-управлінського характеру.

Проведене нами анкетування показало, що запропоновані в колоніях види діяльності та додаткової освіти не завжди відповідають бажанням самих засуджених. Так, серед найпоширеніших видів освіти є навчання у професійно-технічному закладі при установі (88%), навчання у школі (64%) та вищому навчальному закладі (3%). Проте на питання «Які навички та вміння Ви б хотіли отримати зараз?» засуджені відповіли дещо інше (вони мали можливість обрати декілька варіантів відповідей): навчитися психології – 29%; отримати нову професію – 25%; навчитися творчості, щось робити власними руками – 7%; підвищити загальний рівень знань – 13%; навчитися спілкуватися з людьми – 5%; користуватися комп'ютером – 10%; вивчити іноземну мову – 8%;

отримати навички розпорядження фінансами – 6%; як почати власну справу та працювати на себе – 11%; підвищити наявну кваліфікацію – 4%. Відповіді «нічого не хочу» обрали 20% респондентів.

Тож затребуваною є саме неформальна освіта, спрямована на здобуття життєво-корисних компетенцій та підвищення загального рівня, але задовольнити цю потребу в період відбування покарання дуже складно (про це написали 44% засуджених).

При цьому особам старшого віку (від 35 років і старше) в період відбування покарання не пропонують ніяких можливостей стосовно підвищення свого освітнього рівня – на це вказали 68% таких осіб. У підсумку не стало несподіванкою, що переважно особи саме старшого віку й послалися на небажання приймати участь у будь-якій навчальній діяльності, а також відповіли, що їм нові навички та вміння непотрібні (10%). Особи старшого віку ставляться до освіти більш прагматично, намагаючись чітко обрахувати вигоду, яку воно може їм дати. Тому упор для таких осіб є саме на отриманні нової професії, що забезпечить їм конкретність на ринку праці. Вагоме значення рівня загального розвитку для підвищення якості життя людини такими засудженими, як правило, не розуміється.

Переважна більшість засуджених розуміють залежність якості життя від високого рівня освіченості особистості. Зокрема, 43% осіб, які узяли участь в анкетуванні, вважають, що нові знання сприятимуть пошуку кращої роботи, ніж була в них раніше; 24% – послалися на підвищення таким чином цікавості свого життя; 23% – визнають, що таким чином зможуть налагодити добрі відносини з родинами; 13% – обрали варіант відповіді «я навчуся краще проводити вільний час»; по 12% – відмітили, що це допоможе їм краще спілкуватися з людьми та забезпечить більшу зайнятість. Таке ж число (12%) зазначили, що нові знання та вміння жодним чином їм не допоможуть.

За даними цього дослідження, хоча 60% засуджених мають чіткий плані щодо своїх дій після звільнення, велике їх число такого плану не мають (27%) та сумніваються у можливості такого планування (13%) респондентів; мають чіткий план. Подібними виявились і відповіді на запитання: «Ви вірите в те, що зможете нормально жити на свободі, не порушуючи закону?»: «так» – 53%; «ні» – 11%; «навіть не знаю» – 27%.

Відсутність навичок та десоціалізація засуджених підтверджується й тим, що 51% з них не планує звертатися за допомогою після звільнення; 23% – сподіваються виключно на допомогу рідних; планують відвідати відповідні державні (15%) та громадські інституції (11%). Так само й вчитися після звільнення бажає незначне число засуджених – всього 22%; не визначились з цим – 32%; точно не підуть вчитися – 21%. Тобто, об'єктивне значення підвищення освітнього рівня, а також інформація про можливості продовження власної освіти в період відбування покарання засудженим так і не прищеплюється.

Отож у підсумку можемо зробити висновок, що сучасний стан освітнього процесу в місцях позбавлення волі не відповідає у повній мірі міжнародним рекомендаціям з цього питання, не забезпечує потреб засуджених у саморозвитку, а також зосереджений, переважно, на формальній освітній діяльності, що значно обмежує коло залучених до нього осіб.

Яковець Дмитро Сергійович

*старший інспектор Московського районного відділу кримінально-виконавчої інспекції
м. Харкова управління ДПтСУ в Харківській області, капітан внутрішньої служби*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ»

З набранням чинності Законом України «Про пробацію», в Україні започатковується національна система пробації, одним із основних завдань якої є забезпечення досягнення мети ресоціалізації засуджених, в тому числі й неповнолітніх. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання практичного тлумачення категорії «ресоціалізація», бо саме це є запорукою успішності досягнення цієї мети.

Чинний КВК України у ст. 6 надає визначення ресоціалізації як певної універсальної категорії, що має однакове значення для всіх засуджених до позбавлення волі: ресоціалізація – це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Незважаючи на наведене законодавче формулювання, у науці ресоціалізація тлумачиться дещо інакше, при цьому спільним є лише визнання, що вона являє собою складну соціально-правову категорію, що охоплює різні сторони єдиного процесу відновлення й розвитку соціально корисних зв'язків і відносин як під час відбування покарання, так і після цього [1, с. 8]. Щоб підкреслити тривалість процесу ресоціалізації, окремо виділяється такий її підвид, як процес підготовки засудженого до повернення в суспільство, що ґрунтується на відновленні його позитивних зв'язків, відносин і на розвитку в цієї особи соціально корисних умінь і навичок, необхідних для повноцінного існування в суспільстві [2, с. 296].

Р.В. Ващенко та В.В. Сулицький під ресоціалізацією пропонують розуміти процес виправлення засудженого, формування у нього правослужняної поведінки, стимулювання на таку життєву позицію, що відповідає соціальним нормам, на основі відновлення, збереження та розвитку соціально корисних якостей і відносин, подальшої адаптації до самостійного життя на волі [3, с. 30]. О.І. Осауленко стоїть на позиції, що ресоціалізація – це процес формування в особи позитивних рис та якостей, які сприяють поважному ставленню до людини, суспільства, праці, норм моралі, звичаїв, традицій та стимулюють поведінку без порушень норм права [4, с. 60-61].

Подібним є й визначення ресоціалізації неповнолітніх: це комплекс дій, спрямованих на повторне засвоєння культури відносин у соціумі, формування (або відновлення) і закріплення у вихованців певних соціальних норм та ролей, стійкої просоціальної мотивації для усвідомленої відмови від норм кримінального середовища на користь загальноприйнятних здібностей; здобуття умінь та навичок, необхідних для їх успішного повернення суспільство [5, с. 10]; процес повернення необхідних можливостей і здібностей неповнолітнього шляхом нейтралізації отриманих ним в результаті негативної соціалізації антигромадських цінностей і норм та подальшого засвоєння повторно або вперше позитивних, за оцінкою суспільства, соціальних норм, цінностей, зразків поведінки [6, с. 270-278]; процес повторної соціалізації неповнолітнього на основі нейтралізації отриманих ним в результаті десоціалізації асоціальних норм, цінностей, негативних ролей, стереотипів поведінки та подальшого відновлення, збереження (або засвоєння вперше) та розвитку позитивних, за оцінкою суспільства, соціальних норм, цінностей, ролей, зв'язків, зразків поведінки з метою реінтеграції (повторної інтеграції) в суспільство після звільнення [7, с. 9-10].

На практиці ресоціалізації засуджених неповнолітніх тлумачиться інакше. Зокрема, ДПтС України стоїть на позиції, що основною метою ресоціалізації засуджених неповнолітніх є збереження їх здоров'я, гідності, формування у них почуття відповідальності та навичок, які сприятимуть їх поверненню у суспільство, допоможуть їм виконувати вимоги законів та задовольняти свої життєві потреби власними силами після звільнення [8].

Ведучи мову про процес ресоціалізації засуджених та уточнюючи використання цього терміну стосовно засуджених неповнолітніх потрібно звернути увагу на таку обставину. У тлумачному словнику української мови «відновлення» розуміють як набуття попереднього вигляду, стану, а також як надання попереднього вигляду чому-небудь пошкодженому, зіпсованому, зруйнованому, встановлення того, що було ліквідовано [9]. Таким чином, коли ми говоримо про відновлення засудженого у соціальному статусі повноправного члена суспільства ми повинні виходити з того, що він до засудження вже перебував у такому стані. Але у більшості неповнолітніх, що потрапляють у колонії, взагалі не сформовані просоціальні якості через відсутність соціально визнаних прикладів, відсутній чітко виражений соціальний статус тощо, тому вести мову про відновлення будь-яких якостей тут не доцільно. Інакше кажучи, стосовно засуджених неповнолітніх ресоціалізацію необхідно розуміти як процес формування таких норм, ідеалів, цінностей, що є необхідними для законослухняного життя у вільному суспільстві, та які водночас відповідають певній моделі соціально-позитивної поведінки.

Використані джерела:

1. *Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. коментар / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – 560 с.*

2. *Юридична енциклопедія : в 6 т. / голова редкол. Ю.С. Шемшученко. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. : П-С. – 736 с.*
3. *Ващенко Р.В., Сулицький В. В. Організаційно-правові питання ресоціалізації засуджених / Р.В. Ващенко, В.В. Сулицький // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ / редкол.: В.М. Синьов (голов. ред.) та ін. – К. : КІВС, «МП Леся», 2003. – № 8.– С. 30.*
4. *Осауленко О.І. Диференціація та індивідуалізація виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі / О.І. Осауленко // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ / редкол.: В.М. Синьов (голов. ред.) та ін. – К. : КІВС, «МП Леся», 2002. – № 7. – С. 60-61.*
5. *Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх : методичний посібник / [Вовк В.М., Журавель Т.В., Калівошко В.М. та інші]; за заг. ред. Т.В. Журавель, Ю.В. Пилипас. – К. : «Версо-04», 2012. –168 с.*
6. *Караман О.Л. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених у пенітенціарних закладах: визначення поняття / О.Л. Караман // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – Педагогічні науки, 2011 – № 20. – С. 270-278.*
7. *Гусак А. П. Кримінологічні аспекти ресоціалізації неповнолітніх, засуджених за вчинення насильницьких злочинів, в умовах позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.П. Гусак; Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2010. – 13 с.*
8. *Всеукраїнська нарада «З любов'ю та турботою до дітей». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article*
9. *Lingvo Online – безкоштовний онлайн-словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lingvo.ua/uk/Translate/uk-uk*

Яковець Ірина Станіславівна

провідний науковий співробітник сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

РОЛЬ KEYС-МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИ СКЛАДАННІ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ ПРАЦІВНИКОМ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ

5 лютого 2015 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про пробацію». Згідно вказаного Закону, починаючи з 27 серпня 2015 року, в Україні започатковується національна система пробації. Сьогодні пробація є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції багатьох країн та результатом демократичного розвитку суспільства, який доведений майже двохсотрічною історією розвитку пробації.

Виходячи із змісту завдань пробації, визначених Законом України «Про пробацію», порівняно з функціями, що сьогодні покладені на кримінально-виконавчу інспекцію, на орган пробації покладаються принципово нові завдання, зокрема, щодо підготовки досудових доповідей стосовно обвинувачених. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про пробацію», досудова пробація – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення щодо міри його відповідальності. Досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити: соціально-психологічну характеристику; оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення

волі на певний строк. Посилання в тексті закону на формалізацію інформації дає змогу зробити висновок про те, що досудова доповідь буде мати певну форму. Але навіть в сучасних умовах правової невизначеності, зі змісту закону витікає наявність трьох основних блоків такої доповіді: характеристика особи, оцінка ризику та висновок. Ступінь ризику вчинення повторного злочину буде проводитись на підставі відповідної анкети, яка дає змогу окреслити криміногенні чинники та потреби особи. Рівень ризику може бути визначений як низький, середній, високий і дуже високий. При цьому різні чинники мають різний характер – є чинники статичні (тобто такі, що не можуть бути змінені) і динамічні – вплив на них дає змогу скоригувати стан справ.

Головна мета досудової доповіді полягає зовсім не в тому, щоб надати суду додаткові аргументи для направлення особи в місце позбавлення волі, а в тому, щоб запропонувати можливість реінтеграції цієї особи без застосування крайніх заходів впливу.

У результаті проведених досліджень було встановлено, що найбільш ефективними є ті реабілітаційні програми, які націлені на корекцію саме кримінально значущих властивостей особистості і на роботу з криміногенними потребами, а втручання, націлене на запобігання повторних правопорушень під страхом покарання, навпаки, виявилось малоефективним. Дослідження також показали, що для осіб з високим ризиком вчинення рецидивних злочинів необхідний більш високий рівень втручання, а при низькому ризикі рецидиву найбільш ефективний пом'якшений режим нагляду. Виходячи з цього, співробітник служби пробації обирає мінімальний (для кожного випадку) рівень втручання, який, з одного боку, дасть змогу залучити правопорушника до відповідальності за свої дії, а, з іншого – сприятиме його реабілітації та реінтеграції, що забезпечить тривалу захищеність суспільства.

Особливо необхідно відзначити, що кейс-менеджмент передбачає виключно цільове (направлене на роботу з криміногенними факторами) втручання в життя правопорушника, що дає змогу забезпечити недоторканність його приватного життя і дотримання всіх цивільних і особистісних прав. Отже, при складанні досудової доповіді працівник служби пробації має запропонувати суду свої бачення роботи з правопорушником щодо нейтралізації або усунення криміногенних чинників і потреб.

Провівши оцінку ризиків та потреб, кейс-менеджер розробляє детальний план роботи з правопорушником, який повинен включати: криміногенні чинники, на які варто звернути увагу при роботі з особою; ресурсні чинники, які можуть сприяти реабілітації; рівень нагляду, характер і регулярність зустрічей між клієнтом і кейс-менеджером; мету втручання та засоби їх досягнення; необхідні реабілітаційні програми і організації, які будуть їх реалізовувати тощо. Алгоритм кейс-менеджменту на стадії підготовки досудової доповіді в цілому є тотожний загальній процедурі його реалізації, єдиним винятком з якої є ступінь реалізації планових заходів. Через обмеженість часу роботи з клієнтом, працівник пробації може обмежитись лише складанням плану та отриманням згоди клієнта на його реалізацію. Ці документи потрібно також подавати до суду для обґрунтування доцільності застосування заходів впливу без позбавлення волі.

Доцільність застосування кейс-менеджменту на стадії досудової доповіді зумовлено ще однією обставиною. Як показують наукові дослідження і спостереження практичних працівників, обвинувачені відчують найбільш сильну мотивацію на виправлення в період – до винесення вироку. Дана мотивація певною мірою ще зберігається протягом 6 місяців – 1 року. За такого підходу правильна організація роботи з клієнтом створює необхідні передумови для ефективної взаємодії в подальшому.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Волоско Ірина Романівна

Голова Галицького районного суду м. Львова

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» підставою для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки присяжних, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю або майну. Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки є дані, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, які мають право на забезпечення безпеки (у тому числі свідків та потерпілих) (ч. 1 ст. 20 Закону). Поняття «реальна» загроза передбачає собою певні матеріальні наслідки для особи, але таке визначення підстав вжиття заходів безпеки унеможливує превентивний аспект цієї категорії, а також випадки, коли для впливу на присяжного використовуються засоби психологічного впливу, що може виявитись у завуальованій формі: мовчазне слідування за особою, тривале перебування людей неприйнятної зовнішності біля будинку, в якому мешкає присяжний, підкидання під двері квартири або будинку трупів тварин або малюнків такого змісту, створення в колективі атмосфери ігнорування особи тощо. Такі форми впливу не містять у собі реальної загрози життю, здоров'ю, житлу й майну особи, але спрямовані на досягнення необхідної і бажаної мети – схилити особу до відмови сприяти правосуддю. До того ж заходи безпеки мають бути застосовані не лише за наявності реальної загрози, а й для попередження виникнення такої загрози. Таким чином, вплив зацікавлених осіб на присяжних спрямований не лише на заподіяння останнім шкоди у будь-якому виді, а ґрунтується на досягненні головної мети – схилити їх до відмови сприяти правосуддю, припинити сприяння правосуддю або помститися за вже здійснене сприяння. Тобто вплив може бути вираженим у різних формах: і протиправних, і таких, які не містять у собі протиправності, вплив може бути виражений як прямо, так і завуальовано, але головним чинником виступає мета, з якою він здійснюється.

Отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу й майну осіб, які мають право на забезпечення безпеки, може відбуватися як під час кримінального провадження, так і під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Орган (підрозділ), що здійснює оперативно-розшукову діяльність щодо осіб, які беруть участь або сприяють виявленню, попередженню, припиненню злочинів, повинен з'ясувати наявність таких загроз, вчасно приймати рішення про застосування заходів безпеки. Перевірка даних, що свідчать про загрозу життю, здоров'ю, житлу й майну особам, які мають право на забезпечення безпеки, є обов'язковим елементом, що визначає якість отриманої інформації та можливість її подальшого використання. Якщо взяти до уваги такі наслідки процесу забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, як залучення значних сил і засобів, відволікання правоохоронців від повсякденних завдань, великі фінансові витрати, то якісній перевірці повинна приділятися значна увага.

Забезпечення особистої охорони осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у разі виникнення реальної загрози їх життю та здоров'ю, покладається на спеціальний підрозділ міліції, створений для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів і для охорони установ судових експертиз. Таким підрозділом станом на сьогодні є спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон». Відповідно до п. 2.3. Положення про цей підрозділ його працівники вживають необхідні заходи для забезпечення безпеки судді, членів його сім'ї, збереження їх майна, якщо від судді надійде відповідна заява.

Здійснення спеціальними підрозділами міліції заходів безпеки щодо забезпечення особистої охорони присяжних передбачає широкий спектр заходів:

а) прогнозування можливих методів і способів здійснення спроб нападів на особу, що охороняється;

б) підтримання зв'язку з особою, взятою під державний захист, зокрема за допомогою технічних засобів, для своєчасного обміну інформацією стосовно графіка роботи, незапланованих переміщень, наявних погроз та конфліктів тощо;

в) інформування особи, відносно якої застосовуються заходи особистої охорони, про повідомлення, що надійшли і пов'язані з можливою їй загрозою, вживати заходів до їх недопущення;

г) обладнання у разі необхідності житла та майна осіб, взятих під державний захист, засобами протипожежної та охоронної сигналізації, відповідно до чинного законодавства;

г) за поданням органів, які здійснюють заходи безпеки заміну номерів, квартирних телефонів і державних номерних знаків транспортних засобів, що їм належать, в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Волошина Владлена Костянтинівна

*доцент кафедри кримінального процесу Національного університету
«Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБГРУНТОВАНІСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ЯК ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Процес удосконалення кримінального процесуального законодавства досить триває і після набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом (далі КПК). У чинному КПК України засади кримінального провадження, на відміну від попереднього, визначено у главі 2. Однак законодавець не називає серед них обґрунтованість процесуальних рішень, хоча аналізуючи положення кримінального процесуального закону можна дійти висновку про її існування.

Отже, усі процесуальні рішення, які приймаються у ході провадження у кримінальній справі, повинні бути законними та обґрунтованими. Обґрунтованість рішення є однією з вимог, що пред'являються до змісту кримінального процесуального рішення.

Обґрунтованість рішення виражається у його мотивуванні і виражається у мотивувальному елементі описово-мотивувальної частини рішення. Обґрунтованість це вимога наявності достатніх даних або фактичних обставин відповідних рішень, які вказують на необхідність прийняття рішень і проведення певних дій.

У ст. 370 КПК закріплено, що судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Також зазначено, які ж рішення є обґрунтованими. Кожне рішення приймається саме у зв'язку з певними фактичними обставинами, уся передуюча прийняттю рішення процесуальна діяльність і полягає, в решті решт, у збиранні, перевірці і оцінці тих фактичних даних – доказів, на підставі яких приймаються певні рішення і які, власне, і обґрунтовують його. В основі кожного судового рішення повинні лежати встановлені у справі фактичні обставини, що свідчать про наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість прийняття цього рішення. Таким чином, обґрунтованість судового рішення – це відповідність викладених в ньому висновків про фактичні обставини справи доказам, які є у справі і отримані в результаті діяльності по їх збиранню, перевірці і оцінці, що передувала прийняттю рішення [1, с. 682].

Вимога обґрунтованості стосується і рішень, які приймаються у стадії досудового розслідування. Так ст. 110 КПК передбачає процесуальні рішення як усі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. У законі містяться загальні вимоги щодо форми та змісту постанови слідчого та прокурора (ч. 5 ст. 110 КПК), також КПК встановлює додаткові

вимоги до постанови слідчого, прокурора (ст. 251 КПК). Процесуальні рішення слідчого прокурора можуть бути у формі доручення, клопотання, обвинувального акта.

У КПК встановленні окремі вимоги до клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та клопотань про провадження слідчих (розшукових) дій, оскільки предмет обґрунтування та локальний предмет доказування при їх розгляді та вирішенні суддею різний. Наприклад, при визначенні форми та змісту клопотання слідчого, прокурора до слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу законодавець вказує на необхідність обґрунтування ризиків та доказів, які підтверджують такі обставини. Однак, у більшості випадків органи досудового розслідування обмежуються невмотивованою констатацією обставин, зазначених у ст. 177 КПК України або ж їх перерахуванням. Досить поширеними є посилання на те, що особа, щодо якої порушується питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, вчинила тяжкий злочин або злочин, за який покарання перевищує три роки; але не завжди належним чином обґрунтовуються припущення, що підозрюваний (обвинувачений) може ухилитися від розслідування чи суду незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у кримінальному провадженні, перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином, або вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється особа. Посилання на те що дії підозрюваного (обвинуваченого) можуть бути оцінені як такі, що перешкоджають провадженню теж досить часто зустрічається у клопотаннях, але не зазначається які ж саме дії. Докази на підтвердження вказаних доводів у клопотанні не зазначаються і до самого клопотання не додаються, що іноді лишається поза увагою суддів, які, задовольняючи такі клопотання, також належним чином не обґрунтовують свої рішення.

На обґрунтованість процесуальних рішень вказує і практика Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні по справі «Лабіта проти Італії» Європейський Суд зазначив, що підстави, на які спиралися органи влади Італії, тобто небезпека чинення тиску на свідків та ризик фальсифікації доказів, небезпека з боку обвинуваченого, складність справи та вимоги розслідування мають надто загальний характер, хоча, на перший погляд, заслуговують на довіру. Судові органи не вказали жодного факту, який міг би довести, що зазначені підстави справді існували[2].

Отже, вважаємо за необхідним визначити у кримінальному процесуальному законі положення щодо обґрунтування процесуальних рішень (рішень які були прийняті як під час досудового так і судового проваджень) як окрему засаду кримінального провадження.

Використані джерела:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / Відп.ред. : С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. :Одіссей, 2013. – 1104с.*
2. *Рішення Європейського Суду з прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.coe.ru.*

Гловюк Ірина Василівна

*доцент кафедри кримінального процесу Національного університету
«Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент*

РОЗГЛЯД СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

КПК України 2012 р. передбачив нову процедуру, спрямовану на реалізацію стороною захисту права на отримання висновку експерта у контексті засади змагальності – розгляд слідчим суддею клопотань сторони захисту про залучення експерта (ст. 244 КПК). Незважаючи на важливість цієї процедури для забезпечення змагальності у отриманні сторонами доступу до спеціальних знань у формі експертних досліджень, нормативна її регламентація викликає певні питання.

По-перше, зауваження викликає визначення суб'єкта звернення з клопотанням. Ч. 1 ст. 244 КПК передбачає, що у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді. Однак виникає питання: якщо це звернення все одно здійснюється в інтересах захисту, навіщо обмежувати коло суб'єктів цієї сторони для звернення із клопотанням; враховуючи інтереси суб'єктів сторони захисту, вважаємо сумнівним недопущення звернення із клопотанням самого підозрюваного у випадку, якщо було відмовлено у задоволенні клопотання захисника. Це є штучною перешкодою до обстоювання стороною захисту своєї правової позиції.

По-друге, як логічний наслідок першого виділеного недоліку, виникає питання, чому підозрюваний у випадку подання клопотання захисником не має бути навіть повідомлений про його розгляд; адже ч. 3 ст. 244 КПК закріплює, що особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду. Враховуючи, що відповідне клопотання заявляється в інтересах підозрюваного, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, то вони мають обов'язково повідомлятися про його розгляд; наявна нормативна регламентація є порушенням права на захист у аспекті права брати особисту участь у кримінальному провадженні. Крім того, таке інформування є необхідним у контексті того, що у підозрюваного та його захисника можуть бути різні думки щодо тактики захисту, зокрема – щодо необхідності залучення експерта, і теоретично можуть виникнути ситуації, коли захисник вважатиме за потрібне залучити експерта, а підозрюваний – ні, і для попередження та припинення можливих суперечностей таке інформування є важливим.

По-третє, якщо ч. 1 та 2 ст. 244 вказують лише на особу, яка подала клопотання, то про яких «учасників» може йти мова у контексті подання слідчому судді у ході розгляду клопотання заслухати свідка чи дослідити матеріали, що мають значення для вирішення клопотання (ч. 5 ст. 244). Ч. 3 ст. 244 КПК вказує, що особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою. Нічого не вказано про участь слідчого, прокурора, що дозволяє стверджувати про відсутність необхідності їхнього повідомлення. Натомість, у судовій практиці є випадки і повідомлень слідчого, прокурора, і їх участі у розгляді клопотання [1; 2].

По-четверте, слід відмітити і те, що ч. 1 досліджуваної статті суперечить ч. 6, адже із змісту ч. 6 стає очевидним, що гіпотеза ст. 244 є неповною, адже сторона захисту може звернутися із клопотання не лише у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта, а й у двох інших випадках: 1) коли на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи; 2) коли існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок.

Виходячи з наведених вище міркувань, ч. 1 ст. 244 КПК потребує переформулювання, і може бути викладена у такій редакції: «У разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта, а також разі задоволення клопотання сторони захисту про залучення експерта, якщо на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок, учасники кримінального провадження з боку захисту мають право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді».

Використані джерела:

1. Ухвала слідчого судді Зміївського районного суду Харківської області від 22 вересня 2015 р. (621/2517/15-к). – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua/Review/50863528
2. Ухвала слідчого судді Великобагачанського районного суду Полтавської області від 25 грудня 2013 р. (справа № 525/1666/13-к). – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua/Review/36344547

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Події, які відбуваються у Луганській та Донецькій областях України, де в результаті злочинних дій терористів, різних мастей сепаратистів, практично паралізували діяльність органів досудового розслідування і суду [1]. Фактична ситуація, яка склалася в Луганській і Донецькій областях, не відмінняє юрисдикцію вимог статті 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Держава України зобов'язана всіма доступними юридичними засобами вжити заходів щодо забезпечення гарантованих прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованих територіях [2].

З метою правового регулювання в районі проведення антитерористичної операції та забезпечення доступу громадян та юридичних осіб до суду, 12 серпня 2014 року Верховною Радою України було ухвалено ряд законодавчих актів. Зокрема: Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» (передбачає механізм визначення судів для розгляду судових справ і здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, якщо це не можливо в районі дії антитерористичної операції) [3]; Закон, яким внесені зміни до кримінального процесуального кодексу України, а саме Кодекс доповнено Розділом IX-I «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» [4]; Закон України «Про боротьбу з тероризмом», який доповнено частиною 2 статті 14 та статтею 15¹, що встановлюють можливість превентивного затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб (ч. 2 ст. 14) [5].

Аналізуючи вказані нормативні акти виникає ряд питань, на які законодавець, на нашу думку, не дав чіткої відповіді.

Так, наприклад, розглянемо відповідність новел статті 14 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» частині 2 статті 29 Конституції України, щодо затримання особи не більше ніж на 72 години без рішення судді, суду. У зазначеній правовій нормі Основного Закону згадування щодо можливості превентивного затримання особи понад 72 години не має. Законодавець використав термін «превентивне затримання», який відсутній в статті 29 Конституції України, й не дав його визначення. Припустимо, що законодавець керувався недоцільністю роз'яснення в тій ситуації, яка склалася під час бойових дій в зоні АТО. Проте, порушення конституційних принципів кримінального провадження є неприпустимим незалежно від будь-яких обставин, якими б виправданими, на перший погляд, вони б не здавалися.

Як свідчить ситуація, що склалася на сході країни, існує необхідність щодо забезпечення виконання функції досудового розслідування і судового провадження органом, який фактично знаходиться в зоні АТО разом із військовими формуваннями держави, що проводять заходи з ліквідації тероризму, сепаратизму.

По-перше, військова прокуратура повинна бути наділена повноваженнями органу досудового розслідування незалежно від суб'єкту злочину.

По-друге, в зоні АТО мають діяти військові суди. Це дасть можливість оперативно вирішувати завдання кримінального судочинства. Відповідно до вищезгаданих законів, якщо орган досудового розслідування в зоні АТО фізично не працює, то матеріали кримінального провадження направляються за підслідністю в той орган, який визначить Генеральний прокурор України. При такий процедурі оперативність розслідування злочинів ставиться під сумнів. І взагалі, чи можливий такий порядок розслідування в умовах військових дій? Аналогічна ситуація складатиметься коли голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ направляє справи за підслідністю в той суд, який знаходиться за межами зони дії АТО.

Частково проблему кримінального провадження в зоні АТО вирішив Закон України «Про прокуратуру», що прийнятий Верховною Радою України 14 жовтня 2014 року (№ 1697-VII).

В частині 2 статті 7 зазначеного закону зазначено наступне. У разі якщо в силу виключних обставин у певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора України виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури[6].

Органи досудового розслідування в зоні бойових дій фізично не працюють. На нашу думку, в такій ситуації необхідно на законодавчому рівні встановити єдину підслідність кримінальних правопорушень, вчинених в районах бойових дій, єдиному органу – слідчим військовим прокуратурам. Це дасть можливість оперативно, без зволікань розпочати кримінальне провадження, незалежно від статусу суб'єкта злочину. Військова прокуратура під час бойових дій постійно «рухається» поруч з військовими формуваннями територіями зони дії АТО (які можуть змінюватися). Такий підхід дасть явно позитивний результат.

Використані джерела:

1. Фаништейн К. Доступ до правосуддя під час АТО. Закон є, проблеми залишаються / К. Фаништейн. // *Юридичний вісник України*. – 2015. – № 3. – С. 13.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 23.07.1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку із проведенням антитерористичної операції: Закон України від 12.08.2014 р. // *Голос України*. – 19.08.2014 р. – № 157.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідповідності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.10.2014 р. // *Голос України*. – 30.10.2014 р. – № 209.
5. Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності на строк понад 72 годин: Закон України від 12.08.2014 р. // *Голос України*. – 22.08.2014 р. – № 160.
6. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 31.12.1991 р. – № 53. – Ст. 793.

Гуркова Аліна В'ячеславівна

викладач кафедри кримінального права та процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

ЩОДО ПИТАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ, ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Слід почати з того, що останній рік Україна впевнено крокує шляхом здійснення реформ в багатьох сферах з метою розбудови сучасного демократичного суспільства, інтеграції у Європейський Союз. В кримінальному судочинстві для підвищення прав і свобод людини було запроваджено і закріплено ряд запобіжних заходів, що можуть застосовуватися у кримінальному провадженні, запобіжний захід у вигляді домашнього арешту являється одним із них.

Питання правильного застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є причиною гострих дискусій вітчизняних науковців. Певні труднощі виникають у слідчих, прокурорів, слідчих суддів при його застосуванні під час проведення досудового розслідування, тому досить актуальним постає питання щодо розгляду поняття, сутності та порядку застосування вказаного запобіжного заходу.

Відповідно до Інструкції про порядок виконання органами внутрішніх справ України ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну

раніше обраного запобіжного заходу домашнім арештом визначається запобіжний захід, який застосовується в кримінальному провадженні відповідно до ухвали слідчого судді, суду до підозрюваних або обвинувачених осіб за вчинення ними злочинів, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі, та полягає в забороні залишати їм житло цілодобово або в певний період доби [2].

Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Варто зауважити, що це положення не містить приміток на рахунок обмежень, тож можна зробити висновок про те, що до даного положення можна віднести і осіб, що підозрюються у вчиненні особливо тяжких злочинів.

Ще одним із недоліків української моделі даного запобіжного заходу є питання контролю за виконанням домашнього арешту, так у статті 181 Кримінально процесуального кодексу України зазначено, що працівники органу внутрішніх справ з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю [3]. Під електронними засобами контролю розуміють предмет, що закріплюють на тілі підозрюваного чи обвинуваченого, і з допомогою якого можна відслідковувати та фіксувати місце перебування відповідної особи. Засіб електронного відстеження створений для полегшення роботи працівників правоохоронних органів, що зможуть здійснювати перевірку місцезнаходження особи дистанційно, але практика говорить нам про існуючі випадки втечі підозрюваних осіб, шляхом таємного зняття так званого «електронного браслету».

Домашній арешт застосовується в більшості зарубіжних країн. Так до прикладу у Великобританії підсудні зобов'язані не тільки носити на тілі електронні датчики, а й телефонувати до компанії, котра встановила пристрої не менше п'яти разів на день, що звісно зменшить ризик втечі відповідної особи. Існує практика заборони користування комп'ютером та телефоном, а також цілодобовий супровід поліцейських біля дому. Звісно практика застосування даного запобіжного заходу є тривалою, тому вироблені заходи унеможливлення пересування підсудного без відома правоохоронних органів і закріплені на законодавчому рівні [1].

Запровадження і практичне використання даного запобіжного заходу є позитивним кроком у кримінальному процесі. Це насамперед виражається у тому, що особа не відчуває на собі жорсткого тиску, як до прикладу, під час тримання під вартою. Підозрюваний обвинувачений може жити звичним життям, крім того у даної особи не виникне проблем із постійним доступом до свого захисника. Все вищенаведене говорить про запровадження принципів демократизації та основоположних європейських стандартів у кримінально-процесуальній інститут.

Звісно застосування домашнього арешту потребує значного удосконалення це насамперед стосується виключення можливості застосування відповідного запобіжного заходу у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Слід урегулювати питання закупівлі та технічного забезпечення електронних браслетів, що застосовуються до підозрюваного чи обвинуваченого. Варто зазначити, що суди іноземних держав при обранні такого запобіжного заходу можуть обмежити особу не лише в пересуванні, а й у спілкуванні, але при цьому не обмежувати особу у праві використовувати телефонний зв'язок для виклику швидкої медичної допомоги та інших рятувальних служб, а також для спілкування з контролюючим органом. Натомість у законодавстві України цього не передбачено [4].

Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок про те, що домашній арешт в порівнянні з триманням під вартою є більш гуманним і його застосування є прогресивним, проте саме практичне його застосування потребує більшого теоретичного та законодавчого удосконалення.

Використані джерела:

1. Вільгушинський М.Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України / М.Й. Вільгушинський, Ю.А. Ліхотлова. // *Адвокат*. – 2012. – № 11(146). – С. 9–13.

2. Інструкція про порядок виконання органами внутрішніх справ України ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1845-13

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. На 20 серпня 2015 року : Офіц. Текст. – К. : Алерта, 2015. – 296 с.

4. Проблеми застосування домашнього арешту, як запобіжного заходу у кримінальному провадженні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pap.in.ua/2_2014/86.pdf

Завтур Віктор Андрійович

*аспірант кафедри кримінального процесу Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПОТЕРПІЛИЙ ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Безперервний пошук шляхів вдосконалення кримінального процесуального статусу учасників кримінального провадження безпосередньо пов'язаний із визнанням охорони їх прав, свобод та законних інтересів завданням кримінального провадження.

Визначивши порядок, підстави визнання особи потерпілим та передбачивши достатньо широкий спектр його прав як у досудовому, так і судовому провадженні, законодавець не достатньо уваги приділив правовому регулюванню участі потерпілого у механізмі прийняття окремих проміжних процесуальних рішень, зокрема, рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП).

Закріплюючи у ст. 193 КПК України положення, відповідно до якого розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється лише за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, законодавець фактично усуває потерпілого із кола осіб, які беруть участь у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу.

У ч. 4 ст. 193 КПК України передбачена можливість слідчого судді за клопотанням сторін або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу. При цьому, знову ж таки, законодавець з невідомих причин, не згадує про можливість заслухати потерпілого.

Не дивлячись на те, що можливості потерпілого збирати та подавати слідчому судді докази відповідно до КПК України є достатньо обмеженими, тим не менш, він міг би бути допитаний під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Надзвичайно суттєве значення мають показання потерпілого при обґрунтуванні ризику, що підозрюваний може незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта та спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні. Такої думки дотримуються й інші дослідники [1, с. 115 ; 2, с. 196; 3, 658].

Проаналізувавши відповідні положення КПК України, можна дійти висновку, що використати показання потерпілого для обґрунтування наявності чи відсутності обставин, які складають предмет доказування при застосуванні запобіжного заходу можливо лише у випадку, коли вони були депоновані в порядку ст. 225 КПК України, проте це не є логічним, якщо існує можливість допитати потерпілого безпосередньо при розгляді клопотання.

У КПК України також відсутні вказівки на необхідну (або, принаймні, можливу) участь потерпілого при розгляді слідчим суддею більшістю ЗЗКП, де така участь сприяла б повному, всебічному дослідженню обставин. Зокрема, вказівка лише на можливість заслухати свідка або дослідити інші матеріали міститься у ч. 4 ст. 151, ч. 3 ст. 156 КПК України, які регламентують порядок

розгляду клопотань про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом та відсторонення від посади відповідно.

У кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення потерпілий виступає стороною кримінального провадження, а це означає, що на нього має покладатися обов'язок доказування, відповідно до ст. 92 КПК України. Однак у кримінально-процесуальній доктрині панує думка, що потерпілий не може бути суб'єктом, на якого покладено обов'язок доказування, оскільки він має лише право (не обов'язок!) під час досудового провадження подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді (п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК), а у випадку звернення до слідчого та прокурора з клопотанням про проведення слідчих (розшукових) дій, суб'єктом доказування є слідчий та прокурор [4, с. 241].

Крім цього, у ч. 3 ст. 89 КПК України потерпілого визнано суб'єктом, який має право подавати клопотання про визнання доказів недопустимими і наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими. Визнання доказів недопустимими є прерогативою суду, на це, загалом і зорієнтовані положення ст. 89 КПК України. Однак згідно із ст. 94 КПК України слідчий суддя теж має оцінити кожний доказ з точки зору допустимості під час ухвалення процесуального рішення. Це означає, що учасники, які беруть участь у розгляді клопотання про застосування ЗЗКП у досудовому провадженні мають права подавати клопотання про визнання доказів недопустимими. Усунення потерпілого від участі у судовому засіданні, в якому вирішується питання про застосування ЗЗКП позбавляє його можливості реалізувати право, передбачене ч. 3 ст. 89 КПК України.

В цілому, можна зробити висновок, що участь потерпілого у доказуванні при застосуванні ЗЗКП у досудовому провадженні містить опосередкований характер, а саме: потерпілий може давати показання слідчому, прокурору, а також слідчому судді в порядку ст. 225 КПК України; клопотати про проведення слідчих (розшукових) дій. Проте, права брати безпосередню участь у розгляді клопотань про застосування ЗЗКП потерпілий позбавлений, що часто є необґрунтованим. Тому пропонуємо викласти ч. 4 ст. 151, ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 196 КПК України у такій редакції: «за клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право допитати будь-якого свідка, потерпілого, а також дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про....».

Використані джерела:

1. Аленін Ю.П., Гловюк І.В. *Потерпілий у кримінальному провадженні: деякі питання* / Ю. Аленін, І. Гловюк. // *Право України*. – 2013. – №11. – С. 112–119.
2. Давиденко С.В. *Особливості процесуального положення потерпілого при застосуванні запобіжних заходів* / С. Давиденко. // *Право і суспільство*. – 2015. – № 3. – С. 194–201.
3. Шило О.Г. *До питання щодо порядку застосування в кримінальному провадженні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою* / О. Шило. // *Правове життя сучасної України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16–17 травня 2014 р., М. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін*. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 656–658.
4. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар* / С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.

Захарко Андрій Володимирович

*доцент кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК

Створення Департаменту патрульної служби у 2015 році є значним кроком в історії реформування міністерства внутрішніх справ. На патрульну службу покладаються великі сподівання не лише керівництвом держави, парламентом, а й усім українським суспільством. Значні кроки у цьому напрямку вже зроблені державою: власне, створено зазначений департамент, прийнято закон «Про Національну поліцію», та й суспільством: і з засобів масової інформації, і під час спілкування з громадянами відчуваються значні сподівання щодо ефективності роботи Департаменту патрульної служби, зокрема, патрульної поліції. Позиція громадян є дуже важливою, адже вагомою складовою для досягнення ефективності роботи будь-якого правоохоронного органу є довіра людей, підтримка населення. Втім, ще одною обов'язковою складовою забезпечення ефективності діяльності правоохоронного органу є система повноважень, якими цей орган наділяється законом задля виконання поставлених завдань.

Закон «Про Національну поліцію» відрізняється від свого попередника – закону «Про міліцію» 1990 року цілим рядом позитивних аспектів, зокрема, якіснішою регламентацією превентивних поліцейських заходів, поліцейських заходів примусу тощо. Втім, вивчення цього закону показало необхідність звернути окрему увагу на можливість застосування патрульним поліцейським повноважень у випадку виявлення ним особи, стосовно якої є підстави вважати, що нею вчинено злочин, за вчинення якого Кримінальним кодексом України передбачено менш суворе покарання, аніж позбавлення волі.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України посадові особи органів державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Проаналізуємо українське законодавство стосовно регламентації повноважень патрульного поліцейського. Отже, припустимо, що до патрульного поліцейського підійшли громадяни і сказали, що назустріч йому йде чоловік, який шойно заволодів шляхом обману належним їм мобільним телефоном і поклав цей телефон собі до кишені (ч. 1 ст. 190 Кримінального кодексу України). І тут назустріч дійсно підійшов цей, припустимо, шахрай. Громадяни дивляться на поліцейського: а що ж він буде робити?

Аналізуємо повноваження патрульного поліцейського. Відповідно до п.3 ст. 2 закону «Про Національну поліцію» протидія злочинності є одним із завдань Національної поліції. Крім того, відповідно до ст. 23 закону «Про Національну поліцію» одним із основних повноважень поліції є здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення.

Оскільки у повідомленні йшлося про вчинення кримінального правопорушення (шахрайства), то розпочнемо зі з'ясування повноважень поліцейського відповідно до Кримінального процесуального кодексу України.

1. Патрульний поліцейський, як уповноважена службова особа, не має права затримати таку особу на підставі ст. 208 КПК України, оскільки санкція статті кримінального правопорушення в аналізованій ситуації (тобто шахрайства, ч. 1 ст. 190 КК України) не передбачає позбавлення волі. Застосувати ст. 167 КПК України (тимчасово вилучити майно) в аналізованій ситуації патрульний поліцейський також не має повноваження, оскільки не має права затримати таку особу на підставі ст. 208 КПК України.

2. Застосувати заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення: адміністративне затримання, особистий огляд і огляд речей, вилучення речей і документів

тощо (ст. 260 Кодексу України про адміністративні правопорушення), доставлення порушника (ст. 259 Кодексу України про адміністративні правопорушення) патрульний поліцейський знову ж таки не уповноважений, бо ці заходи передбачені як спосіб реагування на адміністративні, а не на кримінальні правопорушення.

3. З передбачених у законі «Про Національну поліцію» (далі – законі) превентивних поліцейських заходів: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю тощо патрульний поліцейський вправі застосувати лише перевірку документів особи (ст. 32 закону) та опитування особи за її добровільною згодою (ст. 33 закону). Проводити поверхневу перевірку патрульний поліцейський не має права, бо підстав її проведення, регламентованих в ст. 34 закону, в аналізованій ситуації немає. Так само немає підстав застосувати тимчасове обмеження фактичного володіння річчю та всі інші, передбачені в законі «Про Національну поліцію» превентивні поліцейські заходи.

Дослідимо передбачені в законі «Про Національну поліцію» повноваження патрульного поліцейського щодо застосування поліцейських заходів примусу. Відповідно до ст. 44 закону фізична сила може бути застосована, зокрема, для затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом. Правомірність застосування поліцейським фізичної сили в описаній ситуації уявляється дискусійною по причині того, що ми не знайшли законодавчої норми, яка б уповноважувала поліцейського затримувати особу в цій ситуації.

Крім фізичної сили, патрульний поліцейський вправі застосувати деякі спеціальні засоби: кайданки та інші засоби обмеження рухомості, гумовий та пластиковий кийок, засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії (ст. 45 закону), інші спеціальні засоби за наявності для цього передбачених у зазначеному законі підстав. Стосовно застосування вогнепальної зброї зазначимо, що без наявності додаткових, передбачених у ст. 46 закону підстав, застосовувати вогнепальну зброю в наведеній ситуації патрульний поліцейський не має права.

Підсумуємо. В зазначеній ситуації поліцейський вправі: 1) перевірити документи особи, 2) опитати особу за наявності її добровільної згоди.

А зараз застосуємо звичайну логіку. Уявляється, що патрульний поліцейський у зазначеній ситуації повинен мати повноваження:

1) здійснити поверхневу перевірку особи (для цього ч. 2 ст. 34 закону слід доповнити відповідною підставою – наявність достатніх відомостей, що вказують на причетність особи до вчинення кримінального правопорушення);

2) в разі виявлення мобільного телефону, щодо якого в поліцейського є обґрунтоване припущення, що телефоном заволоділи шахрайським способом, вилучити його (для цього слід доповнити ст.37 закону відповідною підставою тимчасового обмеження фактичного володіння річчю – наявність достатніх підстав вважати, що річ є предметом вчиненого кримінального правопорушення);

3) доставити особу, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, до територіального підрозділу ОВС (для цього слід доповнити ст.42 закону відповідним заходом примусу – доставлення особи).

Що ще може зробити поліцейський сьогодні в аналізованій ситуації? Попросити громадян, які вказали на особу як на таку, що шахрайським способом заволоділа мобільним телефоном, самостійно затримати її на підставі ст.207 КПК України та щоб громадяни самі тимчасово вилучили в цього шахрая зазначений мобільний телефон. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України кожен має право затримати без ухвали слідчого судді будь-яку особу безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Відповідно до ч. 1 ст. 168 КПК України тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому ст. 207 КПК України.

От і виходить, що в проаналізованій вище ситуації за чинної регламентації, якщо чітко слідувати букві закону, то не громадяни будуть отримувати допомогу від поліцейського, а поліцейський в умовах відсутності відповідних повноважень повинен, як і «стара» міліція знову якимось

«викручуватись» із ситуації замість того, щоб просто виконувати свої повноваження у чіткій відповідності з законом.

Тому закон «Про Національну поліцію» слід вдосконалити задля того, щоб він краще задовольняв потреби суспільства в отриманні ефективного правоохоронного захисту.

Використані джерела:

1. Закон України «Про національну поліцію»: чинне законодавство станом на 06 серпня 2015 року: Офіц. текст. – К. : Алерта, 2015. – 74 с.

Коваль Марія Мирославівна

*асистент кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ДОПИТУ СВІДКА ПО КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО КАТУВАННЯ

Допит слід розглядати як спілкування слідчого з особою, яку допитують, у ході якого на основі встановленого психологічного контакту шляхом застосування тактичних прийомів керуючого впливу досягається основна мета – отримання повних і достовірних свідчень [1, с. 22–23]. Оскільки, тільки при спілкуванні слідчим може отримати інформацію, яка його цікавить.

Тактичні прийоми допиту свідків можна підрозділити на групи. Це прийоми: а) актуалізації відображеного свідком; б) сприяючі відтворенню (словесному) відомої свідкові події; в) спрямовані на викриття неправди і встановлення мотивів умовчання в показаннях свідка; г) спрямовані на встановлення помилок у показаннях і на їх усунення [2, с. 73].

Для актуалізації показань про складні події, події значної давнини деколи необхідно використовувати метод реконструкції – модельно-матеріального відтворення реальної обстановки [3, с. 87].

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [4, с. 44].

Під час розслідування катування, інформацію, яку можна отримати від свідків умовно можна поділити так: 1) особи, які повідомили в правоохоронні органи про застосування катування працівниками ОВС; 2) особи, які стали очевидцями вчинення катування щодо потерпілого; 3) особи, які не були очевидцями злочину, але можуть повідомити інформацію про обставини, вчинення катування (ними можуть бути: рідні та знайомі потерпілої особи, медичні працівники, працівники ОВС, які працюють в одній структурі з підозрюваними); 4) особи, від яких можна отримати характеризуючі дані про учасників кримінального провадження.

Встановивши свідків по кримінальному провадженню слідчий умовно ділить їх на групи і визначає першочерговість допиту відповідних осіб. До таких осіб належать: 1. особи, які повідомили про факт вчинення катування; 2. особи, які стали очевидцями застосування катування; 3. особи, які можуть піддатися негативному впливу з боку підозрюваних, з метою зміни свої показів в їхню сторону; 4. родичі та близькі потерпілої особи; 5. колеги по роботі, які не причетні до вчинення злочину.

В залежності від категорії осіб, які допитує слідчий може виникнути як конфліктна так і безконфліктна ситуація.

Найсприятливіша ситуація, яка виникає при допиті свідка по кримінальному провадженні про катування, є тоді коли свідок зацікавлений у повному та об'єктивному розслідуванні і надає всю інформацію яка йому відома. В такому випадку, слідчому потрібно також врахувати те, що свідок, як особа, яка стала очевидцем вчинення катування може перебільшити своє сприйняття, неправильно оцінити дії працівників міліції під впливом збудженого психологічного стану та почуття обурення від побачених порушень, які були допущені працівниками ОВС. В цьому плані вкрай

важливе значення набуває правильність формулювання запитань свідку. Варто погодитись із В.О. Коноваловою, яка вважає, що питання допитуваному повинні бути лаконічними, коректними, торкатися лише однієї обставини, не допускати неоднозначного тлумачення. Слід уникати питань, які передбачають гіпотетичні відповіді [5, с. 63].

Також може виникнути і конфліктна ситуація, коли свідок не йде на контакт зі слідчим, через побоювання щодо переслідування чи погроз з боку працівників, які вчинили катування. В такому випадку, слідчому потрібно подолати цей бар'єр, за допомогою переконання у правильності розслідування даного злочину, спілкуванні з свідком на нейтральні теми.

Важливим аспектом тактики проведення допиту свідків є своєчасне виявлення неправди у отримуваних показаннях. Під час під час розслідування злочинів розглядуваної категорії завідомо неправдиві показання даються свідками з метою виправдати працівників ОВС, підозрюваних у вчиненні злочину, забезпечити для них алібі, викривити реальну картину розслідуваної події. Частіше за все неправдиві показання можуть давати: особи, які знаходяться в певній залежності від працівників ОВС; особи, які співпрацюють із працівниками ОВС, в тому числі на негласній основі; особи під впливом погроз, шантажу, підкупу з боку працівників ОВС; рідні та близькі підозрюваних; працівники ОВС, які працюють одному підрозділі із підозрюваними, керівництво підрозділу ОВС.

Використані джерела:

1. Лукашевич В.Г. Тактика об'єднання слідователя з учасниками окремих слідствених дій / В.Г. Лукашевич. – К. : Київська вища школа МВД, 1989. – 88 с.
2. Коновалова В.Е. Допрос: тактика і психологія: Учеб. посіб. / В.Е. Коновалова. – Х. : Консум, 1999. – 157 с.
3. Леви А.А. Применение метода реконструкции при расследовании / А.А.Леви, Я.Г. Цыпарский. – Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – Москва : ВИППП, 1975. – 49 с.
4. Актуальні питання кримінального процесу України [текст]: навч. посіб. / [Є.М. Блажівський, І. М. Козьяков, О.М. Толочко, С.С. Мірошніченко, Г.П. Власова та ін.]; за заг. ред. Є.М. Блажівського. – К. : Національна академія прокуратури України; Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
5. Коновалова В.Е. Психологія в расследовании преступлений / В.Е. Коновалова. — Харьков : Издательство при Харьковском университете, 1978. — 143 с.

Когут Валентина Миколаївна

помічник судді Апеляційного суду Львівської області, здобувач кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ПРО РІЗНОВИДИ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У ПРОВАДЖЕННІ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стан системи застосування засобів інформації у провадженні в справах про адміністративні правопорушення, який уже зазнав суттєвих змін, продовжує постійно змінюватися як через внутрішньосистемні зміни, так і через зовнішні. І це потребує додаткового аналізу та відповідних уточнень з урахуванням обставин сьогодення.

Підтримка та вдосконалення підсистеми «*Протоколювання та звукозапис судового процесу*» забезпечить більш якісне ведення аудіо-протоколу судових засідань, прослуховування звукозаписів судових засідань та, при необхідності, створення друкованих протоколів. Закупівля нових та модернізація застарілих систем звукозапису (необхідно закупити по відношенню до наявної близько 30% систем фіксації судового процесу) забезпечить здійснення безперебійної роботи зі звукозапису

судового засідання не лише безпосередньо в залах судового засідання, але й дозволить відвідувачам суду в більш комфортних умовах ознайомлюватися з результатами аудіозапису судових засідань у спеціально відведених приміщеннях суду.

Застосування систем *відеоконференцзв'язку* в приміщеннях судів та інших органів і установ під час проведення судових засідань забезпечить: прискорення строків розгляду справ; виконання положень Конституції та законів України в частині дотримання строків розгляду касаційних скарг засуджених; проведення судових засідань в режимі віддаленої участі засуджених та свідків; забезпечення безпеки та зниження ризику порушення режимних вимог, пов'язаних з етапуванням засуджених до суду; заощадження бюджетних коштів, що витрачаються на етапування засуджених та утримання їх під вартою; заощадження часу і уникнення судових витрат, пов'язаних з оплатою проїзду учасників процесу, наймання жилого приміщення та інших додаткових витрат у зв'язку з проживанням поза місцем постійного проживання.

Необхідність впровадження підсистеми *«Електронний суд»* зумовлена, по-перше, забезпеченням своєчасного отримання повісток та повідомлень про розгляд судових справ, по-друге, значною економією коштів на здійснення поштової кореспонденції.

Основний принцип проекту *«Електронний суд»* полягає в налагодженні процесу оперативного обміну інформацією в електронному вигляді між судовими установами, учасниками судового процесу, а також іншими державними структурами з метою забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя в Україні. Запровадження розпочалося з 1 вересня 2015 року.

Налагодження процесу оперативного обміну інформацією в електронному вигляді покликане спростити спілкування між громадянами і судовими установами [1, с. 2].

Одним із показників зручності та комфортності перебування у суді є встановлення в приміщенні суду інформаційно-довідкових кіосків. Їх використання не лише знизить навантаження на приймальні суду, але й надасть можливість відвідувачу в спокійній обстановці самостійно ознайомитися з матеріалами судових справ.

Запровадження підсистеми *«Судова практика»* та забезпечення її повною та сучасною інформацією надасть можливість всім особам, які виявляють інтерес до судової практики, отримати узагальнену інформацію по всіх судових рішеннях, а також про нові судові рішення в справах про адміністративні правопорушення.

Створення *електронної бібліотеки суду* дозволить забезпечити безперервний доступ суддів та працівників апарату суду до нормативної бази, судової практики, юридичної літератури та періодичних видань.

Створення підсистеми *«Аналітика»* надасть можливість автоматизувати інформаційно-аналітичну обробку статистичної звітності за будь-якими критеріями упродовж будь-якого проміжку часу, здійснити формування інформаційно-аналітичних звітів для аналізу матеріального-технічного, кадрового та іншого забезпечення, а також узагальнення оцінки діяльності судів, суддів, інших органів судової влади з метою виявлення проблемних ділянок діяльності судової системи та підтримки управлінських рішень [2, с. 3].

Єдиний державний реєстр судових рішень визначає порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності суду, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства.

Удосконалення програмного забезпечення щодо ведення Єдиного державного реєстру судових рішень перш за все направлено на здійснення своєчасного та в повному обсязі його наповнення, забезпечення швидкої обробки інформаційних запитів та збереження інформаційних ресурсів.

Оптимізація пошукової системи Реєстру з використанням при цьому більш сучасних та продуктивних засобів повнотекстового пошуку сприятиме підвищенню продуктивності роботи Реєстру, з одночасним також запровадженням більш потужної апаратної платформи.

Також забезпечено ефективну взаємодію з Єдиним державним реєстром осіб, які вчинили корупційні правопорушення; надсилання до Генеральної прокуратури електронних копій судових рішень щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Заплановано взаємодію з Державною

фіскальною службою України, Центральною виборчою комісією, Державною пенітенціарною службою України.

Єдина база даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень призначена для накопичення та зберігання інформації про електронні адреси, номери факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень, яка використовується судами відповідно до статті 38 Кодексу адміністративного судочинства України для надсилання суб'єктові владних повноважень тексту повістки [3, с. 24–25].

Інтернет-портал та соціальна мережа «Феміда» забезпечує безкоштовний доступ громадян та державних органів і установ до інформації про діяльність судів.

Суттєве вдосконалення автоматизації процесів протоколювання та звукозапису судових процесів, судового діловодства, документообігу, статистики, планування та розподілу судових витрат, ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, матеріально-технічного забезпечення судів та інших органів судової влади України позитивно вплине на роботу суддів і працівників апарату суду та сприятиме досягненню стратегічних цілей утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів.

Використані джерела:

1. Судова влада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : court.gov.ua
2. Положення про Єдину судову інформаційну систему України, погодженого рішенням Ради суддів України від 25 грудня 2009 року № 106. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tr.od.court.gov.ua
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року №2747-IV. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №35–36, №37. – Ст. 446.

Комісарчук Юлія Анатоліївна

*доцент кафедри кримінального процесу факультету № 1
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук., доцент*

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПЕРЕВІРКИ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Всі обставини справи повинні бути встановлені у відповідності з дійсністю. А це можливо лише тоді, коли при провадженні у кримінальній справі з достатньою повнотою і достовірністю будуть встановлені всі факти і обставини, які мають значення для правильного вирішення справи [1, с. 97].

Перевірка (дослідження) доказів – це, так би мовити, другий елемент (етап) процесу доказування в кримінальних провадженнях. Зрозуміло, що процес доказування послідовно поділяється на елементи (етапи) лише в навчальних цілях.

«Насправді ж не можна уявити процес доказування як таку діяльність, коли спочатку збирають докази, тобто нагромаджують доказову інформацію; пізніше досліджують її, а вже потім оцінюють. Дослідження і оцінка доказів відбувається безперервно, протягом всього процесу доказування» [2, с. 79].

Що стосується визначення поняття перевірки доказів, то єдиної точки зору щодо цього питання на сьогодні немає. Так, окремі науковці вважають, що термін «перевірка» є неточним і тому для визначення цього елемента доказування більш правильно вживати термін «дослідження» [3, с. 54]. Є також точка зору, згідно з якою поняття перевірки включає в себе дослідження ознак кожного окремого доказу та його джерела. Отже, ці поняття розглядаються як тотожні [4, с.12].

Така думка видається не зовсім вірною. Зокрема Валяев А.И. вважає, що ототожнювання понять «дослідження» та «перевірка» доказів є неправомірним, оскільки дослідження доказів – це

одержання певним суб'єктом інформації, що міститься в них, а перевірка – це діяльність, спрямована на підтвердження інформації. Тому він розділяє ці поняття в самостійні елементи процесу доказування [5, с. 106].

Ми погоджуємось з позицією Савицького В.М., який вважає, що вживати можна як термін «перевірка», так і термін «дослідження», а який саме з них слід використати для позначення відповідного елемента процесу доказування, вибирає сам дослідник [6, с. 151].

Щодо змісту перевірки доказів, як елемента процесу доказування, то необхідно визнати, що в дослідженнях процесуалістів немає єдиної точки зору з приводу цього питання. Деякі науковці вважають, що «суть перевірки полягає у виявленні правильності чи неправильності доказів» [7, с. 303], інші зазначають, що «перевірка спрямована на встановлення достовірності та допустимості одержаних у ході розслідування даних» [8, с. 12], на думку третіх, «перевірка передбачає оцінку доказів та їх процесуальних джерел» [9, с. 86].

Ми приєднуємось до позиції науковців, щодо самостійності елемента перевірки доказів в системі кримінального процесуального доказування. Проте, окремі автори звертають увагу на те, що, перевірка доказів відносно процесу доказування в цілому має відносну самостійність, оскільки вона фактично розчиняється у збиранні і оцінці доказів [10, с. 17].

Отже, всі зібрані по справі докази обов'язково підлягають ретельній, всебічній і об'єктивній перевірці слідчим, прокурором, слідчим суддею та суддею. Перевірка доказів полягає у вивченні їх змісту, аналізі якостей і властивостей, порівнянні (співставленні) з іншими доказами і встановленні ступеня їх узгодження, а в кінцевому результаті – достовірності зібраних доказів. Перевірці підлягають як джерело, з якого отриманий доказ, так і сам доказ. Здійснюється перевірка аналізом кожного доказу, співставленням доказів з іншими, які вже є в справі, а також з отриманими спеціально для цієї мети, в тому числі (якщо це можливо) дослідним шляхом.

Перевірка доказів обов'язково проводиться на всіх стадіях кримінального судочинства і безпосередньо пов'язана із збиранням і оцінкою доказів та їх процесуальних джерел, оскільки перевіряти можна лише існуючі докази. Разом з тим, перевірка може ініціювати отримання (збирання) нових доказів. Взаємозв'язок перевірки з оцінкою доказів та їх джерел полягає в тому, що перевірка завжди передуює оцінці і є необхідною передумовою останньої, а в процесі оцінки орган розслідування, прокурор можуть повернутися до додаткової перевірки доказової інформації. Метою такої перевірки є «визначення їх доброякісності, повноти і законності засобів їх одержання» [11, с. 125].

Відмінністю перевірки доказів від їх оцінки є те, що перевірка здійснюється як з допомогою логічно-розумової, так і емпіричної (практичної) діяльності, а оцінка за своєю суттю є виключно розумовою діяльністю.

Коли слідчий аналізує докази, співставляє їх між собою, то тут має місце логічна розумова діяльність. Коли ж з метою перевірки доказу провадяться нові слідчі (розшукові) дії або останні провадяться для отримання нових доказів, які згодом служитимуть матеріалом для порівняння, то в такому випадку, крім логічно-розумової, в дослідження доказів включається і практична діяльність.

Використані джерела:

1. Канюка В.Є. До питання про предмет доказування у кримінальному судочинстві / В.Є. Канюка. // Митна справа. – 2012. – № 1 (79). – С. 97–102.
2. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В.Т. Нор. – Львів : Вища школа, 1978. – 110 с.
3. Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А.Р. Белкин. – М. : Норма, 2005. – 538 с.
4. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткуллин. – Казань : Издательство Казанського университета., 1976. – 207 с.
5. Валяев А.И. Проверка доказательств как самостоятельный элемент процесса доказывания / А.И. Валяев. // Актуальные проблемы судостроительства, судопроизводства и прокурорского надзора. – М. : Юридическая литература, 1986. – С. 106.
6. Савицкий В.М. Язык процессуального закона: вопросы терминологии / В.М. Савицкий. – М., 1987. – 245 с.

7. *Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т. I. / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1968.*
8. *Савицький Д.О. Процес доказування у справах з протокольною формою досудової підготовки матеріалів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003. – 19 с.*
9. *Коваленко І. Поняття і значення кримінально-процесуального доказування / І. Коваленко. // Право України. – 2010. – № 1. – С. 230–235.*
10. *Кудрявцева А.В. Участие адвоката-защитника в процес се доказывания на стадии предварительного расследования и в суде первой инстанции : монографія / А.В. Кудрявцева, В.С. Попов. – Челябинск : Полиграф-Мастер, 2006.*
11. *Кримінальний процес України. Підручник. / Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. – К., 1999.*

Кравчук Микола Артемович

*доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету
Східноєвропейського національного університету імені Лесі України,
кандидат політичних наук, доцент*

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУДОВОГО РОЗСУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Реформування системи кримінального судочинства в контексті реформування правової системи в цілому набуває особливої актуальності в умовах обраного Україною євроінтеграційного напрямку розвитку.

Судовий розсуд є необхідним засобом судового правозастосування в кримінальному процесі, за допомогою якого судові органи досягають відповідних результатів. Явище судового розсуду зводиться не лише до практичного застосування готових знань юридичних норм, принципів кримінального процесуального права, а й містить світоглядні цінності у формі особистих переконань, уявлень та намірів судді. В цілому, під судовим розсудом розуміють можливість суддів ухвалити рішення в кожному конкретному випадку, в залежності від конкретних фактів і обставин.

Категорія судового розсуду не тільки має тривалу історію, в тому числі в кримінально-процесуальному вимірі, але й активно розвивається сьогодні. У Єгипті особа, яка здійснювала правосуддя та державне правове регулювання, повинна була бути високоморальною людиною. Незважаючи на наявність позитивно-правових норм, вона повинна була приймати рішення на власний розсуд за законами релігії та природи, опиратись на здоровий глузд та інтереси держави, володіти природно-правовими рисами: небагатослівністю, благородністю, вмінням здійснювати правосуддя та мирити людей [1, с. 13].

Остаточним поєднанням вимог природного права та норм позитивного права стала кодифікація Юстиніана (527–566 рр.), яка являла собою правовий збірник, побудований на грецькій концепції природного розуму і римському почутті гармонії. В основі судового розсуду в цей час лежали моральні якості судді, думка якого побудована на законності (позитивному праві) й моральності (природному праві), вважалась його углядом, а за їх відсутності – його свавіллям [2, с. 495].

Відомий судовий розсуд і запорізьким козакам при здійсненні правосуддя. Суддями у запорізьких козаків була вся військова старшина, тобто кошовий отаман, суддя, писар, військовий осавул, довбиш, паланковий полковник і часом весь Кіш. Покарання і страти у запорізьких козаків призначалися різні, залежно від характеру злочинів. Страти, як і покарання, у запорізьких козаків призначалися різні, залежно від злочину, вчиненого тією чи іншою особою.

Ідеї, що їх розвивали у своїх творах французькі просвітителі XVIII ст., знайшли відображення у виступах, діяльності та працях діячів французької революції кінця XVIII ст., а також її законодавчих актах. Ці ідеї також безпосередньо вплинули на теорію судового розсуду. Видатним

діячем французької революції кінця XVIII ст. був і Жан-Поль Марат, який відомий «Планом кримінального законодавства», що є видатним твором революційної літератури останньої чверті XVIII ст., в якому вже чітко вирізнялися риси майбутньої якобінської теорії кримінального права. Він запропонував струнку систему принципів, яким мало відповідати покарання в кожному добре організованому суспільстві. Серед таких принципів варто виділити принцип обмеження суддівського розсуду у визначенні міри покарання за існуючого ладу. У добре влаштованому суспільстві не буде підстав для допуску судового розсуду у визначенні покарання.

В результаті двадцятирічної праці на посаді слідчого засновник сучасної криміналістики Ганс Гросс у 1893 році видав «Порадник для судових слідчих, поліцейських чиновників, жандармів». Як зазначав сам автор, він був потрібним і для працівників прокуратури, суддів, чинів поліції, жандармів, усіх урядових органів, покликаних охороняти громадський порядок [3, с. 495]. У 1898 році Г. Гросс видав «Кримінальну психологію», яка присвячувалася аналізу психології допиту свідків, обвинувачених, психології судової діяльності. Автор визначив судову психологію як сукупність психологічних знань, які можуть стати у пригоді криміналісту. У структурі судової психології він виділив суб'єктивну психологію, під якою розумів психічну діяльність суддів [4, с. 101]. Зазначені судження Г. Гросса мають значну цінність у розумінні суті суддівського розсуду при розгляді кримінальних справ.

Виходить, що судовий розсуд, незалежно від його трактування, безпосередньо залежить від судді – його переконань, особистісних якостей, думки. Наділення суду дискреційними повноваженнями має тривалу історію та сприяє забезпеченню здійснення правосуддя. Вони є важливим і необхідним елементом судової діяльності.

Використані джерела:

1. Сливка С.С. *Природне та надприродне право: у 3 ч. – Ч. 1 : Природне право: історико-філософський погляд* / С.С. Сливка. – К. : Атіка, 2005. – 224 с.
2. Попов Д.І. *Розвиток уявлень про застосування природного права при здійсненні судового угляду* / Д.І. Попов. // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* – 2011. – № 2. – С.488–496.
3. Георгіца А.З., Никифорак М.В. *Маловідомі сторінки історії юридичного факультету Чернівецького університету* / А.З. Георгіца, М.В. Никифорак. // *Бюлетень Міністерства юстиції України.* – 2004. – № 6 (32). – С. 5–12.
4. Никифорак М.В. *Ганс Гросс : життя і науково-педагогічна діяльність* / М.В. Никифорак. // *Держава і право : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 22.* – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 728 с. – С. 99–102.

Крушинський Сергій Антонович

доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук

ОЗНАКИ ПОДАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Для визначення поняття «подання доказів» важливо з'ясувати його основні ознаки. На нашу думку, до ознак, які відображають сутність подання доказів, належать наступні:

1. Добровільний характер подання доказів. Це означає, що подання предмета або документа відбувається не за ініціативою органів і посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження, а за волевиявленням учасників процесу, громадян, посадових осіб підприємств, установ, організацій, що мають в своєму розпорядженні відповідний предмет чи документ. Подання доказів – це добровільна передача особою предметів або документів, які, на її думку, мають значення для кримінального провадження.

Разом з тим, в літературі висловлено думку, що закон установлює два основні види подання доказів, які здійснюються у формі витребування та подання предметів і документів [1, с. 56–57]. З такою думкою не можна погодитися, оскільки при поданні доказів відповідні предмети чи документи надаються добровільно, з власної ініціативи особи, яка ними володіє, а при їх витребуванні – примусово, з ініціативи слідчих чи судових органів. Зазначені процесуальні дії мають різну правову природу.

2. Подання доказів за своєю правовою природою є правом, а не обов'язком відповідних суб'єктів. Це чітко прослідковується у низці норм кримінального процесуального закону. Так, ч. 2 ст. 22 КПК передбачає рівні права сторін кримінального провадження на подання до суду речей, документів, інших доказів; ст.ст. 42, 44, 45, 56, 58, 60-63, 64-1 КПК – право підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника, законного представника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, заявника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, подавати докази (речі і документи) слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. На вказаних суб'єктів кримінального провадження не покладається обов'язок доказування, а тому вони можуть подавати докази виключно за власним бажанням для відстоювання власних інтересів у судочинстві.

3. Вказаний спосіб поповнення доказової інформації відрізняється тим, що правом подання доказів наділені сторони кримінального провадження, учасники кримінального процесу, що мають у ньому власний інтерес або представляють інтереси інших осіб, а також будь-які юридичні особи (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації) та громадяни. При цьому звертають на себе увагу відмінності у правовій природі подання доказів вказаними вище суб'єктами. Необхідність подання речей або документів може бути обумовлена захистом прав та законних інтересів тих чи інших осіб, інтересів держави, виконанням службового або громадянського обов'язку тощо [2, с. 40–44].

4. Специфічний предмет подання доказів. Питання про те, який зміст вкладає законодавець у поняття «докази», коли передбачає право їх подання, є дискусійним. Виходячи з буквального тлумачення норми КПК, що регламентує поняття доказів (ч. 1 ст. 84 КПК), може скластися враження, що учасники процесу та інші особи мають право подавати будь-які відомості про факти, які мають значення для провадження, включаючи матеріальні об'єкти і усну інформацію. У науковій літературі також висловлювалися думки, що може бути подана і усна інформація [3, с. 6], проте, така точка зору була піддана справедливій критиці, оскільки усна інформація (повідомлення) про місце знаходження об'єкту – це показання, пояснення, а не подання в натурі предмета або документа, який може бути визнаний речовим доказом. Тому, коли мова йде про подання доказів, законодавець має на увазі лише матеріальні об'єкти, що несуть інформацію про істотні обставини провадження. Отже, до норм КПК, які надають право подавати докази, слід застосовувати обмежувальне тлумачення.

5. Спеціальна мета подання доказів. Як і будь-яка діяльність, подання доказів у кримінальному судочинстві має цільовий характер, тобто учасники провадження, інші юридичні особи чи громадяни, вчиняючи дії з подання доказів, бажають досягти певної мети. Подання доказів як складова частина кримінально-процесуального доказування спрямоване на досягнення його мети і, перш за все, – встановлення істини у кримінальному провадженні. Разом з тим, окремі учасники кримінального провадження мають власні інтереси, а тому будь-які їх дії, передусім спрямовані на відстоювання цих інтересів. Тому мету подання доказів можна сформулювати як відстоювання учасниками судочинства власних інтересів та встановлення істини у кримінальному провадженні.

Використані джерела:

1. Карлаш І.А. Процесуальний порядок подання доказів у кримінальному процесі / І.А. Карлаш // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2010. – № 2. – С. 56–62.
2. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С.А. Шейфер. – Тольятти : Волжский университет им. В.Н. Татищева, 1997. – 92 с.
3. Капинус Н.И. Понятие и сущность представления доказательств в советском уголовном процессе / Н.И. Капинус, // Вопросы уголовного процесса и криминалистики: [сб. науч. трудов]. – М., 1988. – С. 4–10.

Кушпінт Володимир Петрович

*доцент кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук, доцент*

ІСНУВАННЯ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Перетворення, що відбуваються у нашій державі, неминуче відбиваються на вітчизняній правовій системі та процесах забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина. Це породжує докорінні перетворення у правових конструкціях побудови правоохоронних та судових органів сучасної України. Змінюється не тільки розуміння місця держави та її апарату у житті людини та громадянина, а й підходи до побудови такого апарату, його змісту, його вигляду тощо.

У зв'язку з комплексним реформуванням кримінального судочинства, першочерговим завданням є визначення напрямку його здійснення. Відповідно до зобов'язань, які взяла на себе Україна при вступі до Ради Європи, та згідно з положеннями Конституції України (ст. 129) цей курс реалізується шляхом запровадження змагального судочинства на всіх стадіях вітчизняного кримінального процесу. Світовий досвід функціонування кримінального судочинства свідчить про те, що на сьогодні людство ще не винайшло кращої, ніж змагальна, моделі справедливого кримінального судочинства [1, с. 4].

Наявність такої складової, як охорона особистого і публічного інтересів у кримінальному провадженні повністю відповідає з одного боку ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а з іншої, ст. 59, яка проголошує можливість кожного мати право на правову допомогу, у тому числі безоплатну, а функція такого захисту покладається на адвокатуру.

Поняття функція (від латинської – *functio*) означає виконання або здійснення, та, з точки зору філософії, визначається як роль, яку певний соціальний інститут або приватний соціальний процес виконує відносно потреб суспільства тощо. Зауважимо, що функція носить процесуальний характер та представляє собою напрямок дії певного об'єкта в певних умовах простору та часу [2, с. 593–594]. При цьому слід підкреслити, що саме через функції означений об'єкт або явище, процес виявляють свій зміст та призначення.

Цікавим є те, що вітчизняний законодавець формулює функції шляхом визначення права реалізовувати відповідну функцію та шляхом наділення відповідним обов'язком щодо реалізації певної функції. Кожна з функцій має свій окремий визначений зміст, своїх суб'єктів реалізації та визначені правові процедури. Однак загальними їх рисами є: законодавче закріплення означених функцій, обумовленість їх завданнями кримінального провадження, здійснення суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності [3, с. 18].

Слід звернути увагу на те, що ефективність змагального процесу залежить від чіткого виокремлення функцій кримінального процесу та сторін, що беруть в ньому участь, а також від визначення предмета кожної функції та змісту діяльності сторін [4, с. 171].

Найбільш яскраво сутність захисної діяльності виявляється під час дій направлених на спростування підозрюваним або його захисником-адвокатом підозри (обвинувачення) та захисту своїх прав під час такого провадження. Саме цю діяльність, на нашу думку, слід окреслювати як діяльність щодо реалізації кримінально-процесуальної функції захисту.

З огляду на змагальний зміст сучасного кримінального провадження функція захисту представляє собою окрему та невід'ємну його функцію та існує у протиставленні функції обвинувачення. Захист в рамках кримінального провадження обумовлений існуванням функції обвинувачення.

Слід погодитись з рядом науковців, які вважають функцію захисту похідною від функції обвинувачення і визнають її наявність лише тоді, коли наявне кримінальне переслідування. Навряд чи можна вести мову про захист прав суб'єкта, якщо нема загрози їх порушенню, і з цим, важко не погодитись.

До основних ознак захисту як кримінально-процесуальної функції, слід віднести те, що вона чітко регламентована нормами кримінально-процесуального законодавства.

Захист, як процесуальна функція, також характеризується і чітко визначеним змістом, що виявляється у можливості застосування суб'єктом захисту передбаченого законом комплексу різноманітних (організаційних та правових) заходів, які направлені на повне або часткове спростування підозри (обвинувачення) та повне забезпечення його прав та свобод під час кримінального провадження.

До найважливіших ознак, які характеризують захист, як окрему процесуальну функцію, можна віднести такі як, постійність здійснення такої функції та можливість застосування цієї функції по кожному кримінальному провадженню на всіх його етапах.

Таким чином підсумуємо: до основних ознак захисту, як кримінально-процесуальної функції, слід віднести: чітку регламентацію процесу реалізації означеної функції нормами кримінально-процесуального законодавства; очевидно визначений зміст, що виявляється у можливості застосування суб'єктом захисту передбаченого законом комплексу різноманітних (організаційних та правових) заходів, які направлені на повне або часткове спростування підозри (обвинувачення) та повне забезпечення його прав та свобод під час кримінального провадження; постійність здійснення такої функції та можливість застосування цієї функції по кожному кримінальному провадженню на всіх його етапах.

Використанні джерела:

1. *Рогальська В.В. Змагальність у судовому провадженні (за матеріалами діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ) : дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.В. Рогальська. – Дніпропетровськ, 2012. – 202 с.*
2. *Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.*
3. *Шнягін О.Г. Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.Г. Шнягін. – К., 2010. – 20 с.*
4. *Григорчук Є.В. Кримінально-процесуальні функції у світлі оновленого кримінального процесуального законодавства України / Є.В.Григорчук. / Наука і правоохорона. – 2013. – №3(21). – С. 169–174.*

Леоненко Ігор Володимирович

старший викладач кафедри «Правознавства»

Новокаховського гуманітарного інституту ВМУРЛ «Україна», кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПІДСТАВАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ОСОБЛИВОЮ ЧАСТИНОЮ КК УКРАЇНИ

Останнє десятиліття охарактеризувалося чималою кількістю змін у законодавстві України. Значної гуманізації та декриміналізації зазнало також і кримінальне процесуальне законодавство країни.

Так, 13 квітня 2012 року Верховною Радою України було прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК). Серед новел чинного закону є, зокрема, запровадження законодавцем негласних слідчих (розшукових) дій, що викликало багато дискусій як серед вчених процесуалістів, так і серед практичних працівників правоохоронних органів. Головна причина – фактичне відкриття широкому загалу інформації, яка до цього мала обмежений доступ. В свою чергу, запровадження у КПК нового інституту зумовило необхідність додаткової підготовки та перепідготовки працівників судових та правоохоронних органів нашої держави.

Окрім запровадження у КПК негласних слідчих (розшукових) дій, законодавцем також було виділено інститут звільнення від кримінальної відповідальності в окремий третій параграф глави 24.

Під звільненням від кримінальної відповідальності, взагалі, слід розуміти здійснювану згідно з Кримінальним та Кримінальним процесуальним кодексами відмову держави від застосування заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчинили злочин [1, с. 621].

В свою чергу, звільнення від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною КК України, означає відмову держави в особі суду за наявності спеціальних передумов та підстав, що містяться у відповідних нормах Особливої частини КК України, від застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, заходів кримінально-правового впливу у вигляді обмежень особистого, майнового чи іншого характеру з метою відвернення чи зменшення суспільно-небезпечних наслідків вчиненого кримінального правопорушення, а також швидкого і повного його розкриття [2, с. 8].

Вказані заохочувальні приписи (підстави) містяться у деяких нормах Особливої частини КК України. Це такі норми, як ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309 КК тощо.

Застосування оперативно-розшукових заходів, на нашу думку, має місце при встановленні деяких підстав та передумов звільнення від кримінальної відповідальності.

Чинний КПК надає нам виключний перелік вказаних заходів, які можна поділити на 2 групи: 1) негласні слідчі (розшукові) дії, що проводяться із втручанням у приватне спілкування за постановою слідчого судді (аудіо-, відео контроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем) та 2) інші негласні слідчі (розшукові) дії (обстеження публічно недоступних місць; установлення місце знаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відео контроль місця; контроль за вчиненням злочину; проникнення в організовану злочинну групу чи злочинну організацію; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження). Окремо слід виділити також використання конфіденційного співробітництва.

Застосування негласних слідчих (розшукових) дій при звільненні від кримінальної відповідальності за спеціальними підставами на 3 групи: 1) застосування негласних слідчих (розшукових) дій для безпосереднього викриття у злочинній діяльності підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого вирішується питання про звільнення від кримінальної відповідальності; 2) застосування негласних слідчих (розшукових) дій для викриття у злочинній діяльності осіб, на яких вказав підозрюваний, обвинувачений в рамках активного сприяння у розкритті кримінального провадження (наприклад, коли особа відповідно до положень ч. 4 ст. 307 КК вказала на джерело постачання наркотичних засобів) та 3) застосування негласних слідчих (розшукових) дій з метою отримання іншої доказової інформації (фактичних даних), яка підтверджує причетність підозрюваного, обвинуваченого до вчинення кримінального правопорушення (наприклад, застосування певних оперативно-розшукових заходів, які могли б підтвердити покази учасника злочинної організації щодо участі у ній – ч. 2 ст. 255 КК).

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що застосування негласних слідчих (розшукових) дій при звільненні особи від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною КК України, можливе, а інколи навіть необхідне для правильного вирішення питання. Тільки особа, яка вчинила кримінальне правопорушення підлягає такому звільненню. Якщо немає події кримінального правопорушення, а також особи, яка його вчинила, то відповідно немає передумов для звільнення від кримінальної відповідальності. Окрім цього застосування оперативно-розшукових заходів надає можливість викрити злочинну діяльність інших осіб, на яких вказала особа, щодо якої вирішується питання про звільнення від кримінальної відповідальності, та притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності. Таким чином, досягається мета та виконується завдання кримінального провадження, визначені у ч. 1 ст. 2 КПК, а саме – забезпечується швидке, повне та неупереджене розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнений до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий, в свою чергу, не був безпідставно обвинувачений або засуджений.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила]. – К. : Юстиніан, 2012. – 1224 с.

2. *Леоненко І.В. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених особливою частиною кримінального кодексу України: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : Нац. акад. внутрішніх справ. – К., 2014. – 20 с.*

Леоненко Максим Іванович

*доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права
імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Сучасну демократичну правову державу неможливо уявити собі без ефективної, зрозумілої системи кримінального судочинства, яка відображає об'єктивні реалії та уявлення в суспільстві про справедливість.

У теорії і практиці кримінального процесу сформувалося справедливе уявлення про кримінальний процес як системне утворення. Системність кримінального судочинства означає цілісність і внутрішній взаємозв'язок різних напрямів кримінальної процесуальної діяльності, яка здійснюється різними суб'єктами, на різних етапах і т.д. Цілком очевидно, що кожен з напрямків, а також діяльність кожного з суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, орієнтовані на досягнення спільної мети. Наявність такої мети обумовлює системність кримінального судочинства і забезпечує цілісність і внутрішню організованість кримінально-процесуальної діяльності.

Процес розвитку системи кримінального судочинства можна представити як закономірну зміну її цільового призначення, яке визначає, у свою чергу, структурно-функціональні перетворення. Він має спрямований і незворотний характер, що обумовлено об'єктивним впливом на цей процес як зовнішніх (потреби суспільства), так і внутрішніх (діалектичні протиріччя) факторів розвитку.

У цьому зв'язку, обґрунтування теоретичної моделі системи кримінального судочинства і на цій основі встановлення механізму виявлення та аналізу закономірностей, які обумовлюють формування кримінального судочинства як системи прогнозування основних тенденцій її розвитку, виступають необхідними умовами оптимізації кримінальної процесуальної практики.

Виходячи з цього назріла необхідність у визначенні закономірностей вітчизняного кримінального процесу, його структурних і системних властивостей і, зрештою, у з'ясуванні прогресивності та життєздатності тих, або інших правових конструкцій, що знайшли своє відображення в новому кримінальному процесуальному законі.

На нашу думку, для визначення структурних, системних особливостей побудови кримінального процесу, його організації, слід розглядати кримінальне судочинство держави саме в комплексі, лише так можна виявити і визначити значимість тих чи інших його особливостей і закономірностей, а почати слід з наступних напрямків: конструкція стадійності кримінального процесу; конструкція процесу доказування; конструкція побудови окремих юридичних інститутів (субінститутів); конструкція організаційно-функціональної складової діяльності суб'єктів кримінального провадження, їх компетенція, структура і завдання.

Виходячи з цього, слід акцентувати увагу на тому, що при зміні кримінального процесуального закону не повинна порушуватися конструкція процесу, ігноруватися загальні закономірності побудови кримінального процесу відповідно до його типу. Це означає, що слід підтримувати баланс, який складається у правовідносинах суб'єктів процесуальної діяльності, дотримуватися рівноваги між їхніми правами та обов'язками, не надавати невиправдані та не викликані логікою і необхідністю, а також конструкцією типу процесу, переваги та преференції.

Дослідження системи кримінального процесуального права, на нашу думку, має спиратися саме на методологію системних досліджень, на понятійний і термінологічний апарат загальної

теорії систем. Наше завдання полягає, перш за все, у виявленні ознак системи, які визначені (використовуються) як у загальній теорії систем, так і в інших науках, а вже потім – у використанні даних властивостей при визначенні поняття кримінальної процесуальної системи.

Так, кримінальний процес держави являє собою збалансований комплекс правовідносин його учасників, який врегульований узгодженим і логічно взаємопов'язаним комплексом правових норм та інститутів, а також окреслений стадійною системою кримінального провадження. Кожна система кримінального судочинства, чи то романо-германська або англо-американська – має свою структуру, свої закономірності та складається з різних складових частин, при цьому інформаційні зв'язки між всіма частинами характеризуються не тільки горизонтальною або вертикальною ієрархією, а й логічно пов'язана в єдине ціле вся система процесу. Удосконалюючи питання доказування, наприклад, не можна розглядати їх окремо у відриві від їх інститутів і підсистем. Вилучив або змінив (додавши) навіть одну складову, законодавець ризикує розбалансувати всю систему судочинства.

Очевидно також, що в результаті зміни будь-яких інститутів процесу, збільшення або зменшення повноважень учасників судочинства, неминуче піддаються зміні і інші складові частини процесу, а також відповідні засоби забезпечення його збалансованості.

Для збалансованості нових правовідносин знадобиться значний період часу і коректування багатьох положень нового КПК, що, на нашу думку, може в деяких випадках не сприяти забезпеченню правопорядку та ефективності судочинства.

Лозинська Юлія Іванівна

аспірантка кафедри кримінального процесу

Львівського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ПОКАЗАНЬ СВІДКА НА ПРЕДМЕТ ЇХ ДОСТОВІРНОСТІ

У теорії кримінального процесу та на практиці сформувалося стійке розуміння поняття оцінки доказів як розумової, логічної діяльності, що приводить до таких юридичних ознак доказів, як допустимість, належність, достовірність та достатність кожного окремого доказу та їх сукупності для формулювання висновків, рішень у справі [3, с. 266].

Необхідно розрізняти оцінку окремого доказу та оцінку доказів у їх сукупності. Оцінити кожен доказ окремо це, зокрема, означає визнати доказ достовірним чи недостовірним, а також визначити його значення для справи, якщо немає підстав відкинути цей доказ за недопустимістю [1, с. 188].

Достовірність – це те, що не викликає сумніву, цілком вірний, точний [6, с. 388]. Категорія «достовірність» тлумачиться по-різному у філософській та процесуальній літературі: як істинне знання, що підтверджується відповідними даними; відповідність доказів об'єктивній дійсності тощо. Видається, що достовірним є таке знання, що не викликає сумнівів і не потребує подальшого обґрунтування. Таким чином, достовірність включає відповідність дійсності і обґрунтування цієї відповідності.

Оцінка отриманих показань від свідка під час допиту на предмет їх достовірності здійснюється за допомогою отриманої вербальної та невербальної інформації (жести, міміка, інтонація).

Будь-яка слідча дія, пов'язана з отриманням вербальної інформації, повинна починатися з визначення психологічних характеристик особи, які впливають на формування цієї інформації [4, с. 21].

В.Л. Васильєв зазначає, що невербальні засоби здатні виконувати як допоміжну функцію стосовно вербальних засобів (підвищуючи тим самим семантичну значимість мовного повідомлення), так і самостійно передавати змістовну інформацію (виступаючи в цьому випадку в ролі знака) [2, с. 358].

С.А. Шейфер розрізняє вербальну інформацію й інформацію, виражену у фізичних ознаках матеріальних об'єктів [8, с. 107].

Оцінка показань на предмет достовірності відбувається в ході та за результатами проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, висунення версій і прийняття процесуальних рішень [3, с. 273].

Вагоме значення в ході оцінки отриманих показань має звуко- та відеофіксація проведення допиту.

Застосування звукозапису та відеозапису забезпечує максимальну повноту і добру схоронність фіксованої інформації. Звукозапис фіксує як зміст, так і емоційне забарвлення мовлення, відеозапис – видимі прояви поведінки допитуваних [5, с. 279].

Перевірку не можна ототожнювати з оцінкою доказів, тому що оцінку становить суто розумовий (логічний) процес, а поєднання цього процесу з практичними діями складає перевірку доказів [3, с. 267]. М.С. Строгович зазначив, що оцінка доказу є результатом його перевірки [7, с. 303].

З'ясування достовірності показань свідка проводиться шляхом аналізу їх змісту, зіставлення між собою окремих фрагментів показань для встановлення їх внутрішньої несуперечності, зіставлення їх з попередніми показаннями свідка, показаннями інших осіб. Для цього у необхідних випадках можуть бути проведені одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, експертиза чи інші процесуальні дії.

Використані джерела:

1. Бараннік Р.В. Свобода особи від самовикриття та оцінка доказів у кримінальній справі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми й напрямки формування світогляду майбутніх працівників органів внутрішніх справ та забезпечення прав і свобод людини». 11–12 грудня 2003 р. м. Запоріжжя. У 2 ч. / Р.В. Бараннік. – Запоріжжя: Юридичний ін-т МВС України, 2003. – Ч. 1. – 262 с.
2. Васильев В.Л. Юридическая психология : учебник / В.Л. Васильев. – М., 1991.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пионки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
4. Удалова Л.Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Л.Д. Удалова. – К, 2007. – 40 с.
5. Удалова Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія / Л.Д. Удалова. – К. : Вид. Паливода А.В., 2005. – 324 с.
6. Словник української мови : в 11 томах. – К., 1971. – Том 2. – с. 388.
7. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.
8. Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С.А. Шейфер. – М, 2001.

Лукашкіна Тетяна Василівна

доцент кафедри кримінального процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Питання про те, з якого моменту, на якому етапі провадження певні відомості про факти можуть розглядатися як докази (набувають статусу доказів) в науковій літературі викликає суперечки.

Деякі автори вважають, що під час досудового розслідування доказів взагалі немає, сторони надають суду матеріали (відомості, документи, предмети), а суд оцінює їх на предмет наявності у них ознак доказів [1, с. 186]. Схожу позицію висловлюють і інші науковці. Так, П.В. Прилуцький пише, що «фактично доказом можна назвати лише те, що визначено таким в результаті судового розгляду та покладено в основу вироку». Свою позицію автор намагається підтвердити, звернувшись до етимології терміну «доказ», під яким він розуміє вербальне доведення перед суддею

істинності своєї позиції у справі в рамках змагального та симетричного процесу. Далі він наводить ще й такий аргумент: «мовчанням доказати свою позицію неможливо! Мовчання може бути розцінено як згода з позицією, аргументами, доказами іншої сторони» [2, с. 409]. Погодитись з такою точкою зору ніяк не можна. Перш за все, вона суперечить чинному законодавству. Відповідно до ст. 84 КПК доказами визнаються фактичні дані, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Згідно зі ст. 94 КПК оцінку доказів здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя тв. суд. В ч. 1 ст. 223 КПК визначено, що слідчі (розшукові) дії спрямовані на одержання доказів, або перевірку вже отриманих доказів, а здійснюють слідчі дії слідчий та прокурор. Отже, законодавець вживає поняття доказів щодо фактичних даних, які одержують слідчий та прокурор шляхом проведення слідчих (розшукових) дій (а також інших процесуальних дій) в досудовому провадженні; слідчий суддя, який здійснює свої повноваження у досудовому розслідуванні, також є суб'єктом, який має справу з доказами, оцінює їх. Це принципова позиція законодавця, не визнавати цієї реальності не тільки необґрунтовано з наукової точки зору, а й шкідливо для практики правозастосування. Для прийняття законних та обґрунтованих рішень слідчий та прокурор повинні правильно та повно встановити фактичні обставини, і зробити це можна тільки за допомогою доказів, які повинні бути належними та допустимими, а не на підставі «відомостей, документів, предметів», які являють собою невідомо що. Можна припустити, що розглядувані висловлювання пов'язані з тим, що автори не виокремлюють два поняття, два значення терміну «доказування», розуміють під ним тільки діяльність, яка полягає у наведенні аргументів на підтвердження власної позиції. Але поняття доказування чинним КПК визначається як збирання, перевірка та оцінка доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК).

Що стосується висловлювання про те, що мовчання може бути розцінено як згода з позицією, аргументами іншої сторони, то безглуздість його також очевидна – чому використання обвинуваченим наданого йому законом права не давати показань (мовчати) може розглядатися як згода з твердженням сторони обвинувачення про те, наприклад, що обвинувачений вчинив злочин? Яким чином це узгоджується з принципом презумпції невинуватості? Поставлені нами питання є суто риторичними, відповідь на них очевидна.

Окремо слід торкнутися питання про показання, які одержують слідчий та прокурор шляхом проведення допиту під час досудового провадження.

В ч. 4 ст. 95 чинного КПК передбачено, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Отже, в суді такі показання не можуть використовуватися як докази. Виникає питання, а чи можна вважати показання (свідка, потерпілого, підозрюваного, експерта), одержані на досудовому розслідуванні шляхом проведення допиту слідчим чи прокурором, доказами в досудовому розслідуванні. На наш погляд, відповідь може бути тільки позитивною. На досудовому слідстві на підставі даних, одержаних в порядку, передбаченому КПК, в тому числі і на підставі доказів, що містяться в показаннях, слідчий та прокурор встановлюють обставини кримінального правопорушення, вирішують питання про кваліфікацію, приймають процесуальні рішення, зокрема, про закриття кримінального провадження, про необхідність провести нові слідчі (розшукові) дії, про складання обвинувального акту тощо.

Незважаючи на те, що суд не може посилатися в своїх рішеннях, на показання, одержані під час допиту слідчим чи прокурором, це не означає, що такі показання взагалі не можуть бути об'єктом дослідження в суді. Якщо, наприклад, допитані на досудовому розслідуванні свідок чи потерпілий в судовому розгляді дають інші показання, то прокурор зажадає з'ясування причин такої зміни показань, буде задавати відповідні запитання. Більш того, КПК прямо передбачає, що свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються з його показаннями, з метою перевірки достовірності таких показань (ч. 4 ст. 96). Для того, щоб учасник судового провадження та суд могли взяти участь у дослідженні таких показань, прокурор може їх оголосити. В ст. 96 КПК

йдеться про перевірку достовірності показань свідка, на наш погляд, ці положення слід застосовувати і для перевірки інших показань – потерпілого, підозрюваного, експерта.

Використані джерела:

1. Лобойко Л.М., Банчук О.А. *Кримінальний процес: Навчальний посібник* / Л.М. Лобойко, О.А. Банчук. – К. : Ваіте, 2014.
2. Прилуцький П.В. *Проблема визначення поняття доказів у кримінальному процесі України* / П.В. Прилуцький. // *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар.наук.конф.проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.) Т.2.* – Одеса : Фенікс, 2012.

Луцик Василь Васильович

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Львівського національного університету імені І.Франка, кандидат юридичних наук, доцент

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Глобалізація, взаємозалежність, переплетення економік, міграційні процеси, змішання культур, вторгнення в наше життя і наростаючий вплив інформаційних технологій неминуче призводять до ускладнення соціальних відносин і самих спорів. Отже, необхідні адекватні способи і підходи до вирішення спорів та врегулювання конфліктів, які дозволяють зберегти стабільність у суспільстві.

Жодна судова система не може забезпечити ефективне вирішення усіх категорій кримінальних правопорушень, і Україна тут не виняток. Основною рушійною силою розвитку альтернативних способів вирішення спорів (*далі АВС*) є недостатня ефективність роботи судової системи при розгляді окремих категорій справ, що може полягати в перевантаженості судів, тривалості судового розгляду, некваліфікованому розгляді справ, а також інших недоліках, властивих судовій системі тієї чи іншої держави [1, с. 7].

Світова практика свідчить, що впровадження та застосування АВС у кримінальному провадженні спрямоване на розв'язання численних проблем: гуманізації та демократизації правової системи, кримінальної політики; вдосконалення та спрощення кримінального процесу; доступності правосуддя; підвищення рівня довіри та поваги до суду та правоохоронних органів; забезпечення прав і законних інтересів потерпілого та правопорушника; профілактики злочинності та уникнення подальшої криміналізації осіб, що вчинили злочин у місцях позбавлення волі; відновлення позитивних міжособистісних стосунків у громаді, тощо.

Звичайно, що з моменту заснування система АВС зазнала істотних змін. З одного боку, відбувається безперервний процес розвитку, видозмінюються вже існуючі методи і з'являються нові способи АВС. З іншої сторони, АВС стає все більш популярним підходом, що вже став цілком традиційним і більш затребуваним, ніж судовий розгляд. При цьому показово, що абревіатура АDR (АВС) все частіше розшифровується як «Appropriate Dispute Resolution» (найбільш підходящий, адекватний) замість «Alternative Dispute Resolution», тобто сама концепція альтернативного вирішення спорів стала поступово трансформуватися в концепцію адекватного вирішення спорів. Таким чином, традиційна судова система вже не протиставлена іншим способам вирішення спорів, а, навпаки, вбудована в загальний спектр процедур вирішення спорів, одночасно зберігаючи свою унікальність для сторін як останньої інстанції у пошуку справедливості [2, с. 8–9].

В Україні на даний час не існує якого-небудь усталеного, а тим більше нормативного визначення АВС. Але в цілому всі визначення різних авторів мають схожий набір описових ознак, а саме:

- дії, спрямовані на позасудове врегулювання або вирішення суперечки;

- врегулювання або вирішення суперечки здійснюється на підставі добровільного волевиявлення сторін спору.

Традиційно альтернативними іменували позасудові способи вирішення конфлікту, тобто форми, які існують паралельно з системою державних судів і звернення до яких розглядається як альтернатива судовому процесу. Необхідно відзначити, що в міру накопичення досвіду розуміння терміна «альтернативні способи вирішення спорів» зазнало змін: під ними стали розуміти процедури, що існують не тільки паралельно з судовою системою, але і всередині неї самої як альтернатива повномасштабному судовому процесу.

Таким чином, якщо розглядати співвідношення АВС та відновного судочинства, то можна зробити висновок, що альтернативні способи вирішення спорів є ширшим поняттям, яке охоплює собою поняття відновного судочинства, яке виступає лише одним із способів вирішення спорів, спрямованим на поновлення прав учасників провадження.

Новий КПК України значно розширив сферу застосування альтернативних способів вирішення спорів поєднавши елементи притаманні континентальній (звільнення від кримінальної відповідальності) та англо-американській (інститут угод) системам, що призвело до гуманізації кримінального судочинства України та забезпеченню прав учасників кримінального провадження.

Запровадження нових альтернативних способів вирішення кримінальних конфліктів сприятиме гуманізації кримінального процесуального права, забезпеченню швидкого поновлення прав учасників кримінального провадження та приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність до європейських стандартів.

Використані джерела:

1. *Примирительные процедуры в суде. Коллективная монография. Под редакцией А.Д. Карпенко.* – СПб. : ООО «Аргус», 2014. – 127 с.
2. *Шамликашвили Ц.А. Медиация как современная тенденция развития правовой помощи и юридического консультирования / Ц.А. Шамликашвили. // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 2011. – №5. – С. 8–17.*

Миколенко Олена Миколаївна

*доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РІШЕННЯ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В залежності від сфери життєдіяльності суспільства і науки, в поняття «рішення» вкладається різний зміст. Адже рішення є об'єктом дослідження таких наук, як теорія прийняття рішень, логіка, психологія, теорія управління, кібернетика, теорія держави і права, кримінального процесуального права тощо. Лише всебічне використання результатів досліджень, проведених в рамках названих наук, дозволить виявити сутність поняття «рішення» і сформулювати визначення поняття «процесуальне рішення».

У зв'язку із змінами кримінального процесуального законодавства України, дослідження процесуальних рішень у кримінальному провадженні залишається одним з перспективних напрямів юридичної науки. В юридичній літературі і в минулому та і сьогодні, багато уваги приділяється саме поняттю «кримінальне процесуальне рішення». Питання щодо поняття та змісту цього поняття детально висвітлювалися в роботах таких вчених, як Н.В. Глинської [1], В.С. Зеленецького [1], П.А. Лупінської [2].

П.А. Лупінська визначає рішення, що приймаються у кримінальному судочинстві: по-перше, як правовий засіб виконання його соціального призначення, а саме, захист прав і законних інтересів

осіб і організацій, потерпілих від злочинів, а також захист особистості від незаконного та необгрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження її прав і свобод; по-друге, як правові акти, виражені у встановленій законом процесуальній формі, в яких державний орган чи посадова особа в межах своїх повноважень у визначеному законом порядку дає відповіді на правові питання по справі, які базуються на встановлених фактичних обставинах справи і приписах закону, і містять владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення завдань кримінального судочинства [2, с. 12, 21–22].

Ми згодні з думкою Л.М. Лобойко [3, с. 7–12] відносно того, що запропонований П.А. Лупінською термін «рішення, що приймаються у кримінальному судочинстві» має кілька недоліків.

По-перше, з точки зору етимології слова, «судочинство» означає провадження, яке здійснюється судом, що повністю відповідає розгляду цивільних, адміністративних і господарських справ. Цей же термін законодавець використовує і стосовно провадження по кримінальній справі, де, поряд із судовим розглядом, здійснюється досить значне й тривале досудове провадження.

По-друге, в юридичній літературі кримінальне судочинство трактується по-різному. Іноді автори, ототожнюючи поняття «кримінальний процес» і «кримінальне судочинство», визначають кримінальне судочинство як діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокурора і суду стосовно порушення кримінальної справи, досудового слідства, судового розгляду, перегляду і виконанню судових рішень.

Однак, кримінальне судочинство не зводиться тільки до дій уповноважених на те державних органів (їх посадових осіб), а характеризується ще й вчиненням учасниками провадження (свідок, потерпілий, перекладач, експерт тощо) дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. Отже, «рішення, що приймаються у кримінальному судочинстві», це, з одного боку, рішення, що приймаються суб'єктами, які ведуть процес (слідчий, прокурор, суд), а, з іншого, рішення, що приймаються іншими учасниками судочинства (свідок, обвинувачуваний, потерпілий, законні представники та ін.) Так особа, якій стали відомі факти про скоєння злочину, приймає рішення про звернення в письмовій або усній формі в правоохоронний орган із заявою про злочин у відповідності зі ст. 95 КПК України. Зрозуміло, що ці рішення не породжують юридично значимих наслідків, поки не буде видано і не знайде відображення у відповідному рішенні державного органу (його посадової особи). Однак рішення цих учасників кримінального провадження про вчинення ними тих чи інших процесуальних дій, також можна розглядати як «рішення, що приймаються у кримінальному судочинстві». Тому, В.С. Зеленецький і Н.В. Глинська, характеризуючи рішення в кримінальному процесі, використовували, на нашу думку, більш вдалий термін – «процесуальне рішення». Цей термін тісно пов'язаний з правозастосовною діяльністю, яка здійснюється в межах кримінального судочинства, а тому дає можливість відразу ж відокремити від процесуальних рішень, ті рішення, які приймаються на основі норм процесуального законодавства учасниками кримінального провадження.

Процесуальні рішення як акти застосування кримінального процесуального права та кримінального права характеризуються низкою ознак: рішення виносяться тільки уповноваженими на те державними органами, посадовими особами в межах їх компетенції; висловлюють владне веління, підтверджують, змінюють або припиняють кримінальні процесуальні відносини, підтверджують наявність або встановлюють відсутність матеріально-правових відносин; приймаються у встановленому порядку і виражаються у визначеній законом формі.

Таким чином, можна зробити висновок, що кримінальне процесуальне рішення – це передбачений у встановленій формі правовий акт, в якому орган досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя або суд в межах своєї компетенції в передбаченому законом порядку роблять висновки про встановлені фактичні обставини, на основі закону дають відповіді на виникаючі у справі правові питання і висловлюють владне волевиявлення про дії, що впливають із встановлених обставин і приписів закону.

Використані джерела:

1. Зеленецький В.С. *Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины / В.С. Зеленецкий, Н.В. Глинская. – Серия: «Юридическийрадикал». – X. :Страйд, 2006. – 336 с.*

2. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство и практика: монография / П.А. Лупинская. – М. : Юристъ, 2006.– 174 с.
3. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : навч. посіб. / Л.М. Лобойко. – К. :Истина, 2005. – 456 с.

Мовчан Анатолій Васильович

*професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування
Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник*

Лисий Олександр Володимирович

*здобувач кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування
Національної академії внутрішніх справ*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Статистичні дані щодо вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами свідчать про наявність певних проблем з попередження, виявлення та припинення цих злочинів. Зокрема, у сучасних умовах протидії організованих, міжрегіональній злочинності актуальною залишається проблема удосконалення інформаційного забезпечення Національної поліції України щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами.

Впровадження новітніх інформаційних технологій у сферу протидії незаконному заволодінню транспортними засобами пов'язано з удосконаленням технічних засобів зв'язку, організації отримання, обробки і передачі вчасної, точної і достовірної інформації, особливо при викраденні транспортних засобів. Своєчасний обмін достовірною інформацією збільшує можливість попередження незаконного заволодіння транспортними засобами.

Саме тому інформаційне забезпечення щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами потребує належного нормативно-правового врегулювання. Разом з тим, стрімкий розвиток сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій вимагає нових підходів до нормативно-правового регулювання інформаційного забезпечення щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами.

Нормативно-правовою основою інформаційного забезпечення Національної поліції України щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами є система законодавчих актів, які визначають допустимість цієї діяльності, а також підзаконних нормативних актів і правил, які регламентують її порядок і умови. Ці норми та правила поділяються на дві групи: 1) нормативні акти, які визначають загальні права та обов'язки суб'єктів інформаційного забезпечення щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами; 2) підзаконні нормативні акти, які безпосередньо регламентують організацію інформаційного забезпечення щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами та застосування конкретних інформаційних систем [1, с. 137].

Законодавчими актами, які визначають основоположні засади інформаційного забезпечення щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами, є: Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про дорожній рух», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» тощо.

Зокрема, відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію» поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності: формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України; користується базами (банкми) даних МВС України та інших органів державної влади; здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями. Поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України, зокрема, стосовно викрадених транспортних засобів, які розшуковуються у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених, втрачених номерних знаків (ст. 26).

Для забезпечення публічної безпеки і порядку поліція може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою: попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб; забезпечення дотримання правил дорожнього руху (ст. 40)[2].

До окремої групи законів, які містять вимоги до інформаційного забезпечення щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами, належать Закони України «Про інформацію», «Про телекомунікації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Ці закони застосовують для формування системи інформаційного забезпечення Національної поліції щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами.

Водночас до останнього часу організація інформаційного забезпечення щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами та застосування конкретних інформаційних систем регламентувались відомчими наказами МВС України.

У зв'язку з припиненням діяльності міліції і започаткуванням функціонування Національної поліції Українщині гостро постає питання нормативного врегулювання інформаційного забезпечення щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами на відомчому рівні.

Використані джерела:

1. Мовчан А.В. *Окремі аспекти законодавчого регулювання інформаційно-аналітичної роботи в оперативно-розшуковій діяльності* / А.В. Мовчан // *Право і безпека*. – 2011. – № 5. – С. 137.
2. *Про Національну поліцію* : Закон України // *Голос України* від 06.08.2015. – № 141–142.

Острогляд Олександр Васильович

проректор з наукової роботи Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ІНСТИТУТУ СУДИМОСТІ В УКРАЇНІ НА РІВНІСТЬ ГРОМАДЯН ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ

Судимість – не просто констатація факту засудження особи за злочин, а й (і це головне) наявність у зв'язку з цим певних правовідносин між державою і злочинцем. Судимість особи завжди має конкретний характер. Вона тісно пов'язана з певним злочином, мірою покарання за нього і має реальний зміст. Правові наслідки, які виникають з визнанням особи судимою, хоча і передбачені в законі, але їх дійсний обсяг для кожного засудженого різний і залежить від виду, ступеня тяжкості вчиненого злочину, соціального статусу особи та ін. Наявність конкретної судимості є не тільки біографічною компрометуючою особою «прямою» у повсякденному розумінні,

а й тягне для неї у зазначених законом випадках обмеження її конституційних, загальносоціальних прав і свобод та несприятливі кримінально-правові наслідки. Тобто судимість перетворюється у складовий фактор формування особливого соціального та юридичного стану – стану судимості [1, с. 351–352].

Всі наслідки до яких призводить судимість прийнято поділяти на кримінально-правові та загально правові.

Наприклад, до загально правових наслідків судимості відноситься – заборона приймати на певні посади. В одних випадках така заборона встановлена безвідносно до виду злочину, за який є судимість, в інших – береться до уваги судимість лише за умисний злочин чи певний вид злочинів. Так, особа, яка має судимість за будь-який злочин, не може бути: суддею, прокурором, слідчим, адвокатом, судовим експертом, нотаріусом, членом Вищої ради юстиції, працівником органів внутрішніх справ.

На сьогодні виникає парадоксальна ситуація в ч. 9 ст. 17 ЗУ «Про міліцію» (в редакції змін від 17.05.2012 р.). До того зазначалось «яка була засуджена за злочин вироком суду, який набрав законної сили») зазначено, що «не може бути прийнята на службу до міліції особа, яка має не погашену або не зняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення». Тобто перешкод для прийняття на службу для осіб у яких судимість знята чи погашена немає. На противагу п.2 ч. 2 ст. 61 ЗУ «Про національну поліцію» передбачає, що не може бути поліцейським особа, засуджена за умисне вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину, у тому числі судимість якої погашена чи знята у визначеному законом порядку. Причому наступний пункт зберіг попередній стан речей «особа, яка має непогашену або незняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої». Не заперечуючи в цілому другого варіанту, слід зазначити, що в такому випадку можна говорити про порушення принципу рівності перед законом. Якщо є обмеження для працівників поліції, чому їх немає для судді, прокурора, слідчого, адвоката, судового експерта, нотаріуса, члена Вищої ради юстиції? Обмеження такого рівня мають передбачатись на рівні Конституції України.

Одним з аспектів практичного застосування інституту судимості в Україні, що потребує уточнення є вказівка в кримінально-процесуальних документах на наявність чи відсутність судимості у певної особи у випадку коли вона знята чи погашена.

Згідно ч.1 ст. 88 Кримінального кодексу України, особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості.

На сьогодні в вироках у кримінальному провадженні використовуються наступні словосполучення, що відносяться до судимості: 1) «раніше несудимого» [3], 2) «раніше судимого» [5], 3) «згідно ст. 89 КК України не судимого» [4].

Якщо перші два словосполучення не викликають заперечень, оскільки особа є або судимою, або несудимою, то щодо третього є певні зауваження.

Оскільки таке формулювання вступає в часткову суперечність з принципами презумпції невинуватості та змагальності сторін, принципу рівності перед законом.

Зокрема, згідно ч. 1 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України «особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили», а також згідно ч. 2 ст. 22 «сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом».

Формулювання ж «згідно ст. 89 КК України не судимого» в підсумкових процесуальних документах, незважаючи на те, що не має кримінально-правових наслідків, може наперед формувати думку суду про винуватість особи, наприклад, при подальшому оскарженні вироку в апеляційному порядку, оскільки ознайомлення зі справою суд починає саме з аналізу попереднього судового рішення.

Крім того, згідно п. 4 ч. 2 ст. 374 Кримінального процесуального кодексу України у вступній частині вироку зазначаються: прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рік, місяць і день його

народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та інші відомості про особу обвинуваченого, що мають значення для справи (виділено мною – О.О.).

Тому оскільки судимість, яка знята чи погашена, вже не має жодного значення для справи, вказівку «згідно ст. 89 КК України не судимого» потрібно замінити на «раніше несудимого».

На такому розвитку подій також наголошується і в Постанові Пленуму Верховного суду України №5 від 29.06.1990 р., де, зокрема, зазначається: «до відомостей про особу підсудного, які мають значення для справи і які належить зазначати у вступній частині вироку, крім тих, що прямо передбачені у ст. 333 КПК України, належать, зокрема, й такі: місце роботи чи навчання, громадянство, участь у Великій Вітчизняній війні, інвалідність, нагороди, дані про непогашену і незняту судимість. Дані про зняту чи погашену судимість не повинні заноситись до вступної частини вироку».

Зважаючи на викладене, можна запропонувати ряд наступних висновків, що сприятимуть однозначному розумінню практичного застосування судимості в Україні:

1) ст. 88 Кримінального кодексу України потрібно доповнити ч. 5 наступного змісту: «Погашення або зняття судимості анулює правові наслідки судимості, що передбачені цим Кодексом»;

2) звернути увагу судів на виконання Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» щодо занесення даних про зняту чи погашену судимість до вступної частини вироку шляхом надання роз'яснень з цього питання Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Використані джерела:

1. *Правова доктрина України (у 5 томах). Том 5 – Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. За заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – 1240 с.*

2. *Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку. Постанова Пленуму Верховного суду України від № 5 від 29.06.90 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90*

3. *Справа № 0907/17859/2012. Провадження № 1/344/230/13. Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua/Review/32324112*

4. *Справа № 344/3123/13-к. Провадження № 1-кп/344/126/13. Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua/Review/32093682*

5. *Справа № 344/9230/13-к. Провадження № 1-кп/344/298/13. Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua/Review/32355714*

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ДОКАЗУВАННІ ОБСТАВИН, ЯКІ ОБГРУНТОВУЮТЬ ОБРАННЯ ОКРЕМИХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Процесуальна сутність поняття застосування запобіжного заходу полягає в тому, що ними є дані фактичного характеру. Такими фактичними даними так само, як і при застосуванні будь-якого заходу кримінального процесуального примусу, перш за все є докази.

На наш погляд, перш за все необхідно відзначити, що фактичні дані, що вказують на ситуацію, яка обумовлює необхідність застосування певного виду запобіжного заходу, будуть підставами для його застосування.

При вирішенні питання про застосування того чи іншого запобіжного заходу на досудовому розслідуванні, прокурор, як процесуальна особа, яка буде доводити ризики, перед слідчим суддею, отримавши клопотання від слідчого чи складаючи це клопотання самостійно, перш за все зобов'язаний встановити з матеріалів кримінального провадження наявність підстав для застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою вказаної статті.

Отже, виходячи із вищенаведеної норми, доказова діяльність прокурора з приводу наявності (відсутності) підстав для застосування запобіжних заходів буде полягати у встановленні двох фактів у кримінальному провадженні – це наявність обґрунтованої підозри, тобто особі у встановленому порядку повідомлено про підозру при достатності доказів, які вказують на те, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення, а також у кримінальному провадженні наявні ризики, що можуть ускладнити процес розслідування кримінального правопорушення.

Хотілося б відзначити, що на нашу думку, одної тільки обґрунтованої підозри не буде достатнім для обрання запобіжного заходу, оскільки слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України. Тому власне тільки сукупність дій прокурора, які охоплюються повідомленням особі про підозру і доведенням ризиків, що підозрюваний, обвинувачений може вчинити дії, які можуть ускладнити процес розслідування, *дають* можливість говорити про законну та обґрунтовану можливість застосування запобіжного заходу.

КПК України прямо не вказує, що на підстави застосування запобіжних заходів поширюється процес доказування. Однак такий висновок можна зробити з аналізу загальних положень кримінального процесуального законодавства. Згідно з теорією кримінального процесу, будь-яке рішення судді, слідчого судді, прокурора, слідчого, повинно бути законним, обґрунтованим і мотивованим.

Проблемою, на нашу думку, доведення ризиків як підстав застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні є їх застосування в контексті положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], зокрема ст. 5 (с). Відповідно до цієї норми, мотивами тримання особи під вартою під час досудового розслідування є: 1) не допустити підозрюваному можливості ухилитись від органів досудового розслідування або суду, 2) якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню підозрюваним правопорушення. Слід зазначити, що тримання під вартою є найсуворішим та виключним запобіжним заходом порівняно з іншими. Таким чином, знищення, *приховування*, спотворення буд-яких із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального провадження, незаконний вплив на потерпілих, свідків, іншого підозрюваного, обвинуваченого, спеціаліста, перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином (п.п. 2-4 ст. 177 КПК України), Конвенція не розглядає як підстави для застосування запобіжних заходів, тим більше тримання під вартою.

Виходячи із логіки законодавця (п.п. 2-3 ст. 177 КПК України) можна припустити, що запобіжні заходи можуть бути застосовані з метою забезпечення збирання доказів. На нашу думку, використання запобіжних заходів з метою забезпечення отримання доказів суперечить чинним положенням кримінального процесуального законодавства в частині засобів збирання доказів. Власне засобами збирання доказів у кримінальному провадженні виступають слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, але аж ніяк не запобіжні заходи.

Не випадково ще римляни проголосили *res iudicata pro veritate habetur* (рішення суду є істинною), – роблячи акцент на істинність (правильність) результату, а не способу отримання рішення – через суд[2, с. 226].

Дії підозрюваного, що направлені на перешкоджання розслідуванню і встановленню обставин кримінального провадження, можуть носити злочинний характер, про що згадувалось нами вище. В такому випадку застосування запобіжного заходу охоплюється встановленим в кримінальному процесуальному законодавстві ризиком – запобігти вчиненню іншого кримінального правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення.

Не охоплюється цим ризиком і дії підозрюваного, що направлені на вплив на потерпілого шляхом обіцянки винагороди за відмову від дачі показань потерпілим. Крім цього, такі дії не віднесені до кримінально караних.

Не включення в число мети застосування запобіжних заходів як вчинення дій підозрюваним, що направлені на знищення, сховання або спотворення будь-яких речей чи документів, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження є істотною прогалиною Конвенції.

Аналіз підстав застосування запобіжних заходів кримінального провадження, які закріплені у чинному КПК України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, дає нам можливість сформулювати пропозицію щодо виключення п.п. 3–4 із ч. 1 ст. 177 КПК України.

Використані джерела:

1. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004/*
2. *Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.*

Римарчук Галина Сергіївна

*асистент кафедри кримінального права та процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук*

Бондюк Андрій Федорович

*аспірант кафедри кримінального права та процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СЛІДЧОГО СУДДІ В КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Країнам романо-германської правової системи також відомий інститут слідчого судді. Кримінально-процесуальними кодексами Швейцарії, ФРН, Італії, Нідерландів запроваджено процесуального суб'єкта – слідчого суддю, який, не приймаючи справу до свого провадження, вирішує окремі питання, пов'язані із попереднім розслідуванням кримінальної справи.

Інститут слідчого судді у Федеративній республіці Німеччина представлений у вигляді дільничого судді, який виконує роль судді-дознавача. Його основне завдання – забезпечення легітимності окремих доказів у справі. Одночасно, слідчі судді є суб'єктами застосування окремих заходів примусу [1, с. 75–76].

Так, у параграфі 165 КПК ФРН обґрунтовується право слідчого судді у невідкладних випадках виконати необхідні слідчі дії і без відповідного клопотання прокурора, якщо немає можливості встановити з ним зв'язок. (суддя «як прокурор у зв'язку з необхідністю»). Відповідно, слідчий суддя повинен лише перевірити чи дія про яку йдеться в клопотанні за цих обставин є допустимою з точки зору закону. Також, другу категорію процесуальних дій які підлягають контролю з боку судді є передбачені законом судові процесуальні дії, наприклад, видання наказу про арешт відповідно до 114 пар КПК. В такому випадку суддя поряд з допустимістю процесуальної дії повинен також перевірити її обґрунтованість. КПК ФРН 169 пар. передбачає посади слідчого судді вищого земельного суду та слідчого судді верховного суду ФРН, які розслідують складні злочини. Відповідно до 162 пар. абз. 1 КПК ФРН слідчий суддя при дільничному суді є компетентним при розслідуванні, яке провадиться прокуратурою при земельних судах [2, с. 131–137].

Австрійське кримінально-процесуальне законодавство також знає інститут слідчого судді. До впровадження реформи 2008 року існував слідчий суддя як процесуальний суб'єкт, що здійснював повноваження з ведення справи після того, як прокурор завершив своє розслідування на стадії досудового слідства. Слідчий суддя активно залучався до розслідування злочину та збору і дослідження доказів. Уже з 2008 р. роль слідчого судді значно скоротилася до прийняття рішень щодо тримання під вартою на стадії досудового слідства та застосування таких заходів у кримінальному провадженні, як обшук та спостереження [3].

Із прийняттям у Франції 2 березня 1959 року нового КПК, основні положення якого діють і донині, питання, кому належить керівництво попереднім слідством – прокурору чи слідчому судді – є дискусійним. Так, Гуценко К. Ф. вважає, що попереднє слідство у Франції проводить слідчий суддя, тоді як роль прокурора є керівною лише щодо органів судової поліції під час дізнання [4, 296, 328]. А. В. Молдован зауважує, що прокурор здійснює керівництво судовою поліцією, тоді як попереднім слідством займається слідчий суддя, для якого ця функція є прерогативною. При цьому обов'язок доказування на практиці під час попереднього розслідування покладено саме на слідчого суддю [5, с. 52, 85].

Слідчий суддя є єдиною посадовою особою у Франції, що володіє правом проведення досудового слідства. У статті 137 КПК Франції зазначено, що слідчий суддя, який не вважає за необхідне задовольнити клопотання прокурора про застосування тимчасового заходу у виді тримання під вартою, не зобов'язаний виносити вмотивовану постанову. Так само діє слідчий суддя при заявленні клопотання про продовження чи залишення в силі тимчасового заходу [6, с. 74].

Чинне законодавство Франції наділяє слідчого суддю подвійним статусом: магістрату (члена суддівського корпусу) та власне слідчого судді. На нього повністю поширюється статус суддів. Слідчий суддя призначається президентом Франції зі складу діючих суддів за поданням міністра юстиції. Суддя може бути звільнений від обов'язків слідчого судді тільки тоді, коли він одержав підвищення по службі або вчинив дисциплінарний проступок. Із цього можна зробити висновок, що посадовий статус слідчого судді у Франції дуже високий, більш того, він навіть вищий статусу будь-якого іншого члена суддівського корпусу. На підтвердження цього може служити зміст ст. 50 КПК Франції, у якій говориться, що у випадку відсутності слідчого судді через хворобу або з інших причин, а також у випадку великої зайнятості, його обов'язки може тимчасово виконувати інший суддя, призначений за рішенням самого суду.

Крім того, у Франції при провадженні попереднього слідства сформований такий принцип діяльності слідчого судді як «процесуальна незалежність», і охоплює: право вільного провадження – слідчий суддя провадить ті слідчі дії, які вважає за необхідне, він самостійно вирішує питання про час і місце провадження слідчих дій, будучи практично необмежений у строках [7, с. 80–83, с. 64].

Ми можемо безапеляційно констатувати, що слідчий суддя – це такий собі «інструмент» суспільної довіри до суду, на який покладено обов'язок реалізації конституційних гарантій поваги та захисту прав людини в кримінальному судочинстві.

Використані джерела:

1. Головка Л.В. *Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции* / Л.В. Головка. – М. : Фирма «СПАРК», 1995.

2. Савченко В.А. *Органи попереднього розслідування ФРН / Держава і закон: теорія, практика, методика: збірник наукових праць науково-педагогічних працівників ПЮОІ ЛьВДУВС / В.А. Савченко.* – Ів.-Франківськ : Тіповіт, 2006. – С. 131–137.
3. *Електронне джерело – www.lawcom.govt.nz/sites/default/files/austrian_criminal_procedure_0.pdf*
4. Гуценко К.Ф. *Уголовный процесс западных государств / К.Ф. Гуценко.* – М. : Зерцало, 1999. – 480 с.
5. Молдован А.В. *Кримінальний процес / А.В. Молдован.* – К. : Центр учебной литературы, 2005. – 352 с.
6. *Уголовно-процессуальный кодекс Франции.* – М., 1996.
7. Головки Л.В. *Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л.В. Головки.* – М. : Спарк, 1995. – 130 с.

Ряшко Олена Василівна

*доцент кафедри кримінального процесу Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Гулей Олександр Вікторович

студент Інституту права та психології Національного Університету «Львівська політехніка»

РЕЧОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ

Речові докази відіграють важливу роль у сфері відправлення усіх видів правосуддя, адже саме вони містять інформацію про обставини справи, що мали місце в минулому, так як саме ці «німі свідки» надають можливість судді шляхом їх огляду отримати ту інформацію, яка може вплинути на рух справи в майбутньому, що в свою чергу забезпечить ухвалення справедливого рішення на користь однієї з сторін судового процесу.

Щодо визначення поняття речові докази, то ч. 1 ст. 98 КПК України закріплює, що речовими доказами є «матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення» [1].

Спроможність речового доказу підтвердити або спростувати наявність чи відсутність певного факту, що має відношення до справи, яка розглядається в суді, виявляється лише після належного дослідження їх у судовому засіданні в порядку, чітко визначеному відповідним процесуальним законодавством [2, с. 81–82].

Наукове визначення поняття передбачає розкриття його змісту та провідних ознак: 1) як джерело відомостей про факти тут виступає матеріальний об'єкт, яким можуть бути найрізноманітніші предмети неорганічного й органічного походження: будівлі, ушкоджені меблі, зіпсований костюм, підроблений документ, транспортний засіб, продукти харчування тощо; 2) у речових доказах фактичною інформацією служать ознаки матеріального об'єкта, які сприймаються судом та іншими учасниками процесу візуальним шляхом; 3) речові докази повинні бути отримані судом з дотриманням установленого законом порядку, тобто процесуальним шляхом.

Серед останніх наукових розробок у цій царині заслуговує на окрему увагу створена В.В. Молчановим класифікація ознак речових доказів, що, за його словами, призводить до визначення особливостей речових доказів як засобів доказування, а саме: 1) джерелами доказів виступають предмети (матеріальні об'єкти), – доказами є відомості про факти, що мають значення для справи;

2) відомості про факти, що містяться у зовнішньому вигляді, якостях, місцезнаходженні та інших ознаках предметів; 3) доказ має бути отриманий з дотриманням установленого законом порядку [3, с. 280–281].

Ознаки речового доказу можуть бути поділені на матеріальні та процесуальні. *Матеріальними* ознаками речового доказу є: 1) матеріальна (об'єктивна) форма вираження; 2) відсутність суб'єктивного аспекту вираження; 3) існування інформації або в якості реальних об'єктів, або належності до об'єкту, або слідів на матеріальному об'єкті; 4) інформація, яка має значення для вирішення справи, а не власне предмет; 5) зміст речового доказу утворюють також властивості, які свідчать про зв'язок речового доказу та обставин справи (доказове значення мають фізичні властивості матеріальних об'єктів, їх місцезнаходження, факт створення, виготовлення або зміни об'єктів); б) поєднання, як правило, процесуальної форми та джерела відомостей про факти; 7) наявність прямого чи непрямого зв'язку із досліджуваними обставинами справи; 8) притаманна якісна незмінність; 9) у предметах-речових доказах містяться відомості: а) які можуть бути отримані шляхом безпосередньо сприйняття органами чуття, без використання спеціальних знань (наприклад, форма, розмір, колір та ін.), б) відомості про умови, в яких предмет знаходиться (також без застосування спеціальних знань), в) дані, які отримані із застосуванням спеціальних знань; 10) доказ повинен бути отриманий із встановленого законом порядку [4, с. 137].

Отже, *речовий доказ* – це матеріальний об'єкт, на якому відображені (містяться) сліди взаємодії з іншими об'єктами матеріального світу або на якому інформація зафіксована за допомогою спеціальних технічних засобів (відеозапис, звукозапис), які досліджуються судом з метою встановлення наявності або відсутності обставин, що мають значення для справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення кримінальної справи.

Використані джерела:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (редакція від 28.03.2015 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.*
2. *Гетманцев М.О. Поняття та ознаки речових доказів у цивільному процесуальному праві / М.О. Гетманцев. // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. – 2013. – Вип. 682. – С. 81–85.*
3. *Молчанов В.В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве : учебное пособие / В.В. Молчанов. – М. : Зерцало-М, 2012. – 360 с.*
4. *Артамонова Е.А. Основы доказательств в современном уголовном судопроизводстве : учеб. пос. для студ. / Е.А. Артамонова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 168 с.*

Святоцька Вікторія Олександрівна

асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НІМЕЧЧИНИ

Інститут адвокатури Німеччини пройшов довготривалий історико-правовий шлях перш ніж став незалежним, самоврядним інститутом, основною функцією якого є захист прав і свобод громадян.

Інститут адвокатури Німеччини володіє властивостями, які сформувалися під впливом певних історичних подій. Вперше нормативне врегулювання адвокатська діяльність в Німеччині отримала після опублікування у 1471 р. Указу, який розділив адвокатську професію на «прокураторів» і «адвокатів». Прокуратори виступають в судах, а адвокати надають юридичні консультації та готують справи. У цей період впроваджується адвокатський примус у деяких справах. Створюється

Палата адвокатів, виключно члени якої можуть надавати юридичні консультації. Усі ці обмеження не могли не позначитися на адвокатській професії того часу. Закриваючи доступ до професії, положення Указу призвели до того, що на початку XVI ст. у Німеччині було тільки 30 адвокатів.

Фундаментальні зміни відбулися під час правління Ф. Вільгельма I (1688–1740 рр.). У 1727–1739 рр. С. фон Кокцеї (1679–1755 рр.) – видатний німецький юрист, державний діяч та міністр юстиції Німеччини або, як його ще називали, «князь юристів», проводить реформу судової системи, скасовуючи поділ юридичної професії на «прокураторів» і «адвокатів». Вводяться суворі *дисциплінарні правила*.

У 1740–1786 рр., за правління Фрідріха II Великого (1712–1786 рр.), продовжена реформа судової системи та загального законодавства. У межах судової реформи було прийнято Судові статuti, які значно обмежують права адвокатів. Слід зазначити, що в 1749 р. за кодифікованим принципом була прийнята нова збірка законів – «Corpus Juris Фрідеріціанум», яка не регулювала діяльність адвокатів. Так, їм заборонялося коментувати закони, що було звичайною практикою до цього. Реформа негативно позначилася на адвокатурі, адже адвокати втратили право залучатися до судового захисту. Канцлер Й. Г. Казимир фон Цармер (1720–1801 рр.) створює інституцію, суть якої полягає у тому, що адвокати виступають у судах як представники обох сторін, їхнім обов'язком є тісна співпраця з судом. Таким чином, адвокати того часу втрачають право подавати скарги до суду стосовно порушених прав. Такі жорсткі умови змушують їх шукати нову роботу. Так, деякі з них стають «комісарами справедливості» (Justizkommissare), створеної у 1781 р. «міліції справедливості». Відтепер вони надають правову допомогу у примиренні сторін. Деякі науковці зазначають, що завданням «комісарів справедливості» був пошук істини в процесі, незалежно від інтересів сторони, яку вони захищають. Їхня основна функція зводилася скоріше до охорони права, а не клієнта. Під тиском громадськості з 1793 р. «комісарам справедливості» все ж було надано обмежене право практикувати в судах, але у ролі консультантів, а не представників (як у минулому). Вводиться можливість об'єднання функцій адвоката і нотаріуса. У 1793 р. встановлюється чисельність адвокатів та контроль за їхньою кількістю. Вводиться Реєстр адвокатів Німеччини.

У XVIII ст. з'являються *спеціальні адвокати*, які призначаються з метою представництва селян у державних судах, у випадках виникнення цивільних спорів, у справах сиріт, спадкування тощо.

Закон про судоустрій від 2 січня 1849 р. «комісарам справедливості» надає звання «*захисника*». Ця назва, зрештою, витісняє термін «комісар» і «адвокат». У свою чергу, термін «адвокат» згодом стає образливим, ним називають низько кваліфікованих захисників. У 60-х роках XVIII ст. німецькі юристи відчують гостру необхідність у реформах. Скликається *З'їзд адвокатів*. Четвертий з'їзд, що відбувся у 1863 р., проголошує *адвокатську професію вільною*.

Надалі триває робота над проектом нової організації адвокатури. У 1877 р. оголошено нову цивільну процедуру, яка впроваджує у багатьох справах обов'язкову участь адвоката, а 1 липня цього ж року оголошується проект статуту нової організації адвокатури.

У 1871 р. створено Німецьку спілку адвокатів (Der Deutch Anwaltverein, далі – DAV) як організацію, що представляє інтереси адвокатів. У 1934 р. DAV розпущено А. Гітлером та відновлено після закінчення Другої світової війни. Організація діє до сьогодні. Нині штаб-квартирою DAV є офіс у Берліні, чисельність членів – 68000 юристів, що становить понад 50 % їхньої загальної кількості.

З 1878 р. вводиться адвокатське самоуправління. Доступ до адвокатури стає вільним. Відтепер кандидати в адвокати повинні володіти такою ж кваліфікацією, як і кандидати в судді. Особа, яка підтвердила свій кваліфікаційний рівень, може стати як адвокатом, так і суддею. Кількість адвокатів збільшується: у 1879 р. – 2100 адвокатів, у 1914 р. – 13024, а у 1933 р. – 19276.

Сьогодні адвокатура Німеччини є незалежним, недержавним, самоврядним інститутом. Кожен адвокат Німеччини, який займається адвокатською практикою, є обов'язковим членом Федеральної палати адвокатів. Органами управління Федеральної палати адвокатів є *Загальні Збори і Президія Палати*, які беруть участь у законодавчому процесі країни шляхом внесення пропозицій і рекомендацій у парламент, а також *Статутні збори*. Принцип самоуправління є одним із

принципів організації німецької адвокатури. Органами самоуправління адвокатури Німеччини є Федеральна палата адвокатів та її представницькі органи, територіальні палати адвокатів та Палата адвокатів при Федеральному Верховному Суді. У Німеччині діє спеціалізація адвокатів за галузями права. Адвокат сучасної Німеччини є професійним незалежним консультантом, захисником та представником з усіх правових питань.

Сорока Світлана Олександрівна

*доцент кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук, доцент*

ФУНКЦІЯ ОБВИНУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Функції кримінального процесу – це визначені законом основні напрями кримінальної процесуальної діяльності, яка завжди характеризується взаємозалежністю трьох основних кримінальних процесуальних функцій: обвинувачення, захисту та вирішення справи (правосуддя). Вказані кримінальні процесуальні функції тісно пов'язані між собою, перебувають у певному співвідношенні й у сукупності забезпечують виконання завдань кримінального судочинства. Але слід відзначити, що одною з особливостей системи процесуальних функцій є те, що функція обвинувачення, за загальним правилом, передусе появи функції захисту та правосуддя й обумовлює їх виникнення. Сформульоване і пред'явлене обвинувачення сприяє появі функції захисту, яка спрямована на його спростування, доведення невинуватості особи або пом'якшення відповідальності. Функція правосуддя здійснюється також на підставі сформульованого обвинувачення, тому можна зазначити, що обвинувачення є основною функцією кримінального процесу, яка призводить до виникнення інших функцій, визначає їх зміст та спрямованість обвинувачення, зумовлює і припинення кримінального процесу.

Функція підтримання державного обвинувачення в суді закріплена за прокуратурою. Так у ст. 121 Конституції України чітко визначається одна із основних конституційних функцій прокуратури – підтримання державного обвинувачення в суді. Цю функцію закріплено і в ст. 5 Закону України «Про прокуратуру», і в п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК України. Прокурор затверджує підсумкові акти слідчого у тому випадку, коли вони відповідають вимогам закону щодо їх форми і змісту, а також обставинам вчиненого кримінального правопорушення. Отже, прокурор, приймаючи рішення про затвердження обвинувального акта і направлення кримінальної справи до суду погоджується з висновками органів досудового розслідування викладеними в обвинувальному акті. Затверджуючи обвинувальний акт, прокурор реалізує своє виключне повноваження на висунення перед судом від імені держави обвинувачення проти конкретної особи (або осіб). Не затверджений обвинувальний акт не має юридичної сили. Державне обвинувачення – це стрижень, навколо якого в судовому розгляді концентруються зусилля всіх його учасників. Обвинувачення, сформульоване в обвинувальному висновку і подане прокурором до суду, являє собою основний і єдиний предмет судового дослідження. Судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта (ч. 1 ст. 337 КПК України). Виключенням є випадки, передбачені ч. 2, 3 ст. 237 КПК України. Так, прокурор під час судового розгляду кримінальної справи де він уповноважений підтримувати державне обвинувачення, має право відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення (п. 15 ч. 2 ст. 36, ч. 2 ст. 337 КПК України) [1].

Функція обвинувачення в кримінальному процесі здійснюється у двох формах: публічного і приватного обвинувачення. Приватне обвинувачення передбачає притягнення особи, винної у скоєнні злочину, до кримінальної відповідальності не інакше як за скаргою потерпілого, на якого

покладається обов'язок підтримувати обвинувачення у суді. В КПК України 1960 року справи приватного обвинувачення порушувались суддею, тому дізнання і досудове слідство в них не провадилося, потерпілий звертався до суду зі скаргою, яка мала відповідати вимогам, які законодавством встановлені щодо обвинувального висновку, йому ж належало право підтримувати обвинувачення в суді. Ці положення були закріплені в ст. 27, 251 КПК України 1960 р.

За КПК України введено Розділ VI, метою якого є врегулювання особливих порядків кримінального провадження, так, Главою 36 врегульовано кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення. Принципова новизна ст. 477 КПК України полягає в тому, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень передбачених цією статтею. Враховуючи це положення, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення провадиться відповідно до загального порядку здійснення досудового розслідування, а після його завершення слідчий складає обвинувальний акт, який затверджується прокурором. Отже, за загальним правилом, дотримуючись правової процедури в кримінальному процесі, прокурор, який затвердив обвинувальний акт має підтримувати державне обвинувачення в суді і в даній категорії кримінальних справ.

За КПК України крім прокурора обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником (ч. 4 ст. 22 КПК України). Потерпілий, його представник в кримінальному провадженні має право підтримувати обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Відмовитися від підтримання державного обвинувачення прокурор може (і зобов'язаний) лише за результатами судового розгляду, коли він дійде до переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується перевіреними в суді доказами (ч. 1 ст. 340 КПК). У разі якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, то кримінальне провадження набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення (ч. 3, 5 ст. 340 КПК України), але особливостей процедури приватного обвинувачення в КПК України не визначено.

Особливістю кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є те, що відмова потерпілого, а у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для його закриття (ч. 4 ст. 26; п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України). Крім того ч. 3 ст. 469 КПК України передбачено, що угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК України). Отже, як зазначає О.Г. Яновська, у таких кримінальних справах кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення мають перш за все волевиявлення потерпілого, його оцінка діяння та особи того, хто його скоїв. Відповідно, важливим є не те, чи примирився обвинувачений із потерпілим, але чи вибачив потерпілий його та чи примирився із ним. Тобто у вирішенні питання про закриття провадження у формі приватного обвинувачення визначна роль належить саме потерпілому [2, с. 243]. Таким чином, щоб потерпілий у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення міг повною мірою проявити своє волевиявлення і оцінити діяння особи що вчинила правопорушення, а також реалізувати свої права вважаємо за доцільне зобов'язати слідчого і прокурора повідомляти потерпілого про складання письмового повідомлення про підозру, вручення потерпілому копії обвинувального акта, про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та копію реєстру матеріалів досудового розслідування, аналогічно як і підозрюваному.

Використані джерела:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/4651z-17*
2. *Яновська О.Г. Особливості кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення за новим кримінальним процесуальним кодексом України / О.Г. Яновська. // Часопис Київського університету права. – № 1. – 2013. – С. 242–245.*

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГЛАМЕНТУЄ ДІЯЛЬНІСТЬ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

У світлі процесів євроінтеграції дедалі більшого значення набуває вдосконалення законодавства України, що регулює різноманітні аспекти правовідносин, які виникають унаслідок реалізації права людини на справедливий, неупереджений суд. Складний процес утвердження верховенства права, відмови від панування позитивістської парадигми в правовому житті України в наш час стикається з низкою перешкод, які є результатом недосконалості юридичної техніки законодавства, що регламентує здійснення правосуддя, зокрема й права людини на розгляд кримінального провадження судом присяжних. Отже, проблематика статті відповідає нагальним потребам реформування процесу здійснення правосуддя в Україні, знаходження шляхів вдосконалення кримінального процесуального законодавства в напрямку його подальшої гуманізації, ефективності та відповідності до європейських стандартів у сфері охорони прав і свобод людини.

Регламентування формування, компетенції та інших аспектів діяльності суду присяжних в Україні здійснюють відповідно до Кримінального процесуального кодексу та Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Водночас диспозиції окремих норм указаних законів викладені в відсильній і бланкетній формах та передбачають звернення до інших складових законодавства України.

Згідно ч. 2. ст. 187 Кримінального процесуального кодексу України, при вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, під час підготовчого засідання підсудний має право подати клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Диспозиція цієї статті має бланкетний характер і відсилає до Кримінального Кодексу України, згідно з яким довічне позбавлення волі передбачене санкцією низки статей, зокрема: ч. 3 ст. 110, ст. 112, ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 258, ст. 348, ст. 348-1, ст. 379, ст. 400, ч. 2 ст. 438, ч. 2 ст. 439, ст. 442, ст. 443. Розширення переліку статей, санкція яких містить можливість отримання довічного позбавлення волі, автоматично дає можливість застосування в цьому випадку суду присяжних.

Визначальною особливістю юридичної техніки законодавства, що регламентує діяльність суду присяжних в Україні, є виклад диспозицій багатьох статей у відсильній та бланкетній формах. Бланкетними є диспозиції статей: ч. 1 ст. 383 КПК, п. 1 ч.2 ст. 386 КПК, ч. 4. Ст. 387 КПК, п. 11. ч. 1 ст.390 КПК, ч. 1 ст. 391 КПК, ч.2 та ч. 3 ст.58 закону України «Про судоустрій та статус суддів». Диспозиції низки статей мають відсильний характер, а саме: ч. 3 ст. 383 КПК, ч.2 ст. 385 КПК, ч. 3 ст. 387 КПК, ч.1 ст.62 закону України «Про судоустрій та статус суддів». Окрім того, особливе місце в законодавстві, що регламентує діяльність суду присяжних в Україні, займають норми, котрі визначають особливості створення суду у стосовно певного кола осіб, що займали чи займають найвищі державні посади. Вичерпаний перелік цієї категорії осіб містить ч. 9 ст. 31 КПК (слід зазначити, що законодавець неодноразово змінював текст цієї частини статті, зокрема зміни були внесені 14.10.2014 та 12.02.2015 та стосувались саме кола осіб, кримінальне провадження стосовно яких потребує особливого складу суду, зокрема суду присяжних). Указана норма також має наявні ознаки непрямой та прямої бланкетності, оскільки кримінальне провадження у відношенні перелічених статтею осіб можливе тільки з урахуванням їхнього правового статусу, що встановлюється нормами, котрі є частиною різноманітних сфер законодавства (наприклад, правовий статус Президента України регламентується Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, правовий статус Генерального прокурора України відповідно – Конституцією та Законом України «Про прокуратуру»). Також текст цієї статті передбачає пряме звернення до двох нормативно-правових актів – Закону України «Про державну службу», що визначає перелік осіб, віднесених до державних службовців першого

рангу та «Про Національне антикорупційне бюро України», на яке вказується, визначаючи специфіку обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності.

Отже, юридична техніка законодавства, що регламентує діяльність суду присяжних в Україні є складною; багато норм мають бланкетний та відсильний характер, що створює певні складнощі під час застосування. У цілому, юридична техніка вказаної сфери потребує подальшого вдосконалення.

Циліурік Інна Ігорівна

*асистент кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

АНАЛІЗ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Повноваження суду, передбачені КПК України, на стадії досудового розслідування є порівняно новою сферою судової діяльності. Однак саму ідею реалізації таких повноважень не можна вважати здобутком сьогодення, оскільки ще за часів судово-правової реформи другої половини XIX ст. був відомий інститут судового контролю за досудовим провадженням. Прокурорський нагляд і судовий контроль передбачався Статутом кримінального судочинства 1864 р. Він здійснювався у формі надання дозволів на провадження певних дій слідчого, розгляду скарг на його дії та заявлених відводів. Так, у ст. 491 Статуту кримінального судочинства вказувалось, що всі особи, які беруть участь у справі, можуть приносити скарги на будь-які слідчі дії, що обмежують або порушують їхні права [1, с. 237]. Відповідно до ст. 296 нагляд за слідчими діями покладался на того прокурора, у відомстві якого вони мали бути проведені [1, с. 150].

Практична реалізація цієї функції сьогодні становить для судів певну складність, оскільки досудове розслідування здійснюється в дещо іншій формі, ніж судове слідство, та характеризується дефіцитом інформації та часу для прийняття рішень, в тому числі й про проведення слідчих дій.

Від того, на скільки правильно встановлено судом наявність підстав для проведення слідчих дій часто, залежить результат вирішення справи.

Функції судового контролю розглядаються через діяльність суду під час провадження дізнання і досудового слідства.

За старим КПК, суд реалізуючи свої повноваження на досудовому розслідуванні, втручався у вирішення питань, пов'язаних з кримінальним переслідуванням, що створювало можливість виникнення певної загрози для незалежності та об'єктивності суддів при подальшому судовому розгляді. Саме тому у КПК України 1960р. було передбачено правило, що суддя, який під час досудового розслідування справи вирішував питання щодо проведення обшуку, виїмки, огляду, обрання, зміни чи скасування запобіжних заходів, продовження строків тримання під вартою або розглядав скарги на затримання чи на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи або закриття справи, не міг брати участі у розгляді кримінальної справи (п. 2-1 ст. 54 КПК України).

У зв'язку з цим, за новим КПК України передбачений новий суб'єкт кримінального судочинства – слідчий суддя – суддя місцевого загального суду, призначений головою місцевого загального суду для забезпечення додержання конституційних прав і свобод громадян на стадії досудового провадження (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України) [2]. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу 2012 року на слідчих суддів покладається забезпечення додержання конституційних прав і свобод громадян на стадії досудового провадження. При здійсненні цієї функції слідчий суддя у межах своєї компетенції уповноважений:

1) за поданням органу дізнання, слідчого чи прокурора вирішувати питання про взяття і тримання особи під вартою, взяття особи під нагляд міліції, про проникнення до житла або іншого володіння особи для проведення в них огляду чи обшуку, про накладення арешту на майно або

кошти банку, що знаходяться на його рахунках, арешту на кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, а також звільнення такого майна з-під арешту.

2) у випадках, передбачених цим Кодексом, розглядати скарги на процесуальні рішення, дії та бездіяльність особи, яка здійснило дізнання, органу дізнання, слідчого чи прокурора;

3) здійснювати інші повноваження, надані йому Кодексом.

Розгляд слідчим суддею питань досудового провадження у кримінальній справі виключає його участь у розгляді цієї ж справи судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Суттєве розширення повноважень суду на стадії досудового розслідування забезпечує можливість запобігання незаконному обмеженню конституційних прав учасників кримінального судочинства, а у разі необхідності – швидкого й ефективного їх відновлення. Крім того, це дозволяє ввести певні елементи змагальності на цьому етапі провадження у справі.

На підставі викладеного можемо зробити висновок, що діяльність суду на стадії досудового розслідування є важливою гарантією законності та обґрунтованості проведення слідчих дій. Однак, незважаючи на значні переваги судового контролю, він має чимало суттєвих вад. Наприклад, суд не в змозі постійно відслідковувати процес розслідування, а отже повною мірою оцінювати та скеровувати діяльність слідчого на пошук доказів у кримінальному провадженні. Крім того, закріплений у законі порядок прийняття рішень суддею на досудовому розслідуванні знижує оперативність слідчих органів, що може спричинити втрату доказів [3, с. 243].

До того ж, на відміну від прокурора, суд не в змозі попереджати та виявляти порушення закону в процесі розслідування злочинів. Суд також не уповноважений ініціювати свою участь у досудовому провадженні, тобто суд може реалізувати свої повноваження на стадії досудового розслідування лише після звернення до нього у визначеному законом порядку.

Використанні джерела:

1. *Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под ред. О.И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1991. – Т. 8 : Судебная реформа. – 1991. – 496 с.*
2. *Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / Я.О. Васильчук, Л.А. Гарбовський, А.В. Григоренко [та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 696 с.*
3. *Мычко Н.И. Законность и обеспечение прав граждан при осуществлении правосудия и в деятельности правоохранительных органов Украины / Н.И. Мычко. – Донецк : Донецкий юридический институт, 2008. – 364 с.*

Чорноусько Мирослава Вікторівна

*аспірантка кафедри правосуддя Київського національного Університету
імені Тараса Шевченка*

МІСЦЕ ДОКАЗУВАННЯ У ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ ЗА ЗАКОННІСТЮ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ч. 1 ст. 92 КПК України покладає обов'язок доказування у кримінальному провадженні на слідчого, прокурора та, в установлених процесуальним законом випадках, – на потерпілого[1]. З погляду практики досудового розслідування, першочерговим є вирішення поточних питань щодо проведення слідчих дій, повідомлення про підозру, застосування заходів забезпечення досудового розслідування тощо, які визначають його хід та ухвалення рішень про які без достатнього обґрунтування слідчим, прокурором КПК не допускає. Натомість, законодавець має на увазі доказування обставин, визначених ст. 91 цього ж закону, щов цілому є узгодженим із загальною риторикою КПК на тлі більш-менш повного висвітлення процесуальних інструментів, якими у

даному разі послуговуються суб'єкти доказування. У практичній площині така риса правового регулювання означає, що останні для одержання фактичних даних оперують тотожними за своєю сутністю юридичними підставами. При цьому спеціальним суб'єктом доказування, у зв'язку з наділенням особливим обсягом повноважень, виступає прокурор-процесуальний керівник досудового розслідування. М.Й. Курочка свого часу зазначав, що основне навантаження зі встановлення обставин, що мають значення для справи в цілях досягнення істини, несе слідчий або особа, яка проводить дізнання. На них покладається основний тягар збирання доказів, і в цьому розумінні їх положення відрізняється від положення прокурора і суду, які оперують вже наперед зібраними доказами[2, с. 56]. Між тим, наведена теза, на щастя для повноти та всебічності сучасного досудового розслідування, нині втратила свою актуальність. Це пояснюється тим, що чинний КПК, змістивши акценти у діяльності прокурора, зміцнив його наглядові можливості, за рахунок чого він набув права не просто діяти у процесі на засадах незмінності, але й абсолютно безпосередньо брати участь у досудовому розслідуванні, визначаючи його перебіг, неодмінним атрибутом чого стало власне доказування. Відтак, зміст доказової діяльності прокурора під час досудового розслідування у кримінальному провадженні продиктований сутністю повноважень, передбачених пп. 4, 5, 7, 9–11, 13, 20 ч. 2 ст. 36 КПК, з огляду на те, що перелічені або безпосередньо регламентують право прокурора отримувати досудові докази, орієнтувати слідчого на їх отримання й наглядати за здійснюваною ним у напрямку отримання досудових доказів діяльністю та обґрунтування ними відповідних клопотань чи постанов, або ж мають процес доказування невід'ємною частиною процедури їх виконання прокурором (ухвалення процесуальних рішень, погодження або відмова у погодженні клопотань слідчого, скасування його незаконних та необґрунтованих постанов, повідомлення про підозру, оскарження судових рішень стосовно питань досудового розслідування, звернення до суду з обвинувальним актом). Звідси впливає основне завдання прокурора у даному аспекті, яке полягає у тому, щоб, керуючись наявною слідчою ситуацією, націлити слідство на встановлення певного кола матеріалів, які підлягають отриманню, дослідженню, оцінці з метою забезпечення формування доказової бази під час досудового розслідування. Наведене дозволяє стверджувати про те, що доказова діяльність прокурора є дворівневою і в загальному складає здійснення дій на виконання ст. 91 КПК з метою затвердження або підготовки обвинувального акту та ухвалення судом остаточного рішення у кримінальному провадженні, а одинично становить процес, що відбувається з метою з'ясування та доведення перед судом обставин, існування яких обумовлює необхідність ухвалення конкретних процесуальних рішень під час розслідування. З урахуванням викладеного, за змістом рішення, на ухвалення якого спрямовується доказова діяльність прокурора у кримінальному провадженні, потрібно розмежовувати первинне доказування прокурором (забезпечує ухвалення проміжних процесуальних рішень) та генеральне (доказування обставин, визначених ст. 91 КПК). Безумовною ознакою цього процесу є те, що його реалізація, як правило, відбувається одночасно по обом означених вище лініям, що сприяє своєчасному ухваленню проміжних рішень на основі вже наявних фактичних даних та одержанню нових власне щодо обставин правопорушення. Важливим елементом діяльності прокурора у досліджуваному контексті є оцінка доказів з метою з'ясування необхідності подальших процесуальних кроків для забезпечення вимог повноти та всебічності досудового розслідування та встановлення їх обґрунтованості у кожному випадку. Форми участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування варто розмежовувати з огляду на характер та методи реалізації прокурором доказової діяльності, виділяючи безпосередню (зокрема, участь у проведенні та самостійне проведення слідчих дій) та опосередковану (прокурор доручає проведення необхідних процесуальних дій іншим уповноваженим особам та здійснює нагляд за додержанням законів під час їх виконання, а також аналізує обґрунтування потреби проведення таких дій). При цьому слід зважати на те, що протягом досудового розслідування обидві форми участі є взаємодоповнюючими та не суперечать одна одній з урахуванням того, що спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування у дузі законності. Говорячи про цільово-темпоральну характеристику здійснення прокурором-процесуальним керівником «доказових» повноважень, слід зазначити, що його діяльність під цим кутом зору спрямована на встановлення фактів, що мали місце у минулому з тим, аби в теперішньому скерувати хід досудового розслідування в максимально адекватному

його обставинам напрямку, процесуальні рішення під час якого дозволять достеменно встановити обставини кримінального правопорушення, а відтак – ухвалити законний та обґрунтований вирок у майбутньому. Отже, доказова діяльність прокурора спрямовується як на проміжні процесуальні рішення, що визначають хід провадження в межах стадії досудового розслідування, так і на забезпечення законності, обґрунтованості, вмотивованості остаточного рішення за результатами розгляду по першій інстанції, а за потреби й ухваленого за результатами розглядів у апеляційній, касаційній інстанціях або провадження у Верховному Суді. За таких умов діяльність прокурора у процесі доказування має розглядатися не як спрямована винятково на доказування вини, а як така, що дозволяє не запідозрити, не звинуватити, не засудити невинуватого, встановити істину у справі, а також забезпечити законність та обґрунтованість дій та рішень, які супроводжують хід досудового розслідування.

Використані джерела:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.*

2. *Курочка М. Дотримання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність / М. Курочка. // Вісник прокуратури. – 2003. – № 7. – С. 52–56.*

Шехавцов Руслан Миколайович

доцент кафедри кримінального процесу

Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ЗАЗДАЛЕГІДЬ ІДЕНТИФІКОВАНИХ (ПОМІЧЕНИХ) АБО НЕСПРАВЖНИХ (ІМІТАЦІЙНИХ) ЗАСОБІВ ЯК РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ

Відповідно до положень частин 1 та 2 статті 100 КПК отримання речових доказів у кримінальному провадженні відбувається шляхом надання стороні кримінального провадження або вилученням слідчим, прокурором, з подальшим оглядом, фотографуванням та докладним описанням у протоколі огляду. Загальні правила зберігання речових доказів встановлені частинами 2, 4–6 статті 100 КПК, а також Порядком зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, та схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затвердженого постановою КМ від 19 листопада 2012 року № 1104. Цей Порядок регулює широкий спектр ситуацій, особливостей та строків збереження різних за своїми властивостями (розміром, вартістю, тривалістю зберігання тощо) матеріальних об'єктів. Звернемо увагу на головне – відповідальність за збереження речей, документів, інших матеріальних об'єктів, отриманих або вилучених під час досудового розслідування, несе прокурор, слідчий, інша уповноважена службова особа з моменту отримання або вилучення цих матеріальних об'єктів до моменту їх передачі у встановленому чинним законодавством порядку під відповідальне зберігання іншим особам або до суду разом з відповідними матеріалами кримінального провадження.

Слід мати на увазі, що процедура формування та зберігання матеріальних об'єктів як речових доказів (предметів, речей, документів, речовин тощо), отриманих під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (далі НС(Р)Д) децю відрізняється.

Під час проведення НС(Р)Д можуть використовуватися заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби (наприклад, справжні гроші чи муляжі грошей). Відповідно до частини 4 статті 273 КПК ці матеріальні об'єкти використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог КПК під час проведення відповідної НС(Р)Д. Тобто, вони можуть визнаватися речовими

доказами у кримінальному провадженні. Однак, цим матеріальним об'єктам для формування їх як речових доказів треба пройти декілька етапів: 1) процесуального оформлення у відповідному протоколі факту ідентифікації (помітки) або виготовлення, утворення несправжнього (імітаційного) засобу; 2) використання цих матеріальних об'єктів під час відповідної НС(Р)Д. Причому, під час цієї НС(Р)Д повинні бути отримані відомості, які мають значення для кримінального провадження, та не допущені порушення вимог КПК; 3) тимчасове вилучення заздалегідь ідентифікованого (поміченого) або несправжнього (імітаційного) засобу під час огляду або обшуку із дотриманням вимог КПК з фіксуванням у протоколі НС(Р)Д та додатку до нього індивідуальних їх ознак, тому що процесуальна форма проведення того ж контролю за вчиненням злочину не передбачає вилучення матеріальних об'єктів, використаних під час його проведення; 4) звернення із клопотанням до слідчого судді про арешт цього майна; 5) накладення арешту за ухвалою слідчого судді на заздалегідь ідентифікований (помічений) або несправжній (імітаційний) засіб, який був використаний під час контролю за вчиненням злочину, як на майно речовий доказ; 6) розсекречення за рішенням прокурора конкретних матеріальних носіїв інформації щодо проведення НС(Р)Д, під час яких виготовлялись та використовувались заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби (створення та обіг документів, що складають матеріали проведення НС(Р)Д, а також їх зберігання здійснюється із дотриманням загальних правил секретного діловодства, визначених чинним законодавством в галузі дотримання державної таємниці, а також вимог розділів IV, V Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженої наказом ГП, МВС, СБ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, МЮ від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/936/1687/5); 7) підтвердження шляхом проведення перевірки походження, зв'язку з подією злочину та достовірності цих матеріальних об'єктів проведенням інших слідчих (розшукових) дій, відповідно до вимог КПК.

Шульган Ірина Іванівна

*аспірантка кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ

Характеристика процесуального статусу прокурора у кримінальному провадженні починається перш за все із закріплених статтею 121 Конституції України основоположних напрямів діяльності – функцій органів прокуратури. До них, зокрема належать: підтримання державного обвинувачення в суді; нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

Кримінальним процесуальним кодексом України встановлено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва ним (ч. 2 ст. 36 КПК України) [2].

Із вказаного положення можна зробити висновок, що здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням не свідчить про виникнення нової функції прокуратури, а є формою реалізації конституційної функції нагляду за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

Поряд з цим, на мою думку, функцію процесуального керівництва не можна зводити до способу здійснення прокурорського нагляду. Оскільки зміст і завдання процесуального керівництва і прокурорського нагляду є різними. Зокрема, метою нагляду є усунення виявлених в діяльності

органів досудового розслідування порушень закону, а також недопущення їх вчинення в майбутньому, а метою процесуального керівництва – всебічне, повне та неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження, для того, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності, і жоден невинуватий не був засуджений.

Крім того, відповідно до Наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» у кожному кримінальному провадженні призначається процесуальний керівник з урахуванням складності кримінальних правопорушень, їх кваліфікації, суспільного резонансу та з огляду на професійну майстерність і досвід відповідних прокурорів (п. 2.3 Наказу) [3]. А функція нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство здійснюється керівником прокуратури або його заступником.

Наділення прокурора повноваженнями процесуального керівника зумовлена тим, що КПК України запроваджено принцип незмінності прокурора у конкретному кримінальному провадженні. Таким чином, формування обвинувачення та підтримання його в суді забезпечується одним прокурором – прокурор спрямовує діяльність слідчого для того, щоб згодом ефективно підтримувати державне обвинувачення в суді. Внаслідок цього суттєво зростає відповідальність кожного процесуального керівника за якість кінцевого результату.

Прокурор повинен володіти всією сукупністю доказів, зібраних у кримінальному провадженні, і бути переконаним у їх достовірності та законності отримання. Тепер прокурор не тільки наглядає за законністю, а організовує процес досудового розслідування. Прокурор має повний доступ до документів та інших відомостей, що містяться в матеріалах кримінального провадження. Він вправі призначати ревізії та перевірки, приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, доручати проведення слідчих дій та негласних слідчих (розшукових) дій, давати вказівки щодо їх проведення та брати в них участь, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі дії.

Разом з тим, прокурор не повинен виконувати функції слідчого, а лише здійснювати керівництво розслідуванням кримінального провадження. Це означає, що прокурор або визнає процесуальні дії слідчого законними і погоджується з ними, або не визнає їх і, з метою отримання достатнього обсягу доказів для повідомлення особі про підозру, встановлює подальший хід розслідування, даючи слідчому вказівки, які є обов'язковими для виконання.

Раніше «наглядаючий» прокурор відповідав лише за забезпечення законності в ході досудового слідства, в той час, як за якість розслідування кримінальної справи відповідали керівники органів досудового слідства. Сьогодні прокурор – процесуальний керівник – ключова фігура досудового розслідування, відповідальна за забезпечення законності та якісного розслідування кожного кримінального провадження.

Використані джерела:

1. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102
4. Руденко М., Півненко В. Сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням / М. Руденко, В. Півненко. // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2. – С. 34–37.
5. Спусканюк Ю. Повноваження прокурора в стадії досудового розслідування / Ю. Спусканюк. // Вісник прокуратури. – 2012. – № 7. – С. 89–92.

Юхимюк Ольга Михайлівна

*доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Питання закріплення, розуміння та реалізації принципів кримінально-процесуального права нині залишається одним із ключових. Безперечно, важливою умовою законності та обґрунтованості рішень у кримінальних провадженнях є дотримання процесуальних норм, забезпечення захисту особи, її прав та свобод. Чинне українське кримінальне процесуальне законодавство не повною мірою відповідає міжнародним та конституційним стандартам.

В теорії кримінального процесу напрацьовано значний матеріал щодо розробки проблем, пов'язаних зі змістом та втіленням окремих принципів кримінального процесу. Аналізу зазначених питань присвячено наукові праці таких вчених: С.А. Альперт, В.Г. Гончаренко, О.П. Кучинська, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, О.Р. Михайленко, В.В. Навроцька, В.В. Назаров, В.Т. Нор, М.Є. Шумило та інші.

При цьому й надалі не вирішено ряд важливих проблем, що пов'язані в першу чергу з необхідністю приведення кримінального судочинства у відповідність Конституції України та міжнародним стандартам щодо гарантій прав і свобод людини і громадянина, а також з формуванням єдиного підходу щодо визначення поняття «принципи кримінального процесуального права» та їхніх ознак.

Принципи кримінального процесуального права скеровують реалізацію кримінально-процесуальних норм в потрібному напрямку, підпорядковують її загальноновизнаним вимогам та стандартам, дозволяють в повній мірі реалізувати задум законодавця, спонукають правозастосовувача діяти не лише у точній відповідності з буквою закону, але й у відповідності з його духом.

Формулювання поняття принципів права стосовно сфери кримінального судочинства є однією з найбільш важливих теоретичних проблем, тому що принципи кримінального процесу по суті є основними положеннями, які визначають всю систему процесуальних відносин.

Термін «принципи» інколи міститься в текстах вітчизняних нормативно-правових актів, вказуючи на окремий правовий інститут. Натомість в деяких інших нормативно-правових актах зустрічаються такі формулювання, як «загальні засади», що також позначають принципи права. Так, Хотинська О.З., аналізуючи проблему співвідношення термінів «принципи» та «засади», наголошує, що в науковій літературі немає однозначного підходу до цих визначень [1, с. 16]. Варта уваги та схвалення думка В.В. Навроцької про те, що терміни «принципи» та «засади» за лексичним значенням є дуже близькими (так, під «засадами» розуміють вихідне, головне положення, принцип, основу світогляду, правило поведінки), а етимологічно вони ідентичні [2, с. 11].

В той же час, Маляренко В.Т. під засадами кримінального процесу розуміє фундаментальні ідеї і положення, які визначають спрямованість і побудову процесу, форму і зміст його стадій та інститутів [3, с. 4]. Такі ж науковці, як М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко визначають принципами кримінального процесу закріплені в законі панівні в державі політичні і правові ідеї щодо завдань, способу формування й здійснення правосуддя в кримінальних справах, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів [4, с. 29].

Головною характеристикою принципів кримінально-процесуального права є їхня нормативність. Лише за умови вираження у вигляді норм найвищої юридичної сили вони мають можливість впливати на правовідносини, що виникають під час провадження у кримінальній справі.

Отже, принципи кримінально-процесуального права виступають фундаментальними ідеями та положеннями, що наділені такими рисами: виступають основою формування всієї системи кримінально-процесуального права; вони часто закріплюються в різних формах права як правові норми; здійснюють регулятивний і охоронюваний вплив на всі кримінально-процесуальні норми;

поширюються на всі стадії кримінального процесу; безпосередньо пов'язані з державною політикою у сфері кримінального судочинства, з урахуванням положень міжнародних актів, актів європейського права.

Використані джерела:

1. Хотинська О.З. *Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / О.З. Хотинська.* – К., 2006. – 195 с.
2. Навроцька В.В. *Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України / В.В.Навроцька.* – Львів : б/м, 2010. – 439 с.
3. Маляренко В.Т. *Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : автореф. дис....д-ра юрид. наук / В.Т. Маляренко.* – Х., 2004. – 32 с.
4. Михеєнко М.М. *Кримінальний процес України : підруч. / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко.* – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Алхимина Ирина Александровна

*подполковник милиции в отставке, старший преподаватель кафедры уголовного права
и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет
имени П.М. Машерова», Республика Беларусь*

О ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ НЕТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДОВ И КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАССЛЕДОВАНИИ УБИЙСТВ ПО НАЙМУ

Среди преступлений против человека большую социальную опасность представляют убийства, совершаемые по найму. Жизнь человека превращается в товар и может быть отнята практически у любого в обмен на заранее обговоренное вознаграждение. Специфика расследования данного вида убийств требует получения максимального количества сведений о происшедшем. Эти сведения, полученные из разных источников и относительно разных обстоятельств убийства, следователь преобразует в информационную модель события. Огромное значение для создания такой модели по делам об убийствах, в частности заказных, имеют первоначальные следственные действия, прежде всего – осмотр места происшествия, обыск, выемка, допрос. При их проведении следователь может использовать криминалистические и оперативно-розыскные учеты, применять полиграф, использовать возможности Интерпола, различные криминалистические средства и технологии [1, с. 55–68, 83–103; 2; 3]. Кроме того следователь в пределах закона при расследовании заказных убийств может самостоятельно или прибегнув к помощи специалиста пользоваться и другими специальными знаниями [4, с. 60] и нетрадиционными методами [5, с. 51–53]. Нетрадиционный метод расследования – это метод, результаты которого широко не вошли в следственную практику, не обобщены, не проанализированы, научная обоснованность которых вызывает сомнение и критику [6, с. 5]. И. Тимонина к ним относит применение гипноза во время допросов при расследовании наемных убийств, помощь экстрасенсов и иных людей, обладающих уникальными возможностями [5, с. 53]. Вопрос о возможности использования гипноза является дискуссионным и в теории, и практике. Опыт западных стран в этом отношении также противоречив. Если в США применение гипноза при наличии большого числа условий все же допускается, то в Германии он просто запрещен. По нашему мнению в процессе расследования взрослый человек может подвергнуться гипнотическому воздействию только по его личной инициативе и желанию, без предложения следователя. Однако какова ценность сведений, полученных от человека, не контролирующего свои мысли, речь, волю? На сегодняшний день мы не располагаем достоверными научными данными об экстрасенсорике. А.Л. Протопопов считает экстрасенсов мистификаторами и шарлатанами с несуществующими учеными званиями и подчеркивает разницу между верой в них обывателя и восприятием следователя [6, с. 6]. А. Ларин также считает, что применение нетрадиционных методов сомнительно, необоснованно, и может вызвать негативные реакции лиц, к которым они применяются, так как организм человека еще мало изучен, чтобы делать выводы о закономерностях взаимосвязей фиксируемых физиологических процессов и внутренних переживаний, недоступных приборам» [7, с. 61]. Надо помнить, что за позицией эксперта, специалиста, следователя, прокурора, за судебным решением стоят жизни и судьбы людей. Поддерживая приведенные точки зрения, все же считаем, что это направление необходимо исследовать, научно обосновывать и развивать в дальнейшем. Нетрадиционные методы расследования могут обогатить криминалистику. И. Тимонина считает возможным их использование в расследовании заказных убийств, но только осторожно в стадии оперативно-розыскной деятельности [5, с. 53].

На наш взгляд, нетрадиционные методы можно применять в расследовании убийств по найму, но при условиях, что они будут носить вспомогательный характер, не нарушать права и законные

інтереси громадян, не противоречить законодавству, не уніжати честь і достоїнство, створювати небезпеку для життя і здоров'я учасників.

Список источников:

1. Дмитриева Т.Ф. *Технико-криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия : монография / Т.Ф. Дмитриева; под науч. ред. Е.И. Климовой. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2013. – 303 с.*
2. Дмитриева Т.Ф. *Система технико-криминалистических средств, используемых при осмотре места происшествия / Т.Ф. Дмитриева. // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2013. – № 1. – С. 42–45.*
3. Дмитриева Т.Ф. *Технологии применения технико-криминалистических средств при осмотре места происшествия / Т.Ф. Дмитриева. // Вестник Орловского государственного университета. Серия: Новые гуманитарные исследования. – 2014. – №5 (40). – С. 278–283.*
4. Дмитриева Т.Ф. *Актуальные проблемы использования специальных знаний в уголовном судопроизводстве / Т.Ф. Дмитриева. // Актуальные проблемы юридического обеспечения прав человека : сборник научных статей по материалам международного круглого стола 18–19 декабря 2014 г. / Витебский гос. ун-т ; редкол. : А.А. Бочков (отв. ред.) [и др.]. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2015. – С. 58–61.*
5. Тимонина И. *Информационная модель при расследовании заказных убийств / И. Тимонина. // Законность. – 2006. – № 9. – С. 51–53.*
6. Протопопов А.Л. *Нетрадиционные методы раскрытия и расследования преступлений / А.Л. Протопопов. // Вестник криминалистики. – 2008. – № 4. – С. 4–11.*
7. Ларин А.М. *Нетрадиционные методы раскрытия преступлений / А.М. Ларин. // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 61–62.*

Гула Лев Федорович

*професор кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, доцент*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ВИЯВЛЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ГРУПИ

Складовою організаційної системи засобів боротьби з організованими формами злочинності є комплекс цілеспрямованих дій із використанням сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності.

Організовані форми злочинності, як соціальна система, володіють властивостями самозбереження і саморозвитку. Суспільна небезпека їх очевидна, тому слід зважати на ставлення держави і суспільства в цілому до проблеми посилення боротьби з цією злочинністю.

Є істотні внутрішні суперечності між суб'єктами вказаної злочинності (різноманітними організованими злочинними групами), їх специфічною кримінальною діяльністю і, відповідно, надзвичайними потребами посилення боротьби з нею, з одного боку, і реально існуючими можливостями (силами, засобами, заходами) цієї боротьби в сучасних умовах – з іншого. Знання і практичний облік цих суперечностей є украй важливими умовами, зокрема, для ефективного застосування оперативно-розшукових засобів і заходів на конкретні вияви групової злочинності [1, с. 8].

Серед причин указаної суперечності істотне місце посідає нестача обсягу потрібної інформації. Це обумовлює низький в цілому рівень організації і методичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ у цьому напрямі боротьби зі злочинністю, зокрема, аналітичної роботи, планування, функціонування оперативно-інформаційних систем, комплексного використання і

взаємодії всіх сил і засобів та ін. Це, природно, негативно впливає як на організацію, так і на застосування оперативно-розшукових засобів і заходів у цій діяльності.

Необхідність оперативного пошуку ознак організованих злочинних груп зумовлена: ініціативним характером ОРД; прихованим (замаскованим) процесом підготовки та вчинення протиправних діянь; невизначеністю місця знаходження інформації про злочини та осіб, які їх вчинили; потенційним характером отримання такої інформації, що виявляється лише за певних умов. Підставами для проведення пошуку фактичних даних про злочини є: вимога законодавця щодо вжиття необхідних ОРЗ із запобігання, своєчасного виявлення та припинення злочинів; наявність окремих ознак, що дозволяють висунути версії щодо розвитку певної криміногенної ситуації.

Отож, в основі оперативно-розшукової діяльності лежить оперативний пошук злочинних груп і осіб, котрі входять в їх склад, та процесу підготовки і вчинення ними злочинів.

Правильно, на наш погляд, організовану злочинну групу розглядати як об'єкт оперативно-розшукового пізнання, виділяючи в цьому випадку окремі елементи:

- організовану злочинну групу (як таку);
- середовище її функціонування;
- злочинну діяльність цієї групи;
- засоби впливу на групу та ін.

Ефективність здійснення пошуку фактичних даних про злочинні групи залежить від знання оперативним працівником: закономірностей виникнення злочинних груп, форми їх існування; способів вчинення злочинів та приховування (маскування) їх слідів; знарядь засобів вчинення злочинів; причин та умов, що сприяють вчиненню; характеристики місця вчинення злочинів; характеристики членів угруповання та його лідера тощо.

Пошукові ознаки фактичних даних про злочини, вчинені групами, класифікуються як ознаки, що властиві: діям осіб, які замислюють, готують, вчиняють або вчинили злочини; знаряддям та засобам вчинення злочинів; змінам, завданям подією злочину у навколишньому середовищі; психологічному стану осіб, схильних до вчинення злочинів, тощо. Пошук фактичних даних про злочини, вчинені групою, передбачає також перевірку первинної інформації про ознаки злочинів, її оцінку, а також прийняття певного рішення за результатами перевірки: заведення відповідної оперативно-розшукової справи та здійснення відповідних оперативно-розшукових заходів.

При здійсненні пошуку фактичних даних про злочинні групи використовуються: інформаційні пошукові системи (інформаційний або аналітичний пошук); програмно-технічні засоби пошуку в інформаційних системах (комп'ютерна розвідка або моніторинг мереж). Сутність пошуку фактичних даних про злочини, вчинені групою, полягає у такому: пізнанні шляхом здійснення ОРЗ явищ, що можуть стосуватись протиправного діяння, передбаченого КК України; виявленні за попередньо відомими суб'єктами пошукових ознак, об'єктів пошуку – кримінальних подій, осіб, предметів та речей, що містять ознаки злочинної діяльності; ототожненні предметів і речей, що були об'єктами злочинних посягань або використовувались при вчиненні злочинів; перевірці інформації про осіб та події, що становлять оперативний інтерес; прийнятті рішення за результатами перевірки; накопиченні, систематизації та проведенні аналізу здобутої інформації.

Дослідження літературних джерел показало, що ознаками, що дають підставу для віднесення протиправних групових формувань до розряду організованих злочинних груп, є:

- спеціальне умисне їх створення з метою систематичного (або одноразового, такого, що вимагає високої організації групових дій) злочинного заволодіння матеріальними цінностями у великих або особливо великих розмірах;
- єдність і постійність цих цілей, корислива мотивація протиправної діяльності;
- ретельна попередня підготовка, безпосереднє організаційне, технічне і інше ресурсне забезпечення конкретних злочинних дій;
- оптимальний кількісний склад, обумовлений поставленими груповими цілями, вибором шляхів і засобів для їх досягнення, а також ступенем розвиненості груп;
- усвідомлене ставлення спільників до свого членства і участі в злочинній діяльності групи;
- високий ступінь контактності спільників і стійкість злочинної діяльності, що є для них очним джерелом засобів існування;

- наявність лідерства, а також обов'язкових неформальних норм групової поведінки [1, с. 12–13].

Через присутність перелічених ознак злочинна діяльність цих груп досягає високої ефективності (з погляду отримання кінцевих корисливих результатів), а також великої тривалості і широких територіальних масштабів.

Аналізуючи вищеперелічені ознаки, можна затверджувати, що визначальними ознаками організованої злочинної групи є не одиничні особливості кримінології або кримінально-правових рис або властивостей, а комплекс кримінологічних, соціально-психологічних і кримінально-правових елементів, що дають цілісне уявлення про вказане формування як про неформальну протиправну спільність, що досягла такого ступеня інтеграції і такого рівня організації злочинної діяльності, які близькі за своїм статусом до колективу і колективної злочинної діяльності [2, с. 769].

Виявлені і охарактеризовані ознаки єдині для різних організованих злочинних формувань. Цей комплекс ознак є першоосною для розроблення критеріїв розпізнавання організованих злочинних груп і їх злочинної діяльності (як у кримінології, оперативно-розшуковій діяльності так і кримінально-правовому плані).

Використані джерела:

1. Бараненко Б.И. *Организованная преступность как объект специального оперативно-розыскного воздействия органов внутренних дел: сборник научных трудов* / Б.И. Бараненко, А.И. Пясецкий. – К. : КВШ МВД СССР, 1991. – С. 8–22.
2. *Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В.В. Коваленко, Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – Т. 6. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції).* – К. : Атіка, 2009. – 1128 с.

Гула Наталія Львівна

*викладач – методист навчально-методичного центру
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПЕНСІЙНОМУ ФОНДІ

Успішна реалізація соціальної політики держави залежить від реалістичної концепції державного регулювання соціальною сферою, збалансованості системи використання фінансових ресурсів [1, с. 221].

Одним із засобів державного регулювання соціальної політики є функціонування цільових спеціалізованих державних фондів, які складають особливу ланку фінансової системи держави, яка має конкретне цільове призначення та визначену законодавством самостійність.

Цільові спеціалізовані державні фонди дозволено утворювати на державному рівні відповідно до законів України з метою ефективної реалізації соціальних завдань держави, правова база цих фондів велика. Наприклад, найбільший цільовий державний фонд – Пенсійний. Пенсійне забезпечення в Україні регулюється Законами України «Про пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та ін.

В процесі аналізу функціонування Пенсійного фонду за останні роки, дозволяють зробити висновок, що більшість правопорушень, пов'язані з:

- розкрадання коштів, призначених для виплати пенсій, посадовими особами поштового зв'язку;
- зловживання посадових осіб банківських установ та комерційних структур з пенсійними коштами при здійсненні державних закупівель;
- зловживання керівників комерційних структур, які зобов'язані здійснювати відрахування обов'язкових платежів до Пенсійного фонду;

- одержання неправомірної вигоди з боку посадових осіб регіональних управлінь Пенсійного фонду, за безпідставне видання пенсійного посвідчення та ін. [2].

Ці правопорушення є однотипними, однак контролюючі та правоохоронні органи України вживають недостатньо заходів з попередження та викриття фактів порушень законодавства у цій сфері тому, що ці факти носять латентний характер, а також відсутність джерел отримання достовірної інформації щодо їх підготовки та вчинення.

Ситуація, яка нині виникла в економіці, фінансовій і соціальній сферах, вимагає спрямування зусиль правоохоронних органів на протидію корупції і хабарництву з метою мінімізації наслідків фінансової кризи [3, с. 66].

Для ефективної організації виявлення правопорушень у Пенсійному фонді, співробітники ДСПЗЕ зобов'язані знати специфіку функціонування даного фонду, законодавство яке регулює діяльність даної сфери та фінансово-господарський документообіг.

Пенсійний фонд України є самостійною фінансово-банківською системою, не входить до складу державного бюджету України, формується за рахунок коштів, що відраховуються підприємствами і організаціями (в тому числі й тими, що використовують працю громадян за угодами цивільно-правового характеру) на заходи соціального страхування за тарифами, диференційованими залежно від небезпечності, шкідливості, тяжкості робіт та стану інших умов праці, страхових внесків громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, обов'язкових страхових внесків громадян, а також коштів державного бюджету України [4].

Об'єктом для сплати внесків є фонд оплати праці роботодавця, розмір сукупного оподаткованого доходу, вартість договорів на відчуження майна, інші об'єкти залежно від виду діяльності, організаційно-правової форми платника внесків та наявності найманих працівників [5, с. 219].

Найчастіше виявлення злочинів розпочинається з отримання первинної інформації, що містить відомості про ознаки злочину та осіб, до нього причетних. Указана робота здійснюється в режимі криміногенної ситуації, яка швидко змінюється.

Одним із елементів отримання інформації про злочини у Пенсійному фонді є, вибір напряму пошуку. Вибіркове дослідження показує, що стосовно сфери, що розглядається нами, напрямами пошуку, як правило, є:

- юридичні особи (об'єкти економіки), що формують прибуткову частину пенсійних фондів за рахунок обов'язкових платежів. Зрозуміло, їх багато, тому підрозділи ДСПЗЕ вибірково у взаємодії з фіскальними органами, в залежності криміналізації підприємницьких структур (споживчий ринок, обіг підкацизних товарів, зовнішньоекономічна діяльність), які потребують інтенсивного оперативного відпрацювання;
- об'єкти, що входять в інфраструктуру, які забезпечують нормальне функціонування Пенсійного фонду (територіально-структурні підрозділи пенсійних управлінь і відділів);
- банківські установи, що обслуговують пенсійні фонди ;
- аналіз практики державних закупівель за кошти зазначених фондів;
- відомості про осіб, обізнаних про розкрадання засобів зазначених фондів, або дії конкретних посадових осіб, наприклад, територіальних відділень Пенсійного фонду України їх пособників;
- відомості про обставини, сприяючі вчиненню зловживань посадовими особами у Пенсійному фонді.

З метою виявлення зловживань посадовими особами Пенсійного фонду при здійсненні державних закупівель товарів, робіт та послуг необхідну інформацію можна отримати в процесі дослідження порядку організації проведення тендерів (документацію) та виконання замовлень (договори на виконання робіт, послуг) до таких відомостей відноситься, зокрема:

- приблизно однакова кількість укладених контрактів (зокрема субпідряди) серед учасників торгів упродовж певного періоду;
- приблизно однаковий вартісний обсяг робіт серед учасників упродовж певного часу;
- постійний розподіл тендерів серед учасників торгів;

- постійне ранжирування пропозицій цін, наприклад, коли ціни двох учасників торгів завжди приблизно однакові;
- визначені учасники торгів завжди перемагають у тендерах в тих же географічних зонах чи з тих же видів товару;
- суб'єкти господарювання часто беруть участь у торгах, але ніколи у них не перемагають у відповідних географічних зонах;
- ідентичні пропозиції цін чи ідентичні ціни на певні цінові позиції, де звичайно можна б очікувати широкий діапазон ціни;
- запропоновані ціни значно перевищують очікувані замовником ціни чи оцінки ціни, що існує на ринках;
- значна різниця між найвищою і найнижчою запропонованими цінами;
- пропозиції високих цін групуються і несуттєво відрізняються;
- відсутність оцінки чи робочої таблиці для калькуляції ціни, що пропонується учасником, або її неповнота в учасника торгів, який не переміг у тендері;
- укладання субпідрядів між переможцем торгів та іншими учасниками, що пропонували високі ціни або зовсім не надавали пропозиції;
- закупівля матеріалів чи оренда устаткування переможцем в учасників торгів;
- спостерігається зниження вартості в тендерних пропозиціях, так новий учасник торгів виявляє інтерес до них або надає пропозиції і тендер;
- відмова суб'єктів господарювання, що ознайомилися з тендерною документацією, брати участь у тендері;
- тендерні пропозиції надають менше ніж зазвичай конкурентів;
- один учасник торгів надає замовнику не тільки свої власні тендерні пропозиції, а і пропозиції своїх конкурентів;
- місцеві конкуренти регулярно надають пропозиції за доставку в ближні райони за вищою ціною, ніж за доставку у віддалені[6, с. 83–90].

Як висновок необхідно зауважити, що правопорушення у Пенсійному фонді вчинені службовими особами, залишають сліди в матеріальній і інтелектуальній сферах, причому не у вигляді явних фактів протиправної діяльності, а лише як несуттєві відхилення від установленого порядку проведення господарських і інших операцій.

Використані джерела:

1. Бутенко Д.В. *Поняття та сутність державних позабюджетних соціальних фондів* / Д.В. Бутенко. // *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. – 2003. – №24. – С. 221–225.
2. *За даними ДДСБЕЗ. МВС України. Аналітична довідка про стан протидії економічним злочинам у 2013–2014 рр.* – К. : ДДСБЕЗ МВС України. – 2015. – № 5/2846. – 15 с.
3. Василичук В.І. *Оперативно-розшукова профілактика злочинів підрозділами ДСБЕЗ у сфері господарської діяльності* / В.І. Василичук. // *Науковий вісник НАВСУ*. – №5. – 2004. – С. 66–72.
4. *Про пенсійне забезпечення: Закон України*. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 1992. – №3. – Ст. 10.
5. *Фінансове право: навч. посіб.* / М.О. Мацелик, Т.О. Мацелик, В.А. Пригоцький; за ред.. В.К. Шкарупи.- К. : Знання, 2011. – 815 с.
6. Скалозуб Л.П. *Організаційні засади протидії підрозділами ДСБЕЗ МВС України злочинам у процесі державних закупівель* / Л.П. Скалозуб, В.І. Василичук, В.Р. Сливенко // *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. – 2009. – №5 (66). – С. 83–90.

Дмитриева Татьяна Федоровна

*подполковник милиции в отставке, старший преподаватель кафедры уголовного права
и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет
имени П.М. Машерова», Республика Беларусь*

ПОНЯТИЕ ТАКТИКО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ СЛЕДСТВЕННОГО ДЕЙСТВИЯ

Систему знаний и навыков следователя по избранию и реализации с учетом сложившейся ситуации допустимого оптимального поведения при расследовании преступлений для наиболее эффективного решения задач по собиранию, проверке, оценке и использованию доказательств, называют следственной тактикой в ее практическом (прикладном) аспекте. В структуре криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений в целом, и следственных действий – в частности, особое место занимает тактико-криминалистическое обеспечение, предполагающее необходимые знания его субъектов в области криминалистической тактики, а также их навыки и умения в пользовании соответствующими тактическими средствами, рекомендованными криминалистикой и апробированными передовой практикой, относящимися к тактико-криминалистическому арсеналу [1, с. 113–114]. Под тактическим арсеналом средств борьбы с преступностью В.Ю. Соколом понимается совокупность отвечающих современному уровню развития науки и запросам практики тактико-криминалистических методов и средств, использование которых позволяет оптимизировать деятельность по установлению истины. По его мнению, «тактический арсенал средств борьбы с преступностью – часть интеллектуальной собственности государства, которую необходимо сделать достоянием каждого практического работника» [2, с. 78], с чем трудно не согласиться.

По мнению С.Ю. Якушина, тактическое средство – это процессуальная и организационно-тактическая форма осуществления оптимальных и допустимых способов действия, линии поведения следователя, участников уголовного судопроизводства со стороны обвинения, а также суда в процессе решения тактических задач, реализуемая для достижения целей предварительного и судебного следствия. В системе тактико-криминалистических средств различают отдельные тактические приемы и комплексные тактические средства (или тактические комплексы) – тактические комбинации и тактические операции [1, с. 114]. В отличие от понятия комплексных тактических средств, не вызывающего различного толкования, в отношении понятия «тактический прием» среди авторов существует множество представлений [1, с. 114; 3, с.65–69; 4, с. 73–74; 5, с. 13–17], анализ которых позволяет определить тактический прием как тот или иной способ действия, применяемый при производстве следственного или судебного действия. При этом, по мнению отдельных авторов нет существенных различий между тактическим приемом и тактико-криминалистическим методом, так как они лишь отличаются объемом содержания и предполагают способ действия в конкретной ситуации [5, с. 13]. Мы уже исследовали соотношение терминов «метод», «способ», «прием» и пришли к выводу о том, что более рационально вместо них использовать современный термин «технология», под которым в широком смысле слова понимается совокупность методов, процессов и материалов, применяемых в каком-нибудь деле, а также научное описание таких методов; в узком – комплекс организационных мер, операций и приемов [6, с. 322–325; 7, с. 83–84].

Таким образом, тактико-криминалистические технологии следственного действия – это непрерывный процесс использования современных тактико-криминалистических приемов в должной последовательности, в условиях дефицита времени, необходимости решения значительного числа сложных мыслительных задач при крайней недостаточности информации о событии преступления.

Список источников:

1. Якушин С.Ю. Понятие, задачи и средства тактико-криминалистического обеспечения предварительного и судебного следствия / С.Ю. Якушин. // Известия Алтайского государственного университета. – 2010. – № 2-1. – С. 113–115.

2. Сокол В.Ю. *Тактико-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений : методологические и организационные аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.Ю. Сокол. – М., 1998. – 188 с.*
3. Горячев Э.К. *Тактико-криминалистическое обеспечение расследования преступлений : [монография] / Э.К. Горячев, И.В. Тишутина. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 128 с.*
4. Полстовалов О.В. *Современные проблемы криминалистической тактики : [монография] / О.В. Полстовалов ; под общ. науч. ред. В. И. Комиссарова. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 376 с.*
5. Малютин М.П. *Тактические приемы в расследовании преступлений : [монография] / М.П. Малютин. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 184 с.*
6. Дмитриева Т.Ф. *Понятие технологий криминалистического обеспечения осмотра места происшествия / Т.Ф. Дмитриева. // Развитие юридической науки в новых условиях: единство теории и практики / сборник тезисов по материалам Международной научно-практической конференции, посвященной 100-летию со дня основания Южного федерального университета. – Ростов-на-Дону : Издательство Южного федерального университета, 2015. Т. 2. – С. 322–325.*
7. Дмитриева Т.Ф. *Технико-криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия : монография / Т.Ф. Дмитриева ; под науч. ред. Е.И. Климовой. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2013. – 303 с.*

Дуфенюк Оксана Михайлівна

*доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 1
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент*

Марко Сергій Іванович

*т.в.о. завідувача кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 1
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сьогодні наукові дослідження теоретичних та прикладних аспектів використання досягнень поліграфології у сфері кримінального провадження перебувають на піку актуальності. Вчення про поліграф і усі пов'язані з його застосуванням питання (закономірності психофізіологічної реакції особи на вербальні подразники, методи діагностики та фіксації такої реакції, методи тлумачення отриманих поліграм, методи формування опитувальників, технічні засоби та прийоми застосування відповідних апаратних комплексів та програмного забезпечення, формулювання висновків тощо) набули такої уваги і такого рівня розробки, що на думку окремих фахівців можна ініціювати формування окремої вітки розділу криміналістичної техніки з відповідною назвою «криміналістична поліграфологія» [1, с. 77].

Впродовж останніх років проблематика широкого впровадження поліграфів ставала предметом наукових та методичних розробок Т.Р. Морозової, Д.В. Затенацького, О.В. Линник, О.І. Мотляха, Л.Д. Удалової, І.П. Усікова та багатьох інших вчених. Водночас Т.Р. Морозова звертає увагу на те, що в Україні суто прикладна поліграфологія значно випередила наукову, що тягне за собою низку проблем, які можуть стати перешкодою для наступного якісного витка цього напрямку [2]. Існуюча процесуальна регламентація, а також методичне, організаційно-технічне, фінансове та кадрове забезпечення процесу широкого застосування поліграфа у ході досудового розслідування в Україні ще потребує оптимізації та додаткового наукового обґрунтування.

Суттєвою перешкодою на шляху до законодавчого закріплення підстав, порядку та процесуального значення психофізіологічних досліджень у кримінальних провадженнях є полеміка серед

науковців та практиків, у якій одна сторона вказує на безумовні позитивні аспекти, друга сторона вказує на недоліки, що обумовлюють обережне ставлення до отриманих результатів і зведення їх до значення орієнтуючої інформації для слідчих та судових органів. Прихильники ідеї широкого впровадження поліграфів апелюють до існування об'єктивних закономірностей фізіологічного процесу мимовільного реагування особи на подразники (вербальні, графічні) під час когнітивного спілкування при поліграфічних перевірках; позитивного досвіду впровадження поліграфологічних перевірок закордоном; постійного підвищення якості підготовки поліграфологів та удосконалення технічних характеристик поліграфів, що забезпечує мінімізацію похибок при діагностиці та інтерпретації емоційного стану особи при проведенні інтерв'ю. Критики констатують відсутність певності у достовірності та точності отриманих результатів під час поліграфічних перевірок, оскільки наявність відхилень в амплітуді коливань певних показників засвідчує не факт вини особи чи факт «брехні», а емоційну реакцію, яка може бути викликана різними чинниками; наявність суб'єктивного чинника, який може вплинути на результат дослідження; вважають сумнівною моральну допустимість використання поліграфа. За словами, І.В. Когутича, офіційна доктрина традиційно визнає застосування «детекторів брехні» реакційним, псевдонауковим, антигуманним, характеризує його як «витончену форму катування», як спосіб психологічного тиску на допитувану особу [3, с. 122]. Водночас слушно зазначає Л.Д. Удалова, звертаючи увагу на те, що жоден із супротивників поліграфа не вказує, яким конкретно моральним нормам суперечить застосування поліграфа, чим саме воно принижує людську гідність [4, с. 72].

Враховуючи досвід зарубіжних країн використання поліграфа у ході досудового розслідування, важливо наголосити, що посилення інтегративних зв'язків криміналістичної тактики і поліграфології з метою отримання інформації, яка сприяє реалізації завдань кримінального провадження, є перспективним і достатньо обґрунтованим. Інструментальна діагностика психофізіологічного стану особи під час поліграфологічного опитування дозволяє отримати такі знання, які виходять за межі звичайних можливостей пізнання [5, с. 209]. При цьому не йдеться про формулювання висновку в категоричні форми про винуватість особи, чи звинувачення у даванні неправдивих показань, а звернення уваги на емоційні зміни у зв'язку з ймовірним приховуванням інформації. Безумовно, висновки поліграфолога, не можуть бути основою для прийняття судом кінцевого процесуального рішення, оскільки усі докази повинні оцінюватись у сукупності. У зв'язку з цим, очевидним є те, що використання поліграфа має не більший ризик похибки, ніж проведення будь-яких інших досліджень, а значення опитувань, навіть якщо воно визначене як орієнтувальне, обумовлює доцільність застосування поліграфологічних технологій у судово-слідчій практиці як додаткового інноваційного засобу дослідження ідеальних слідів.

Використані джерела:

1. Циганенко О.В. *Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа як науковий метод отримання відомостей, що мають значення для кримінального процесу* / О.В. Циганенко. // *Митна справа*. – 2013. – Ч. 2. – Кн. 1. – № 5 (89). – С. 76–80.
2. Морозова Т.Р. *Фізіологічні основи когнітивного спілкування при поліграфічних перевірках* / Т.Р. Морозова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ispp.org.ua/files/1286903806.doc
3. Когутич І.І. *Дисимуляції – невербальні негативні обставини. Їх сутність та використання в розслідуванні злочинів* / І.І. Когутич // *Вісник Академії адвокатури України*. – 2015. – Том 12. – С. 118–126.
4. Удалова Л.Д. *Вербальна інформація у кримінальному процесі України: монографія* / Л.Д. Удалова. – К. : Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2006. – 324 с.
5. Мотлях О.І. *Ефективність використання поліграфа у розслідуванні нерозкритих злочинів минулих років* / О.І. Мотлях // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2014. – № 8. – С. 206–209.

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИКОВ

Вопросы противодействия незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ, их прекурсоров и аналогов (далее – наркотики) в настоящее время являются предметом исследования различных отраслей науки, что обусловлено многовекторностью причин и последствий наркомании, сложностью и распространенностью данной проблемы. В правовом поле такие преступления являются преступлениями против здоровья населения и требуют четкого уяснения видов незаконного оборота наркотиков, способов их совершения, предмета незаконного посягательства, классификации следов таких преступлений и т.д. Криминалистическая характеристика рассматриваемых преступлений была дана в трудах Т.В. Аверьяновой, В.В. Агафонова, Р.С. Белкина, Т.А. Боголюбовой, Л.Я. Драпкина, И.В. Кобзева, В.Н. Курченко и др.

В результате анализа юридической литературы и следственной практики можно сделать вывод, что систему криминалистической характеристики наркопреступлений составляют следующие элементы:

1. *Виды наркопреступлений*: изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка или пересылка наркотиков (ст. 328 Уголовного кодекса Республики Беларусь (далее – УК)); их хищение (ст. 327 УК); незаконное перемещение через государственную границу Республики Беларусь (ст. 328¹ УК); потребление наркотиков в общественном месте либо появление там или нахождение на работе в состоянии, вызванном потреблением наркотиков (ст. 328² УК); посев или выращивание запрещенных к возделыванию растений или грибов, содержащих наркотики (ст. 329 УК); нарушение правил обращения с наркотиками (ст. 330 УК); склонение к потреблению наркотиков (ст. 331 УК); предоставление помещений, организация либо содержание притонов для изготовления, переработки и (или) потребления наркотиков (ст. 332).

2. *Личность преступника*: представители иных сфер преступного бизнеса: игорного, притонов разврата; лица, ранее судимые за незаконный оборот наркотиков; медицинские и фармацевтические работники, сотрудники исследовательских учреждений и другие [1, с. 841].

3. *Предмет преступления*: а) производные опийного мака – снотворный мак, маковая соломка, экстракционный опий, морфин; б) производные конопли – каннабис, марихуана, гашиш, гашишное масло; в) производные кокаинового куста – листья коки, кокаиновая паста, кокаин, крэк; г) производные эфедры – эфедрин, невретин. Полусинтетические и синтетические наркотики – фенциклидин, псилоцибин, триметилфентанил и др. [1, с. 841] В последние годы значительно увеличился оборот синтетических наркотиков. Так, в 2012 г. в Республике Беларусь в среднем в месяц проводилось 747 экспертиз наркотиков, из которых менее 40% составили экспертизы новых синтетических веществ, в 2013 – 916 экспертиз из которых 60% синтетических веществ, в 2014 – 985 экспертиз, из которых более 75% экспертизы синтетических веществ [2, с. 16].

4. *Место происшествия*: а) по делам о хищении наркотиков – жилище физического лица, государственное учреждение, организация (аптека, больница, фармацевтическое предприятие, склад и др.); б) по делам о выращивании наркотиков – участок местности (поле, приусадебный участок, парк и др.); в) по делам о перевозке, сбыте наркотиков, организации и содержании притонов для наркоманов, склонении к потреблению наркотиков – помещение (дом, сарай, гараж, квартира, чердак, подвал и др.); г) по делам о перевозке или пересылке наркотиков – транспортное средство, учреждение транспорта или связи (автомобиль, железнодорожный или автовокзал, морской или речной порт, аэропорт, почтовое отделение и др.); д) помещения, предназначенные для изготовления и переработки наркотиков [3, с. 388]. Следует отметить, что при сбыте в общественных местах возможна деятельность организованной группы, где сбытчик является «последним звеном».

5. *Особенности наркопреступлений*: а) оборот наркотиков – одна из сфер деятельности организованной преступности, которая может носить транснациональный характер. Географическое

расположение и возможность свободного пересечения границы с Российской Федерацией способствуют тому, что Республика Беларусь выступает «посредником» для транзитного перемещения наркотических средств и психотропных веществ; б) использование компьютерной сети Интернет в целях сбыта (приобретения) наркотиков, их прекурсоров, поиска потенциальных «клиентов», информационного обмена с ними и последующей оплаты посредством электронных платежных систем; в) увеличение количества наркопреступлений при уменьшении общего количества всех совершаемых преступлений [4].

Использованные источники:

1. Аверьянова Т.В. Криминалистика. Учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская ; под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФА.М, 1999. – 990 с.

3. Канарская О. Состояние экспертизы наркотических средств / О. Канарская. // Судебный вестник. – 2014. – №2. – С. 16–17.

4. Филиппов А.Г. Криминалистика : учебник / под ред. А.Г. Филиппова. – М. : Высшее образование, 2006. – 441 с.

1. Официальный сайт Национального статистического комитета Республики Беларусь. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/

Захарова Александра Василівна

*доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету №1 Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Гарасимів Олена Іванівна

*доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету №1 Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ОСНОВНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ НЕТЕРПИМОСТІ

Превенція, а також боротьба з проявами нетерпимості на тлі загального занепаду є вкрай важливою, бо саме через погіршення загальної соціальної обстановки та в кризових ситуаціях у суспільстві ксенофобія набуває масового характеру та різноманітних форм, релігійних фобій або фобій по відношенню до різних соціальних груп.

Кримінальні провадження, щодо учинення на ґрунті нетерпимості треба розслідувати з особливою увагою, тому що кримінальні правопорушення та інші діяння у цій сфері, що тягнуть за собою покарання, несуть загрозу основним громадянським свободам і фундаментальним правам, що гарантуються Конституцією України та міжнародними актами.

Слідчому на початковому етапі розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості слід виділити з яким проявом ксенофобії він матиме справу:

1. Расизм – це переконання у тому, що одна раса за своєю природою краща ніж інша. Виражається у почуттях неприязні, ворожості, страху, ненависті представників європейської раси до негроїдної, і навпаки.

2. Етнофобія – це нетерпиме ставлення до людей іншої нації, народу.

Різновидами етнофобії є наступні: шовінізм – проголошення однієї нації головнішою над іншими. Проявляється, як правило, у формі неповаги і принизливого ставлення народу однієї держави до народу

іншої держави (вважаються більш слабкими, менш розвиненими тощо); антисемітизм – це вороже ставлення до представників єврейського народу і їх культури; геноцид – це крайня форма етнофобії, сутність якої полягає у повному або частковому знищенні окремих груп населення або цілих народів.

3. Релігійна нетерпимість – це активна неприязнь до цінностей, поглядів і традицій прибічників інших релігійних вірувань, течій. Проявляється вона може як на рівні особистісному у формі ворожого ставлення до представників один до одного, так і у міжконфесійній боротьбі і протистоянні, появі релігійних, агресивно налаштованих фанатиків.

4. Мовна антипатія – це вороже ставлення та неповага до особи, яка не володіє мовою місцевого населення.

5. Сексизм – це упереджене ставлення чоловіків до жінок, яке засноване на ідеології нерівності прав. Це стереотип домінування осіб однієї статі над іншою.

6. Нетерпимість за віковою ознакою або станом здоров'я – принизливе ставлення, неповага і упередженість до осіб похилого віку, інвалідів, ВІЧ- інфікованих, психічнохворих людей тощо.

7. Гомофобія – почуття ненависті по відношенню до гомосексуалістів; часто супроводжується внутрішніми страхами власних сексуальних фантазій та імпульсів [1, с. 194].

Оснoву розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості становлять слідчі (р) дії, які становлять окремі методи пізнання: візуальне спостереження, розпитування, сприйняття, пошук, порівняння (ідентифікація), відтворення, дослідження, які супроводжуються закріпленням (фіксацією та засвідченням) одержаної доказової інформації чи висновків дослідження у відповідних процесуальних документах. Передбачений законом для певних випадків метод пізнання втілюється в практичній діяльності слідчого з провадження слідчої (р) дії, а хід і результати пізнання відображаються в протоколі слідчої (р) дії (процесуальному документі) [2, с. 9].

З метою забезпечення повного та не упередженого розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості до основних слідчих (розшукових) дій можна віднести наступні: огляд місця події; огляд комп'ютерної техніки, відповідної друкованої продукції чи аудіо-, відеоматеріалів, творів; огляд трупа; допит потерпілих, свідків, підозрюваних; призначення експертизи друкованих матеріалів або висловлювань на наявність мови ворожнечі (психолого-лінгвістична); експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів (пошук і виявлення файлів з відповідним змістом, відновлення видалених файлів тощо); експертиза телекомунікаційних систем та засобів (дослідження пам'яті мобільних телефонів, встановлення Інтернет – сайтів, які найчастіше відвідувалися і відвідувалися останнім часом); почеркознавча (встановлення виконавця рукописного тексту), авторознавча експертиза (встановлення авторства друкованого тексту, твору); трасологічна (ідентифікація знаряддя, що використовувалося при пошкодженні пам'ятників). В залежності від обставин кримінального провадження та особливостей особи підозрюваного може бути призначена також судово-психіатрична експертиза (наявність психічних захворювань, можливість керувати своїми діями і розуміти їх наслідки, осудність тощо).

Використані джерела:

1. *Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. Праць факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 рік / за заг. ред. члена-кореспондента НАПрН України, д-ра юрид. наук, Заслуженого юриста України С.М. Гусарова. – Х. : НікаНова, 2014. – 696 с.*

2. *Слідчі (розшукові дії) : навч. посібник / О.В. Авраменко, Р.І. Благути., О.В. Захарова та ін.; за аг. ред.. Р.І. Благути та Є.В. Пряхіна. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – 416 с.*

Кір'яков Валерій Володимирович
*старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ,
старший радник юстиції*

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідно до ст. 121 Конституції України (ст. 2 Закону України «Про прокуратуру») на прокуратуру покладаються функції: підтримання державного обвинувачення в суді, представництво інтересів громадянина або держави в суді у визначених законом випадках; **нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство**; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1, с. 36–37; 2, с. 3].

Діяльність прокурора на стадії досудового розслідування із забезпечення верховенства права, точного додержання законів, що є запорукою правосуддя органами досудового слідства та виконавчої влади, дотримання прав і свободи людини у діяльності підприємств, установ, організацій та посадових осіб, як зазначає В.М. Тертишник, здійснюється реалізацією його наглядових повноважень [5, с. 64].

Набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України докорінно змінило систему кримінального провадження, що призвело і до зміни процесуального статусу та наглядових повноважень прокурора, які в даний час спрямовані на підвищення ефективності його діяльності як гаранта дотримання законів під час проведення досудового слідства.

Процесуальне керівництво як конституційна функція нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування – це організація прокурором (процесуальним керівником) досудового слідства конкретного злочину (кримінального правопорушення), визначення оптимальних напрямів розслідування, координація процесуальних дій, забезпечення додержання законів в процесі розслідування не тільки слідчим та оперативними підрозділами, які діють за дорученням слідчого та прокурора, але і потерпілим та його представниками тощо. Оскільки нагляд за дотриманням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням полягає в тому, що прокурор, окрім виконання наглядових повноважень в конкретному кримінальному провадженні здійснює і діяльність, пов'язану із визначенням низки доказів та способів їх отримання, проведенням окремих слідчих (розшукових) дій та забезпеченням при цьому законності дій слідчого та інших причетних до цього осіб [4, с. 22–23].

Відповідно до наведеного, досягнення завдань процесуального керівництва, які передбачають організацію і планування досудового розслідування, побудову слідчих версій, як можливих напрямків його проведення, координацію процесуальних дій, направлених на збирання, дослідження, оцінку й використання доказів, взаємодію, з метою дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, із слідчим суддею, пов'язано із криміналістикою, яка своїми прийомами, методами і засобами сприяє розкриттю та розслідуванню злочинів та боротьби зі злочинністю.

Отже криміналістика, використовуючи криміналістичну техніку, криміналістичну тактику – інтелектуальне ядро криміналістики, криміналістичну методику, забезпечує прокурорів необхідними інформаційно-аналітичними відомостями та методичними рекомендаціями щодо розслідуваної події. Тобто ефективно із урахуванням слідчих ситуацій, які виникають на досудовому слідстві, сприяє реалізації процесуальних норм, які регламентують початок досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, використання тактичних прийомів, тактичних операцій та комбінацій, а також методики їх застосування з метою встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні [6, с. 166; 7, с. 177–178].

Здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування та використовуючи засоби криміналістики, прокурор – процесуальний керівник, зобов'язаний враховувати, що:

- технічні засоби, тактичні прийоми, методичні рекомендації, повинні відповідати вимогам Конституції України, нормам чинного кримінального процесуального законодавства та іншим законодавчим джерелам криміналістичної науки;
- завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України, мають втілюватися завдяки використанню процесуальним керівником у різних слідчих ситуаціях криміналістичних засобів, які пропонує криміналістична наука [2, с. 3–4];
- забезпечення прокурором – процесуальним керівником принципу публічності (ст. 25 КПК України), тобто найбільш ефективної організації та проведення усіх необхідних, що відповідають розслідуваній злочинній події, слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, максимального використання можливостей слідчого та оперативних підрозділів, залучення до розслідування наукових, технічних або інших носіїв спеціальних знань (спеціалістів та експертів), що пов'язано із вжиттям прокурором усіх передбачених законодавством заходів для встановлення події злочину та особи, яка його вчинила [2, с. 11; 7, с. 199–205, 267–275];
- процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням, відповідно до ст. 36 КПК України, передбачає його активний вплив на процес розслідування, постановку конкретних завдань та одержання кінцевих результатів при безпосередньому контролі за виконанням прийнятих рішень та відповідною оцінкою результатів цієї діяльності, що в свою чергу, визначає оптимальну лінію поведінки осіб, які проводять розслідування, використання прийомів проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин, які згідно з ст. 91 КПК України, підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та в подальшому належній оцінці, одержаних досудовим слідством, доказів [2, с. 17–19, с. 40–41].

Така наглядова діяльність прокурора вимагає розроблення як теоретичних основ, так і окремих криміналістичних методик процесуального керівництва досудовим розслідуванням окремих видів злочинів.

Криміналістичні методики щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням, як функції наглядової діяльності прокурора, необхідно розробляти за двома напрямками, а саме:

- вироблення методики організації прокурором досудового розслідування, яка найбільш сприяє завданням виявлення, фіксації, дослідження доказів з визначенням, у відповідності до ст.ст. 85, 86 КПК України, їх належності, достовірності та допустимості для подальшого їх використання у судовому провадженні [2, с. 39–40];
- методики нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування, метою якої є забезпечення виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) та ефективності досудового розслідування (п.8 ч.2, ст. 36 КПК України) та яка повинна безпосередньо охоплювати тактику наглядової діяльності прокурора, тобто вчинення ним дій, спрямованих на виявлення та усунення порушень закону, причин та умов що їм сприяють з подальшим їх усуненням у відповідності до повноважень, передбачених ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» та реалізацією у вигляді процесуальних дій, передбачених ст.ст. 36, 214, 284, 295–296 КПК України тощо та іншими законодавчими актами України [2, с. 3–4, 17, 89, 120, 126–127; 3, с. 23].

Відтак, враховуючи наведене, можна зробити висновок, що методика процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням повинна складатися з базової методики, тобто універсальної уніфікованої моделі наглядової діяльності, яка повинна в себе включати упорядковані методи, прийоми, рекомендації та засоби процесуального керівництва та окремі криміналістичні методики, які мають відображати криміналістичну характеристику злочинів, алгоритми їх розв'язання, враховуючи ступінь узагальнення слідчої тактики і методики розслідування, викладених у методичних рекомендаціях слідчим, щодо розслідування конкретного виду злочинів або групи злочинів, які для процесуального керівника будуть своєрідним орієнтиром у раціональній організації

процесу досудового розслідування, а в подальшому, участі в судовому розгляді кримінального провадження (кримінальної справи), тобто підтримання державного обвинувачення в суді.

Використані джерела:

1. Конституція України [текст]: (відповідає офіційному текстові). – К. : «Центр учбової літератури», 2014 – 60 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст] : чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2015 р.: (відповідає офіційному текстові). – К. : «Центр учбової літератури», 2015 – 256 с.
3. Закон України «Про прокуратуру» : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 18 вересня 2015 р. (офіційний текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015 – 128 с.
4. Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 груд. 2015 р. : (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 48 с.
5. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – К. : «Правова єдність», 2014. – 768 с.
6. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підручник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ю. Шепітько. – К. : «Ін Юре», 2010. – 496 с.
7. Кір'яков В.В. Криміналістика : навчальний посібник / В.В. Кір'яков, Н.С. Маковецька. – Львів : ЛьвДУВС, 2015. – 408 с.

Крижановська Вікторія Анатоліївна

*асистент кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Крижановський Анатолій Станіславович

*асистент кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ

Розроблення будь-якої методики розслідування окремих видів злочинів вимагає звернення перш за все до криміналістичної характеристики таких злочинів, до її основних елементів. Криміналістична характеристика, що поєднує в собі ознаки (елементи), які є найбільш значущими для розслідування й попередження злочинів, допомагає здійснювати пізнавальні функції, що забезпечують значною мірою успіх розслідування.

Термін «криміналістична характеристика злочинів» вперше в середині 60-х років увів до наукового обігу Л.А. Сергєєв, який розглядав її як елемент методики розслідування злочинів. Під нею вчений розуміє сукупність взаємопов'язаних чинників, що характеризують особливості способів вчинення і слідів відповідних видів злочинів, об'єкту посягань, обставин, які характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки, час, місце, умови й обстановку вчинення злочинів [1].

Розглянемо криміналістичну характеристику злочину, яка відображає в основному на статистичному рівні дані про окремі елементи злочину: особу злочинця, прийоми підготовки, вчинення і приховування окремих видів злочинів, результати відповідних змін у навколишньому середовищі, що мають доказове значення, ситуаційно обумовлені, причинно або іншим чином пов'язані з подією злочину; спроби до приховування слідів злочину, що вживаються злочинцями, а також інформацію про інші обставини, які можуть бути використані для повного, всебічного і об'єктивного розслідування кримінальних справ.

З початку виникнення науки криміналістики спосіб вчинення злочину завжди був об'єктом дослідження. Він – центральний елемент криміналістичної характеристики. Це пояснюється тим, що саме через даний спосіб й проявляється процес відображення злочинного акту.

Одним з основоположників способу вчинення злочину австрійський вчений-криміналіст Г. Гросс зазначав, що криміналістика за своєю природою починається лише там, де кримінальне право закінчує роботу. Матеріальне кримінальне право має своїм предметом вивчення злочинного діяння і покарання, формальне ж (тобто процес) містить у собі правила застосування матеріального кримінального права. Але яким саме способом вчинюється злочин? Як досліджувати ці способи і розкривати їх, які були мотиви, цілі – про це все не йдеться ні у кримінальному праві, ні у процесі. Це становить предмет криміналістики[2].

Сучасна спроба зазначеної системи заснована на подальших розробках англійських та американських криміналістів Л. Етчері та А. Фольмера на початку 20 ст. і є її модифікаціями. Головні положення системи Л. Етчері зводилися до занесення ознак способу вчинення злочину в картки, які надсилалися у найбільші міста для порівняння з аналогічними ознаками способу скоєння злочину. У 1919 році А. Фольмер цю систему удосконалив – дав більшу деталізацію ознак. Відмінність у використанні відомостей про спроби злочинів у різних системах у тому числі, що в одному випадку фіксуються дані про спосіб лише відомих поліції злочинців, а в іншому – і невідомих, які вчинили ще не відомі злочини [3, с. 95].

При аналізі поглядів на структуру способу вчинення злочинів можна виділити такі точки зору на поставлене питання. Під способом вчинення злочину В. Чурпіта розуміє систему детермінованих об'єктивними і суб'єктивними факторами взаємопов'язаними дій особи по підготовці, вчиненню і приховуванню злочину, які відповідають меті злочину, що вчинений, об'єднаних загальним умислом, залежно від ситуації виконаних у повному обсязі або частково [4, с. 45]. Е. Куранова визначила спосіб вчинення злочину як комплекс дій по підготовці, вчиненню, приховуванню злочину, вибраних винним відповідно до намченої мети і тих умов, у яких здійснюється злочинний умисел [5].

На наш погляд, значення криміналістичної характеристики злочинів можна висвітлити в тому, що вона може винятково сприяти у:

- 1) виокремленні актуальних методик розслідування певних видів злочинів;
- 2) побудові типових програм і моделей розслідування злочинів;
- 3) окресленні способів та напрямів розслідування конкретного злочину (у кожному конкретному випадку свій специфічний підхід, який буде враховувати всі ознаки вчинюваного діяння). Дана характеристика служить слідчому своєю рідною інформаційною базою, набором відомостей про даний вид злочинів.

Аналіз перерахованих вище точок зору дозволяє зробити висновок про те, що змістом криміналістичної характеристики є певна система даних, призначених для організації розслідування злочинів з використанням криміналістичних методів, прийомів і засобів.

Розроблені наукою криміналістикою характеристики злочинів, вже довгий час успішно застосовуються на практиці і є невід'ємною частиною криміналістичної методики.

Використані джерела:

1. *Сергеев Л.А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений. Руководство для следователей / Л.А. Сергеев. – М. : Юридическая литература, 1971. – 752 с.*
2. *Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – СПб., 1905. – 940 с.*
3. *Зарубей В. Характеристика крадіжок, вчинених іноземними громадянами / В. Зарубей // Право України. – 2000. – № 5. – С. 94–96.*
4. *Чурпіта В.В. Исследование устойчивости способа преступления и его значение для раскрытия и расследования преступлений / В. Чурпіта. – К., 1989. – 45 с.*
5. *Куранова Е.Д. Об основных положениях методики расследования отдельных видов преступлений / Е. Куранова // Вопросы криминалистики. – 1962. – № 6–7. – 165 с.*

ФОРМИ, ВИДИ І ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. ЇХ СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

Взаємодія різних суб'єктів у сфері протидії злочинності взагалі, як і кримінальному провадженні зокрема, здійснюється у відповідних формах. Зазначені форми – це способи співробітництва, що забезпечують узгоджений характер діяльності, конкретні способи зв'язку між взаємодіючими суб'єктами, комплекси способів і прийомів, системи зв'язків і правовідносин взаємодіючих суб'єктів, системи галузево-предметних способів, прийомів виконання професійних функцій у процесі здійснення своїх повноважень на стадії досудового слідства.

Визначення, вивчення й аналіз форм взаємодії слідчого з відповідними суб'єктами у кримінальному провадженні має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки знання її типології дозволяє знайти найбільш ефективний варіант організації окремо взятої взаємодії (вид взаємодії) в конкретних умовах діяльності, для конкретних суб'єктів, виконання конкретних завдань на різних ієрархічних рівнях системи тощо.

Як вже частково було зазначено, форми взаємодії слідчого можуть бути різними. Їх можна поділяти: 1. За характером зв'язків між слідчим та іншими суб'єктами узгодженої діяльності взаємодія може бути а) безпосередньою й б) опосередкованою. 2. За часом реалізації взаємодія може здійснюватися а) постійно й б) тимчасово. До постійної належить взаємодія, що здійснюється слідчим протягом усього часу кримінального провадження. Обмежена за часом взаємодія спрямована на виконання конкретного завдання. 3. За функціями – у процесі взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами із сфери правоохоронної діяльності: а) оперативно-розшукова, б) кримінальна процесуальна, в) адміністративно-правова, г) організаційно-управлінська, ґ) виховна. 4. Залежно від належності суб'єктів взаємодії до однієї чи різних систем правоохоронних органів розрізняють а) зовнішню і б) внутрішню взаємодію. 5. За ступенем конспірації можна виокремити а) гласну і б) негласну форми взаємодії слідчого. 6. За етапами здійснення. За цим критерієм взаємодію слідчого можна поділяти на: а) взаємодію організаційного етапу; б) взаємодію робочого етапу; в) взаємодію завершального етапу. 7. Залежно від виду конкретного суб'єкта, з яким слідчий взаємодіє у кримінальному провадженні, такими формами можуть бути: а) взаємодія з оперативними, експертними підрозділами; оперативно – розшуковими органами, слідчими свого та інших відомств; б) взаємодія з державними установами, підприємствами, організаціями всіх форм власності; в) взаємодія з громадськістю, ЗМІ, населенням тощо. 8. Залежно від факту урегульованості діяльності суб'єктів взаємодії у законодавстві: а) нормативно-правові, що впливають з положень КПК, законів, які регулюють діяльність ОВС, СБУ тощо та б) організаційно-тактичні або по іншому – процесуальні та тактичні(організаційні). 9. Залежно від територіального рівня (локалізації): а) взаємодія слідчих підрозділів з іншими суб'єктами у кримінальному провадженні локального (місцевого) характеру; б) регіонального характеру; в) загальнодержавного характеру. Залежно від виду (групи) злочинів, у кримінальному провадженні стосовно яких здійснюється взаємодія слідчого. Наприклад, взаємодія у кримінальних провадженнях про: податкові злочини; економічні злочини; злочини в сфері земельних відносин і т.д. Залежно від кількості окремих видів взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у кримінальному провадженні, що у своїй сукупності утворюють відповідну форму взаємодії: а) багатовидова (складна) форма, утворена на менше як двома окремими видами взаємодії (виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо проведення пошуково-розшукових дій відповідних предметів, речей, документів – речових доказів у кримінальному провадженні та здійснення заходів щодо встановлення особи, якій необхідно оголосити підозру після зупинення досудового слідства); б) одновидова форма (проста) – утворена одним видом взаємодії (наприклад, одноразовий спільний виїзд слідчого, оперативного співробітника, експерта – криміналіста та судового медика на огляд місця події і трупа).

Кожній із вищенаведених форм, так чи інакше, властиві конкретні види взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у кримінальному провадженні.

Вже було зазначено, що об'єкт (напрямок) взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у кримінальному провадженні – це те, із приводу чого організується (виникає) і здійснюється (існує) сама ця взаємодія. Серед таких, як вже було вказано раніше, можна розглядати: виявлення, припинення, розслідування та попередження злочинів; розшук та затримання злочинців; профілактику злочинів; забезпечення громадського порядку та громадської безпеки тощо.

До різновидів взаємодії слідчого в контексті виявлення, припинення, розслідування та попередження злочинів виправдано зачислити: а) своєчасне інформування правоохоронними органами один одного про відомі їм факти готування чи вчинення злочинів, розслідування яких законом покладено на той слідчий орган, якому про це повідомляється; б) визначення спільними нормативними актами порядку взаємодії слідчих і оперативних підрозділів у виявленні та розслідуванні конкретних видів злочинів з детальним регламентуванням дій слідчого та цих підрозділів; в) створення, у разі необхідності, СОГ з числа працівників взаємодіючих органів для здійснення, у межах визначеної законодавством компетенції, заходів із виявлення та розслідування особливо небезпечних злочинів, а також злочинів, скоєних організованими злочинними угрупованнями, та тих, що мають міжрегіональний та міждержавний характер, пов'язаних з наркобізнесом або набули великого громадського резонансу; г) використання слідчими, за взаємним погодженням, працівників органів внутрішніх справ, Служби безпеки, митних та інших органів як фахівців для участі у викритті злочинних груп, розслідуванні проявів організованої злочинності, проведенні криміналістичних експертиз і досліджень, для надання консультацій; визначення таких працівників у підрозділах, встановлення порядку їх використання та спеціалізації; г) взаємообмін інформацією, що міститься в централізованих, обласних та інших банках даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового та іншого призначення; спільне визначення порядку надання та користування такою інформацією під час виявлення та розслідування злочинів; д) створення спільних банків даних про осіб, які займаються чи можуть бути причетні до бандитизму, вимагательства, контрабанди, незаконного обігу зброї та наркотиків, злочинів у кредитно-фінансовій сфері та зовнішньо – економічній діяльності, незаконної міграції та іншої злочинної діяльності; е) виокремлення в слідчих та оперативних (оперативно-розшукових) підрозділах працівників, відповідальних за організацію взаємодії з аналогічними підрозділами інших правоохоронних органів тощо.

Використані джерела:

1. Тертышник В.М. *Тайное становится явным: взаимодействие следователя, оперативного работника и эксперта-криминалиста при раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие* / В.М. Тертышник, С.В. Слинко. – Х. : ИКФ «Гриф», 1997. – 68с.

2. Цимбал Г.П. *Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук* / Ганна Петрівна Цимбал. – К., 2005. – 19 с.

3. Юхно О.О. *Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів* / О.О. Юхно. // *Вісник Харківського університету внутрішніх справ. Збірник наукових праць.* – № 2 (57). – 2012. – С.212–221.

4. Волобуєв А.Ф. *Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів* / А.Ф. Волобуєв. // *Форум права.* –2006. – № 1. – С.16–19.

5. Когутич І.І. *Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики в судовому розгляді кримінальних справ: монографія* / І.І.Когутич. – Львів : Тріада плюс, 2009. – 448 с.

Нагачевський Сергій Володимирович

заступник декана юридичного факультету

Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ НЕПОВНОЛІТНІХ В ЮРИДИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Досвід вивчення неповнолітніх правопорушників показує, що підліток найчастіше може скоїти злочин під безпосереднім впливом однолітків або дорослих людей, підкоряючись тиску натовпу. У більшості таких підлітків в структурі особистості домінують негативні якості: лінь, слабка воля, безвідповідальність, конформізм, агресивність. Важливою умовою формування особистості «важкого» підлітка здебільшого є негативні сімейні умови, алкоголізм батьків або рідних, їх аморальна поведінка. Бувають випадки, коли викривлену моральну атмосферу навколо неповнолітнього створюють люблячі його батьки, які не володіють достатньою педагогічною культурою. Для важковиховуваних підлітків, як правило характерним є негативне ставлення до навчання, яке в результаті протиставляє їх колективу класу, школи. У більшості випадків до числа підлітків-правопорушників потрапляють ті хто не знайшов себе в шкільному колективі через конфліктні взаємостосунки. Антисоціальна поведінка неповнолітнього, таким чином взаємодетермінована впливом багатьох факторів, в першу чергу зовнішнім соціальним середовищем, а саме мікросередовищем, а також індивідуальними особливостями особистості підлітка, які визначають його індивідуальне реагування на різні «життєві невдачі». Підлітковий вік (11–15 років) є перехідним, оскільки це – період статевого дозрівання, паралельно з яким досягають в основному зрілості й інші біологічні системи організму. В соціальному аспекті підліткова фаза – це продовження первинної соціалізації. Як правило, всі підлітки цього віку – школярі. Соціальний статус підлітка мало чим відрізняється від дитячого.

Психологічно це – вік протиріччя. Звідси – типові вікові конфлікти та їх заломлення в самосвідомості підлітка. Юнацький вік (14–18 років) це – «третій світ», який існує між дитинством і дорослістю. В біологічному аспекті це – етап закінчення фізичного дозрівання. Юність це – завершальний етап первинної соціалізації. Перед юністю постає завдання соціального і особистісного самовизначення, а це означає зовсім не автономію від дорослих, а чітке орієнтування і визначення свого місця в дорослому світі. Процес засвоєння моральних і правових норм поведінки закінчується в підлітковому віці до 14 років. Цю обставину враховують законодавці, які встановили часткову кримінальну відповідальність з 14 років і повну кримінальну відповідальність за всі злочини, які передбачені законами – з 16 років. Особистість «важкого» підлітка, як правило, характеризується низьким рівнем соціалізації і відображає прогалини та недоліки в 3-х основних сферах його виховання: в сім'ї, школі (ПТУ) та на виробництві. З іншого боку, на особистість „важкого” підлітка значний вплив має особлива сфера – вулиця, двір, вуличні групи з негативною спрямованістю. Під важковиховуваністю перш за все розуміють негативізм і опір педагогічним впливам, який може бути зумовлений найрізноманітнішими причинами, які виходять за межі педагогічного і соціального захищення. Конфліктність, яка властива підліткам, пояснюється не тільки органічними змінами, але і тим, що змінюється вся система стосунків підлітка з дорослими та однолітками[1]. Намагаючись звільнитись від оцінки і впливу дорослих, підліток стає досить критичним у стосунках з батьками та вчителями, піддає сумніву поради і думки, висловлювання старших. Криза підліткового віку з більш або менш вираженою тенденцією до криміналізації проявляється і в тому, що у підлітка суттєво перебудовуються стосунки з однолітками. Для нього в цей період характерна підвищена потреба спілкування з однолітками, прагнення до самоствердження в їхньому середовищі, чуйне реагування на думки однолітків. Слід зазначити, що в підлітковому віці закладається самосвідомість, самооцінка – основа і фундамент особистості, які відіграють вирішальну роль в процесі особистісного самовизначення і саморегулювання. Якщо з якихось причин самоствердження здійснюється в неформальних підліткових групах, вуличних компаніях у формі асоціальних проявів (таких як вживання алкоголю, наркотиків, хуліганство) воно може стати небезпечним

криміналізуючим фактором. Соціальну адаптацію дітей і підлітків можуть утруднювати різні нервово-психічні захворювання та відхилення. Тому в даному випадку недостатньо заходів педагогічної корекції, потрібне ще втручання та допомога психіатрів, невропатологів, психотерапевтів. Важливою умовою формування особистості важкого підлітка в більшості випадків є негативні сімейні умови. Скандали батьків, фізичні покарання підлітків як правило призводять до порушення гальмівних процесів, до виховання запальності (гарячкості), підвищеного збудження, нестриманості. «Тепличні» умови, які створюють для дітей в деяких сім'ях, звільнення їх від будь-якої активної діяльності призводить до інфантильності і нездатності подолати життєві труднощі в критичній ситуації, які іноді бувають досить банальними: не пройшов у вуз за конкурсом. Конфліктні ситуації дуже часто є наслідком неправильної самооцінки підлітка. Перешкодою для нормального розвитку особистості із завищеною самооцінкою є їх знижена критичність до себе. Як вважають деякі дослідники, діти із заниженою самооцінкою не можуть нормально розвиватись через підвищену самокритичність.

Використані джерела:

1. Бедь В.В. *Юридична психологія*. – К. : МАУП, 2002. – 376 с.
2. Васильєв В.Л. *Юридична психологія*. – К. : *Юридична література*, 2010. – 316 с.

Нарожна Олена Володимирівна

*старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Швидке та успішне розслідування незаконного видобування корисних копалин неможливо без використання спеціальних знань. Ними визнаються професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, набуті досвідченою особою в процесі практичної діяльності в різних галузях науки, техніки та інших областях людської діяльності, які використовуються спільно з науково-технічними засобами при проведенні експертизи [1, с. 13–14]. Спеціальні знання використовуються в ході розслідування злочинів в декількох формах: як в процесуальній (залучення спеціалістів для участі у проведенні слідчих дій), так і в непроцесуальній (отримання довідок та консультацій).

Виїзд на місце події спеціалістів, досвідчених у різних галузях науки і техніки, дозволяє зафіксувати обстановку злочину [2, п. 3 ч. 2 розд. IV], провести необхідні вимірювання, запобігти знищенню слідів, відібрати необхідні зразки породи, ґрунту, води.

Характерним прикладом ефективної участі спеціаліста у досудовому розслідуванні слугує результат огляду місця події, проведеного за фактом незаконного видобування корисних копалин. Спеціаліст визначить час, спосіб вчинення злочину, оцінить завдану шкоду та встановить умови відновлення нормального функціонування довкілля, ґрунту, інших чинників. Обов'язково слід дізнатися у спеціаліста, чи підлягають відновленню окремі чинники зовнішнього середовища, чи не втрачено механізм самовідновлення. Належним чином оформлені відповіді досвідченої особи вважатимуться доказами при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин.

Надання доказового значення окремим результатам діяльності спеціаліста не повинно витіснити судову експертизу. Незважаючи на наявність висновків спеціаліста, ми вважаємо за необхідне призначати судову експертизу (зокрема, екологічну, гірничо-технічну тощо) обов'язково.

На практиці в якості спеціалістів при розслідуванні вказаних кримінальних проваджень зазвичай фігурують співробітники територіальних органів Міністерства екології та природних

ресурсів України та підконтрольних йому центральних органів виконавчої влади, зокрема, Державної екологічної інспекції України, Державної служби геології та надр, працівники науково-дослідних інститутів тощо. У відповідних інструкціях до функцій даних осіб входить складання протоколів про порушення, проведення перевірок, перевірка документів на право спеціального використання природних ресурсів, вилучення у встановленому порядку в осіб незаконно добутих природних ресурсів, розрахунок розміру збитків, заподіяних державі та ін. [3, п.п. 8, 10, 11, 12 ч. 6]

Мета консультаційної діяльності спеціалістів полягає в передачі слідчому інформації, яка дозволяє правильно орієнтуватися в специфічній обстановці, зрозуміти характер події, правильно описати в протоколі огляду стан та особливості механізмів, природних об'єктів. Спеціаліст здійснює допомогу в формулюванні питань при призначенні експертизи, вилученні об'єктів, що мають доказове значення, висловлює свої судження про механізм та причини утворення слідів, сприяє висуванню обґрунтованих версій. Висновки, консультації, відповіді досвідчених осіб, висловлені в ході огляду місця події та інших слідчих дій підлягають занесенню до протоколу відповідної слідчої дії.

Нормативні матеріали, що регулюють екологічно безпечну діяльність та, зокрема, видобування корисних копалин, утворюють величезний масив, для успішного вивчення якого необхідний типовий перелік документів з досліджуваної категорії злочинів та найбільш розповсюджені види обставин, що встановлюються за їх допомогою. Деякими авторами пропонуються для вивчення документи з галузі екологічного законодавства, однак пропозиції викладаються або безсистемно [4, с. 455–456], або ж стосуються занадто вузької сфери використання [5, с. 434]. Ми вважаємо, що слідчому необхідно брати до уваги більш широкий спектр законодавчих актів: від Конституції України та норм відповідних Кодексів, так і документи локального характеру (накази, інструкції, посадові інструкції тощо).

Швидке та успішне розслідування незаконного видобування корисних копалин неможливе без участі досвідчених осіб – спеціалістів, експертів, висновки яких мають доказову силу. Проведення судової експертизи ми вважаємо доцільною, а в окремих випадках – обов'язковою. Також обов'язковим є ознайомлення слідчого з відповідними законодавчими актами, у тому числі і локального характеру.

Використані джерела:

1. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы : назначение, производство, использование / М.Г. Щербаковский. – Харьков : Эспада, 2005. – 544 с.
2. Про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події / Затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 р. №1339 / Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 06.11.2015 р. за №1392/27837. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15
3. Положення про Державну екологічну інспекцію України / Затверджено Указом Президента України від 13.04.2011 р. №454/2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/454/2011
4. Шеремет А.П. Криміналістика : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / А.П. Шеремет. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
5. Справочная книга криминалиста / Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор – доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки Российской Федерации Н. А. Селиванов. – М. : Издательство НОРМА, 2000. – 727 с.

Сибірна Рома Іллінічна

професор кафедри кримінального права і криміналістики Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор біологічних наук, професор

Решетило Лідія Іллівна

доцент кафедри товарознавства продовольчих товарів Львівської комерційної академії, кандидат технічних наук, доцент

РЕЧОВІ ДОКАЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ОТРУЄНЬ РОСЛИНАМИ

Відомий вчений у галузі криміналістики Ганс Гросс вважав, що криміналістика повинна вивчати речові докази, характер, звички та способи діяльності учасників кримінального процесу, прийоми виявлення та дослідження різних слідів. Саме речові докази, названі ним «німими свідками» злочину, покликані надавати допомогу при встановленні істини по кожному кримінальному провадженню [5].

З давніх часів відомо про використання різноманітних рослинних отрут. Якщо у відповідних формах і дозах вони можуть виявляти корисну дію, то при недотриманні їх настає отруєння організму, яке супроводжується порушеннями з боку різних систем та зумовлює смерть [4].

На сьогоднішній день у криміналістичній практиці найчастіше смертельними отрутами рослинного походження виступають гриби, дикоростучі, культурні та лікарські рослини. У зв'язку з цим, актуальним є питання щодо особливості розслідування таких отруєнь.

Діагностика отруєння ґрунтується на результатах токсикологічного дослідження вмісту шлунка, сечі, крові та внутрішніх органів [1, с. 4].

Такі рослинні отрути як атропін, стрихнін тривалий час зберігаються у тканинах і органах трупа. Тому судово-токсикологічне дослідження внутрішніх органів може виявити їх через багато місяців після смерті. Інші отрути під час біохімічних процесів розкладаються в організмі швидко.

Відомо ряд лікарських рослин та грибів (аконіти, зморшки, бліда поганка, мухомори та ін.) отруєння якими при судово-медичному дослідженні трупа виявляють лише загальноасфіктичні ознаки смерті, а судово-токсикологічне дослідження не дозволяє виявити отруєння. Тоді діагноз отруєння встановлюють на підставі дослідження частинок грибів, рослин, виявлених у вмісті шлунка і кишок [2, 4].

Таким чином, при встановленні діагнозу отруєння повинні застосовуватися судово-медична, судово-токсикологічна та ботанічна експертизи.

При розслідуванні вбивства огляд трупа проводять у порядку, передбаченому законодавством. Найчастіше зовнішній огляд трупа є складовою частиною огляду місця події. Він проводиться з участю судово-медичного експерта і в присутності двох понятих, у випадку відсутності судово-медичного експерта, запрошується найближчий лікар. У випадку підозріння на смертельне отруєння при зовнішньому огляді трупа на місці події встановлюється і фіксується у протоколі: місце знаходження, розташування, положення трупа, його поза, зовнішній вигляд одягу і взуття, характер пошкоджень на одязі, наявність на ньому слідів, плям інших особливостей. Обстежують сліди на шкірі, виділення з рота, носа, їх колір, щільність, напрям, сліди рвоти, крові. За характером трупних плям, особливо їх кольором, можна попередньо судити про отруту. Трупне закляття у вигляді виражених контрактур, епістонуса можливе при отруєнні, які викликають корчі.

Разом з тим, зовнішній огляд трупа з участю судово-медичного експерта або лікаря не замінює експертизу для встановлення причини смерті і не виключає можливості участі судово-медичного експерта чи лікаря у розтині трупа і встановленні причин смерті, здійснюваних у медичних установах при проведенні судово-медичної експертизи.

Отже, експертний висновок про отруєння певною отрутою, грибами чи рослинами можливий тільки при повному судово-медичному розтині трупа і проведенні судово-токсикологічного дослідження.

Використані джерела:

1. Рудацька Г.Б. Санітарно-гігієнічна експертиза товарів : підручник / Г.Б. Рудацька, Л.І. Демкевич. – К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2003. – 409 с.

2. Рудавська Г.Б. Мікробіологія : підручник / Г.Б. Рудавська, Л.І. Демкевич. – К. : Київський національний торгово-економічний університет, 2005. – 407 с.
3. Судова медицина : навчальний посібник / А.С. Лісовий, П.Л. Голубович та ін. – К. : Атіка, 2007. – С.180–206.
4. Сибірнa Р.І. Судова медицина: електронний навчально-методичний комплекс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vns.lp.edu.ua/course/view.php?id=10809
5. Торвальд Ю. Век кримінолістики / Ю. Торвальд. – М. : Прогресс, 1984. – 326 с.

Федотова Ольга Юрьевна

заведуючий лабораторії, старший преподаватель кафедри уголовного права и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова», Республика Беларусь

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ЭТАПА СЛЕДСТВЕННОГО ЭКСПЕРИМЕНТА

Следственный эксперимент (СЭ) является следственным действием, призванным обеспечить проверку и уточнение данных, имеющих значение для уголовного дела. Особую роль в его проведении играет подготовительный этап, значение которого определяется базисным импульсом составляющих эффективности СЭ в целом. Анализ мероприятий подготовительного этапа СЭ, изложенных в работах различных авторов, показывает, что, несмотря на особое выделение в них тех или других мероприятий, их перечень по своему содержанию в основном совпадает. Так, А.С. Рубан указывает на необходимость продумывать мероприятия, обеспечивающие безопасность участников СЭ [1, с. 149]. Р.С. Белкин в число подготовительных мероприятий СЭ включает: а) определение содержания и способа проведения опытов; б) установление очередности предполагаемых опытов; в) решение вопроса о времени проведения СЭ; г) выбор места СЭ; д) определение круга участников СЭ и принятие мер по обеспечению их явки на место; е) подготовка вещественных доказательств или заменяющих их предметов; ж) проверка готовности и комплектности требуемых технических средств; з) подготовка транспортных средств [2, с. 73]. По нашему мнению, в этом перечне мероприятия по определению круга участников СЭ не отражают важности привлечения специалистов, являющихся носителями специальных знаний, под которыми нами понимается «система знаний в определенной области человеческой деятельности (исключая знания в области материального и процессуального права), полученных в результате профессиональной подготовки и опыта работы, используемых в целях собирания доказательств и ориентирующей информации о преступлении, а также способствующих разработке технических средств и приемов работы с доказательствами» [3, с. 60]. Очевидно, что на современном этапе обеспечить качество проведения опытов СЭ затруднительно без привлечения нужного специалиста, которым является компетентное, не заинтересованное в исходе уголовного дела лицо, обладающее специальными знаниями в науке, технике, искусстве, ремесле и иных сферах деятельности, вызванное органом, ведущим уголовный процесс, для участия и оказания содействия в производстве следственных и других процессуальных действий [4, с. 153]. Поэтому, по нашему мнению, предложенный Р.С. Белкиным перечень необходимо дополнить отдельным пунктом мероприятий по оценке целесообразности привлечения специалистов нужной квалификации. Эти мероприятия нужно осуществлять по аналогии с использованием Концепции привлечения специалистов к участию в осмотре места происшествия с учетом дифференцирующих факторов [5, с. 64–65] и специфики необходимых для проведения опытов, а также с использованием Единого государственного реестра экспертов [6, с. 72–79; 7, с. 100–101]. Кроме того, мы поддерживаем мнение, что специалист должен нести уголовную ответственность «за отказ или уклонение от выполнения своих обязанностей, а также за предоставление заведомо ложных

сведений и за заведомо неправильные действия, которые повлекли или могли повлечь утрату следов преступления и вещественных доказательств» [8, с. 123].

Использованные источники:

1. Рубан А.С. Организационные вопросы следственного эксперимента / А.С. Рубан. // Вестник Владимирского юридического института. – 2009. – №1. – С. 148–152.
2. Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента / Р.С. Белкин. – М. : Издательство ВШ МВД СССР, 1969. – 171 с.
3. Дмитриева Т.Ф. Актуальные проблемы использования специальных знаний в уголовном судопроизводстве / Т.Ф. Дмитриева. // Актуальные проблемы юридического обеспечения прав человека : сборник научных статей по материалам международного круглого стола 18–19 декабря 2014 г. / Витебский гос. ун-т ; редкол. : А.А. Бочков (отв. ред.) [и др.] – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2015. – С. 58–61.
4. Дмитриева Т.Ф. Участие специалиста в осмотре места происшествия: теоретико-правовые и прикладные вопросы / Т.Ф. Дмитриева. // Право.бу. – 2011. – № 1. – С. 147–155.
5. Дмитриева Т. Привлечение специалиста-криминалиста к осмотру места происшествия: нужен дифференцированный подход / Т. Дмитриева // Законность и правопорядок. – 2010. – № 3. – С. 61–66.
6. Дмитриева Т.Ф. Технично-криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия : монография / Т.Ф. Дмитриева; под ред. Е.И. Климовой. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2013. – 303 с.
7. Дмитриева Т.Ф. Создание единого государственного реестра специалистов-криминалистов как путь повышения эффективности технико-криминалистического обеспечения осмотра места происшествия / Т.Ф. Дмитриева. // Теоретические и прикладные проблемы социально-правового контроля и предупреждения преступности : сборник научных статей / Вит. гос. ун-т; редкол.: А.А. Бочков (отв. ред.) [и др.]. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2014. – С. 100–101.
8. Дмитриева Т.Ф. К вопросу об ответственности специалиста за безрезультативность технико-криминалистической работы при осмотре места происшествия / Т.Ф. Дмитриева. // Актуальные проблемы юридической науки, практики и высшего образования : сборник научных статей по материалам международной научно-практической конференции 12 ноября 2014 г. Часть 1. – СПб. : НОУ СЮА, 2014. – С. 118–123.

Хижняк Євген Сергійович

*доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук*

Баркар Олександр Анатолійович

асистент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

ТАКТИКА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО МАЛОЛІТНІХ

З метою перевірки і уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного або даних, одержаних при провадженні огляду та інших слідчих (розшукових) дій, слідчий може виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках з участю спеціаліста, свідка, потерпілого і підозрюваного відтворити обстановку і умови, в яких ті чи інші події могли відбуватися в дійсності шляхом проведення слідчого експерименту.

Виконання цих дій допускається при умові, коли вони не принижують гідності осіб, що беруть у них участь, і не є небезпечними для їх здоров'я.

В необхідних випадках слідчий проводить вимірювання, складає план і креслення, а також проводить фотографування [1, с. 145].

Про проведення всіх зазначених дій складається протокол, який підписують особи, що брали в них участь, поняті та слідчий.

При розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх необхідність у проведенні слідчого експерименту може виникнути, наприклад, якщо потерпіла особа стверджує, що вона кликала на допомогу, а свідки заперечують це. Крім того, проведення даної слідчої (розшукової) дії необхідно, коли слідчий сумнівається в можливості здійснення яких-небудь дій підозрюваним або потерпілою. Проте, вивчення судово-слідчої практики показало, що слідчий експеримент проводиться досить рідко (лише в 4-х кримінальних провадженнях). Так, М., що проник через балкон до квартири потерпілої Н., при проведенні експерименту показав, як він потрапив на місце злочину.

Слідчий експеримент у провадженнях про статеві злочини щодо малолітніх включає три етапи: підготовчий, робочий і заключний [2, с. 32].

На підготовчому етапі необхідно: а) визначити, які саме свідчення чи інші обставини у провадженні потребують перевірки; б) визначити час, місце і учасників слідчої (розшукової) дії; в) роз'яснити учасникам і присутнім особам цілі і зміст майбутніх дій, їх процесуальні права та обов'язки і т.п.

Робочий етап слідчого експерименту полягає в самому проведенні дослідницьких дій. Їх зміст вкрай різноманітний, тому основні правила зводяться до наступного: а) не слід обмежуватися тільки одним дослідом, необхідно проведення серії дослідних дій, б) досліди повинні проводитися в різних умовах, існування яких не спростовується матеріалами провадження (наприклад, якщо встановлена видимість при сильному освітленні, її слід перевірити при слабкому освітленні); в) слідчий не повинен ставити навідних питань особі, чий показання перевіряються. Сам порядок слідчого експерименту може виглядати наступним чином. Для перевірки можливості чути крики потерпілої з-за стіни слід помістити її разом з двома понятими до кімнати, де було вчинено злочини. Слідчий з іншими понятими знаходиться з іншого боку стіни. Потерпіла, за обумовленою схемою, кричить, а слідчий і поняті засвідчуються, чи чути її крики чи ні.

Заключний етап слідчого експерименту полягає у фіксації ходу і результатів проведеної слідчої дії. Він включає в себе остаточне складання протоколу слідчої дії, плану місця його проведення і схем його здійснення, проведення фотозйомки (відеозапису).

Якщо підозрюваний визнає свою провину в учиненні злочину, вищевказана слідча дія може бути проведена і з ним.

Використані джерела:

1. Лисин М.И. *Общение, личность и психика ребенка* / М.И. Лисин. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1997. – 383 с.
2. Уваров В.Н. *Проверка показаний на месте* / В.Н. Уваров. – М. : ВЮЗИ, 1982. – 81 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Бараняк Володимир Михайлович

*доцент кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат хімічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АЦЕТИЛЬОВАНОГО ОПІУ

Сьогодні в Україні спостерігається невпинне зростання незаконного розповсюдження наркотичних засобів, їх немедичне вживання та збільшення чисельності хворих на наркоманію.

Незаперечним є той факт, що це справляє відчутний вплив на загострення криміногенної ситуації. Все частіше реєструються тяжкі злочини, які вчинені особами, що причетні до протиправного обігу наркотичних засобів, а також особами в стані наркотичного сп'яніння.

Найбільш розповсюдженими у незаконному обігу є наркотичні засоби рослинного походження, що зумовлено доступністю вирощування наркотиковмістних рослин, простотою виготовлення з них наркотичних засобів, а отже, і їх відносно дешевою ціною на чорному ринку у порівнянні із синтетичними наркотичними засобами, що стало причиною їх розповсюдження серед певної категорії осіб, особливо молоді.

Законодавство України (ст. 307, 308 Кримінального кодексу України) передбачає кримінальну відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут, викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів [1].

Як свідчить практика експертних підрозділів органів внутрішніх справ України, криміналістичне дослідження наркотиків рослинного походження і сировини, з якої вони виготовляються, складає 50–80% від загальної кількості експертиз матеріалів, речовин та виробів.

У процесі експертного дослідження вирішуються різноманітні питання діагностичного та ідентифікаційного характеру: встановлення природи (виду) наркотичного засобу, якісний і кількісний вміст основних наркотичних компонентів, здійснюється порівняльне дослідження зразків наркотичних засобів.

Серед наркотичних засобів рослинного походження найбільшого розповсюдження набули наркотики, які виготовляються кустарно із снодійного маку: опій-сирець, макова солома, екстракційний та ацетильований опій та коноплі: маріхуана, гашиш, гашишна олія.

За останні роки спостерігається ріст нелегального виробництва наркотичних засобів, більш активних, ніж ті, які використовувались раніше.

При цьому, поряд із синтетичними наркотичними засобами, такими як амфетамін, метамфетамін, метадон, розповсюдження отримують напівсинтетичні наркотичні засоби на основі алкалоїдів опійної групи.

Одним із методів підвищення активності наркотичних засобів опійної групи є ацетильовання, що збільшує їх наркотичну активність у декілька разів. Серед них – ацетильований опій – напівсинтетична речовина у вигляді рідини темно-коричневого, коричневого або жовтого кольору, яку отримують ацетильованням опію або опію екстракційного, і яка містить у своєму складі крім алкалоїдів опію моноацетилморфін, діацетилморфін, ацетилкодеїн чи їх суміш.

Сьогодні, серед кустарно виготовлених наркотичних засобів рослинного походження ацетильований опій є найбільш розповсюдженим на території України.

У експертній практиці застосовуються різні методи дослідження наркотичних засобів, зокрема, метод тонкошарової хроматографії. В експертизі ацетильованого опію цей метод дозволяє з великим

ступенем достовірності виявити наркотичні алкалоїди опію – морфін, кодеїн та їх наркотично-активні ацетильовані похідні – моноацетилморфін, діацетилморфін, ацетилкодеїн чи їх суміш.

У процесі хроматографування часто виникають труднощі при розділенні компонентів через наявність в ацетильованому опії великої кількості екстрагованих з макової соломи баластних речовин (вт.ч. хлорофілу), в наслідок чого на хроматографі утворюється «хвіст», який «забиває» зони наркотично-активних алкалоїдів опію та їх ацетильованих похідних.

У таких випадках проводять попереднє очищення зразка ацетильованого опію шляхом послідовної екстракції його слабо кислих та слабо лужних розчинів рівними об'ємами хлороформу, який із лужних водних розчинів екстрагує приблизно 28–30% морфіну [2, с. 181]. Суміші струшують, водний шар відокремлюють, а отриманий хлороформний екстракт наносять на хроматографічну пластину [3, с. 9].

Через незначну розчинність хлороформу у воді (1 г в 100 мл при температурі 15° С) в результаті струшування утворюється стійка емульсія, розділення якої можна проводити як способом відстоювання, так і центрифугуванням. У випадку відстоювання розшарування емульсії є довготривалим процесом. Найбільш поширеним і швидким способом розділення емульсії під дією відцентрових сил є центрифугування (або фугування). Під дією відцентрової сили компоненти емульсії відповідно до густини розташовуються у вигляді розмежованих шарів: зовнішнього шару рідини з більшою густиною і внутрішнього шару легшої рідини. Рідина для дослідження нарізно виводяться з центрифужного посуду.

Таким чином, центрифугування за суттю є процесом відстоювання у полі відцентрових сил. Відцентрові сили, що виникають під час центрифугування, сильніше діють на рідку систему ніж сили тяжіння і тиску. Тому центрифугування є набагато ефективнішим способом механічного розділення неоднорідних рідких систем, чим відстоювання[4].

У методичних рекомендаціях щодо експертизи ацетильованого опію[3] процес розділення емульсії центрифугуванням не розглядається.

З метою прискорення процесу розділення водно-хлороформну емульсію центрифугували зі швидкістю 800 об/хв. В результаті центрифугування внаслідок різниці значень густини хлороформу та води важчий (відносна густина 1,488 г/см³ при температурі 20° С) хлороформний шар розміщувався над легшим (густина 1,000 г/см³ при температурі 4° С) водним шаром. Далі хлороформний екстракт відокремлювали і досліджували за загальноприйнятною методикою.

Використані джерела:

1. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2001.*
2. *Швайкова М.Д. Судебная химия (химико-токсикологический анализ) / М.Д. Швайкова. – М. : Медицина, 1965.*
3. *Экспертиза героина и ацетилированного опия: метод. реком. / В.Г. Савенко, Е.П. Семкин, В.М. Сорокин и др. – М. : ВНКЦ МВД СССР, 1991.*
4. *Общий курс процессов и аппаратов химической технологии: Учебник: в 2 кн./ В.Г. Айништейн, М.К. Захаров, Г.А. Носов и др.; Под ред. В.Г.Айништейна. – М. : Логос; Высшая школа, 2003. – Кн. 2. – 872 с.: ил.*

Зинь Аліна Романівна

*головний судовий експерт Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України, кандидат біологічних наук*

ДНК-БАЗИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА ЕТИЧНО-МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

З розвитком наукових технологій з'являються нові можливості дослідження та ідентифікації об'єктів біологічного походження, виявлених під час огляду місць вчинення кримінальних правопорушень. Методи ДНК-аналізу (геномної дактилоскопії) – надзвичайно необхідні для криміналістики, оскільки молекула ДНК володіє індивідуальною специфічністю (збігається тільки у однопічцевих близнюків), є ідентичною в кожній ядерній клітині організму людини та незмінною протягом усього життя. Основним аспектом ДНК-аналізу є те, що він дозволяє з високою достовірністю встановлювати походження від конкретної особи, біологічне споріднення та статеву приналежність досліджуваних об'єктів [2, с. 4].

Значним кроком в криміналістичному аналізі ДНК є використання коротких тандемних повторів *STR (Short Tandem Repeat)* – невеликих повторюваних одиниць ДНК (загальний геном людини приблизно на 3% складається з послідовностей *STR*-локусів), що надає їм високої стабільності [4]. Досягнення в галузі молекулярно-генетичних досліджень та відкриття поліморфізму ДНК (*STR*-локусів) сприяли створенню баз даних ДНК-профілів (генетичних ознак) осіб з метою розкриття злочинів. Бази даних надають можливість порівняння та аналізу ДНК-профілів слідів біологічного походження, знайдених на місці злочину, зразків невідомих трупів та ймовірних родичів з генетичними ознаками зразків осіб, оскільки проаналізовані генетичні ознаки включаються в базу даних, їхня кількість збільшується та зростає ймовірність виявлення підозрюваних [2, с. 4].

Одна з перших великих баз даних створена в 1995 році у Великій Британії – Національна база даних ДНК (*NDNAD*), в якій міститься більше п'яти мільйонів ДНК-профілів слідів з місць злочинів та осіб причетних до певних злочинних епізодів [5, с. 7]. Загальна база даних США – Об'єднана Система Індексу ДНК (*CODIS*), ведеться з 1998 року та підтримується на національному, державному та місцевому рівнях. Включення ДНК-профілів до бази даних варіюється залежно від типу злочину з урахуванням законодавства кожного штату та нараховує більше 10 мільйонів ДНК-профілів, що робить її найбільшою базою даних у світі [2, с. 8]. Інтерпол підтримує автоматизовану базу даних ДНК під назвою «*DNA Gateway*», яка була створена в 2002 році та містить ДНК-профілі, представлені країнами-членами, що зібрані з місць злочинів, зниклих безвісти та невідомих трупів. На жовтень 2015 року база даних *DNA Gateway* містила вже 158000 ДНК-профілів отриманих 73-ма країнами [9].

В Україні, відповідно до Наказу МВС України від 10.09.2009 № 390, було впроваджено функціонування криміналістичних обліків генетичних ознак людини на центральному (ДНДЕКЦ МВС України) та обласному рівнях (НДЕКЦ), які містять ДНК-профілі осіб, які підозрюються, або звинувачуються в учиненні злочину, узятих під варту, засуджених у випадку їх добровільної згоди; біологічних слідів, вилучених при ОМП; безвісти зниклих осіб та невідомих трупів [1]. Обліку підлягають ДНК-профілі, отримані за допомогою генетичних аналізаторів та визначені зарядом стандартних систем маркерів (*STR*-локусів), які є єдиними для експертних лабораторій відповідно до рекомендацій Європейської мережі науково-криміналістичних установ. Завдяки функціонуванню обліків генетичних ознак людини в Україні і створенню в 2014 році бази даних генетичних ознак загиблих в зоні антитерористичної операції та їхніх можливих родичів вдалось ідентифікувати велику кількість невідомих трупів та фрагментів людських тіл [1].

Ведення баз даних ДНК-профілів викликає багато етичних та правових проблем, становлять загрозу для індивідуальних громадянських свобод. Особиста інформація, включена в генетичному матеріалі, які ідентифікують різні генетичні захворювання та поведінкові риси, можуть бути використані для дискримінаційного профілювання. Конфіденційність та питання безпеки баз даних

ДНК викликає величезну увагу, тому що вони не захищають приватне життя особи, оскільки інформація особистого ДНК є доступною. Країнам, що ведуть бази даних такого типу, необхідно приділити особливу увагу законодавчим актам, які зможуть запобігати втручанню у приватне життя осіб під час використання їх, посилити захист зберігання особистої інформації та запобігти використанню даних для невідомих цілей[3, с. 6].

Використані джерела:

1. *Наказ МВС України від 10.09.2009 р. № 390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС».*
2. *Bieber F. et al. Finding Criminals Through DNA of Their Relatives // Science. – 2006. – Vol. 312 (5778). – P. 1315–1316.*
3. *Guillien M., Lareu M.V., Pestoni C. et al. Ethical-legal problems of DNA databases in criminal investigation // Journal of Medical Ethics. – 2000. – Vol. 26. – P: 266–271.*
4. *Lutz R. DNA fingerprinting in forensics: past, present, future // Investigative Genetics. – 2013. – Vol. 4(1). – P: 22.*
5. *Santos F., Machado H., Silva S. Forensic DNA databases in European countries: is size linked to performance? // Life Sciences Society and Policy. – 2013. – Vol. 9(1). – P: 12.*
6. *Wallace H.M. Forensic DNA databases: Ethical and legal standards // Egyptian Journal of Forensic Sciences. – 2014. Vol. 4. – P: 57-108.*
7. *Wallace H. The UK national DNA database // EMBOpress. – 2006. – Vol. 7. – P: 26-30.*
8. *Електронний ресурс : www.fbi.gov/about-us/lab/biometric-analysis/codis*
9. *Електронний ресурс : www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Forensics/DNA*

Калініченко Михайло Михайлович

*старший судовий експерт Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз;
кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету*

ДОСВІД АМЕРИКАНСЬКИХ ФАХІВЦІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ГРАФІЧНИХ ТВОРІВ ШЛЯХОМ ПЕРЕРОБКИ

Відповідно до фундаментальних засад Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Стаття 12), автори користуються виключним правом дозволяти переробку, аранжування та інші зміни своїх творів. Право автора на переробку включає в себе не лише можливість самостійно переробляти свій графічний твір, але й надавати дозвіл на переробку іншим особам. Створювані в результаті художньої переробки твори є новими об'єктами авторського права, але їх використання може здійснюватися лише зі згоди авторів оригінальних творів.

Однією з проблем, що виникають в процесі експертної оцінки фактів використання графічних творів шляхом переробки, є визначення самого факту переробки та її обсягу. В багатьох випадках художники і дизайнери, які створили похідні твори, стверджують, що їм не потрібен жоден авторський дозвіл. Головним аргументом на користь подібних висновків є помилкові уявлення про можливість вільного використання у похідному творі незначного відсотку загальної площі оригінального малюнка (переробка шляхом запозичення або копіювання окремих складових графічного твору). Втім, попри очевидну хибність цих тверджень, не варто забувати, що представники образотворчого мистецтва не існують в духовному вакуумі. Між усіма митцями відбувається неспинний обмін думками та ідеями, які, зрештою, увиразнюються за допомогою обмеженого

арсеналу візуальних художніх засобів і матеріалів. Як наслідок, рано чи пізно виникають суперечки стосовно неправомірної переробки оригінальних творів.

Сучасні американські спеціалісти створили цілий ряд професійних науково-методичних рекомендацій щодо експертної оцінки фактів неправомірної переробки графічних творів. Зокрема, як зазначено в офіційній методиці «Copyright in Derivative Works and Compilations» [1], розробленої представниками урядової агенції United States Copyright Office, основними питаннями типової експертизи є наступні:

1) Чи мала особа, яка (можливо) здійснила відтворення шляхом переробки, вільний доступ до твору (free access), котрий вона використала? В сучасному глобалізовану світі, завдяки мережі Інтернет, актуальність «вільного доступу» до творів образотворчого мистецтва поступово втрачає колишню значущість.

2) Чи відбулося копіювання або відтворення певного малюнка або його елементів? Відповідь на це питання передбачає детальний аналіз та порівняння графічних об'єктів, які долучені до кожної конкретної судової справи.

3) Наскільки істотним (substantial) було відтворення твору або його частин шляхом переробки? Основні способи (так звані «тести») визначення відповіді на дане питання представлені в ґрунтовній розвідці «Substantial Similarity in Copyright Law»[2] за авторством Роберта Остерберга та Еріка Остерберга — провідних американських спеціалістів в галузі експертної оцінки та захисту об'єктів інтелектуальної власності.

До числа основних «тестів» належать наступні дослідження:

- визначення психологічної реакції на два графічні твори звичайного спостерігача-реципієнта та більш розбірливого (або ж обізнаного) звичайного спостерігача – пересічної «людини з вулиці» та особи, яка володіє мінімальними знаннями з образотворчого мистецтва;
- визначення ступеня оригінальності твору, що зазнав переробки (чим меншою є встановлена оригінальність початкового твору, тим вагомішими мають бути аргументи, які підтверджують факт відтворення шляхом переробки);
- визначення «цільової аудиторії» – потенційного глядача або споживача оригінального та похідного графічних творів;
- виокремлення складових образної системи оригінального і похідного творів, які мають найбільшу цінність для їхніх авторів;

До окремої групи «тестів» належать дослідження «від абстрактного до конкретного, фільтрація і порівняння» (The Abstraction \ Filtration \ Comparison Test), що передбачає аналітичний розподіл образної структури творів на окремі елементи з метою визначення їх охороноздатності, а також відсіювання неохороноздатних складових та подальше зіставлення елементів, які підлягають правовій охороні.

Подальше студіювання багаторічного досвіду американських колег сприятиме оптимізації проведення судових експертиз у сфері захисту авторського права. З огляду на те, що українським фахівцям наразі бракує офіційної методики експертного дослідження творів образотворчого мистецтва, науково-методичні рекомендації закордонних спеціалістів можуть стати корисним джерелом інформації щодо найефективніших дослідницьких практик сучасних судових експертів.

Використані джерела:

1. *Copyright in Derivative Works and Compilations*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : copyright.gov/circs/circ14.pdf
2. *Substantial Similarity in Copyright Law* by Robert Osterberg, Eric Osterberg, New York : Practising Law Institute, 2015.

СПІВВІДНОШЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ НЕСУДОВИМИ ЕКСПЕРТИЗАМИ

У широкому розумінні «експертиза» – це дослідження, яке проводиться досвідченою особою для відповіді на питання, що вимагають спеціальних (наукових, професійних, дослідних) знань [1, с. 6]. У нормативних актах та сучасній спеціальній літературі розрізняють поняття: «**судові експертизи**» та «**несудові або державні експертизи**». Несудові експертизи можуть бути найрізноманітнішими і проводяться у багатьох сферах людської діяльності. Це так звані *державні експертизи*, що реалізуються органами виконавчої влади та іншими державними органами (які виконують міжвідомчі та відомчі функції), спеціально створеними комісіями тощо. Приведемо їх приклади.

1) Так, правові, організаційні та фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації і проведення *наукової і науково-технічної експертизи* визначено Законом України від 10 лютого 1992 р. № 51/95 ВР «Про наукову і науково-технічну експертизу» [2].

2) Нормами Закону України від 20 листопада 2003 р. № 1296-ІУ «Про захист суспільної моралі» визначено порядок проведення *експертизи продукції і видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру*[3].

3) Наказом Міністерства охорони здоров'я від 11 лютого 2004 р. з метою вдосконалення державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів утворено, державне підприємство «*Укрспецекспертиза*» і затверджено його статут [4].

4) Підготовка рекомендацій щодо придбання музичних (смичкових) інструментів видатних вітчизняних та зарубіжних майстрів минулого і сучасності для Державної колекції музичних (смичкових) інструментів України відповідно до наказу Міністерства культури і мистецтв від лютого 2004 р. № 69 здійснюється *експертною радою з придбання і музичних (смичкових) інструментів* [5].

5) *Державну екологічну експертизу* в Україні проводять центральні та місцеві органи виконавчої влади, громадські організації у сфері охорони навколишнього середовища (ст. 9 ЗУ «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 в редакції від 16.10.2012 р.) щодо передпроектів, проектів, реалізація яких може призвести до негативних наслідків для навколишнього середовища і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки [6].

6) Проблеми, пов'язані зі зміною переліків робіт, посад, професій, що дають право на пільгове пенсійне забезпечення і додаткові відпустки, вирішуються *державною експертизою умов праці*. (постанова Ради Міністрів УРСР «Про державну експертизу умов праці» від 01.12.1990 р. в ред. 24.07.1993 р., положення Про Державну експертизу умов праці від 27.06.2014 р.) [7].

7) *Військово-лікарська експертиза* проводиться в мирний і військовий час у Збройних Силах, у прикордонних, залізничних, інженерно-технічних, дорожньо-будівельних і внутрішніх військах, у військах цивільної оборони, інших військових формуваннях, підрозділах зовнішньої розвідки, органах внутрішніх справ, податковій міліції, митних органах та інших формуваннях. Метою цієї експертизи є визначення категорії придатності громадян за станом здоров'я до військової служби, служби у правоохоронних органах, а також визначення причинного зв'язку травм, контузій, поранень і захворювань громадян з проходженням ними військової служби (військових зборів), служби в правоохоронних органах. З метою проведення військово-лікарської експертизи створюються військово-лікарські і лікарсько-льотні комісії. (Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затверджене наказом Міноборони України від 14.08.2008 р. в ред. наказу від 07.07.2015 р.) [8].

8) Термін «державна експертиза» вживається і в значенні – заклади й організації, що виконують спеціальні дослідження в тій чи іншій галузі за завданням державних органів. У такому порядку проводяться **експертизи якості і безпеки товарів (робіт і послуг)**, а також експертизи за фактами порушення прав та інтересів споживачів на придбані товари (роботи, послуги) належної якості і безпеки для життя і здоров'я, на отримання інформації про товари (роботи, послуги) і про їх виробників (виконавців, продавців).

Судові експертизи відрізняються від інших і мають особливий статус. Їх *подібність* до експертиз в інших сферах людської діяльності, поза судочинством, полягає в тому, що вони є дослідженнями, заснованими на використанні спеціальних знань. *Відмінність* – судові експертизи проводяться у ході судочинства в кримінальних і цивільних справах, справах про адміністративні правопорушення, господарських та адміністративних спорах. Підстави і порядок їх призначення визначаються відповідними галузевими процесуальними кодексами України. КПК, ЦПК, ГПК, КАС України встановлюють права та обов'язки осіб, які беруть участь у проведенні судової експертизи, їхні правовідносини, зміст основних процесуальних документів, які при цьому складаються, регламентують інші питання, пов'язані з порядком призначення і проведення експертизи. А **несудові експертизи** виконуються поза рамками правосуддя і не у процесуальній формі.

Структуровано співвідношення **судових і несудових експертиз** виглядає так:

спільні ознаки:

- експертні дослідження засновані на використанні спеціальних знань у різних галузях науки і техніки;
- для досліджень використовується різноманітне обладнання, без якого неможливе його проведення на сучасному науковому рівні;

відмінні ознаки судової експертизи:

- підготовка матеріалів, призначення і проведення судової експертизи проводиться з дотриманням процесуальної регламентації;
- висновок експерта має статус джерела доказів (ст. 91 КПК України, ст. 66 ЦПК, ст. 32 ГПК, ст. 69 КпАП України).

ознаки судових експертиз, які можуть мути властивими і деяким видам несудових експертиз

- наукою розробляються спеціальні методики експертних досліджень;
- проводяться складні комісійні експертизи;
- підготовка експертних кадрів і контроль за якістю їхніх досліджень.

Використані джерела:

1. Волчецкая, Т.С. *Основи судебной зкпертологии [Текст] : учеб. пособие / Т.С. Волчецкая. – Калининград : Издательство Калининградского государственного университета, 2004.*
2. *Про наукову та науково-технічну експертизу. Закон України від 10.02.95 N 52/95-ВР в редакції від 16.10.2012 р. № 5460-VI (5460-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80*
3. *Про захист суспільної моралі. Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV в редакції від 10.02.2015 р. № 173-VIII (173-19). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1296-15*
4. *Про утворення Державного комітету України з питань контролю за наркотиками. Постанова КМУ від 23 червня 2010 р. № 516 в редакції від 05.07.2010 р. №550 (550-2010-п). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon0.rada.gov.ua/laws/show/516-2010-%D0%BF*
5. *Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний митний кордон України. Затверджена Наказом Міністерства культури і мистецтв України від 22.04.2002 р. № 258. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02*
6. *Про екологічну експертизу. Закон України від 9 лютого 1995 р. в ред.) від 16.10.2012 р. № 5456-VI (5456-17). [Електронний ресурс]. – http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/45/95-%D0%B2%D1%80/page.*

7. Про державну експертизу умов праці. Постанова Ради Міністрів УРСР від 01.12.1990 р. в ред. 24.07.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/357-90-%D0%BF>

8. Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України. Затверджене наказом Міноборони України від 14.08.2008 р. в ред. наказу від 07.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08>

Макарчук Віктор Григорович

*старший судовий експерт Львівського НДІ судових експертиз,
кандидат технічних наук зі спеціальності «Екологічна безпека»*

СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА-НОВИЙ НАПРЯМОК У СИСТЕМІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Інститут судової експертизи в механізмі захисту прав, свобод та інтересів людини відіграє важливу роль, адже на сьогодні при розгляді справ будь-якої юрисдикції майже завжди використовуються спеціальні знання експерта для встановлення того чи іншого факту, що сприяє винесенню законних та справедливих рішень.

Більшість видів судових експертиз виникли як реакція на ускладнення у процесі слідства й розгляду судових справ щодо специфічних злочинних дій (порушень законодавства). У повній мірі це відноситься до сучасного стану судово-екологічної експертизи в Україні, виникнення і розвиток якої викликані потребами судово-слідчої практики. Проведення судово-екологічних експертиз дає змогу отримувати обґрунтовані експертні висновки щодо характеру і ступеню забруднення навколишнього природного середовища. Антропогенна складова процесів, які призводять до погіршення умов життя і праці людей, становить основу специфічних правопорушень проти стану довкілля.

Судово-екологічна експертиза відноситься до розряду нових. Її методичне забезпечення поки що перебуває у стадії розробки. Нечисленні й кадри судових експертів-екологів. Судово-екологічна експертиза – це процесуальна дія, сутність якої полягає у спеціальному дослідженні, спрямованому на встановлення пов'язаних з порушеннями екологічного законодавства обставин і фактів про надзвичайну екологічну ситуацію техногенного генезу, що призвела до незворотніх змін довкілля, загибелі людей, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, великих матеріальних збитків, а також до інших тяжких наслідків, і яке проведене в передбаченому процесуальним законом порядку обізнаними в галузі екології та деяких прикладних науках особами за дорученням органа, що проводить розслідування, чи суду з метою встановлення фактичних даних, які у формі висновку судового експерта можуть стати доказом для встановлення істини у кримінальній справі [1, с.71].

Тому в останній час у судово-слідчу практику все більше впроваджується призначення та проведення судово-екологічних експертиз. Підсумком судово-екологічної експертизи є висновок експерта, який закон відносить до числа самостійних джерел доказів. Цей висновок, як будь-який інший, за доказовою силою, не має пріоритету перед іншими доказами і, відповідно до принципу вільної оцінки доказів, розглядається нарівні з іншими. Проте доказу на базі експертизи властива у порівнянні з іншими доказами дуже істотна специфіка, оскільки він є висновком, зробленим на основі дослідження, проведеного з використанням спеціальних знань, і тому, хоч висновок судового експерта і не є обов'язковим для слідчого і суду, незгода з доказом, отриманим в результаті експертного дослідження, повинна бути мотивованою [2, с. 186; 6, с. 163].

На фоні загострення екологічної ситуації зростає вірогідність злочинів у сфері охорони природи. При цьому вони можуть приймати складні витончені форми. В світлі чого виникає необхідність вдосконалення судово-криміналістичних методів розкриття і профілактики такого роду злочинів, розробки методик та іншого інструментарію судово-екологічної експертизи, виділення

цього виду експертної діяльності в самостійну специфічну дисципліну з огляду на складність розслідування екологічних злочинів.

До екологічних злочинів віднесені такі суспільно небезпечні діяння, які зазіхають на екологічний правопорядок і екологічну безпеку суспільства. Однак кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за екологічні злочини, мають досить складну диспозицію. Для їхньої реалізації потрібні достатні знання й досвід, у тому числі й придбаний при проведенні судово-експертних досліджень. Тому, успішне розслідування екологічних злочинів значною мірою залежить від правильного, своєчасного, всебічного і якісного використання спеціальних знань судового експерта-еколога, а відтак, подібна специфіка сфери здійснення екологічних злочинів визначає високу значимість спеціальних знань для ефективного їхнього розслідування, а також обумовлює широкий спектр необхідних навичок щодо застосування таких знань [3, с.31; 5, с.90].

Враховуючи викладене, можна обґрунтовано підсумувати, що судово-екологічна експертиза сьогодні є новим, таким, що формується, класом судової експертизи, створення якого зумовлено зростаючим значенням певного типу досліджень для судово-слідчої практики.

Судово-екологічна експертиза, як і будь-який клас (рід) судової експертизи, ґрунтується на певних наукових основах – теоретичних і методичних положеннях. Проте, багато її положень (вчення про предмет, об'єкт, завдання, методи тощо) ще вимагають заглибленого й систематизованого теоретичного обґрунтування і розвитку. Розробка ключових категорій судово-екологічної експертизи, тобто, визначення її об'єкта, предмета, кола розв'язуваних завдань, відіграє важливу роль у визначенні її місця в системі судових експертиз, та в подальшій розробці її теоретичних засад.

Ефективність судово-експертної діяльності в різних видах судочинства може бути забезпечена тільки тоді, коли професійні й кваліфікаційні вимоги, пропоновані до судових експертів різних відомств, будуть єдиними. Сьогодні експерти будь-якої спеціалізації повинні мати, крім знань у базовій науці, специфічні знання в галузі дослідження речових доказів, володіти апробованими затвердженими методиками експертного дослідження, а крім того, мати пізнання в галузі процесуального процесу, що стосуються проведення судових експертиз. Єдність інтегрованої природи всіх видів судових експертиз створює передумови для вироблення єдиного підходу до підготовки судових експертів різних спеціалізацій у рамках вищої освіти.

Використані джерела:

1. Бордюгов Л.Г. Судово-екологічна експертиза – основна форма використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля / Л.Г. Бордюгов. // *Криміналістичний вісник: Наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС; Редкол.: С.М. Моїсєєв (голов. ред.) та ін. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – № 2(10). – С. 67–72.*
2. Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза: учебник / А.М. Зинин, Н.П. Майлис. – М. : Право и закон; Юрайт-Издат, 2002. – 320 с.
3. Лапин А.В. Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений / А.В. Лапин // *Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – Минск: Беларусь, 1989. – Вып.8. – С. 30–41.*
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 30.12.04 №144/5). Зареєстровано в Міністерстві юстиції 19 січня 2005 р. за № 61/10341. // *Офіційний вісник України. – 2005. – № 5. – С. 276–284.*
5. Рuzметов С.А. Современные проблемы использования специальных знаний при расследовании экологических преступлений / С.А. Рuzметов. // *Вестник криминалистики. – М. : Спарк, 2005. – Вып. 3 (15). – С. 90–92.*
6. Скорик Н.В. Оценка и использование заключения эксперта судом / Н.В. Скорик. // *Криминалистика и судебная экспертиза : Респ. междувед. науч. и науч-метод. сб. – К., 1975. – Вып. 11. – С. 160–165.*

Петрик Леся Андріївна

експерт сектору технічних досліджень документів та почерку відділу криміналістичних видів досліджень та обліків Львівського НДЕКЦ МВС України

ТРАНСКРИПЦІЯ ПІДПISУ ТА ЇЇ ІДЕНТИФІКАЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження підписів посідає особливе місце у судовому почеркознавстві та потребує чималих зусиль для вирішення поставлених перед експертом завдань з метою встановлення фактів, які мають доказове значення у кримінальних провадженнях і цивільних справах. Підпис є найбільш розповсюдженим матеріалом, який надходить на дослідження як об'єкт судово-почеркознавчої експертизи.

Тому у ході дослідження підписів експерт повинен чітко визначити їх ідентифікаційні ознаки. Ідентифікаційними ознаками підпису слід вважати ознаки, що містяться у конкретних підписах, і відображають комплекс прийомів, навичок (почерк), які виробились у даної особи для виконання підпису. У зв'язку із схожістю почерку й підпису як виду рукопису в основу поділу ознак на групи та підгрупи покладена розроблена система ідентифікаційних ознак почерку. До групи загальних ознак, що характеризують будову підпису, входить транскрипція підпису. Виконуючи підпис звичними автоматизованими рухами, у швидкому темпі, особа, яка пише, спрощує форму літер, позбавляє їх окремих елементів, скорочує ряд літер, замінює літери умовними знаками або ж взагалі виконує частину підпису або весь підпис в цілому у вигляді довільного накреслення [5, с. 94]. Велике значення у процесі формування підпису має бажання особи, що пише, зобразити свій підпис в тому чи іншому вигляді. Слід враховувати, що при цьому зображення підпису можуть визначатися іноді прагненням зробити підпис важким для підробки. Оцінка підпису з точки зору транскрипції повинна бути одним з основних моментів експертизи.

Транскрипція – це загальне графічне зображення, яке відображає якісний і кількісний склад букв і штрихів, які входять в підпис конкретної особи, і послідовність їх нанесення.

Виділяють транскрипцію буквену, змішану, безбуквену (штрихову) (див. рис. 1). Наприклад, транскрипція може бути визначена так: «підпис виконаний у змішаній транскрипції і складається з: «літери «Б»+2-х безлітерних елементів+розчерку». До групи окремих ознак, що характеризують будову підпису, входить транскрипція окремих частин підпису (монограми, рядкової частини, гладіолажу). Графічні ознаки, що містить підпис, знаходяться у дуже тісному зв'язку з її транскрипцією [2, с. 138]. Зміна тих чи інших ознак веде до часткової або повної зміни транскрипції. Транскрипція змінюється при:

- скороченні літерного накреслення прізвища;
- доданні до повної літерної транскрипції розчерку;
- доданні розчерку до скороченого літерного складу підпису;
- доданні до повної літерної транскрипції ініціалів, або штучно створеної монограми при скороченні її літерного складу.

Дослідження підписів здійснюється на п'яти стадіях як при вирішенні питання щодо їх автентичності (справжності), так і при вирішенні питання щодо виконавця неавтентичного підпису.

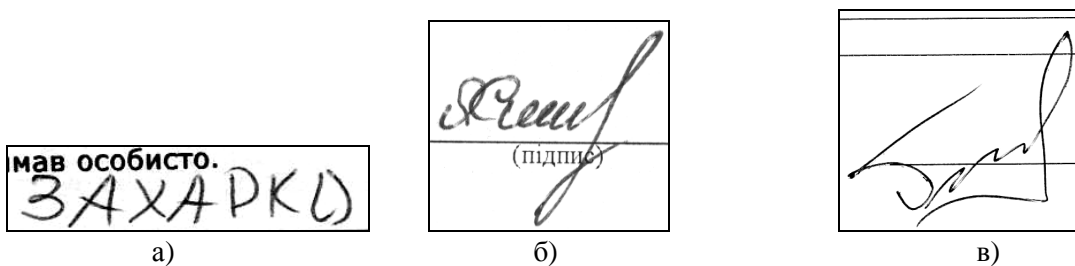

Рис. 1. Транскрипції підпису: а – буквенна; б – змішана; в – безбуквенна (штрихова)

Слід зазначити, що при вирішенні питання про підробку підпису, у разі встановлення розбіжностей в буквенному складі підпису, вказана ознака може свідчити про деякі ознаки письмової мови (наприклад, наявність орфографічних помилок) [1, с. 276].

При вирішенні питання щодо автентичності підпису на підготовчій стадії дослідження у процесі огляду досліджуваного підпису експерт повинен з'ясувати транскрипцію підпису. Стадія роздільного дослідження підпису починається з детального дослідження його транскрипції.

Вивчення транскрипції підпису означає з'ясування, з яких елементів складається підпис: які букви чітко або умовно читаються, які його частини не утворюють букв, чи є розчерк. Розібрати транскрипцію підпису експерту допомагає знання прізвища особи, від імені якої виконаний підпис. При буквеній транскрипції підпису з'ясування його складу звичайно не викликає утруднень. Однак і в цих випадках зустрічаються підписи, буквенний склад яких не відповідає повністю буквеному складу прізвища тієї особи, від імені якої він виконаний. Ця невідповідність частіше за все стосується однієї або двох букв і виражається або у пропуску, або у додаванні якоїсь букви. Якщо досліджуваний підпис містить нечіткі букви, його вдається прочитати умовно.

Якщо досліджуваний підпис має безбуквену (штрихову) транскрипцію, його взагалі неможливо прочитати, тому що такі елементи не утворюють у своєму сполученні письмових знаків, які читаються (див. рис. 1). При з'ясуванні транскрипції такого підпису задача полягає в тому, щоб встановити наявність безбуквених штрихів в підписі, і вияснити їх вид (петля, кут, дуга, пряма, овал тощо) та кількість.

Роздільне вивчення зразків підписів тієї особи, від імені якої значиться досліджуваний підпис, також починається із з'ясування транскрипції. Експерту важливо віднайти у наданих зразках ті варіанти, у яких транскрипція відповідала б транскрипції досліджуваного підпису.

Якщо досліджуваний підпис має буквену транскрипцію, а в зразках підписів особи, від імені якої він значиться, немає подібних підписів, то у процесі роздільного дослідження важливо дослідити почерк даної особи, яким виконувалися тексти. При цьому у зразках почерку необхідно знайти слова, які позначають прізвище, і детально вивчити їх [4, с. 199].

На стадії порівняльного дослідження в першу чергу проводиться порівняльне дослідження транскрипції і загального вигляду підпису. При цьому слід враховувати, що їх збіг може бути виявлений як в процесі порівняння автентичних підписів, так і підписів, виконаних з наслідуванням, і схожих підписів різних осіб (особливо тих, що мають однакові прізвища). У той же час розбіжність транскрипції може бути наслідком наявності в певної особи декількох варіантів підписів (в разі відсутності належних вільних та експериментальних зразків), виконання підпису іншою особою без наслідування автентичним підписам, навмисного викривлення виконавцем свого підпису, зміною підпису в часі. З'ясування вказаних причин збігів або розбіжностей транскрипції і загального вигляду підпису можливе лише після проведення детального порівняння всіх загальних та окремих ознак або запиту додаткових матеріалів.

Необхідно відмітити, що і для встановлення технічної підробки підпису транскрипція відіграє важливу роль. Сам спосіб виконання підпису за допомогою технічних прийомів обумовлює збіг загального вигляду й таких ознак, як переважна протяжність і напрямок рухів при виконанні основних елементів. Як правило, транскрипції у підписах збігаються. Однак інколи, якщо виконавець не розібрався у буквеному та штриховому складі підпису, транскрипція може трохи різнитися, що дасть можливість експерту-почеркознавцю зробити висновок про його неавтентичність [3, с. 156].

Отже, особливою ознакою, що стосується підпису, є транскрипція, при вивченні якої встановлюється кількісний і якісний склад підпису. У розшифровці підпису значну допомогу під час вирішення ідентифікаційних завдань надає знання прізвища, імені, по батькові виконавця. Щоб надати підпису якомога естетичного вигляду або щоб ускладнити його підробку, його виконують із складною монограмою чи розчерком, які є відповідно початковою та заключною частинами підпису. Розбіжність транскрипції дозволяє встановити технічну або ж графічну підробку підпису. У того, хто розписується, підпис у більшості випадків складає єдиний руховий акт, який наноситься цілісними взаємопов'язаними рухами. У кожної людини є своя певна й постійна послідовність у виконанні букв та інших елементів підпису з врахуванням можливих варіантів. Тому вивчити і

встановити взаємозалежність ознак, які відображаються у підписі, можливо лише при умові дослідження їх у тій послідовності, в якій вони розташовуються в підписі.

Використані джерела:

1. Добровольская Е.Д. Судебно-почерковедческая экспертиза / Е.Д. Добровольская. – М. : Юридическая литература, 1971.
2. Солнцева Л.Ф. Транскрипция подписи и ее идентификационное значение / Л.Ф. Солнцева. // Сб. «Теория и практика криминалистической экспертизы». – №3. – М., 1958.
3. Воробей О.В., Меленевська З.С. Криміналістичне дослідження підписів / О.В. Воробей, З.С. Меленевська. – К., 2006.
4. Меленевська З.С. Судово-почерковзнавча експертиза: Навч.-метод. посіб. / З.С. Меленевська, Є.Ю. Свобода, А.І. Шаботенко; за заг. ред. І.П. Красюка. – К. : Український центр духовної культури, 2007. – 208 с.
5. Манцетова А.И., Мельникова Э.Б., Орлова В.Ф. Экспертиза почерка // Сб. «Теория и практика криминалистической экспертизы». – 1961. – №6-7.

Сибірний Андрій Володимирович

*доцент кафедри менеджменту економічного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат біологічних наук, доцент*

Хомів Олена Володимирівна

*доцент кафедри економіки та економічної безпеки економічного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент*

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧУ ЕКСПЕРТИЗУ

Криміналістика виникла у другій половині XIX століття як застосування науково-технічних засобів у розслідуванні злочинів. Зокрема, виявлення та дослідження речових доказів за допомогою фізичних, хімічних, біологічних та інших методів. Основоположник криміналістики, відомий австрійський юрист Ганс Гросс писав, що досліджені таким чином найменші сліди з місця злочину максимально виключають можливість помилки [3]. У зв'язку з цим, в кінці XIX століття у криміналістичній практиці почали користуватись послугами криміналістично-експертних лабораторій, кабінетів, а, у подальшому – інститутів судових експертиз.

На сьогоднішній день при розслідуванні кримінальних справ часто виникають питання, для вирішення яких необхідно провести вивчення речових доказів, якими виступають товари, продукція, напівфабрикати чи вихідна сировина. Метою таких досліджень є встановлення та пояснення деяких фактів з точки зору спеціальних знань у сфері товарознавства [2, с. 3].

Об'єктами товарознавчої експертизи стають товари, тканини, одяг, взуття, меблі, лікеро-горілчані вироби та багато інших товарів, які реалізуються на споживчому ринку.

Практика судово-товарознавчих експертиз свідчить про те, що найчастіше обставинами, які сприяють скоєнню злочинів і можуть бути встановлені за допомогою проведення товарознавчої експертизи є:

- недотримання вимог і норм стандартів та технічних умов;
- завищення сортності продукції;
- неправильне маркування товарів та фальсифікація засобів товарної інформації;
- фальсифікація продукції;
- недотримання вимог щодо контролю реалізації товарів;

- завищення показників передбачених втрат при прийомі, зберіганні та реалізації плодово-овочевих товарів і фруктів;
- зниження норм жирності молочної продукції та ін. [3].

В умовах сьогодення під час кримінальних проваджень найчастіше призначаються наступні види судово-товарознавчих експертиз:

- документальна експертиза – включає експертизу нормативної і супровідної документації, яка підтверджує якість і безпеку товарів;
- експертиза кількості – визначення кількості товару в товарній партії;
- експертиза якості- оцінка якісних характеристик товару для визначення відповідності вимогам нормативної документації;
- митна експертиза- проводиться при вирішенні задач митної справи (при цьому вирішуються питання фіскального, контрольного, економічного, правоохоронного, статичного і захисного характеру);
- санітарно-гігієнічна експертиза – оцінка відповідності сировини, продукції і упакування визначеним гігієнічним показникам – визначення показників безпеки (гранично допустимі концентрації: токсини, радіонукліди, нітрати, добавки, харчові добавки);
- ветеринарно-санітарна експертиза – комплекс діагностичних і спеціальних досліджень з метою оцінки якості і безпеки продукції та сировини тваринного і рослинного походження, що призначається для харчування людей, годівлі тварин, чи подальшої переробки;
- фітосанітарна експертиза – складова фітосанітарного контролю в Україні – охорона територій та здоров'я населення від проникнення з-за кордону карантинних та інших небезпечних шкідників, хвороб, рослин і бур'янів, які можуть завдати значних збитків народному господарству України;
- екологічна експертиза – щодо впливу товару на людину та оточуюче середовище. Її мета – запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан довкілля, здоров'я людей та оцінка ступеня безпеки і стану екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Таким чином, практика кримінального судочинства в сучасних умовах вимагає широкого залучення для розв'язання ряду питань інституту судово-товарознавчих експертиз з величезним арсеналом найновіших наукових досягнень та технічних засобів.

Використані джерела:

1. Бараняк В.М. Судові експертизи / В.М.Бараняк, Р.І.Сибірня. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 168 с.
2. Криміналістика : Навч. Пос. / За заг. ред. к.ю.н. Є.В.Пряхіна, Р.І. Благути, Р.І. Сибірня, В.М. Бараняк та ін. – К. : Атіка, 2012. – С. 357–371.
3. Торвальд Ю. Веккриминолистики / Ю. Торвальд. – М. : Прогресс, 1984. – 326 с.

ТРИБУНА СТУДЕНТА

Гуменюк Тетяна Мар'янівна

студентка Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник – Канцір В.С., професор кафедри кримінального права і процесу

Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,

доктор юридичних наук, професор

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ : ЗА ТА ПРОТИ

Система ювенальної юстиції – це мережа установ і організацій, що спільно працюють із неповнолітніми правопорушниками й діють на основі законодавчих актів та процесуальних норм, що регламентують поведінку з неповнолітніми. Ці установи й організації повинні складатися з системи органів внутрішніх справ, судів, прокуратури, пенітенціарних установ, служби у справах дітей та інших. Питання про те, чи потрібна ювенальна юстиція, залишається дискусійним не тільки в Україні, а й у всьому світі.

Розвиток кримінального судочинства в Україні, характеризується тим, що разом з пошуком ефективних механізмів боротьби зі злочинністю, розробляються й профілактичні заходи. З набуттям чинності новим КПК повинен з'явитися спеціалізований суд – ювенальний, який розглядатиме справи винятково неповнолітніх правопорушників. Саме запровадження таких спеціалізованих судів і передбачає «Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» [1]. Якщо розглядати досвід наших найближчих сусідів, то можна говорити про те, що в багатьох державах Європи справи про так звані «дитячі» злочини вже давно розглядають спеціальні ювенальні судді, які призначають нестандартні покарання для неповнолітніх правопорушників. Адже в більшості випадків діти вчиняють злочини не усвідомлено, під впливом повнолітніх співучасників та соціуму.

Застосування кримінального покарання, як найбільш імовірний результат кримінального судочинства – це прямий, але не завжди ефективний спосіб вирішити конкретний кримінально-правовий конфлікт і змінити показники злочинності в державі в цілому. Центральним елементом системи ювенальної юстиції є ювенальний суд, що розглядає в межах своїх повноважень кримінальні, цивільні й адміністративні справи, в яких однією зі сторін є неповнолітній. До основних завдань ювенальних судів належать захист дітей та їх реабілітація.

Разом з тим, у державах Євросоюзу та США не припиняються дискусії на тему: ювенальні суди – це добре чи погано? Наприклад, ініціатори створення цієї системи опираються на європейський та американський досвід. Проте мало хто визнає, що у державах Євросоюзу ювенальна система виявилася неефективною: там рівень дитячої та підліткової злочинності, як і раніше, вищий, ніж серед дорослого населення. «То навіщо ж нам такий невдалий досвід?» – запитують скептики введення вузькоспеціалізованих судів для неповнолітніх [4, с. 3]. Згідно статистики кримінальних правопорушень в Україні за січень-вересень 2015 року, найбільше злочинів було вчинено неповнолітніми проти власності 1,048, друге місце посідають злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 162 злочини, третє місце посідають злочини проти життя та здоров'я особи – 132. Всього з січня по вересень було вчинено 8,248 кримінальних правопорушень [2]. Порівнюючи статистику за минулі роки, можна стверджувати, що кількість злочинів вчинених неповнолітніми зросла. Якщо ще декілька років тому, така кількість злочинів вчинялася за рік то сьогодні вона вчиняється за півроку. Варто зазначити, що з часів СРСР дитяча злочинність помолодшала на 2–3 роки, кримінально-протиправна активність осіб розпочинається з 14–15 років.

Для дітей та дорослих застосовується, як правило, однакова міра покарання, але не для більш жорстоких мір виправлення особи, а лише за відсутності альтернативи. За підрахунками офісу Уповноваженої з прав дитини України, половина дітей, які пройшли українську в'язницю, вчиняють

повторний злочин і повертаються за ґрати, але офіційної статистики не має адже за колючим дротом вони привчаються до норм життя злочинного світу, заробляють кримінальний авторитет і перестають сприймати арешт і виховну установу як катастрофічне покарання[3]. Громадські діячі переконані: працівники ювенальної юстиції захищають лише ті права дитини, які зручні дорослим, порушуючи при цьому права дітей. У той же час, прихильники ювенальних судів стверджують, що з дітьми неможливо працювати так само, як і з дорослими.

Судді потрібно знати не тільки вимоги закону, а й психологію дітей і підлітків, йому повинні бути зрозумілі питання виховання, психології, педагогіки. До плюсів ювенальної юстиції слід віднести те, що при створенні системи спеціалізованих судів можливий детальніший розгляд різних категорій справ при меншій затраті часу, більш досконалий розгляд справ у апеляційному й касаційному порядку. Це повинно допомогти розвантажити суддів інших судів і дати їм можливість детальніше розглядати категорії справ, вирішення яких належить до їх компетенції. Серед мінусів варто виділити необхідність великих бюджетних витрат для створення системи спеціалізованих ювенальних судів, підготовку висококваліфікованих кадрів, що зумовлює необхідність підвищення рівня кваліфікації суддів, оскільки справи щодо неповнолітніх вимагають особливого порядку розслідування та врахування всіх обставин [4, с. 1–2]. До ювенальної юстиції входять не лише ювенальні суди. Пріоритетною функцією ювенальної юстиції є ще функція контролю за абсолютно усіма сім'ями в яких є діти до 18 років. Однією із соціальних ініціатив Президента України у 2013 році була модернізація соціальних служб, яка полягає у введенні у структури центрів соціальних служб для сім'ї. Цією ініціативою було введено посаду фахівця соціальної роботи який може подавати до відповідних органів матеріали про позбавлення батьківських прав. Що стосується України, до мінусів ювенальної юстиції варто ще додати наявність корупції. Адже у разі запровадження на законодавчому рівні ювенальної юстиції, одразу розпочнеться непряма торгівля людьми. Є ризик, що будуть розроблені методики та інструкції, в яких буде вказано: як знаходити батьківські помилки, як без зайвих витрат і швидко вилучити дитину з сім'ї. Ще один негатив полягає у тому, що в свою чергу ювенальна юстиція дасть можливість вводити різноманітні додаткові податки, якими будуть обкладатись працездатні громадяни України, аргументуючи це потребою у створенні додаткових притулків для дітей вилучених у батьків і необхідністю їх повноцінного виховання [5].

Виходячи з викладеного, ми вважаємо, що хоч би яка достовірною системою суддівства була б впроваджена в Україні щодо неповнолітніх, і не дивлячись на те, яке вона буде мати найменування, її ефективність буде залежати від компетентності та людських якостей тих, хто в ній працюватиме.

Використані джерела:

1. Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 24.05.2011 № 597/2011. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : zakon0.rada.gov.ua
2. Генеральна прокуратура України. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення в Україні за січень-вересень 2015 року. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo
3. Інформаційне агентство «Юніан» \ Кожний другий ув'язнений підліток знову потрапляє за ґрати/ Стаття від 9.01.2013р. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.unian.ua
4. Радзівіл А. Введення ювенальної юстиції: за та проти / А. Радзівіл. // Газета «Закон і бізнес». – 29.06–05.07.2013р. – №26 (1116). – С. 1–2.
5. Тимошенко Д.О. Концепція створення та розвитку ювенальної юстиції в Україні / Д.О. Тимошенко. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : 3222.ua/article/yuvenalna_yustitsya.htm

Зяц Кристина Сергеевна

студентка Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

Научный руководитель – Дмитриева Т.Ф., старший преподаватель кафедры уголовного права и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА ТРУПА НА МЕСТЕ ПРОИСШЕСТВИЯ ПО ФАКТУ ВЗРЫВА

Осмотр места происшествия трупа (далее – ОМП) по фактам применения взрывных устройств является актуальной проблемой и сегодня представляет значительный интерес ввиду увеличения в мире количества криминальных взрывов. Производство осмотра трупа осуществляется следователем по правилам ст. 205 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь с участием врача – специалиста в области судебной медицины, при необходимости могут привлекаться другие специалисты [1].

Осмотр трупа начинается с точной фиксации его положения по отношению к неподвижным ориентирам и центру взрыва с обязательным измерением расстояния от него до трупа. Тело может быть отброшено от места взрыва ударной волной. В отдельных случаях некоторое время человек сохраняет возможность передвигаться. Поэтому надлежит уделить особое внимание поиску следов и направления его перемещения. При полном или частичном разрушении тела отдельные части одежды, фрагменты тела могут быть разбросаны ударной волной и находиться в разных местах. Места нахождения всех этих объектов необходимо точно зафиксировать с измерением расстояния от центра взрыва. Требуется маркировка каждого обнаруженного объекта с присвоением ему порядкового номера. Каждый такой объект должен изыматься и упаковываться по правилам обращения с вещественными доказательствами. При гибели нескольких человек обязательно составляется схема их расположения (расположения их фрагментов) применительно к центру взрыва и их взаимного расположения.

В целом описание трупа должно производиться таким образом, чтобы в дальнейшем, при необходимости, можно было реконструировать обстановку места его обнаружения. Фотосъемку производит участвующий в осмотре специалист-криминалист. Для того чтобы осмотреть содержимое карманов, нижней одежды, тела трупа, необходимо изменить первоначальное положение тела и одежды. Необходимо иметь в виду, что во время осмотра трупа запрещается обмывать его водой или удалять другими способами высохшую кровь или иные загрязнения. Также запрещается извлекать предметы, фиксированные в повреждениях. Разрешается изымать только свободно лежащие и области повреждений инородные тела, так как они могут потеряться в процессе осмотра и последующей транспортировки трупа в морг. В процессе наружного осмотра трупа, помимо указанных процессуальных действий, следовательно необходимо обращать особое внимание на обнаружение и фиксацию продуктов взрывчатого вещества и фрагментов взрывного устройства как на теле потерпевшего, так и в одежде и обуви с целью последующего назначения производства экспертных исследований [2].

В этой связи ряд авторов рекомендует изымать одежду трупа в морге специально направленными туда следователями, которые одновременно будут заниматься и их опознанием [3, с. 146]. Другие полагают, что не важно, на каком этапе осмотра и где изымать одежду трупа, важно при этом соблюдать требования закона [4]. Считаем, что изымать одежду трупа необходимо в ходе осмотра места происшествия.

Таким образом, осмотр места происшествия как неотложное следственное действие играет огромную роль в раскрытии и расследовании преступлений, совершенных с использованием взрывчатых веществ и взрывных устройств. Своевременный, полный и тактически правильный

осмотр места происшествия в дальнейшем послужит залогом успешного расследования преступления.

Использованные источники:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь, 16 июля 1999 г. № 295-З : текст по состоянию на 13.11.2015 г. // Консультант Плюс : Беларусь. Технология 3000. [Электронный ресурс]. / ООО «Юр Спектр», Нац. центр правовой информации. Респ. Беларусь. – Минск, 2015.
2. Гатауллин З.Ш. Производство отдельных следственных действий по делам о терроризме с участием органов внутренних дел / З.Ш. Гатауллин. // Вестник Всероссийского института повышения квалификации сотрудников МВД России. – 2014. – № 1 (29). – С. 44–48.
3. Бабаханян, Р.В. Повреждение предметов одежды и их описание: учеб.-метод. пособие / Р.В. Бабаханян, Ш.А. Варданян, В.Д. Исаков ; под ред. В. Д. Исакова. – СПб. : Издательство НИИХ СПбГУ, 2000. – 123 с.
4. Шакирович З.Ш. Осмотр трупа как следственное действие по уголовным делам о террористических преступлениях / З.Ш. Шакирович. // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2015. – № 10 (60): в 3-х ч. – Ч. I. – С. 57–59.

Канарський Володимир Романович

*студент Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»
Науковий керівник – Марисюк К.Б., професор кафедри кримінального права і процесу
Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, доцент*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ПРАВОВІДНОСИН У ЗВ'ЯЗКУ З ПРАГНЕННЯМ УКРАЇНИ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Під впливом європейської інтеграції нашої держави реформуються і державні органи влади, державна пенітенціарна служба не виключення. Верховна Рада України ратифікувала Рекомендацію Ради Європи № R(87)3 від 12 лютого 1987 року, на основі якої і відбуваються зміни в пенітенціарній службі [1].

Основна мета такого кроку це:

- заохочення України до реформування її пенітенціарної системи відповідно до Європейських тюремних правил;
- вживання рішучих заходів, спрямованих на вирішення проблеми належного поведіння з боку співробітників закладів тримання під вартою;
- всебічний розгляд всіх скарг засуджених та осіб, узятих під варту;
- погане поведіння із засудженими, та розслідування даних порушень прокуратурою.
- імплементація факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність видів поведіння та покарання.

Не залишаються без уваги відповідні заходи в рамках відомчої програми забезпечення профілактики лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфекції і хворих на СНІД.

Раніше питання туберкульозу у даній галузі фактично не піднімалось та було на досить низькому рівні, однак вже зараз проводиться комплекс санітарно-протиепідемічних заходів з

обов'язковим проведенням поточної і заключної профілактичної дезінфекції та забезпечення у повному обсязі лікувального процесу хворих на туберкульоз, постійного контролю за прийомом препаратів з подальшим проведенням протирецидивного і хіміопротифілактичного лікування хворих.

З метою виявлення збудника та його чутливості до протитуберкульозних препаратів впроваджено обов'язкове проведення мікроскопічного дослідження харкотиння у осіб при підозрі захворювання на туберкульоз.

Для забезпечення інфекційного контролю проводиться щомісячний епідеміологічний моніторинг показників інфекційної захворюваності в установах, що дає змогу проаналізувати рівень захворюваності, спланувати адміністративно-інженерні заходи та оцінити ефективність проведеної роботи.

Медичний персонал установ бере участь у навчально-методичних заходах з питань протидії туберкульозу, що організовуються Міністерством охорони здоров'я України. Ця санітарно-освітня робота, спрямована на підвищення знань персоналу, засуджених і осіб, узятих під варту, щодо профілактики, діагностики та лікування туберкульозу.

Тобто, зміни звичайно відбуваються і як результат завдяки своєчасному і в повному обсязі проведеному комплексі лікувально-діагностичних та протиепідемічних заходів, покращенню умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, досягнуто стабілізації епідемічної ситуації з туберкульозу.

У сфері врегулювання прав усіх затриманих осіб, умов утримання та поведінки з ними, то тут внесено зміни до Положення про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії, вони забезпечують приведення у відповідність до вимог чинного законодавства порядку надання спеціалізованої медичної допомоги засудженим та особам, узятим під варту, та їх розміщення [2].

Також взято участь у супроводі проекту Кримінального процесуального кодексу України в частині обрання запобіжного заходу – тримання під вартою і строків тримання.

Для вирішення проблеми із розміщення осіб, взятих під варту, відповідно до наказу Державної пенітенціарної служби від 14.06.2011 № 191 987 на території деяких виправних колоній створено дільниці слідчих ізоляторів на 2001 місце, з яких 483 – у спеціалізованих туберкульозних лікарнях[3].

Реалізація рекомендацій Європейського Комітету з запобігання тортурам виступає у такому вигляді:

Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини виконує функції взаємодії з Європейським комітетом проти катувань. Тобто проводиться співпраця між нашою державою та Європейським комітетом проти катувань, і такий спосіб удосконалення Державної пенітенціарної служби є досить дієвим.

Крім того, на національному рівні зобов'язання України щодо оприлюднення звітів здійснюється у порядку, визначеному Указом Президента України від 12 січня 2011 року №24 «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи». Механізм виконання рекомендацій Європейському комітету з питань тортур передбачає переклад доповідей його експертів за результатами візитів до України, складання відповідних планів і підготовку звітів Уряду України за результатами вжитих заходів з подальшим оприлюдненням через Міністерство закордонних справ України [4].

Зміни також впливають на: посилення підготовки співробітників правоохоронних органів і персоналу в'язниць у питаннях дотримання прав людини; розгляд питання про оновлення навчальних планів для професійної підготовки персоналу тюрем, а також підвищення стандартів щодо тюремних будівель; забезпечення доступу організацій, що займаються питаннями дотримання прав людини; до закладів утримання ув'язнених, посилення їх ролі у зусиллях з дотримання прав людини у рамках пенітенціарної системи.

Використані джерела:

1. *Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила Ради Європи; Рекомендації, Правила, Доповідь від 12.02.1987 р. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0065-04*

2. *Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 30.12.2003 р. № 280. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0065-04*
3. *Наказ Державної пенітенціарної служби від 14.06.2011 р. № 191987. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/638775*
4. *Указ Президента України від 27.04.2011 р. № 24/2011. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/24/2011*

Киселёва Анастасия Петровна

студентка Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

Научный руководитель – Дмитриева Т.Ф., старший преподаватель кафедры уголовного права и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЧЕРКОВЕДЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Наряду с ручными способами в почерковедческих исследованиях за последнее время все большее применение получают машинные методы анализа признаков в сравниваемых почерках. Почерк определенного лица в целом, а также отдельные письменные знаки, в совокупности, составляющие индивидуализирующий комплекс, являют собой образ. Задача исследователя состоит в обучении электронно-вычислительной машины распознаванию по некоторому количеству письменных знаков почерка данного лица в массе разных почерков - [1, с. 104]. Однако, анализ практики показывает, что применение информационных технологий в почерковедческой экспертизе на сегодняшний день не находится на должном уровне. Использование передовых достижений криминалистической науки и электронно-вычислительной техники для идентификации почерка не достаточно оценивается экспертами-практиками. В этом состоит одна из важнейших проблем современной почерковедческой экспертизы в совокупности с другими видами экспертиз. Между тем, во всех развитых странах на основе современных технологий (средств автоматизации и вычислительной техники) создаются специальные автоматизированные информационно-поисковые системы (АИПС), в том числе и технико-криминалистического назначения [2, с. 8].

К одной из нерешенных причин обозначенной проблемы, безусловно, относится недостаточность финансирования экспертов-криминалистов [3], несмотря на значительное его увеличение, после реформирования правоохранительных органов в Республике Беларусь и создания Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь. Следствием этого является:

во-первых, недостаточная кадровая укомплектованность данных подразделений, ввиду чего необходимо отметить перегруженность экспертов – им на экспертизу поступает огромное количество материалов. Зачастую, заключения экспертами выносятся спустя большое количество времени, что, в свою очередь, затягивает производство расследования по уголовным, гражданским делам;

во-вторых, недостаток финансирования экспертов влечет за собой недостаточность обеспечения этих подразделений специальной литературой, а нередко и актуальным, полным объемом нормативных правовых актов. В своем большинстве литература, находящаяся в распоряжении эксперта, издана десять или более лет назад, нормативная база экспертной деятельности также обновляется недостаточно быстро и полно.

Решением данной проблемы может быть создание новой государственной программы по увеличению финансового обеспечения в области криминалистического исследования, а также с помощью усиления государственного контроля за рациональным и наиболее эффективным использованием данными органами денежных средств, выделенных им в рамках новой программы.

Использованные источники:

1. *Методика вероятностно-статистической оценки совпадающих частных признаков почерка в прописных буквах русского алфавита: Справочное пособие.* – М. : ВНИИ МВД СССР, 1990. – 998 с.
2. *Дмитриева Т.Ф. Инновационные технологии реализации механизма контроля качества технико-криминалистического сопровождения осмотра места происшествия / Т.Ф. Дмитриева // Вестник Академии МВД Республики Беларусь.* – 2010. – № 1. – С. 6–10.
3. *Советская Беларусь [Электронный ресурс] // СБ Беларусь сегодня.* – электрон. дан. – Режим доступа : www.sb.by/obshchestvo/article/novyy-uroven-sudebnoy-ekspertizy.html

Кір'яков Сергій Валерійович

*студент юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник – Яремко Г.З., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНДИТИЗМУ

Останніми роками рівень бандитизму суттєво скоротився, утім не відійшов у минуле. Навпаки, у контексті нестабільної суспільно-політичної обстановки в Україні, стрімкого пониження рівня якості життя громадян за рахунок інфляції та високого рівня безробіття, а також стану ведення бойових дій на південному сході країни даний злочин має усі шанси набути нової хвилі активізації. Так, на фоні ведення бойових дій на сході нашої країни різко зростає кількість фактів незаконного поводження зі зброєю по всій території України. Зокрема, у Львівській області за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) та незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї (ст.263-1КК України) зафіксовано за 2013 р. – 486 фактів, а за січень-лютий 2013 – 39, що склало 8% загально річної кількості; за 2014 р. – 507 фактів, а за січень-лютий 2014 – 79, що склало 15,6%; а за січень-лютий 2015 року вже існує 119 таких фактів. Отже, помітна зростаюча тенденція у сфері незаконного обігу зброї, що у свою чергу може підготувати сприятливе підґрунтя для багатьох злочинів, зокрема бандитизму [1].

Консолідація й організованість банд, їх озброєність, мобільність, характер і способи вчинення злочинів, прояв жорстокості, вбивства, конспірація, створення певної системи безпеки для її членів, протидія органам влади, правоохоронній і правозастосовній системам, знищення свідків та інші можливі дії – усе це робить бандитизм, як прояв організованої злочинності, небезпечним кримінальним явищем для суспільства. Банди своїми нападами тероризують міста, райони, села, з'ясовують «відносини» між собою за допомогою зброї, займаються вимаганням, розбоями, викраденням людей з метою отримання викупу, виконують злочинні замовлення.

Згідно із дослідженнями В.В. Голіни структура бандитизму свідчить про те, що понад 60% виявлених банд встигли вчинити (різні за ступенем суспільної резонансності) від одного до п'яти нападів на підприємства, установи, фірми, окремих осіб. Ці напади нерідко супроводжуються вбивствами, завданням тілесних ушкоджень, зґвалтуваннями, розбоями та іншими злочинними діяннями. Банди найчастіше складаються з 3-5 осіб (майже 60% усіх банд), але виявилися банди з

кількісним складом до 10 і більше злочинців (до 30%). Дослідженнями встановлено, що більш як 50% виявлених банд діяли до 1 року, до 3 років – 11%, понад 3 роки – майже 1% банд. Решта виявлені по гарячих слідах.

В арсеналі банди сьогодні мають різні види вогнепальної і холодної зброї, гранати, міни, вибухові пристрої, засоби зв'язку та маскування, автотранспорт. Основним мотивом вчинення злочину є: заволодіння грошима, валютою, майном, ювелірними виробами, технічною апаратурою, автомобілями.

«Географія бандитизму» в Україні є нерівномірною: у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Одеській, Харківській, областях та інших регіонах було зареєстровано понад 50% банд. У таких областях, як Полтавська, Волинська, Закарпатська, Львівська та Івано-Франківська прояви бандитизму є значно меншими.

Що стосується узагальненої характеристики особи члена банди – бандита, то переважна їх більшість – чоловіки, частка жінок є незначною. В основному учасники банд – особи молодого віку (до 30 років) із середньою, середньо спеціальною і навіть вищою освітою, українці (інші національності складають приблизно 33%), в основному ті, що не навчалися і не працювали на момент створення банд і вчинення ними злочинів, джерелом існування частки деяких із них були невизначені випадкові заробітки; 75% бандитів – це фізично здорові молоді люди, що не зловживають алкогольними напоями та наркотиками. Організатори банд ретельно підбирають її членів, цілеспрямовано залучаючи тих із них, які мають навички заняття бойовими видами мистецтв, рукопашного бою, управління транспорту, поведженню з вогнепальною та холодною зброєю, вибухівкою, обізнані з роботою інкасаторів, охорони, з методами оперативно-розшукової діяльності, конспірацією. 40 % банд склалися з осіб, раніше судимих, у тому числі за насильницькі та корисливо-насильницькі злочини. Також учасникам банд, зазвичай, притаманна антисуспільна поведінка, престижно – споживацька орієнтація, доведена до автоматизму підкореність організатору банд, вороже ставлення до оточуючих.

Щодо особи організатора банди, то це переважно особа віком 28-40 років, яка не працює або займається комерційною діяльністю для прикриття бандитизму. Найчастіше організатори, керівники банд – визнані у злочинному світі «авторитети», лідери. Керівниками банд можуть бути колишні співробітники правоохоронних органів, навіть спеціалізованих підрозділів, спортсмени, військовослужбовці, рецидивісти. Для них характерними є: підвищений інтелектуальний рівень, організаторські та вольові якості, ініціативність, кмітливість, здатність підкоряти собі інших людей, впливати на них, жорстокість, агресивність, рішучість при застосуванні насильства. Керівник виконує організаційно-управлінську функцію, ідеологічну, інформаційну, стратегічну, координаційну і дисциплінарну функції. Тривалість існування і часом невлітність банди свідчать про добре налагоджену безпеку, розвідку і здібності її керівництва та ти самим про потужну внутрішню та зовнішню стійкість такого злочинного об'єднання.

У кримінології також існує поняття типології банд, їх можна розподілити за рівнем консолідації, тобто їх внутрішньої та зовнішньої стійкості.

1) Банди з високим рівнем консолідації, для яких характерним є стабільність, жорсткість дисципліни, диференціація ролей, конспірація, авторитарність керівництва, приналежність до певної етнічної меншини.

2) Банди із середнім рівнем консолідації, в яких немає чітко визнаних керівників, бригадирів, командирів, але є найбільш авторитетні та активні члени банди, що складаються із родичів, близьких знайомих, друзів; для їх існування характерним є емоційні зв'язки, почуття симпатії та довіри.

3) Банди з низьким рівнем консолідації їх учасників, які не мають ієрархічної структури, усі виступають у ролі виконавців, немає чіткої спеціалізації, вони часто організуються ситуативно і невдовзі можуть або розпастися, або перетворитися на банду вищого рівня консолідації [2, с. 245].

Така диференціація цих озброєних злочинних об'єднань допомагає нам краще зрозуміти ступень їх суспільної небезпеки для населення, рівень складності для боротьби із ними

правоохоронними органами, а також правильно оцінити та підготувати низку способів та заходів для ефективної боротьби.

Можна розглянути одну з банд у контексті запропонованої диференціації. Так, у 1993–1994 роках у місті Львові здійснювала свою злочинну діяльність банда Р. У банду входило 14 осіб, в неї був один лідер, 3 його помічника, які виконували ролі командирів (бригадирів), вони доносили вказівки лідера до інших учасників, а також самі брали безпосередню участь у нападах. Банда була з жорсткою дисципліною в середині, що свідчить про її внутрішню стійкість. Якщо хтось з її членів міг проігнорувати наказ старших по статусу і тим самим не піти разом з іншими учасниками власної банди на попередньо зорганізований напад чи на зустріч з учасниками іншого бандитського угруповання за переділ сфер впливу, то його потім чекало суворе покарання. Воно могло полягати у завданні різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, як правило, не нижче середньої тяжкості. Щодо матеріального забезпечення, то банда Р. мала таке озброєння: пістолети, обрізи та ножі. Мали також засоби пересування: автомобіль ГАЗ – Волга, ВАЗ 2102. Досудовим розслідуванням встановлено, що дане бандитське угруповання здійснило 30 епізодів по вчиненню злочинів. Так було здійснено: 2 вбивства (одне з хуліганських мотивів, а друге з корисливих мотивів), 7 грабежів, 2 розбої (при чому один з них був наслідком невдалого таємного викрадення чужого майна з проникненням у житло), 5 незаконних заволодінь транспортним засобом, 14 таємних викрадень чужого майна з проникненням у житло. В кінці кінців дана банда була нейтралізована під час вчинення одного з нападів на квартиру. Р. був засуджений вироком суду до вищої міри покарання – розстрілу [3].

Бандитизм – один із злочинів проти громадської безпеки, який за рівнем своєї суспільної небезпеки, резонансності, жорстокості проявів, чисельності учасників, організованості, озброєності по праву може займати одне з перших місць серед потенційних загроз для держави, громадянського суспільства та окремих осіб. Даний злочин становить окремий різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої в цьому разі є організація озброєної банди, участь у ній та у вчинюваному нею нападі. Характер цього злочину корисливо-насильницький.

У ході дослідження кримінологічної характеристики бандитизму було проведено дослідження портрету особи учасника банди, а також її лідера у кримінологічному аспекті. Можна сказати, що серед основних детермінантів даного злочину є низький рівень соціального добробуту громадян, масове безробіття, низька ефективність здійснення владних функцій відповідними державними органами та їхня корумпованість, що у свою чергу підштовхує людей на відшукання інших джерел та способів власного матеріального забезпечення, відновлення порушених прав, інтересів, а також відновлення «правосуддя».

Використані джерела:

1. *Офіційна статистика Генеральної прокуратури України з грудня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gp.gov.ua/ua/stat.html*
2. *Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія : підручник. / За ред. В.В. Голіни. – Х. : Право, 2014. – 440с.*
3. *Архівна справа №12345 (наглядове провадження) прокуратури Львівської області за розслідуванням к/с Р. та інших, які обвинувачувались за ст. ст. 69,93,140,141,142 КК України 1960 р.*

Колесник Євген Сергійович

*студент Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»
Науковий керівник – Марисюк К.Б., професор кафедри кримінального права і процесу
Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, доцент*

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ: НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

На даний момент, на мою думку, найбільшими недоліками законодавства, яке врегульовує правовий статус та порядок застосування спеціальних технічних засобів, а також практики застосування останнього, можна назвати:

1. відсутність єдиного визначення спеціальних технічних засобів, їх ознак та критеріїв відмежування від інших багатофункціональних побутових пристроїв;
2. невідповідне застосування ст. 201 КК України щодо контрабанди спеціальних технічних засобів;
3. застарілі методи дослідження інституту спецтехніки і судових експертиз Служби Безпеки України.

Для вирішення перерахованих вище проблем, як видається, законодавцю необхідно:

Внести відповідні зміни до КК України.

Вважаю доцільним звернути увагу на Проект Закону про внесення змін до статті 201 Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за незаконне ввезення, придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації) № 2125 від 12.02.2015 року [1].

Автор, Гаврилук М. В., пропонує доповнити статтю 201 КК України приміткою: Спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації у статтях 201, 359 КК України є технічні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, обладнання та інші вироби, виготовлені для виконання завдань з негласного отримання інформації під час здійснення оперативно-розшукової діяльності і заборонені у вільному обігу, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Багатофункціональні вироби (пристрої) побутового призначення, що передбачають можливість негласного отримання інформації, знаходяться у вільному обігу і не входять до переліку, встановленого Кабінетом Міністрів України, не підпадають під дію статей 201, 359 цього Кодексу.

Таке врегулювання більше відповідає суспільним відносинам, що склалися в даній сфері. У проєкті подано визначення спеціального технічного засобу, його ознаки та критерії відмінності від інших пристроїв. Внесені зміни призведуть до зниження кількості незаконно затриманих за ст. 359 КК України та ст. 201 КК України щодо спеціальних технічних засобів.

Додатково законодавцю варто встановити мету використання спеціального технічного засобу. Оскільки ст. 359 розміщена у XV розділі КК України, то об'єктом даного злочину є в першу чергу суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення законності діяльності органів державної влади, насамперед правоохоронних органів, а з іншого – у сфері охорони приватного життя [2].

Тому, на мою думку, доцільно буде змінити норму на:

“Незаконне використання спеціальних технічних засобів, з метою негласного отримання інформації, внаслідок чого була заподіяна шкода охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам громадян, юридичних осіб, державі”.

Розробити та ввести в дію Закон України, який би містив положення про вилучення спеціальних технічних засобів з цивільного обігу.

Відповідно до частини другої ст. 178 ЦК України, “види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом” [3].

Постановою ВРУ від 17.06.92 р. № 2471-ХІІ «Про право власності на окремі види майна» визначено перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України. У п. 7 зазначено спеціальні технічні засоби[4].

Проте в Україні не існує закону, який би містив положення про вилучення спеціальних технічних засобів з цивільного обороту. Прийняття такого багатогалузевого закону спростить регулювання правовідносин, пов'язаних з спеціальними технічними засобами. Також у ньому можна дати визначення спеціального технічного засобу, яке буде продубльоване у КК України.

Створити нову методику проведення експертизи спеціальних технічних засобів для експертів Служби Безпеки України.

Необхідно замінити стару методику та постійно її змінювати у відповідності з новими досягненнями у галузі науки та техніки. Світовий розвиток технологій не можливо призупинити. Проте, законодавець має йти у ногу з часом, для забезпечення ефективного регулювання суспільних відносин у всіх сферах діяльності.

Внести відповідні зміни у нормативно-правові акти, що мають відношення до спеціальних технічних засобів.

До таких нормативно-правових актів відносяться: Закони України «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» та ряд інших законів та підзаконних актів. Також привести у відповідність діяльність органів митного контролю та Служби Безпеки України.

Використані джерела:

1. *Проект Закону про внесення змін до статті 201 Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за незаконне ввезення, придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації) №2125 від 12.02.2015 р.*
2. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : sites.google.com/site/onuslib/komentar-kriminalnogo-kodeksu-ukraieni*
3. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. № 435-IV. // Голос України. – 2003. – №45.*
4. *Про право власності на окремі види майна : Постанова від 17.06.1992 р. № 2471-ХІІ. // Голос України. – 1992. – 19 червня.*

Коржнева Екатерина Анатольевна

студентка Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

Научный руководитель – Дмитриева Т.Ф., старший преподаватель кафедры уголовного права и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СРЕДСТВ ЗАЩИТЫ ПЛАСТИКОВЫХ ДОКУМЕНТОВ

Усложнение сферы гражданского оборота с активным развитием в ней рыночной экономики, возможностями по совершению различных видов сделок неизбежно повлекло за собой и увеличение документооборота при регулировании данного вида правоотношений. Соответственно, увеличилось количество поддельных документов, а с ними и количество преступлений, связанных с фальсификацией документов. В связи с этим возрастает актуальность поиска направлений повышения результативности раскрытия данных преступлений путем поиска новых средств и методов борьбы с преступностью в наиболее приближенном к практической деятельности

направлении технико-криминалистического обеспечения следственных действий, теоретическая разработка которого целенаправленно сказывается на эффективности расследования преступлений в целом [1, с. 92]. В настоящее время отдельный интерес для технико-криминалистического исследования документов представляют пластиковые документы. Данный интерес проявляется в двойственной природе содержания информации на таких документах, и в сочетании у пластиковых документов свойств бумажных и электронных документов одновременно.

Среди комплекса защитных средств всех документов можно выделить три большие группы. Одна из них определяется свойствами носителя изображений, то есть основы документа, другая – свойствами печатных красок и иных материалов документов, третья – способами полиграфической печати. В свою очередь, пластиковые документы включают и четвертый способ – средствами электронной защиты.

Таким образом, с одной стороны, информация может быть нанесена классическим образом непосредственно на поверхность пластика, и защищена с помощью таких способов защиты, как контурный микротекст, директный микротекст, элементы с текстом, отпечатанные трафаретной печатью краской с цветопеременным эффектом (ОВИ-эффект), защитная фоновая сетка и т.д. (водительские удостоверения современного образца) [2, с. 82]. С другой стороны, информация может быть записана цифровым образом на пластиковую карту как на некий хранитель, и пользователь впоследствии может самостоятельно осуществлять операции с такой информацией (банковские платежные карточки). Защита здесь осуществляется в основном с помощью магнитной полосы, которая используется для хранения и считывания информации, а также с помощью микрочипов. Несмотря на кажущееся дублирование функций обоими способами защиты, их совместное применение позволяет шифровать данные различными способами, таким образом, при несоответствии хотя бы одного из протоколов защиты, пластиковый документ автоматически блокируется и операции по нему не могут быть произведены.

Неоспоримым преимуществом пластиковых носителей является возможность применения новых нетрадиционных способов защиты. Имея в виду простоту применения и использования таких способов, предлагаем более активно использовать один из них. Для того, чтобы понять схему его применения, необходимо обратиться к истории развития фотографии. Первые пригодные для коммерческого использования цветные фотоизображения формировались на одном фотоматериале полупрозрачными точечными элементами, слегка окрашенными в один из цветов (синий, зеленый и красный). Изображение становилось видимым в проходящем свете или путем проекции на экран способом накладки соответствующих точечных элементов друг на друга в определенной последовательности. В современных условиях при существующем технологическом уровне такие изображения можно создавать на прозрачных участках документа. Примером использования изображений могли бы стать фотографии на пластиковых паспортах или на студенческих билетах. Такой способ защиты непросто подделать или заменить существующее изображение новым благодаря целостному строению документа. Если сам материал документа не прозрачен, то светопроницаемая вставка может быть закреплена в нем тем или иным способом.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод о том, что существует определенный запас потенциала в области использования пластиковых документов. Такие документы в зависимости от своего предназначения могут обладать высокой степенью защиты и сочетать в себе разнообразные средства защиты информации от подделывания. Одним из перспективных направлений в совершенствовании защиты видится нам сочетание электронных и других классических защитных средств одновременно. В частности, создание таких пластиковых документов, изображения на которые наносятся с помощью полупрозрачных точечных элементов.

Использованные источники:

1. Дмитриева Т.Ф. *Сущность и содержание технико-криминалистического сопровождения осмотра места происшествия* / Т.Ф. Дмитриева. // *Право.ру*. – 2011. – № 2. – С. 92–96.
2. Татарчук А.С. *Судебно-экспертное исследование документов на пластиковых носителях* / А.С. Татарчук. // *Вестник Академии экономической безопасности МВД России*, 2015. – № 2 – С. 80–83.

Лазаревич Петр Олегович
*студент Учреждения образования «Витебский государственный университет
имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)*
Научный руководитель – Дмитриева Т.Ф., *старший преподаватель кафедры
уголовного права и уголовного процесса Учреждения образования
«Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ВЫЯВЛЕНИЯ КОММЕРЧЕСКОГО ПОДКУПА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Высокая латентность коммерческого подкупа требует принятия эффективных мер по борьбе с ним, особенно в современных условиях проникновения законов рыночной экономики во все сферы жизнедеятельности общества. Коммерческий подкуп является одним из самых проблемных преступлений, поскольку в процессе его выявления и раскрытия следователи сталкиваются со множеством препятствий. К ним относятся взаимная заинтересованность обеих сторон, участвующих в незаконной сделке; финансовая самостоятельность и экономическая обособленность юридических лиц; действие охраняемого законом режима коммерческой тайны. Все эти условия способствуют тому, что преступное деяние зачастую так и остается неустановленным. Необходимо заметить, что с 15 января 2016 г. вступает в силу новый Закон Республики Беларусь от 15 июля 2015 г. № 307-3 «Об оперативно-розыскной деятельности». К основным задачам оперативно-розыскной деятельности (ОРД), согласно данному закону, относятся сбор сведений о событиях и действиях, создающих угрозу национальной безопасности Республики Беларусь; предупреждение, выявление, пресечение преступлений, а также выявление граждан, их подготавливающих, совершающих или совершивших. Однако некоторые оперативно-розыскные мероприятия (ОРМ), полностью отражающие задачи ОРД, могут использоваться не в полном соответствии со своим потенциалом из-за пробелов в законе. Так, несмотря на наличие проблем со своевременным выявлением коммерческого подкупа, базирующемся в основном на наличии заявления от осведомленных лиц, перечень оснований проведения ОРМ так и не был дополнен необходимыми нормами. В частности, такие авторы как А.В. Тямкин и А.М. Годовникова в своей работе обозначают возможные ситуации при расследовании факта взяточничества. Так, они рассматривают перспективную следственную ситуацию при наличии заявления о факте вымогательства взятки (коммерческого подкупа). В данной ситуации они предлагают применять тактическую комбинацию «Задержание с поличным», при которой формируется начальная доказательственная база, позволяющая обеспечить признательные показания виновного лица [1, с. 107]. Безусловно, такая комбинация в большинстве случаев будет оправдана, однако не следует забывать, что наличие заявления – это случайный факт, не зависящий от органа, ведущего уголовный процесс. В связи с этим необходимо разработать систему мер по выявлению и раскрытию фактов коммерческого подкупа непосредственно подразделениями, осуществляющими ОРД, исключая влияние извне. Кроме того, А.А. Рыков выражает мнение о местах, в которых чаще всего заключаются незаконные сделки в сфере коммерческого подкупа. Основным местом совершения коммерческого подкупа является рабочее место одной из сторон незаконной сделки, что способствует конфиденциальности переговоров. Иные, менее распространенные места передачи-получения предмета подкупа – рестораны; автомобили субъектов передачи-получения коммерческого подкупа; квартиры; гостиничные номера и др. [2, с. 53]. Заключение незаконных сделок в таких конфиденциальных местах минимизирует возможность утечки информации о самом факте такой сделки. Таким образом, поступление в распоряжение правоохранительных органов сведений о признаках подготавливаемого, совершаемого или совершенного противоправного деяния, практически невозможно. Трудности в выявлении этого преступления основываются на том, что «войти» в коммерческое предприятие для выявления подкупа гораздо сложнее, чем «войти» в государственное учреждение для выявления взятки. Собственник бизнеса в последнюю очередь обращается в правоохранительные органы при подозрении своих сотрудников, поскольку обе стороны в

большинстве случаев получают от таких сделок прибыль, что соответствует цели коммерческой деятельности. Для устранения вышеперечисленных проблем необходимо дополнить Закон ОРД еще одним основанием проведения ОРМ: наличие плана проверок для предупреждения и выявления преступлений среди субъектов хозяйствования, разрабатываемого органом, осуществляющим ОРД. Согласно таким планам орган, осуществляющий ОРД, сможет более полно реализовать такие виды ОРМ, как оперативный опрос, наведение справок, что поможет выявить потенциального субъекта преступления и осуществлять в отношении него необходимые мероприятия по предупреждению и выявлению последующих преступлений. Планы необходимо составлять на каждый квартал и служить для внутреннего пользования с целью противодействия преждевременной утечке информации о готовящихся мероприятиях.

Использованные источники:

1. Тямкин А.В. *Характерные особенности проверочных тактических операций, используемых при выявлении и расследовании взяточничества и коммерческого подкупа* / А.В. Тямкин, А.М. Годовникова. // *Вестник Воронежского института МВД России*. – 2011. – №4. – С. 106–111.
2. Рыков А.А. *Совершенствование методики расследования коммерческого подкупа в контексте нового антикоррупционного законодательства* : дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.А. Рыков. – Ростов, 2011. – 216 с.

Мирошникова Ольга Олеговна

студентка Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

Научный руководитель – Алхимина И.А., старший преподаватель кафедры уголовного права и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

ПОРОСКОПИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ: ЗА И ПРОТИВ

На сегодняшний день наиболее распространёнными следами, оставляемыми на месте преступления, являются следы рук. В связи с этим дактилоскопия, как раздел криминалистической техники, изучающий строение и свойства кожных узоров рук человека, имеет большое значение для отождествления человека, его регистрации и розыска преступника. В основе дактилоскопии лежат три главных свойства папиллярных узоров: индивидуальность, относительная устойчивость и восстанавливаемость [1, с. 201]. Следует отметить, что данные признаки присущи такому методу исследования и идентификации, как пороскопия. Пороскопия, согласно медицинской энциклопедии, – способ идентификации правонарушителей по отверстиям потовых желез пальцев. Отверстия кожных пор папиллярных линий отличаются определенными свойствами, которые не изменяются у одного и того же индивидуума, но не повторяются у разных лиц.

Многие исследователи придерживаются той позиции, что применение пороскопии, как самостоятельного метода, не представляется возможным. Прежде всего, это связано с тем, что если на месте преступления обнаружены отпечатки целых пальцев, либо их частей, которых будет достаточно для дактилоскопического сравнения, то использование пороскопического исследования будет нецелесообразно, поскольку пороскопический метод требует достаточно больших фотографических увеличений и применение микроскопа. К тому же пороскопия неудобна для классификации и будет эффективна в тех случаях, когда обнаружены неполные отпечатки, по которым дактилоскопические исследования не могут дать желаемых результатов. В связи с такими недостатками пороскопического метода большинство криминалистов, в частности С.Н. Трегубов, отводят данному способу вспомогательную роль. В своей книге «Основы уголовной техники»

учёный С.Н. Трегубов писал: «Признавая чрезвычайную важность этого нового способа установления личности, мы, вместе с тем, полагаем, что им несколько не умаляется значение дактилоскопического исследования. Скорее, наоборот, последнее в соединении с пороскопией только получает еще большую обоснованность выводов и их наглядную очевидность» [2, с. 322-325]. Подобной точки зрения придерживался и А. Люблинский, высказав своё мнение в статье «Пороскопия». По данному вопросу он считал, что пороскопия «новый, дополняющий дактилоскопию, способ установления тождества человеческой личности» [3, с. 195] Позиции данных авторов и криминалистов в целом на практике подкрепляются тем, что на данный момент проведение пороскопической экспертизы – это единичные случаи, а в некоторых странах данное исследование и вовсе не проводится.

Несмотря на то, что данные точки зрения преобладают, существует и другая позиция. Речь идёт о США, где пороскопический метод идентификации получил широкое распространение и продолжает своё развитие. В штате Род-Айленд группа исследователей во главе с профессором Рональдом Уилсоном разработала уникальный алгоритм, по которому специальная система сначала локализует поры, а затем размещает их на координатной сетке. В случае, если изображение отпечатка деформировано, система устраняет искажения, модифицируя сетку. Благодаря тому, что база хранит не графические данные, а только координаты ключевых точек – пор, система действует очень быстро, что и устраняет недостатки пороскопического исследования. Кроме того, в США в штате Пенсильвания по делу об убийстве была проведена дактилоскопическая экспертиза в отношении обвиняемого Рика Джексона, которая установила, что отпечатки, оставленные на месте преступления, принадлежат ему. Однако эксперты ФБР в области дактилоскопической экспертизы смогли доказать, что данные отпечатки принадлежали другому человеку, несмотря на невероятное сходство с отпечатками Джексона [4, с. 170]. Белорусские эксперты сомневаются в подлинности данной ситуации, но если и допустить возможности ошибочности и неэффективности дактилоскопии, то, по их мнению, имеется другой точный и эффективный способ идентификации, который еще более тщательно и обстоятельно рассматривает отпечатки пальцев.

Исходя из вышеизложенного, мы можем констатировать, что пороскопический метод идентификации возможно внедрить в деятельность экспертов-криминалистов Республики Беларусь, изучив и перенеся успешный опыт зарубежных коллег, и возможно такой способ исследования приведёт к увеличению показателей по раскрываемости преступлений, розыску лиц и уменьшит допущение судебных ошибок.

Использованные источники:

1. *Криминалистика : учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов., Е.Р. Россинская. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – 927 с.*
2. *Трегубов С.Н. Основы уголовной техники / С.Н. Трегубов. – М., 1915. – 450 с.*
3. *Люблинский А.И. Пороскопия / А.И. Люблинский. // Журнал Министерства юстиции. – 1913. – № 10. Декабрь. – С. 195–199.*
4. *Мельник, С.Л. Шире использовать пороскопические исследования / С.Л. Мельник. // Вестник криминалистики. – 2013. – № 2. – С. 69–72.*

Новосад Іларія Віталіївна

студентка юридичного факультету Львівської комерційної академії

Науковий керівник – Олашин М.М., доцент кафедри кримінального права

та процесу юридичного факультету Львівської комерційної академії, кандидат юридичних наук

ЗАСТАВА ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У системі заходів, що застосовуються державою щодо забезпечення законності і зміцнення правопорядку, одне з центральних місць займає захист прав і свобод людини і громадянина. Особливо це стосується кримінального судочинства, коли стосовно особи висунуто обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і до неї застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження.

Застава як один із запобіжних заходів, який сприяє дотриманню усіх кримінально-процесуальних гарантій прав особи та встановлений законом – впливає на реалізацію всіх конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Під заставою як видом запобіжного заходу розуміється внесення на спеціальний рахунок, визначений у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України [2], підозрюваним, обвинуваченим коштів з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. В незалежній Україні застава була введена в систему запобіжних заходів кримінального процесу у листопаді 1996 року з метою ліквідації суттєвого розриву у «суворості» її окремих елементів, запровадити певну альтернативу запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою. Адже застава впливає на майнову сферу особи, не обмежуючи усіх інших фундаментальних прав громадян, і, водночас, гарантує досягнення мети застосування запобіжних заходів. Вона забезпечує явку до слідчого, прокурора та суду підозрюваного, обвинуваченого, а також попередження вчинення ним нових кримінальних правопорушень.

Застава може бути внесена як підозрюваним, обвинуваченим або іншою особою, яка діє від його імені, так і іншою особою, фізичною чи юридичною, яку ще називають заставадавцем [2]. Тобто, застава за конкретну особу може внести будь-яка особа, яка жодним чином не пов'язана з підозрюваним чи обвинуваченим, ні родинними зв'язками, службовим становищем, дружніми зв'язками тощо.

Важливим процедурним моментом є терміни внесення застави. Грошова сума має бути внесена не пізніше 5 днів з дня обрання запобіжного заходу (винесення ухвали суду) у вигляді застави, підозрюваний чи обвинувачений, який не тримається під вартою, зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставадавцем та надати документ, що це підтверджує, слідчому, прокурору, суду (ч. 6 ст. 182 КПК України) [1]. Однак, в цій же частині ст. 182 КПК України зазначено, що кошти можуть бути внесені і пізніше, якщо на момент їх внесення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу. Також, застава може бути внесена після того, як слідчий суддя, суд постановив ухвалу про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і визначив розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним чи обвинуваченим обов'язків. Важливо, що суддя (суд) зобов'язаний це зробити, за виключенням окремих злочинів (із застосуванням насильства або погрозою його застосування, загибель людини) або якщо стосовно особи у даному провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

Застава як запобіжний захід набула своєї популярності після вступу в дію КПК 2012 року оскільки є менш суворим ніж тримання під вартою але більш суворим за інші. Новелою також є те, що суд має можливість застосувати застава щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, яка може бути визначена в ухвалі слідчого судді чи суду. Це дало можливість популяризувати застава як запобіжний захід та зменшити кількість осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах на час кримінального провадження щодо них, що стало вагомим кроком на шляху становлення європейських стандартів у кримінальному провадженні України [3].

Велике значення має визначення розміру заставної суми. КПК України не обмежує заставні суми ні мінімальною, ні максимальною межею. Чимало юристів вважають, що сума застави повинна бути визначена таким чином, щоб стати дійсно серйозною перешкодою для порушення підозрюваним (обвинуваченим) процесуальних обов'язків. Зробити це зможе з часом лише практика активного застосування даного запобіжного заходу. Попри те, що у КПК України вказується, що розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених статтею 177 КПК України, що розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього[1], але законодавець не зазначив норми, в котрій надавалося б право на оскарження обвинуваченим (підозрюваним) або його захисником розміру застави, встановленої судом, охорону його від призначення надмірно високих сум.

Отже, застава, як один із видів запобіжних заходів у кримінальному провадженні, є необхідною правовою нормою, яка потребує удосконалення на законодавчому рівні. Тобто, з метою якісного застосування запобіжного заходу у виді застави потрібно вдосконалити чинне законодавство, яке регулює особливості застосування цього виду запобіжного заходу, але в жодному разі від нього відмовлятися не потрібно. Саме застава здатна забезпечити виконання міжнародно-правових норм про винятковий характер запобіжного заходу у виді тримання під вартою та в багатьох випадках фактично замінити його, а як наслідок – більш ефективно сприяти досягненню завдань кримінального провадження. Адже це дійсно хороша альтернатива для особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, яка дозволяє їй бути на волі, разом з тим виконувати покладені на неї процесуальні обов'язки.

Використані джерела:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. – К. : Юрінком Інтер, 2012.*
2. *Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 р. – № 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/*
3. *Олашин М.М. Застосування застави у кримінальному провадженні: теоретичні та практичні аспекти / М.М. Олашин. // Європейські перспективи. Науково-практичний журнал. – 2015. – № 5. – С.116–122.*

Олексюк Тетяна Миколаївна

студентка Навчально-наукового інституту права

Національного університету державної податкової служби України

*Науковий керівник – Сингаївська І.В., доцент кафедри кримінального права та кримінології
Національного університету державної податкової служби України, кандидат юридичних наук,
доцент*

ЩОДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Кримінальна відповідальність юридичних осіб запроваджувалась в законодавство України ще в 1993–1997 роках в одному з двох проектів Кримінального кодексу України, які розглядалися ВРУ. За результатами досить тривалого неодноразового обговорення цієї ідеї вона не була підтримана науковцями, юристами-практиками та народними депутатами, відповідно, був прийнятий проект Кодексу, в якому цей інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб був відсутнім [3].

У 2009 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», який охоплював сферу покарання за корупційні злочини. Це була перша спроба притягнути до кримінальної відповідальності юридичних осіб на території нашої держави. Однак даний закон втратив чинність уже у 2010 році [1].

Проблеми впровадження кримінальної відповідальності зводяться до таких положень:

- юридичні особи не можуть підлягати кримінальній відповідальності внаслідок неможливості визначення вини такої особи у скоєнні кримінального правопорушення, відсутності науково обґрунтованої системи кримінальних покарань юридичних осіб тощо;
- кримінальна відповідальність юридичних осіб не відповідає фундаментальним принципам кримінального права, а саме принципу особистої винної відповідальності та принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання; (оскільки, існують різні підходи щодо того, як розглядається у вченні про суб'єкт злочину, у вченні про вину, співучасть, про принципи призначення покарання і в деяких інших інститутах Загальної частини кримінального права. Певний компроміс при вирішенні даного питання пропонує Б.В. Волженкін, який розмежує поняття «суб'єкт злочину» і «суб'єкт кримінальної відповідальності». Злочин може вчинити фізична особа, що має свідомість і волю. Однак підлягати кримінальній відповідальності за подібні діяння можуть не тільки фізичні, а й юридичні особи [2, с. 25–26].
- встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб лише із загально-превентивною метою є недоцільним, оскільки у законі і без цього є значна кількість норм, що мають попереджувальний характер.

Проте, кримінальна відповідальність юридичних осіб може бути ефективним методом боротьби з корпоративною злочинністю, удосконалити систему організації юридичної особи і накласти відповідальність на структуру, а не лише на конкретну фізичну особу, це дозволить значним чином усунути недоліки організації, також – притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності є економічно вигідним, оскільки на юридичну особу може бути накладено штраф, який значно перевищує максимальний розмір штрафу для індивіда.

У ст. 96-6 КК передбачено види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб – штраф, конфіскація майна, ліквідація юридичної особи. Зокрема, за такі злочини – дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст.109 КК), незаконне позбавлення волі або викрадення людини – ст. 146 КК (тут багато суперечностей, оскільки, зазвичай, такі дії вчиняються однією особою, а якщо кількома, то слід розглядати злочин вчинений групою осіб, важко визначити у яких випадках має відповідати юридична особа), геноцид (ст. 442 КК) та деякі інші. Крім зазначених злочинів, юридичні особи є суб'єктами в складах злочинів, передбачених в диспозиціях ст. 258–258-5 КК, де передбачається відповідальність за злочини терористичної спрямованості.

Проте, поза увагою залишились злочини проти людства, вимагання та шантаж, шахрайство, фіктивне підприємництво, фіктивне банкрутство, протидія законній господарській діяльності, незаконне захоплення земельних ділянок під забудову та інші.

Крім того, проблемним є і те, що до юридичної особи неможливо застосувати певні види покарань, такі як, наприклад, обмеження чи позбавлення волі. Тому, законодавець визначив наступні види заходів кримінально-правового характеру: штраф, конфіскація майна та ліквідація. Проте, такий перелік не є достатнім, доцільно було б доповнити систему заходів кримінально-правового характеру такими видами як припинення діяльності юридичної особи або її структурного підрозділу на певний строк, позбавлення права займатися певною діяльністю на певний строк та судовий нагляд за діяльністю юридичної особи на певний строк, зокрема, такі види покарання передбачені у кримінальному законодавстві Німеччини, Франції, Італії та інших Європейських держав [4].

Таким чином, впровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у систему норм Кримінального права, є вагомим революційним кроком удосконалення законодавства держави, проте, для ефективного його функціонування варто узгодити певні розбіжності з

правовою доктриною юридичної науки, чинними нормами законодавства та практичними результатами його застосування.

Економічні засоби впливу є найбільш ефективними в якості покарання до юридичних осіб. Тому, найбільш поширеним видом санкції має бути штраф, обмеження підприємницької свободи. Передбачені законодавством санкції мають бути доповненими, та удосконаленими.

При реформуванні національного законодавства варто більше уваги приділити науковим положенням та дослідженням, термінологічній базі, також дослідженню практики іноземних держав, доповненню системи заходів кримінально-правового характеру такими видами покарання: припинення діяльності юридичної особи або її структурного підрозділу на певний строк, позбавлення права займатися певною діяльністю на певний строк та судовий нагляд за діяльністю юридичної особи на певний строк, це значною мірою посилить дисципліну і правову поведінку у процесі економічної діяльності юридичних осіб.

Використані джерела:

1. *Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень. Закон від 11.06.2009 р. № 1507-VI // Верховна Рада України. – 2009. – № 45. – Ст. 692.*
2. *Волженкин Б.В. Уголовная ответственность юридических лиц / Б.В. Волженкин. – СПб. : Юридический институт, 1998. – 39 с.*
3. *Грек Б.М. Кримінальна відповідальність юридичних осіб. Чи бути їй в Україні / Б.М. Грек. // Адвокат. – 2011. – № 12. – С. 19–22.*
4. *Цимбалюк В.І. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності юридичних осіб та перспективи України / В.І. Цимбалюк. // Історико-правовий часопис. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/5024/1/cymbaliuk.pdf*

Пелех Христина Іванівна

*студентка Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»
Науковий керівник – Якимова С.В., доцент кафедри кримінального права і процесу
Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент*

СТАН СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В українському законодавстві вже не перший рік приділяється значна увага кримінально правовому визначенню емоційного стану, в якому перебуває людина на момент скоєння злочину, а також сукупність фактів, які безпосередньо впливають на спроможність цієї особи досягнути розумом свої дії на момент злочину та управляти ними. Правове значення цього найчастіше виявляється в тому, що такі емоційні стани, які унеможливають або зменшують здатність особи керувати своїми діями чи усвідомлювати їх, враховуються як обставина, що пом'якшує кримінальну відповідальність особи [1]. Одним із таких станів- є сильне душевне хвилювання. Слід зазначити, ця проблематика не є новою ні у практиці кримінального законодавства України, ні для кримінально-правової науки. Проте, в основному цю проблематику висвітлювали дослідники у наукових статтях та розглядалися при аналізі питань кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в такому стані. Варто зазначити, що попри те, що не один рік точаться дискусії щодо цього питання поки що учені поки що не існує точного визначення «стану сильного душевного хвилювання», також немає чіткого визначення щодо обсягу та змісту цього поняття [2].

У кримінальному кодексі міститься 5 статей, які регулюють стан сильного душевного хвилювання. У Загальній частині КК України та, зокрема, п. 7 ст. 66 КК України вказано, що

вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого, є обставиною, що пом'якшує покарання, крім того. Про такий стан згадано в ч. 4 ст. 36 та в ч. 3 ст. 39 КК України [3]. Попри те, у положеннях КК України поняття стану сильного душевного хвилювання не визначається. У зв'язку з цим викликають проблеми у правозастосовній практиці.

У теорії кримінального права тлумачення змісту стану сильного душевного хвилювання можна систематизувати таким чином. Так, наприклад, В.В. Сташиса, М.І. Бажанов та інші учені стан сильного душевного хвилювання ототожнюють з фізіологічним афектом. До другої групи можна віднести науковців, які вважають, що стан сильного душевного хвилювання як стан афекту. При цьому не робиться застереження, що це має бути фізіологічний афект. Третя група науковців вказують на те, що оскільки зменшувати здатність особи в повній мірі усвідомлювати свої дії (або) керувати ними можуть різні емоційні стани, то поняттям «стан сильного душевного хвилювання» охоплюється не тільки стан афекту, але й інші сильні за своїм впливом на психічну діяльність емоційні стани[4].

Цю проблематику також досліджували такі вчені: Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Пинаев, С.В. Бородин, О.Д. Сітковська, Т.Г. Шавгулідзе, Н.М. Ярмиш та інші. Окрім цього, враховуючи низку чинників, зокрема, постійна зміна законодавства, досягнення у сфері психології та ряд викладених у юридичній літературі теоретичних положень стали спірними або такими, що потребують додаткового поглибленого аналізу. Слід зазначити, що неоднозначне трактування тлумачення цих положень у науці позначилося і на правозастосовній практиці. Так, у судах по-різному вирішують питання, чи має місце стан сильного душевного хвилювання, якщо у висновку комплексної психолого-психіатричної експертизи констатується, що особа на час вчинення діяння перебувала, наприклад, у стані стресу чи фрустрації. Зважаючи на цю та чимало інших важливих обставин, вважаємо, що комплексне дослідження кримінально-правового та психологічного аспектів стану сильного душевного хвилювання дозволить з'ясувати обсяг та зміст даного поняття, а також забезпечить правильне застосування норм кримінального законодавства [2].

Досвід правозастосування аналогічних положень кримінального законодавства закордонних країн є різним. Так, наприклад, щодо застосування стану сильного емоційного хвилювання, так наприклад КК Франції покарання за вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, призначається на загальних підставах (як для простого вбивства), з можливим врахуванням норми загальної частини про обмежену осудність (ч. 2 ст. 122-1) [5]. Законодавець Іспанії зазначає, що тимчасовий психічний розлад не є підставою для звільнення від покарання, а лише є пом'якшуючою обставиною (ч. 3 ст. 22 КК Іспанії). Законодавець Іспанії тимчасовий психічний розлад називає афектом, вказуючи, що пом'якшуючою обставиною є дія винного в стані так званого «затмарення», чи іншого стану афекту [6]. В свою чергу в ч. 4 ст. 148 КК Польщі вказується, що особа, яка вчинила вбивство людини під впливом сильного збудження, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на термін від 1 до 10 років [7].

Отже, спираючись на вище зазначене існує потреба тлумачення стану сильного душевного хвилювання у теорії кримінального права. Як видається, деталізація переліку психологічних станів на момент вчинення злочину, сприятиме усуненню суперечок з приводу тлумачення стану сильного душевного хвилювання.

Використані джерела:

1. Остапенко Л.А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; 12.00.08 / Л.А. Остапенко; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2003. – 20 с.

2. Авраменко О.В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; 12.00.08 / О.В. Авраменко; Львівський національний університет ім. І. Франка, 2008. – 18 с.

3. Панасюк В. Інститут права ім. І. Малиновського, Студентські публікації / В. Панасюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : naub.oa.edu.ua/2013/ponyattya-stanu-sylnoho-dushevnoho-hvylyuvannya-ta-joho-spivvidnoshennya-iz-fiziolozhichnym-afektom/

4. Короленко О.М. Поняття «стан сильного душевного хвилювання» в законодавстві України / О.М. Короленко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pravoznavec.com.ua/period/article/16655/%CE#chapter

5. Уголовный кодекс Франции 1994 г. / Науч. ред. Л.В. Головки, Н.Е. Крыловой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

6. Уголовный кодекс Испании 1995 г. / Науч. ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова. – М. : Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

7. Уголовный кодекс Республики Польша 2001 г. / Науч. ред. А.И. Лукашов, Н.Ф. Кузнецова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.

Подалинская Виктория Александровна

студентка Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

Научный руководитель – Дмитриева Т.Ф., старший преподаватель кафедры уголовного права и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

К ВОПРОСУ АВТОМАТИЗАЦИИ СРЕДСТВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГАБИТОСКОПИИ В ПРАКТИКЕ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ

В современных условиях реорганизации, оптимизации и совершенствования правоохранительной системы Республики Беларусь, образования Следственного комитета и Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь «выявление преступлений и расследование уголовных дел представляет нелегкую задачу, требующую мобилизации значительных усилий, профессионализма, проницательности, наблюдательности, логики мышления. Эта задача сводится к тому, чтобы установить механизм совершения преступления по ограниченному числу признаков» [1, с. 5]. Габитоскопия – это отрасль криминалистической техники, изучающая закономерности запечатления внешнего облика человека в различных отображениях и разрабатывающая технико-криминалистические средства и методы собирания, исследования и использования данных о внешнем облике в целях раскрытия и предупреждения преступлений [2, с. 59]. В криминалистической литературе вопросам габитоскопии посвящены труды таких ученых, как Е.П. Ищенко, Н.И. Порубов, А.Н. Порубов, Г.И. Грамович, Г.Н. Мухин и др. На данный момент существует единство мнений о понятии «габитоскопия» – это учение о внешних признаках человека. Внешним обликом человека называют его наружный вид, представляющий собой совокупность данных, воспринимаемых зрительно [3, с. 322]. Однако вопросам автоматизации средств использования габитоскопии в практике борьбы с преступностью на современном этапе уделяется недостаточно внимания, что требует дополнительного исследования.

Рассматривая средства реализации методов отождествления человека по признакам внешности, И. С. Андреев выделил, что средствами установления личности служат: мысленные образы внешности лица, которое должно быть опознано, запечатлевшиеся в памяти других лиц; фотографии разыскиваемого; описание внешности разыскиваемого; следы, отражающие внешнее строение частей тела человека; телесные останки человека. Криминалистическая идентификация человека возможна потому, что каждый из нас обладает лишь нам присущей индивидуальностью совокупностью признаков внешности, не повторяемой у других [4, с. 74]. Во всех развитых странах на основе современных технологий (средств автоматизации и вычислительной техники) создаются специальные автоматизированные информационно-поисковые системы (АИПС), в том числе и технико-криминалистического назначения [5, с. 8]. На современном этапе для идентификации личности в Республике Беларусь используется автоматизированная система портретной идентификации (АСПИ) «Портрет-2005». Данная автоматизированная биометрическая идентификационная система построена на технологиях распознавания человека по графическому изображению лица. Полный набор

комплекующих элементов рабочего места АСПИ позволяет составлять субъективные портреты разыскиваемых преступников с использованием элементов внешности, хранящихся в базе данных системы; выполнять габитоскопические экспертизы [8]. На наш взгляд, недостатком данной программы является трудоемкий процесс заполнения учетной карточки на лицо, что требует дальнейшей оптимизации и совершенствования АСПИ.

На основании всего изложенного можно сделать вывод, что Республика Беларусь и её административно-территориальные единицы обладают достаточными возможностями, ресурсами и довольно объемной информационной базой данных о лицах. Следует отметить, что положительным моментом, безусловно, является развивающаяся система АСПИ «Портрет-2005». Это несомненный шаг в использовании габитоскопии при расследовании, раскрытии и предупреждении преступлений. По нашему мнению, необходимо продолжать совершенствование автоматизации средств использования габитоскопии в практике борьбы с преступностью с учетом современных достижений науки и техники, системности теоретического учения с целью разработки практических рекомендаций по использованию инновационных технологий при составлении субъективного портрета разыскиваемого преступника или лица, представляющего оперативный интерес.

Использованные источники:

1. Дмитриева Т.Ф. *Технико-криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия: монография* / Т.Ф. Дмитриева; под науч. ред. Е.И. Климовой. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2013. – 303 с.
2. Голунский С.А. *Проблемы уголовной политики*. – М., 1937. – 59 с.
3. *Криминалистика: учеб. для вузов* / Т.В. Аверьянова [и др.]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2008. – 927 с.
4. *Курс криминалистики* / И.С. Андреев, Г.И. Грамович, Н.И. Порубов; Под ред. Н.И. Порубова. – Мн. : Выш. шк., 2000. – 335 с.
5. Дмитриева Т.Ф. *Инновационные технологии реализации механизма контроля качества технико-криминалистического сопровождения осмотра места происшествия* / Т.Ф. Дмитриева. // *Вестник Академии МВД Республики Беларусь*. – 2010. – № 1. – С. 6–10.
6. *АСПИ-Софт программы портретной идентификации*. [Электронный ресурс]. / Режим доступа : www.aspisoft.by/our-produce/portrait2005.html

Пусенков Глеб Игоревич

студент Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

Научный руководитель – Ястреб Д.С., старший преподаватель кафедры уголовного права и уголовного процесса Учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова» (Республика Беларусь)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ СВЯЗАННЫХ С УМЫШЛЕННЫМ ПРИЧИНЕНИЕМ ВРЕДА ЗДОРОВЬЮ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Статья 2 Конституции Республики Беларусь закрепляет, что высшей ценностью и целью общества и государства является человек, его права, свободы и гарантии их реализации [1]. Также, в соответствии со статьей 24 Конституции Республики Беларусь, государство защищает жизнь человека от любых противоправных посягательств [1]. Одной из форм такой защиты, со стороны государства, является деятельность правоохранительных органов.

В соответствии с данными, которые предоставлены Министерством внутренних дел, на территории Республики Беларусь в I полугодии 2015 года зарегистрировано 48,3 тыс. преступлений,

или 103,4% к уровню I полугодия 2014 г. На 100000 человек населения в I полугодии 2015 года в республике зарегистрировано 510 преступлений (в I полугодии 2014 г. – 493). Из числа данных преступлений – 6435 особо тяжких и тяжких, удельный вес которых в общем числе зарегистрированных преступлений составил 13,3% (в I полугодии 2014 г. – 5463 преступления) [2].

Из общего числа зарегистрированных преступлений было выявлено 423 случая умышленного причинения тяжких телесных повреждений[2]. Несмотря на довольно значительную распространенность изучаемых преступлений, при их раскрытии и расследовании имеются определенные сложности, которые порождают недопустимые ошибки.

Такие сложности возникают в связи с:

1) недостаточной теоретической базой. Это объясняется тем, что в Республики Беларусь, не во всех учебных пособиях (имеется ввиду специализированный курс криминалистики) изложены научные рекомендации расследования преступлений, связанных с умышленным причинением вреда здоровью, а также, многие из имеющихся – устарели. И хотя, последние, в ряде своих положений не утратили практической значимости, однако уже не могут считаться достаточными для выполнения главенствующей и первостепенной задачи криминалистики – «снабжение» следователей актуальным, на сегодняшний день, комплексом рекомендаций, которые необходимы для успешного раскрытия, расследования и предупреждения преступлений данной категории. Как следствие, это затрудняет теоретическую (базисную) подготовку будущих работников органов предварительного расследования. Решением данной проблемы, может служить периодическое издание учебных пособий, которые были бы направлены на изучение проблематики расследования конкретного вида преступлений, среди которых и преступления, связанные с причинением вреда здоровью. Также, видится целесообразным, включения в такие учебные пособия не только рекомендаций научных работников, но и действующих работников правоохранительных структур.

2) негативным воздействием на участников уголовного процесса со стороны третьих лиц. Данное обстоятельство, является в действительности актуальным, что подтверждается положениями, которые закреплены в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Беларусь (далее УПК). Так, в указанном нормативном правовом акте, отведена целая глава, именуемая: меры по обеспечению безопасности участников уголовного процесса. Однако, как гласит статья 65 УПК, орган, ведущий уголовный процесс, обязан применить данные меры лишь в случае наличия достаточных данных полагать, что имеется реальная угроза убийства, применения насилия, уничтожения или повреждения имущества, осуществления иных противоправных действий в отношении участника уголовного процесса [3]. Как правило, такая угроза может обладать (или обладает) свойством латентности, что соответственно затрудняет ее выявление. При этом, необходимо подчеркнуть, что участник уголовного процесса, объективно, не всегда имеет возможность сообщить о такой угрозе, в силу субъективных причин. Стоит отметить, что данное обстоятельство, прямым образом, негативно влияет и затрудняет ход предварительного расследования. Во избежание возникновения приведенной выше ситуации, видится возможным предложить применение указанных в статье 66 УПК мер, уже на первоначальном этапе предварительного расследования, когда следователь, объективно, не обладает достаточными данными, но видит, субъективно, реальную необходимость их реализации.

Видится возможным утверждать, что учет изложенных выше недостатков и реализация предложенных положений, повысит уровень раскрываемости данной категории преступлений, и в определенной мере поможет органам, ведущим уголовный процесс, преодолеть имеющиеся практические «барьеры», возникающие при расследовании преступлений, связанных с умышленным причинением вреда здоровью.

Использованные источники:

1. Конституция Республики Беларусь 1994 года : с изм. и доп., принятыми на республиканских референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. – 7-е изд., стер. – Минск : Нац. центр правовой информации Республики Беларусь, 2015. – 64с.

2. *Министерство Внутренних дел Республики Беларусь. [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа : mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=256493*

3. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : с изм. и доп. по состоянию на 15 июля 2015 г. – Минск : Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 2015. – 432 с.*

Рилова Ольга Анатоліївна

*студентка юридичного факультету Івано-Франківського університету
імені Короля Данила Галицького*

*Науковий керівник – Острогляд О.В., проректор з наукової роботи
Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького,
кандидат юридичних наук, доцент*

СТРАХ ТА ЙОГО СПОСОБИ ВПЛИВУ НА БЕЗПЕКУ ГРОМАДЯН

Роль громадської думки – це свого роду специфічний стан свідомості, який включає в себе таємне чи явне ставлення різних соціальних спільностей до подій, фактів або процесів соціальної дійсності, в тому числі політичної діяльності, що дуже чітко відображається на сьогоднішній день в нашій країні.

Громадська думка фіксує насамперед сприйняття дійсності через призму масової свідомості. В ній віддзеркалюються як спільні, так і специфічні інтереси класів, національних, професійних, духовних та інших спільностей, у цілому суб'єктів політичного процесу [1, с. 34].

Громадська думка як політичний інститут бере участь у владі. Це важливий механізм прийняття політичних рішень на всіх рівнях. Оскільки така думка виступає знаряддям політики, то її формування є сферою боротьби за владу. В цьому зв'язку складовою частиною політичного процесу можна вважати боротьбу за громадську думку. Але не все так просто.

Ми живемо в інформаційному суспільстві, де ключову роль відіграє інформація. Не дарма Натан Ротшильд казав: «Той, хто володіє інформацією – володіє світом». Нині це твердження є найбільш актуальним, адже кращого стратегічного ресурсу для досягнення власних цілей назвати складно, хоч і сперечатись з цього приводу можна безперестанку. Інформацію використовують з різними цілями. Одна з них – це вплив за її допомогою.

В загальному існує багато різновидів методу ведення інформаційно-психологічної війни та соціального впливу. Обробка підсвідомості людини або групи людей за допомогою навіювання чи спеціальних технічних засобів і прийомів, завдяки яким вони програмується на беззастережне підпорядкування будь-чим наказам, на вчинення будь-чиїх дій, або на сприйняття якогось навіювання політичної, філософської чи релігійної доктрини. За допомогою них ми купуємо не потрібні нам товари, йдемо і підтримуємо на мітингах можливо не тих, кого варто було б підтримати, приймаємо карколомні рішення, які вирішують долю зовсім не на краще не лише для нашої сім'ї, а й для країни загалом.

Варто звернути увагу на значення явних і вигаданих страхів у суспільстві, які мають свій вплив на думку народу в державі. Це означає те, що, наприклад, явні страхи – це реально ті страхи, які існують і створюють небажання втратити ті речі і явища, які оточують людей все життя. Зважаючи на події в Україні, до них можна віднести: страх втратити близьких, друзів, власну домівку на своїй рідній землі, страх про те, що держава, в якій ти і твоя родина живе від народження, може розвалитися, втратити свою цілісність і незалежність через величезне бажання країни-агресора знищити український народ і загарбати все його багатство. Якщо ж говорити про вигадані страхи, то тут можна сказати про штучне створення і поширення конкретної інформації серед населення країни, а саме на окупованих територіях держави, для отримання ефективних

результатів керівниками задуманого плану або ж для висвітлення справжньої інформації в тому форматі, який призведе суспільство до бунтування, а саме – відчуття, бажання помсти та ворогування між своїми. Це може бути різного роду навіювання, транслявання різноманітних роликів і документальних фільмів про те, що українські війська воюють із своїми побратимами, руйнуючи все що є, вбиваючи мирний, невинний народ своєї ж країни.

Вигадані страхи – це процес зомбування, закладення певної програми сприйняття інформації в головний мозок людини під натиском більшості, що її оточують. Наприклад, якщо з 10 чоловік 9 осіб сказали, що кульки є чорними, а вони є насправді білими, то одна людина також скаже, що вони є чорними, тому що тут діє психологічний метод, який людині не дозволяє сказати інакше, бо вона виявиться не такою як всі. В таких випадках бувають і винятки, бо є люди із стійкою психікою, які попри зовнішній тиск, не сумніваючись, тримаються своєї думки.

Страх людей, емоції, а також методи, які застосовуються до них, дуже сильно впливають на їх безпеку та сприйняття правильної громадської думки, що сьогодні є досить важливим фактором процесу просування непохитної і чіткої позиції у суспільстві. Безпека громадян в цьому плані, на мою думку, полягає насамперед в тому, що людина володіючи певною інформацією повинна бути захищена, тому що не зможе її донести до народу, пояснити її суть, плюси і мінуси для країни та вирішення актуальних питань. Грубо кажучи, цю людину приберуть зі шляху для реалізації фальшивого плану покращення становища в країні.

Основи інформаційної безпеки в Україні закладені статтею 50 Конституцією України, на основі якої діє Закон України «Про інформацію». Право на своєчасну, достовірну інформацію – право кожного громадянина [4].

Ми звикли, що все так відбувається. Ми звикли, що засоби масової інформації (так звана «четверта гілка влади») використовують як засіб, де можна застосувати теорію «промивання мозків», але знаючи про це, все ж потрапляємо під їх вплив. ЗМІ працюють зовсім не з переконанням, а з навіюванням, що становить ключову загрозу для нашої підсвідомості.

Будь-яка людина України відповідно до норм Основного Закону, а саме другого розділу Конституції України, має право на життя, здоров'я, має право вибору, має право на висловлення своєї думки і т. д. [3]. Але визначається громадська думка дією багатьох факторів: складом тих спільностей, що висловлюють свої думки, ступенем збігу інтересів верств і груп, які входять до них, характером питань, що обговорюються, та ін. Сам же процес формування і функціонування громадської думки може проходити стихійно. Однак у сучасному суспільстві на цих процесах позначається певний вплив з боку численних установ – політичних організацій, ЗМІ.

Слід не забувати, що поряд з науковцями на умінні психологічно впливати на соціум прагнуть здобути наживи і шахраї. Тож нам залишається лишень постійно бути на сторожі і дбати про те інформаційне поле, яке нас оточує і критично сприймати тих, хто його монтує, а держава, в свою чергу, повинна контролювати ЗМІ відповідно до Конституції та чинних законів, щоб нейтралізувати можливі прояви інформаційної шкоди для своїх громадян.

Таким чином, наша думка може бути плюралістичною і одноголосною. Може виступати правильним, реалістичним або хибним, ілюзорним уявленням щодо дійсності. У цілому сьогоднішній стан громадської думки характеризується ідейною строкатістю, великою емоційною насиченістю, як вже вище зазначалося. Тому вона така, яка повинна бути в суспільстві, що знаходиться на шляху розбудови демократичної суверенної державності.

Використані джерела:

1. Дробінка І.Г. *Політологія: Навчальний посібник* / І.Г. Дробінка, Т.М. Кришталь, Ю.В. Підгорецький. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 289 с.
2. *История политических и правовых учений. Учебник для вузов. Изд. 2-е, Стереотип. Под общ. рук. члена-корреспондента РАН, доктора юридических наук, профессора В.С. Некресеянца.* – М. : Издательская группа ИНФРА М-Норма. – 1997. – 736 с.
3. *Конституція України // Відомості Верховної Ради України.* – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

5. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 35.

Солоджук Михайло Іванович

*студент юридичного факультету Івано-Франківського університету
імені Короля Данила Галицького*

*Науковий керівник – Острогляд О.В., проректор з наукової роботи
Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького,
кандидат юридичних наук, доцент*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

На сьогодні одним із найпоширеніших порушень у сфері охорони земель, є самовільне зайняття земельних ділянок, кримінальна відповідальність за яке передбачає ст. 197-1 Кримінального кодексу України. Унаслідок законодавчої недосконалості та широкого попиту на земельні ділянки масового поширення набуло це правопорушення з використання земельних ділянок без правостановлювальних документів.

Нормативне визначення самовільного зайняття земельних ділянок, міститься у ст.1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» відповідно до якої, будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними [1].

В основі самовільного зайняття земельних ділянок лежить порушення устанавленого порядку щодо передачі (надання) земельних ділянок з устанавленням меж та оформлення права на них. Це може бути, наприклад, відсутність рішення органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади про передачу (надання) земельної ділянки державної або комунальної власності та (або) правостановлюючого документа на цю ділянку.

Самовільне зайняття земельної ділянки вважається закінченим з того моменту, коли особа фактично заволоділа земельною ділянкою або розпочала її протиправну експлуатацію (освоєння), завдавши цим власнику земельної ділянки або її законному володільцю значної шкоди.

Тому відповідно до чинного законодавства України прикладами самовільного зайняття земельної ділянки насамперед є: у незаконному огорожуванні ділянки, знищенні і встановленні своїх межових знаків, у протиправному використанні землі у своїх потребах: обробці, удобренні землі, висіві насіння, насадженні дерев або чагарників, меліорації, проведенні інших робіт, завезенні і розміщенні будівельних матеріалів тощо. Але в усіх випадках особа протиправно заволодіває земельною ділянкою, вчинює відносно неї певні дії як власник чи законний користувач і при цьому порушує суб'єктивні інтереси учасників земельних правовідносин у галузі використання, відтворення та охорони земель [1].

Законом від 11 січня 2007 р. № 578-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки» (далі – Закон № 578-V) Кримінальний кодекс України (далі – КК) було доповнено ст. 197-1, що має назву «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво». У ній йдеться про два самостійні (хоч і пов'язані між собою) злочини – самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної школи її законному володільцю або власнику (ч. 1), і самовільне будівництво будівель або споруд

на самовільно зайнятій земельній ділянці (ч. 3). Кваліфікуючі ознаки цих злочинів вказані відповідно у ч. 2 і ч. 4 зазначеної статті.

Станом на жовтень 2014 року загальна кількість засуджених з моменту криміналізації діянь, передбачених ст. 197-1 КК, становить 84 особи згідно статистичних даних Державної судової адміністрації [3].

Зокрема за 2013 рік усього засуджено 19 осіб, з них усі громадяни України, у тому числі 2 жінки. Вік цих засуджених на момент вчинення злочину: одна особа вчинила злочин у віці від 25 до 30 р., 12 осіб – від 30 до 50 р., і від 50 до 65 р. – 6 осіб. На момент вчинення злочину рід заняття яких був: робітники – особи, службовців – 4 особи, приватних підприємств – 5, працівники господарських товариств 1 особа, також особи працездатні які не працювали і не навчалися їх кількість складає – осіб, пенсіонерів 1 особа і інші роди занять 2 особи. Також особи які були засуджені: мали повну вищу освіту 9 осіб, базову 1 особа, професійно-технічна 5 осіб, повна загальна середня 3 особи і базова загальна середня 1 особа. Також особи які судилися але судимість погашення чи знята 1 особа.

Проаналізувавши звітність про склад засуджених, даного злочину за останні 3 роки. Загальна кількість засуджених за 2011 р. – 12 осіб, за 2012 р. – 13 осіб, за 2013 р. – 19 осіб [3].

Наведені цифри свідчать про тенденцію зростання, самовільного зайняття земельної ділянки. По віковій категорій за останні три роки найбільша кількість осіб (26) засуджена у віці від 30 до 50 р., потім особи віком від 50 – 65 р. – це 16 осіб, і по одній особі засуджені у віці 25–30 р. і від 65 і старше.

На підставі аналізу кримінальних проваджень щодо незаконного заволодіння земельними ділянками, можна сказати, що основна категорія справ пов'язана з відсутністю рішення органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади на передачу земельної ділянки. Зокрема:

- у справі № 128/3869/13-к директор ПП «Пулт Агро-Ритм» в період з березня 2012 року до вересня 2012 року незаконно, самовільно зайняв земельну ділянку із земель сільськогосподарського призначення, яка розташована на території Пултівецької сільської ради в межах населеного пункту с. Пултівці, Вінницького району Вінницької області, та належить Пултівецькій сільській раді, загальною площею 52 га за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про передачу її у власність або передання у користування (оренду) та за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки. Він на власний розсуд та у власних цілях висіяв сільськогосподарську продукцію – сою, чим заподіяв матеріальну шкоду у сумі 59 600, 11 грн.;
- у справі № 615/735/13-к, уродженця с. Старий Мерчик Валківського району Харківської області, українця, громадянина України, освіта вища, що працює приватним підприємцем, одруженого, не військовозобов'язаного будучи приватним підприємцем, з 2012 року, маючи прямий умисел з ціллю отримання незаконного прибутку, внаслідок використання державної власності та отримання додаткового врожаю, незаконно, без правостановлюючих документів, в порушення вимог ст. ст. 125, 126 Земельного кодексу України, достеменно знаючи, що він не має права самовільно використовувати земельні ділянки державної власності, розташовані на території Старомерчицької селищної ради Валківського району Харківської області, самовільно зайняв, оброблював та засівав земельну ділянку зерновими культурами із земель запасу сільськогосподарського призначення загальною площею 67 га [4].

Отже, можна зробити висновки, що в основному самовільне заняття земельної ділянки, зустрічається внаслідок самовільної обробки та засіву сільськогосподарських культур. Але розглянувши різні судові рішення також зустрічаються справи, що самовільне заняття земельної ділянки проявляється у обгородженні земельної ділянки заборами, побудові тимчасової дерев'яної будівлі, а також для автомобільної стоянки.

Використані джерела:

1. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». – К. : Велес, 2012. – 24 с.
2. Земельний кодекс України. – К. : Велес, 2012. – 64 с.

3. *Державна судова адміністрація України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : court.gov.ua/sudova_statystyka/5533iopoioipo/*
4. *Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : \www.reyestr.court.gov.ua/Page/5*

Трушко Лілія Михайлівна

студент колледжу Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького
Науковий керівник – Острогляд О.В., *проректор з наукової роботи*
Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького,
кандидат юридичних наук, доцент

СУБ'ЄКТ ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ

Основним джерелом права в Україні є нормативно-правові акти, які покликані на регулювання суспільних відносин. Для правильного розуміння і осмислення правової норми застосовується її тлумачення. О.Ф. Скакун визначає тлумачення правової норми як інтелектуально-вольової пізнавальної діяльності, що полягає у встановленні точного змісту норм права і здійснюється за допомогою певних способів (прийомів) з метою правильного їх застосування та безпосередньої реалізації [3 с.434]. Тлумачення нормативно-правового акту, зокрема кримінального, є дуже важливим, оскільки кримінальне право має справу з життям та волею людей – воно регулює та охороняє суспільні відносини від злочинних посягань.

Юридична характеристика суспільно небезпечного діяння, закріплення його ознак у кримінальному законі – обов'язкова умова успішності застосування кримінально-правових засобів боротьби з цим явищем. Формула закону визначає анти-суспільне явище, його межі та характерні риси, виокремлює його з ряду інших явищ та закріплює його типові прояви. Таким чином закон створює правову підставу для застосування конкретних карних, виховних та попереджувальних заходів, але знов ж таки слід зазначити, що будь-яка правозастосовна діяльність нерозривно пов'язана зі тлумаченням законів [7].

Питання про тлумачення закону, а саме кримінального, – одне з найскладніших і водночас найбільш досліджуваних питань теорії права загалом і кримінального права зокрема. Це питання завжди цікавило теоретиків права, і практичних працівників [5], адже воно напряду пов'язане з усвідомленням особи закону, тлумачення якого вона здійснює. Варто зазначити, що інтерпретація закону також залежить від правосвідомості особи, що його тлумачить, від його рівня знань та вмінні об'єктивно та правильно визначати зміст та сенс закону.

У кримінальному праві тлумачення закону відбувається за суб'єктом і поділяється на: офіційне або легальне (тлумачення чинних законів або їх положень Конституційним Судом України); судове; доктринальне (наукове тлумачення, яке дають фахівці в галузі права – вчені та практичні працівники – в монографічних працях, наукових статтях, коментарях тощо) [6]. Говорячи, про судове тлумачення, ми маємо на увазі, тлумачення правової норми, зокрема кримінальної, всіма судами загальної юрисдикції, сюди ми відносимо – місцеві суди (районні, районні у містах, міські суди), апеляційні, вищі спеціалізовані та Верховний Суд України. Тобто, суди під час розгляду кримінальної справи самостійно з'ясовують зміст кримінально-правової норми та відповідність її до Конституції України і цим самим наділяють своє тлумачення офіційним характером.

Проблема полягає в тому, що при зловживанні правом тлумач завжди спирається на надане йому законом суб'єктивне право. Відомо, що при тлумаченні норми можна зробити різні логічні акценти, що змінять її зміст. Найчастіше це зустрічається при з'ясуванні норм права, де порушена юридична техніка. Таким чином, інтерпретатором обирається той варіант тлумачення, який є найбільш потрібним для реалізації власної мети, користуючись наданим ним правом на тлумачення.

Враховуючи, судову систему та судовий процес в Україні, цілком ймовірно, що судове тлумачення правової норми, інколи, не є об'єктивним. Звісно, ми не можемо, зв'язати суддю «буквальним» тлумаченням. Буквальне тлумачення – це тлумачення на основі вжитих законодавцем слів і виразів, не заглиблюючись у розгляд намірів і цілей законодавця. Дотримуватись його – означає приходити часто до явних непорозумінь. Відтак ще С. Пуффендорф наводив яскравий приклад непорозуміння тлумачення. В Болонії було видано закон, який передбачав «карати з найвищою суворістю кожного, хто буде проливати кров на вулицях». Трапилось так, що один перехожий на вулиці впав у конвульсіях; покликали хірурга, який для спасіння пацієнта змушений був пустити йому кров. Буквальне тлумачення вимагало суворо покарати хірурга, як «такого, що пролив кров на вулиці» [5], тому суддя, повинен також звертати увагу на обставини при тлумаченні того чи іншого закону. Та, трапляються випадки, коли користуючись прогалинами у праві, певними мовними та логічними неточностями, суди мають можливість змінити сенс правової норми і виробити своє власне тлумачення та видати його як за дійсне.

Так, це проблема, не тільки щодо тлумачення кримінального закону, але й усіх інших, проте кримінальне право має справу із злочином та покарання(що не властиво іншим галузям права) і тут, помилка та зловживання своїми суб'єктивними правами не повинно ставати на шляху тлумачення кримінального закону.

Тому, нами буде запропоновано, надати можливість тлумачення кримінально-правової норми, виключно, Конституційному Суду України, який, відповідно до Конституції України, а саме ст.142, виступає єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні та надає офіційне тлумачення законам України[1]. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів до інших правових актів Конституції України. У випадку неточностей чи прогалин у законодавстві, його рішення є підставою для зміни нормативно-правових актів. Конституційний Суд діє самостійно та є незалежним від будь-якого незаконного впливу, рішення та тлумачення здійснюються колегіально, чим забезпечує об'єктивність тлумачення норм права [4 с.80].

Враховуючи, важливість та коло суспільних відносин, що регулюються кримінальним законом, спираючись на положення Конституційного Суду, було б доречно надати право тлумаченню кримінально-правової норми тільки даному органу. Це пояснюється тим, що кримінальне право, згідно з ст. 1 КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини, громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства [2], а відповідно здійснення даного завдання, залежить від ефективності кримінального закону, що зумовлюється правильним тлумаченням.

Отже, підсумовуючи сказане, варто зазначити, що у теорії права та у кримінальному законі вагоме значення має тлумачення правової норми, тому що завдяки тлумаченню ми можемо визнати те чи інше, конкретне діяння конкретної особи злочинним. Проблема полягає у суб'єкті тлумачення кримінального закону, адже надається можливість інтерпретації закону на офіційному рівні усім судам загальної юрисдикції, що зумовлює зловживання суб'єктивними правами та не об'єктивному визначенні змісту та сенсу закону.

Відповідно до цього, нами було запропоновано надання офіційного тлумачення тільки Конституційному Суду України, який би забезпечив об'єктивне тлумачення кримінального закону.

Використані джерела:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 16 черв. 2015 р. : (офіц., текст). – К. :ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 64 с.
2. Кримінальний Кодекс України : чинне законодавство зі допов. станом на 10 вересня 2015р. : (офіц. текст). – К. :Алерта, 2015. – 200 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. – 2-ге видання / О.Ф. Скакун. – К. : Алерта ; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
4. Чернишова Н.В. Судова влада в Україні. Навч. посіб. / Н.В. Чернишова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 104 с.

5. Коханюк Т.С. Системне тлумачення кримінального закону: монографія / Т.С. Коханюк. – Львів : ЛьвДУВС, 2014. – 260 с.
6. Василькова Л.М. Законодавче та філологічне тлумачення термінопонять кримінального права / Л.М. Василькова. // Термінологічний вісник. – 2013. – №2. – С. 120–124.
7. Балабанова Д.О. Тлумачення кримінального закону / Д.О. Балабанова. // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – С. 460–463.

Цилюкова Іванна Валеріївна

*студентка Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»
Науковий керівник – Марисюк К.Б., професор кафедри кримінального права і процесу
Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, доцент*

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «РЕЙДЕРСТВО» У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ПРАВОВОМУ ПОЛІ

Термін «рейдерство» прийшов в Україну із США, де рейдерами називають атакуючу сторону у процесах так званих злиттів і поглинань і, на відміну від України, кримінального відтінку в цьому понятті переважно немає. Від такого явища найбільше страждає середній і малий бізнес, оскільки великі підприємства є більш захищеними та стабільними [1, с. 127]. В зарубіжній юриспруденції в даному контексті найчастіше застосовується термін «вороже (недружнє) поглинання».

З подібним явищем зіткнулись свого часу всі країни з перехідною економікою. Наприклад, у сусідній Польщі рейдерство на початку 90-х рр. ХХ ст. іменувалося «торпедування» [2, с. 131].

Історія рейдерських атак в США (мається на увазі саме ворожі поглинання) розпочалася в 30-х роках, а пік припав на 80-90 рр. ХХ століття. Перший дієвий крок на шляху зменшення негативних наслідків ворожих поглинань було зроблено 1968 року, після ухвалення Закону Вільямса.

В англосаксонському трактуванні недружнє поглинання означає банальне скуповування акцій на ринку, котре здійснюється проти волі неефективного менеджменту та неуважних найбільших акціонерів. У загальному розумінні поглинання – це процес, у результаті якого активи компанії стануть власністю покупця, а не загарбника. Поглинання здійснюється, коли одна компанія отримує контроль над іншою [3, с. 172]. Як і в Сполучених Штатах, історія ворожих поглинань у Великій Британії розпочалася на початку 1950-х років. Для недопущення негативного впливу ворожих поглинань на законодавчому рівні було прийнято важливий документ рекомендаційного характеру – так званий Кодекс злиттів і поглинань [4]. Подібні кодифіковані акти, так звані Кодекси корпоративного управління, діють у багатьох зарубіжних країнах. В одних країнах вони є частиною обов'язкових умов, яких компанії мають дотримуватися, а в інших – документом, що має рекомендаційний характер і не пов'язаний з будь-якими обов'язковими вимогами [5, с. 44]. Слід також звернути увагу на те, що у Великій Британії превалюють дружні поглинання підприємств, а відтак випадки рейдерських захоплень – мінімальні.

Основною передумовою ворожих поглинань у США та Великій Британії є відсутність законодавчої заборони цієї діяльності. У Сполучених Штатах така діяльність детально врегульована на законодавчому рівні, тоді як у Великій Британії існує дієва система саморегулювання. І в англійській, і в американських системах корпоративного управління явище ворожих поглинань (в даному випадку рейдерство) розглядають як механізм контролю над ефективністю управління [4].

Щодо вітчизняного законодавства, то в ньому досі відсутній термін «рейдерство». Тому тлумачити його можна виходячи із поглядів науковців та теоретиків права.

Рейдерство – це вилучення майна на законних підставах, в основі виникнення яких лежать прогалини в законі або системні недоліки функціонування державних інститутів (судової та

правоохоронної систем, системи реєстрації юридичних осіб тощо). За суттю – це комбінована (економічна, юридична, організаційна, інформаційна) діяльність, спрямована на заволодіння бізнесом. Це ретельно спланована акція, підготовка якої може здійснюватись впродовж декількох років [6, с. 143].

На думку спеціалістів Центру корпоративних досліджень, термін «рейдерство» охоплює доволі широкий спектр дій – від звичайного і законного недружнього поглинання об'єктів власності до відвертого «бандитського» захоплення підприємств [7, с. 75].

Як сукупність різних правових заходів, вчинених у правовому полі, спрямованих на захоплення об'єкта власності, в тому числі в інтересах третьої особи чи зміни його власника за допомогою ініційованого комерційного конфлікту, визначають термін «рейдерство» фахівці Генеральної прокуратури України.

Ознаками рейдерства на їхню думку є:

- незаконні дії щодо скупки акцій у дрібних акціонерів;
- розголошення даних реєстрів власників акцій;
- винесення незаконних судових ухвал (рішень) у справах з вирішення корпоративних конфліктів;
- злочинні дії приватних охоронних структур та груп людей щодо захоплення підприємств тощо[8].

Цікавим є підхід, поширений серед теоретиків кримінального права до розуміння рейдерства як незаконної діяльності організованих злочинних угруповань із привласнення чужого майна шляхом шахрайства.

Певним чином намагалися узаконити термін «рейдерство» і автори законопроекту №3300 від 13.03.2007 року «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство)», які визначали рейдерство як замовлення та (або) організацію нападу на підприємство, установу, організацію з метою його захоплення, що потягло порушення його нормальної роботи, а так само напад на підприємство, установу, організацію з метою його захоплення, вчинене організованою групою [9]. Однак, такі наміри виявилися марними, оскільки такий законопроект було відхилено і повернуто на доопрацювання.

Крім того, варто розмежувати поняття «рейдерства», як явища, та поняття «рейду» – сукупності взаємопов'язаних, забезпечувальних та практичних заходів із протиправного захоплення певного чужого підприємства. В той же час рейд як процес складається з двох етапів: підготовки та реалізації. Визначальною ознакою рейду є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні цього протиправного діяння. Окрема особа не спроможна вчинити всі протиправні діяння, які визначають об'єктивну сторону рейду на всіх його етапах [10, с. 71].

Таким чином, на підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що, зважаючи на відсутність законодавчо закріпленої дефініції «рейдерство» та охоплення даним поняттям великої кількості форм незаконних діянь, різноманітності способів і методів вчинення таких діянь важко застосовувати механізм протидії такому явищу та притягувати до відповідальності винних осіб. Крім того, дане поняття не обмежується виключно юридичною чи економічною сферою, а відтак існуючі юридичні підходи не містять комплексного дослідження вищезазначеної проблеми, однозначного її розуміння та підходів до її вирішення.

Використані джерела:

1. Длугопольський О.В., Іващук Ю.П. «Розгул» корупції та рейдерства як фактор неефективності захисту прав власності / О.В. Длугопольський, Ю.П. Іващук. // Наукові праці ДонНТУ. Серія : економічна. – 2013. – № 2 (44). – С. 125–131.

2. Пожуєва Т.О. Міжнародний досвід виникнення рейдерства / Т.О. Пожуєва // Вісник Хмельницького національного університету : економічні науки. – 2013. – № 3(Т.2). – С. 130–134.

3. Панасенко Р.А. Щодо визначення поняття «рейдерство» / Р.А. Панасенко. // *Держава та регіони. Серія : Право.* – 2009. – № 4. – С. 171–174.
4. Законодавче регулювання процесів ворожого поглинання у США та Великій Британії // *Віче.* – 2012. – № 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.viche.info
5. Задихайло Д. Корпоративне управління: навч. посіб. / Д. Задихайло, О. Кібенко, Г. Назарова. – Х. : Фоліо, 2003. – 687 с.
6. Фальшовник Д.В. Рейдерство як різновид протидії законній господарській діяльності / Д.В. Фальшовник. // *Національний юридичний журнал : теорія і практика.* – 2014. – № 6. – С. 142–145.
7. Грек Б. Проблеми кримінальної відповідальності за рейдерство та шляхи їх вирішення / Б. Грек // *Вісник Національної академії прокуратури України.* – 2009. – № 1. – С. 75–81.
8. Пропозиції Генеральної прокуратури України щодо організаційно-практичних заходів протидії «рейдерству». Лист Генеральної прокуратури України від 06.10.2006 №12/11-109вих-06 від 06.10.2006 р.
9. Законопроект «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство)» від 13.03.2007 р., № 3300. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
10. Камлик М.І. Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії / М.І. Камлик, М.А. Погорецький, В.П. Шеломенцев. // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* – 2007. – Вип. 17. – С. 69–88.

ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Інститут права та психології (ІНПП) створено в лютому 2011 р. в результаті реорганізації юридичного факультету Інституту новітніх технологій та підприємництва ім. В. Чорновола та приєднання кафедри педагогіки, психології та права Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету "Львівська політехніка".

Директор Інституту – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України Володимир Львович Ортинський.

Кадровий потенціал Інституту становить понад 160 осіб, з-поміж них 27 докторів наук, професорів, понад 90 кандидатів наук, доцентів.

У Інституті права та психології Національного університету «Львівська політехніка» функціонують Спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальностями: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; 12.00.12 – філософія права; 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право; 12.00.09 – кримінальний процес та криминологія; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

«Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки» включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Напрями підготовки:

- «Право» – (бакалавр, спеціаліст, магістр);
- «Психологія» – (бакалавр, магістр);
- «Журналістика» – (бакалавр, магістр);
- «Управління навчальним закладом» – (магістр).
- «Судова експертиза» – (магістр)

Навчання в Інституті права та психології забезпечують 9 кафедр:

Кафедра адміністративного та інформаційного права. Кафедру створено у 2011 р. Завідувач кафедри – доктор юридичних наук, професор Надія Петрівна Бортник.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 4 доктори юридичних наук (Н. Бортник, О. Остапенко, Н. Берлач, Л. Сопільник), 12 кандидатів наук.

При кафедрі функціонує аспірантура, де ведеться підготовка аспірантів за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Кафедра історії держави і права. Кафедру створено у 2011 р. Завідувач кафедри – доктор юридичних наук, професор Володимир Степанович Макарчук.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 1 доктор юридичних наук (В. Макарчук), 5 кандидатів наук .

При кафедрі функціонує аспірантура, де ведеться підготовка аспірантів за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень.

Кафедра цивільного права та процесу. Кафедру створено у 2011 р. Завідувач кафедри – кандидат юридичних наук, доцент Ігор Михайлович Паньонко.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 1 доктор юридичних наук (І. Личенко), 20 кандидатів наук.

Кафедра кримінального права і процесу. Кафедру створено у 2011 р. Завідувач кафедри – доктор юридичних наук, професор Олексій Михайлович Гумін.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 5 докторів юридичних наук (В. Ортинський, В. Гумін, В. Канцір, К. Марисюк, Л. Гула), 1 доктор біологічних наук (Р. Сибірна), 7 кандидатів наук.

При кафедрі функціонує аспірантура, де ведеться підготовка аспірантів за спеціальностями 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; та 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Кафедра теорії та філософії права. Кафедру створено у 2011 р. Завідувач кафедри – доктор юридичних наук, професор Степан Степанович Сливка.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 5 докторів юридичних наук (С. Сливка, Т. Гарасимів, М. Кельман, А. Токарська, І. Жаровська), 8 кандидатів наук.

При кафедрі функціонують аспірантура та докторантура за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень та 12.00.12 – філософія права.

Кафедра конституційного та міжнародного права. Кафедру створено у 2014 р. Завідувач кафедри – доктор юридичних наук, професор Віталій Богданович Ковальчук.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 1 доктор юридичних наук (В. Ковальчук), 7 кандидатів наук.

Кафедра журналістики та засобів масової комунікації. Кафедру створено у 2011 р. Завідувач кафедри – доктор філологічних наук, професор Олена Дмитрівна Кузнецова.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 1 доктор філологічних наук за спеціальністю «журналістика» (О. Кузнецова), 8 кандидатів наук.

Кафедра педагогіки та соціального управління. Кафедра увійшла до складу Інституту у 2011 р. Завідувач кафедри – доктор педагогічних наук, доцент Юрій Михайлович Козловський.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 5 докторів педагогічних наук (Ю. Козловський, Р.-М. Швай, П. Сікорський, В. Вихрущ, Л. Сушанцева), 9 кандидатів наук.

При кафедрі функціонує аспірантура, де ведеться підготовка аспірантів за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління, де навчаються аспіранти денної та заочної форми навчання.

Кафедра теоретичної та практичної психології. Кафедру створено у 2014 р. Завідувач кафедри – доктор психологічних наук, професор Мирон Йосипович Варій.

Науково-педагогічний склад кафедри нараховує: 3 доктора психологічних наук (М. Варій, Н. Хазратова, Н. Жигайло), 14 кандидатів наук.

Адреса: вул. Князя Романа 1/3, м. Львів, 79000

Е-mail: inpp.dept@lpnu.ua

Інтернет-адреса: lp.edu.ua/inpp

ЗМІСТ

<i>Ортинський В. Л.</i> Роль особистості в науці: Ганс Гросс.....	3
<i>Марисюк К. Б., Русанюк М. М.</i> Ганс Гросс як історична постать.....	4
<i>Гумін О. М., Волос А. С.</i> Ганс Гросс та його наукова спадщина.....	6

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

<i>Балабко В. В.</i> Окремі питання об'єктивної сторони злочинів у сфері трансплантації та донорства, передбачених ст.ст. 143, 144 КК України.....	9
<i>Бурдін В. М.</i> Окремі питання кримінальної відповідальності за постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, ухвали або постанови.....	11
<i>Грищук В. К.</i> Поняття підстав негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності.....	12
<i>Грищук О. В.</i> Детермінанти позитивної правової відповідальності.....	15
<i>Дорохіна Ю. А.</i> Суспільна небезпека, як підстава декриміналізації злочинів проти власності.....	16
<i>Желік М. Б.</i> Грошові кошти та інше майно як вид неправомірної вигоди.....	17
<i>Житний О. О.</i> Види порівняльних досліджень у кримінальному праві України.....	19
<i>Кондратов Д. Ю.</i> До питання про порушення таємниці кореспонденції щодо державних чи громадських діячів.....	20
<i>Кривницький М. О.</i> Про юридичну відповідальність за порушення бюджетного фінансування соціального забезпечення громадян України.....	22
<i>Кухар В. В.</i> Злочини у сфері статевих відносин за кримінальним законодавством Швеції, Норвегії, Польщі, Молдови та Прибалтійських держав.....	24
<i>Лень В. В.</i> Історичні аспекти кримінального законодавства щодо незаконного обігу та позбавлення державних нагород.....	26
<i>Маковецька Н. Є.</i> Система злочинів проти статевої свободи за кримінальним правом Франції, ФРН, Австрії, Іспанії та Голландії.....	28
<i>Медицький І. Б.</i> Кримінально-правові гарантії професійної діяльності журналіста: зарубіжний досвід.....	30
<i>Мельник П. В.</i> Питання кримінальних правопорушень проти довкілля (проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» (реєстраційний № 2897)).....	32
<i>Митрофанов І. І.</i> Кримінально-правова наука: чи є необхідність подальшого розвитку?.....	34
<i>Мульченко В. В.</i> Проблеми кримінально-правового захисту честі, гідності судді та особи.....	35
<i>Наскалов О. В.</i> Нормативно-правові засади обігу вибухових речовин в Україні.....	37
<i>Нікіфорова Т. І.</i> звільнення від покарання за хворобою: соціально-правовий аспект.....	38

<i>Огерук І. С.</i> Способи накопичення необлікованих лишків видобутої сировини на підприємствах нафтогазовидобувної галузі.....	40
<i>Олашин М. М.</i> Евтаназія: умисне вбивство чи акт милосердя?.....	42
<i>Остапенко Л. О.</i> кримінальна відповідальність за зайняття нелегальною «тіньовою» трудовою зайнятістю в Україні.....	43
<i>Петечел О. Ю.</i> Види агресії та їх кримінально-правова оцінка.....	45
<i>Письменський Є. О., Каменський Д. В.</i> Принцип суворості відповідальності та його реалізація у кримінальному праві США.....	47
<i>Ральченко І. М.</i> Покарання за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (проблеми вдосконалення санкції ст. 444 КК України).....	49
<i>Рощина І. О., Масло Н. М.</i> Кримінальна відповідальність медичних працівників за евтаназію.....	50
<i>Рудковська М. Р.</i> Суспільна небезпека як підстава кримінальної відповідальності.....	51
<i>Скрекля Л. І.</i> Міжнародно-правові зобов'язання України щодо встановлення відповідальності зп жорстоке поводження.....	53
<i>Сосніна О. В.</i> Незаконне знищення та зміна конфіденційної інформації про особу як форми порушення недоторканості приватного життя.....	55
<i>Старосольська С. П.</i> Окремі аспекти аналізу суб'єктивної сторони складу злочинів, що полягають в ухиленні від відбування покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи.....	57
<i>Терлюк І. Я.</i> Витоки українського національного кримінального законодавства: кримінально-правові відносини в «обох» УНР (1917-1921 рр.).....	59
<i>Хряпінський П. В.</i> Заохочення у кримінальному праві України.....	61
<i>Якимова С. В.</i> Шляхи удосконалення кримінально-правового інституту обставин, що виключають злочинність діяння в Україні.....	62
<i>Яценко А. М.</i> Юридичні наслідки звільнення від кримінальної відповідальності в контексті окремих положень Закону України «Про національну поліцію».....	63

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЇ

<i>Бульба О. М.</i> Мірові суди в системі заходів запобігання самоправству.....	66
<i>Гарасимів Т. З.</i> Концепт «права»: філософсько-науковий дискурс.....	67
<i>Жаровська Г. П.</i> Криміналізація соціально-економічних відносин в умовах глобалізації.....	70
<i>Канцір В. С.</i> Терористична загроза як наслідок кризи у міждержавних та суспільних відносинах.....	71
<i>Леоненко Т. Є.</i> Значення релігійної освіти у формуванні правосвідомості особистості.....	75
<i>Лесько Н. В.</i> Правовий статус Уповноваженого Президента з прав дитини.....	76
<i>Мовчан М. А.</i> Причини поширення корупції в Україні.....	78
<i>Нагачевська Ю. С.</i> Причини та умови злочинів проти власності.....	79
<i>Однолько І. В.</i> Латентність злочинності в Україні (заходи мінімізації).....	81
<i>Остапенко О. І.</i> Про роль потерпілої особи в адміністративній деліктології.....	83
<i>Pisár S.</i> Zneužívania drog: história a súčasná situácia.....	85
<i>Roháč I.</i> Definícia příjmu z trestnej činnosti.....	87
<i>Соловій Я. І.</i> Проблеми кримінально-правової протидії незаконному силовому захопленню підприємств як проявам рейдерства.....	89
<i>Ступник Я. В.</i> Сучасна політика держави у сфері протидії злочинності.....	92
<i>Тарабас К. В.</i> Окремі думки про латентність правопорушень.....	94

<i>Телефанко Б. М.</i> Рецидивна злочинність як підвищена суспільна небезпечність особи, що вчинила злочин.....	97
<i>Турлова Ю. А.</i> Статистичний аналіз застосування норм, що встановлюють відповідальність за вчинення екологічних злочинів.....	98

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

<i>Гнот Х. Я.</i> Покарання як захід примусу: діяльність установ виконання покарань щодо адміністративно-правового забезпечення виконання судових рішень.....	100
<i>Домбровська Н. С.</i> Право засуджених до позбавлення волі на належні умови тримання.....	102
<i>Ісаков П. М.</i> Зауваження до Проекту Закону України «Про внесення змін до кримінально-виконавчого кодексу України (щодо удосконалення порядку застосування заходів заохочення і стягнення)» №2251а від 03.07.2015 р.....	103
<i>Кіслов О. І.</i> Актуальні питання вдосконалення нормативно-правового регулювання порядку тримання під вартою.....	105
<i>Культенко О. В.</i> Аналіз санкцій Кримінальних кодексів Франції, Німеччини і Люксембургу на протидію злочинам у кіберпросторі.....	106
<i>Марисюк К. Б.</i> Питання заходів дисциплінарного стягнення до засуджених у Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй щодо поведження з ув'язненими (Правилах Мандели) 2015 р.....	108
<i>Микитась І. М.</i> Щодо питання скасування довічного позбавлення волі жінкам.....	110
<i>Renot К.</i> Droit d'exécution des peines en France.....	112
<i>Тернавська А. А.</i> Деякі аспекти віктимологічної профілактики доведення до самогубства засуджених у виправних колоніях.....	113
<i>Чечин М. Ю.</i> Освітній процес при виконанні покарання у виді позбавлення волі: основні тенденції.....	115
<i>Яковець Д. С.</i> До питання визначення поняття «ресоціалізація засуджених неповнолітніх».....	116
<i>Яковець І. С.</i> Роль кейс-менеджменту при складанні досудової доповіді працівником служби пробачії.....	118

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

<i>Волоско І. Р.</i> Забезпечення безпеки присяжних у кримінальному провадженні.....	120
<i>Волошина В. К.</i> Щодо визначення обґрунтованості процесуальних рішень як засади кримінального провадження.....	121
<i>Гловюк І. В.</i> Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта: деякі проблемні питання.....	122
<i>Голдзіцький К. А.</i> Проблеми здійснення кримінального провадження в зоні проведення Антитерористичної операції.....	124
<i>Гуркова А. В.</i> Щодо питання домашнього арешту, як запобіжного заходу у кримінальному провадженні.....	125
<i>Завтур В. А.</i> Потерпілий як суб'єкт доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження у досудовому провадженні.....	127
<i>Захарко А. В.</i> Окремі питання регламентації повноважень патрульної поліції щодо виявлення осіб, які вчинили кримінальний проступок.....	129

Коваль М. М. Тактичні прийоми допиту свідка по кримінальному провадженні про катування.....	131
Козут В. М. Про різновиди засобів інформації та їх застосування у провадженні в справах про адміністративні правопорушення.....	132
Комісарчук Ю. А. Поняття та зміст перевірки доказів у кримінальному процесуальному доказуванні.....	134
Кравчук М. А. Історико-правові аспекти судового розсуду в кримінальному процесі.....	136
Крушинський С. А. Ознаки подання доказів у кримінальному провадженні.....	137
Кушніт В. П. Існування функції захисту у сучасному кримінальному провадженні.....	139
Леоненко І. В. Застосування оперативно-розшукових заходів при звільненні від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною КК України.....	140
Леоненко М. І. Система кримінального судочинства України в контексті структурно-функціональних перетворень.....	142
Лозинська Ю. І. Особливості оцінки показань свідка на предмет їх достовірності.....	143
Лукашкіна Т. В. Докази у кримінальному провадженні.....	144
Луцик В. В. Альтернативні способи вирішення кримінально-правових конфліктів в кримінальному провадженні: передумови та перспективи.....	146
Миколенко О. М. Щодо змісту поняття «процесуальне рішення» у кримінальному провадженні.....	147
Мовчан А. В., Лисий О. В. Нормативно-правове врегулювання інформаційного забезпечення Національної поліції України щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами.....	149
Острогляд О. В. Вплив інституту судимості в Україні на рівність громадян перед законом і судом.....	150
Палюх А. І. Особливості участі прокурора в доказуванні обставин, які обґрунтовують обрання окремих запобіжних заходів у кримінальному провадженні.....	153
Римарчук Г. С., Бондюк А. Ф. Впровадження інститут слідчого судді в країнах романно-германської правової системи.....	154
Ряшко О. В., Гулей О. В. Речові докази у кримінальному провадженні: поняття, сутність та ознаки.....	156
Святоцька В. О. Історичні аспекти становлення інституту адвокатури Німеччини.....	157
Сорока С. О. Функція обвинувачення у кримінальному провадженні: проблемні питання.....	159
Фальковський А. О. Особливості юридичної техніки законодавства, що регламентує діяльність суду присяжних в Україні.....	161
Цилюрик І. І. Аналіз повноважень суду на стадії досудового розслідування.....	162
Чорноусько М. В. Місце доказування у процесуальній діяльності прокурора зі здійснення нагляду за законністю досудового розслідування у кримінальному провадженні.....	163
Шехацізов Р. М. Особливості формування та зберігання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів як речових доказів.....	165
Шульган І. І. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.....	166
Юхимюк О. М. Принципи кримінального процесуального права: загальнотеоретичний аспект.....	168

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

<i>Алхимина И. А.</i> О возможности применения нетрадиционных методов и криминалистических технологий в расследовании убийств по найму.....	170
<i>Гула Л. Ф.</i> Оперативно-розшукове виявлення організованої злочинної групи.....	171
<i>Гула Н. Л.</i> Особливості отримання інформації щодо правопорушень у пенсійному фонді.....	173
<i>Дмитриева Т. Ф.</i> Понятие тактико-криминалистических технологий следственного действия.....	176
<i>Дуфенюк О. М., Марко С. І.</i> Використання поліграфа у кримінальному провадженні.....	177
<i>Ериш В. С.</i> криминалистическая характеристика преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков.....	179
<i>Захарова О. В., Гарасимів О. В.</i> Основні слідчі (розшукові) дії при розслідуванні злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості.....	180
<i>Кір'яков В. В.</i> криміналістичні засади процесуального керівництва прокурором досудового розслідування.....	182
<i>Крижановська В. А., Крижановський А. С.</i> Криміналістична характеристика злочину.....	184
<i>Малюга В. М.</i> Форми, види і тактичні засоби взаємодії слідчого у кримінальному провадженні. Їх систематизація.....	186
<i>Нагачевський С. В.</i> Проблеми неповнолітніх в юридичній психології.....	188
<i>Нарожна О. В.</i> До питання використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин.....	189
<i>Сибірна Р. І., Решетило Л. І.</i> Речові докази при розслідуванні отруєнь рослинами.....	191
<i>Федотова О. Ю.</i> Особенности подготовительного этапа следственного эксперимента.....	192
<i>Хижняк Є. С., Баркар О. А.</i> Тактика слідчого експерименту під час розслідування статевих злочинів щодо малолітніх.....	193

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

<i>Бараняк В. М.</i> Особливості методики експертного дослідження ацетильованого опію.....	195
<i>Зинь А. Р.</i> ДНК-бази в криміналістиці та етично-моральні аспекти їх функціонування.....	197
<i>Калініченко М. М.</i> досвід американських фахівців при проведенні досліджень щодо використання графічних творів шляхом переробки.....	198
<i>Калужна О. М.</i> Співвідношення судової експертизи із несудовими експертизами.....	200
<i>Макарчук В. Г.</i> Судово-екологічна експертиза – новий напрямок у системі судових експертиз.....	202
<i>Петрик Л. А.</i> Транскрипція підпису та її ідентифікаційне значення під час проведення експертного дослідження.....	204
<i>Сибірний А. В., Хомів О. В.</i> Сучасний погляд на судово-товарознавчу експертизу.....	206

ТРИБУНА СТУДЕНТА

<i>Гуменюк Т. М.</i> Ювенальна юстиція: за та проти.....	208
<i>Заяц К. С.</i> Особенности осмотра трупа на месте происшествия по факту взрыва.....	210
<i>Канарський В. Р.</i> Трансформація кримінально-виконавчих правовідносин у зв'язку з прагненням України до євроінтеграції.....	211
<i>Киселёва А. П.</i> Современные проблемы почерковедческого исследования.....	213
<i>Кір'яков С. В.</i> Кримінологічна характеристика бандитизму.....	214

<i>Колесник Є. С.</i> Спеціальні технічні засоби: недоліки законодавства та шляхи його вдосконалення.....	217
<i>Коржнева Е. А.</i> Совершенствование средств защиты пластиковых документов.....	218
<i>Лазаревич П. О.</i> Совершенствование методики выявления коммерческого подкупа в Республике Беларусь.....	220
<i>Мирошникова О. О.</i> Порошкопическое исследование: за и против.....	221
<i>Новосад І. В.</i> Застава як запобіжний захід при здійсненні кримінального провадження.....	223
<i>Олексюк Т.М.</i> Щодо питання удосконалення системи заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб.....	224
<i>Пелех Х. І.</i> Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правовий аспект.....	226
<i>Подалинская В. А.</i> К вопросу автоматизации средств использования габитоскопии в практике борьбы с преступностью.....	228
<i>Пусенков Г. И.</i> Актуальные проблемы расследования преступлений связанных с умышленным причинением вреда здоровью и пути их решения.....	229
<i>Рилова О. А.</i> Страх та його способи впливу на безпеку громадян.....	231
<i>Солоджук М. І.</i> Актуальні питання кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки.....	233
<i>Трушко Л. М.</i> Суб'єкт тлумачення кримінально-правової норми.....	235
<i>Цилюкова І. В.</i> Зміст поняття «рейдерство» у вітчизняному та зарубіжному правовому полі.....	237
Інститут права та психології національного університету «Львівська політехніка».....	240

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
ТА КРИМІНАЛІСТИКИ**

(на вшанування пам'яті Ганса Гросса)

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Міжнародної науково-практичної конференції**

Львів, 29 січня 2016 року

Підписано до друку 25.01.2016.
Формат 60×84 1/8. Папір офсетний. Друк на різнографі.
Умовн. друк. арк. 28,8. Обл.-вид. арк. 22,7.
Наклад 150 прим. Зам. 160015.

Видавець і виготівник: Видавництво Львівської політехніки
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4459 від 27.12.2012 р.

вул. Ф. Колесси, 4, Львів, 79013
тел. +380 32 2582146, факс +380 32 2582136
vlp.com.ua, ел. пошта: vnr@vlp.com.ua